

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ**

**СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС:
СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ
ПОТЕНЦІАЛ**

**Матеріали
звітної науково-практичної конференції
Інституту проблем виховання НАПН України
(за 2017 рік)**

Випуск 6

Івано-Франківськ
«НАІР»
2018

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200
С 91

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 5 від 31 травня 2018 року)*

Рецензенти

*Миропольська Н.Є., доктор педагогічних наук, професор
Федорченко Т.Є., доктор педагогічних наук, професор
Назаренко Г.А., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник*

С 91 **Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал:** матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2017 рік / [За ред. І.Д. Бега, Р.В. Малиношевського]. – Вип.6. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. – 356 с.

У матеріалах науково-практичної конференції (звітної) представлені теоретико-практичні досягнення та наукові розвідки співробітників, керівників експериментальних майданчиків та аспірантів Інституту проблем виховання НАПН України, здійснені у галузі теорії і методики виховання, соціальної та дошкільної педагогіки впродовж 2017 року.

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200

ЗМІСТ

<i>Бех І. Д.</i> Загартування особистості вчинком як освітня мета.....	7
<i>Алексєєнко Т. Ф.</i> Методичні аспекти формування громадянської ініціативності у переселенців підліткового віку в інтернатних закладах освіти.....	20
<i>Бінецький Д. О.</i> Виховання в учнівській молоді прагнення до самостійності в процесі навчальної діяльності як педагогічна проблема.....	26
<i>Білоцерківець І. П.</i> Значущість предметів гуманітарного циклу у формуванні готовності старшокласників до захисту Вітчизни.....	30
<i>Богомолова Н. М.</i> Вплив соціокультурного середовища на формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону.....	34
<i>Бойко А. Е.</i> Проблема модернізації змісту освітнього процесу в закладах позашкільної освіти гуманітарного напрямку.....	38
<i>Брежнєва О. Г.</i> Вивчення індивідуально-типологічних особливостей математичної розвиненості старших дошкільників.....	42
<i>Василяко О. Г.</i> Методичне забезпечення виховної роботи зі студентами засобами образотворчого мистецтва.....	47
<i>Вахріна О. В.</i> Компетентнісний аспект у формуванні професійно-етичних цінностей студентів технічних університетів Польщі.....	50
<i>Вербицький В. В.</i> Інтеграція загальної середньої, позаурочної, позакласної та позашкільної освіти з біології в умовах модернізації освіти в Україні.....	53
<i>Власова В. Г.</i> Критерії та показники рівнів формування у молодших школярів естетичного ставлення до навколишнього світу засобами образотворчого мистецтва.....	58
<i>Вороніна Г. Р.</i> Спрямованість освітнього процесу в міських технологічних коледжах Англії на розвиток професійної перспективи старшокласників.....	63
<i>Гарбузюк І. В.</i> Створення та модерування групи в соціальній мережі як засіб формування просоціальної поведінки підлітків.....	67
<i>Гончар Л. В.</i> Узгодження виховних позицій вчителів і батьків на засадах партнерської взаємодії у формуванні цінності життя молодших підлітків.....	70
<i>Горак О. Р.</i> Стан сформованості готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій.....	75
<i>Гриців Т. Г.</i> Діагностика вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки.....	79
<i>Грїтчина А. І.</i> Педагогічні умови формування громадянських якостей вихованців інтернатних закладів.....	84
<i>Гуцан Л. А.</i> Теоретичне підґрунтя дефініції «ціннісне ставлення до праці» у контексті змісту трудового виховання молодших школярів.....	89

<i>Дихта-Кірф В. Л.</i> Виховання у старших дошкільників креативності в центрах розвитку дитини.....	93
<i>Доукіна О. М.</i> Готовність батьків до формування у підлітків національно-культурної ідентичності	101
<i>Жданович Ю. М.</i> Зміст і форми соціально-педагогічної підтримки дітей у пришкільних таборах.....	107
<i>Журба К. О.</i> Виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи: практичний аспект.....	113
<i>Зубалій М. Д.</i> Основні компоненти формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни.....	117
<i>Канішевська Л. В.</i> Концептуалізація проблеми соціального становлення старшокласника.....	122
<i>Касіч Н. П.</i> Зміст виховання цілеспрямованості старших підлітків засобами оздоровчого плавання.....	126
<i>Кириченко В. І.</i> Змістово-методичне забезпечення формування просоціальної поведінки підлітків.....	130
<i>Коваленко Н. І.</i> Концептуальні аспекти національно-патріотичного виховання учнівської молоді в організації роботи шкільного музею.....	134
<i>Колодько І. М.</i> Особливості неформальної освіти Швеції.....	140
<i>Конончук Д.І.</i> До питання критеріїв і показників безпечної поведінки підлітків в умовах оздоровчого табору.....	144
<i>Конончук О. А.</i> Превентивна компетентність як складова професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.....	148
<i>Корнієнко А. В.</i> Методичне забезпечення модернізації змісту освітнього процесу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти.....	152
<i>Куниця Т. Ю.</i> Технології соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії.....	157
<i>Лавринчук В.П.</i> Формування національно-патріотичного світогляду на уроках української мови та літератури.....	162
<i>Литовченко О. В.</i> Ціннісні орієнтири та зміст соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти.....	168
<i>Лозова О. Б.</i> Громадянське і національне виховання у контексті полікультурної освіти сучасного закладу.....	172
<i>Луценко В. О.</i> Особливості міжособистісної комунікації дошкільників в стосунках із однолітками.....	178
<i>Мачуський В. В.</i> Основні засади модернізації сучасної позашкільної освіти.....	184
<i>Микитенко М. С.</i> Здійснення виховного процесу підлітків з девіантною поведінкою в уповноважених органах з питань пробації.....	189
<i>Морін О. Л.</i> Результати дослідження проблеми забезпечення трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів..	193
<i>Мотика С. М.</i> Педагогічні умови як основа моделі виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею.....	197

<i>Нечерда В. Б.</i> Арт-технології у вихованні підлітків уразливих категорій.....	202
<i>Олійник Л. В.</i> Формування національної свідомості як основа виховання державного патріотизму офіцерського складу збройних сил України.....	207
<i>Орлова Г. В.</i> Концептуальні засади виховання Я - концепції молодших школярів.....	212
<i>Остапенко О. І., Тимчик М. В.</i> Формування ключових компетентностей у старшокласників у процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни»	217
<i>Острожинська Л. С.</i> Педагогіка партнерства навчального закладу і родини у реалізації концепції нової української школи: освітня траєкторія взаємодії учителя, учня і батьків.....	220
<i>Охріменко З. В.</i> Проблема взаємодії педагогічного колективу і батьківської громадськості у трудовому вихованні учнів: теоретико-прикладний аспект.....	224
<i>Петрочко Ж. В.</i> Особливості тренінгових технологій національно-патріотичного виховання лідерів учнівського самоврядування.....	228
<i>Петушкова Л. А.</i> Сутність послуги з патронату як альтернативи інституційному догляду дітей.....	233
<i>Плужнік А. В.</i> Особливості виховання іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти.....	238
<i>Пруцакова О. Л.</i> Етична складова у гармонізації відносин школярів з природою.....	243
<i>Ратинська І. В.</i> Педагогічні умови виховання моральної відповідальності студентів вищих навчальних закладів.....	247
<i>Рейпольська О. Д.</i> Методичні засади процесу соціалізації дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти	252
<i>Роговець О. В.</i> Зміст, форми і методи формування громадянських якостей підлітків в умовах інтернатних закладів.....	257
<i>Сафронова Л. Б.</i> Форми набуття підлітками соціального досвіду у закладах позашкільної освіти.....	262
<i>Северинчук Л. А.</i> Стан сформованості культури родинних взаємин старшокласників закладу загальної середньої освіти.....	267
<i>Сергєєва Н. В.</i> Педагогічні умови підтримки ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків.....	270
<i>Сокол Л. М.</i> Інтернет-технології: перспективи використання у патріотичному вихованні учнівської молоді.....	275
<i>Солобай Ю. В.</i> Особливості ставлення школярів до об'єктів неживої природи.....	279
<i>Тарасова Т. В.</i> Резилієнтність як здатність підлітків уразливих категорій до створення позитивного образу власного «Я».....	284
<i>Тарасюк Г. П.</i> Сприйняття природи молодшими підлітками.....	289

Тимчик К. А. Теоретичні аспекти виховання вправності старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності.....	293
Тихонькова І. С. Теоретичні аспекти виховання самоствердження старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності.....	296
Федорченко Т.Є. Підготовка педагогів до впровадження тренінгової технології з формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах середньої освіти.....	300
Харченко Н. В. Розвиток критичного мислення: форми роботи з дорослими лідерами дитячих об'єднань.....	305
Хомич О. Л. Тренінговий курс «вчимося жити разом» у формуванні просоціальної поведінки учнів основної школи.....	309
Чіжова Н.В. Особистісно-орієнтований підхід як умова для саморозвитку студентів під час навчання в університеті.....	312
Шановалов Б. Б. Сучасні вітчизняні та закордонні педагогічні технології формування готовності до захисту Вітчизни в екстремальних ситуаціях.....	316
Шаранова Ю. В. Сучасні цілі та завдання виховання громадянськості в США.....	320
Шахрай В. М. Діагностика сформованості цінності життя у підлітків.....	324
Шевчук О.В. Результативність формування екологічної поведінки учнів початкової школи засобами української етнічної культури.....	328
Шкільна І. М. Діагностика рівнів сформованості національно-культурної ідентичності у старших підлітків.....	332
Шкляр Н. А. Художнє слово як засіб формування у дітей дошкільного віку соціальної обізнаності.....	337
Яценко Т.І. Парадигма формування національно-культурної ідентичності сучасної молоді: теоретико-методологічні засади.....	342
Відомості про авторів	350

ЗАГАРТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИНКОМ ЯК ОСВІТНЯ МЕТА

Автор відмічає, що у зростаючої особистості необхідно сформувати внутрішню настанову, що привласнені нею духовні цінності як основа достойних учинків, піднімають її над утилітарними прагненнями і спрямуваннями. Вона не повинна у своїх розмірковуваннях обмежуватись цими утвореннями, а зосереджуватись, хоч би час від часу, на більш глибоких проблемах життя. Серед таких корінною вона має вважати готовність до ціннісного діяння як зародку вищого життя.

Ключові слова: особистість, вчинок, ціннісне діяння.

The author focuses on the necessity to develop the young personality's internal attitude toward spiritual values as a basis of worthy deeds that raises young person above utilitarian aspirations and directions. The young people should not be limited in their reflections to these entities, but to concentrate, at least from time to time, on more profound problems of life. The readiness for valuable action as a nucleus of higher life is a core issue.

Keywords: person, deed, valuable action

Наша вітчизняна освіта одним із головних пріоритетів вважає молоду людину, яка сповна опанувала здатністю цінити культуру, володіти високими почуттями і духовними смислами. До таких вершин духу зростаюча особистість може піднятися, якщо школа не буде вільною від цінностей. Останні мають одухотворити її розум і волю на кожному етапі навчального процесу.

На жаль, рівень духовної вихованості нашої молоді не відповідає суспільним ідеалам, і така ситуація змушує і науковців, і практичних педагогів, змінюючи свій професійний світогляд, створювати і реалізувати інноваційні засоби, які б забезпечили у неї справжній авторитет духовності. Тоді вчинкове життя для зростаючої особистості не буде лише гаслом, а стане її нагальною потребою.

Пошук ефективних шляхів долучення зростаючої особистості до вищих духовних цінностей виправдано пов'язується з удосконаленням змісту, форм та методів цього процесу. На даний час ми маємо варіації цих виховних складових. У змісті можуть використовуватися різні способи його трансляції: від загальних положень до конкретних суджень чи навпаки. У методах може переважати тенденція до виховного діалогу чи монологу, апеляція до

сприймання чи свідомості й самосвідомості вихованця. У формах практикуються індивідуальний чи груповий підходи. Якраз на основі означених варіацій створюються відповідні виховні концепції, які претендують на масове використання у виховній практиці. Якщо у цьому зв'язку увага акцентується на вікових особливостях і можливостях зростаючої особистості, то наголошують на адекватній модифікації виховного змісту, методів і форм.

Усе ж відкритою залишається проблема складності чи доступності психологічних механізмів, на яких має розгортатися виховний процес у віковому контексті. Правомірним є питання про механізми, які мають без виражених внутрішніх бар'єрів започатковувати цей процес.

Таким, на нашу думку, має виступити механізм емпатії як співпереживання принаймні двох індивідів. Це природно заданий спосіб міжособистісної взаємодії, який є найбільш яскраво вираженим у ранньому віці, і який має педагогічно правильно підтримуватися у більш пізніх вікових періодах. Тому у зростаючої особистості слід початково культивувати емпатійно-мотивовані вчинки, які функціонуватимуть у загальних межах людського добра і його цінностей.

Розглянемо внутрішню структуру емпатійно-мотивованого вчинку. Наприклад, вихованець А втратив чи потребує певну річ. На таку ситуацію він реагує переживанням емоції страждання. Вихованець Б, що перебуває у єдиному просторовому колі з вихованцем А, проявляє таку саму за змістом емоцію страждання (вона виникає як емоційне зараження). Однак це не сентиментальне співчуття, а таке, що є поштовхом (мотивом) до задоволення бажаної (але втраченої) речі.

Наголосимо, що якраз її нереалізована бажаність викликає у вихованця А емоцію страждання. У вихованця Б співстраждання, щоб продовжитись у моральній дії піклування щодо вихованця А, має трансформуватись теж у емоцію бажання, але тепер вже, як готовність допомогти йому. Якраз однакове переживання бажань об'єднує вихованців у єдине ціле – МИ (вихованець Б

поєднує себе з вихованцем А). Це ж є прообразом подальших безкорисливих духовних дій і вчинків. Тут найістотнішим є те, що у них зароджується висновок-переконавання: те, що трапилось з одним, може трапитися й з іншими. Це виступатиме великою гуманістичною настановою, на основі якої може відбутися успішне сходження зростаючої особистості до духовних цінностей.

Якщо таке переконавання не відбудеться, то співчуття може стати індивідуалістично спрямованим: тут рух до добродійної спрямованості суб'єкта буде відсутнім. Той, хто співчуває залишиться у кращому випадку у межах неспричинення якихось виражених асоціальних дій (вірогідно через боязнь покарання), але й суспільно значущі у нього не спостерігатимуться. Більш того, такий співчуваючий може дякувати близькому оточенню, що не робив злочини більшої чи меншої значущості, не розуміючи, що подібна подяка – це зрада перед цим оточенням та й перед самим собою. Дякувати слід лише за зроблене добро, оскільки тільки воно презентує розвинену духовну особистість. Тому формування МІ має стати засадничим завданням вихователя.

Почуття безкорисливого піклування, що виникло у конкретній ситуації й позитивно вирішило її, слід поширити на інші ситуації, тепер уже широкого життєвого масштабу. За цієї умови почуття піклування про іншого може перетворитися на провідну духовну цінність особистості, що задасть індивідуальну траєкторію її духовного зростання.

Розкриємо ще один важливий аспект суспільно значущого вчинку зростаючої особистості. У цьому зв'язку важливо вяснити – який внутрішній стан може викликати здійснений нею вчинок? Це може бути стан минулого, за якого відбувається його зникнення з актуального змістового поля самосвідомості. Прикметно, що місце вчинку, який відійшов у минуле зростаючої особистості не буває пустим. Воно неодмінно наповнюється іншими подіями, спонуками, переживаннями. Ця трансформація відбувається спонтанно: така природа внутрішнього життя особистості.

Однак це не означає, що вона повністю причетна у цьому плані і нічого не може змінити. Йдеться про те, яким чином подію, що стала минулим, перетворити на подію майбутнього і відповідний внутрішній стан. Це особливо важливо для діянь духовного плану, оскільки вони повинні постійно повторюватися.

Відтак, час від часу мають бути на вістрі самосвідомості особистості. Власне, повинна бути актуалізованою певна цінність як провідний мотив духовного вчинку. Це важливий закон, який став надбанням педагогіки виховання, і на який посилається багато видатних вчених. Усе ж невизначеним до цього часу залишається механізм такої духовної актуалізації. Вимога – ти мусиш про цей вчинок пам'ятати – виявляється неефективною. Такий механізм мусить запобігти самому зануренню певного вчинку у стан невідтворюваного минулого і в той же час давати можливість реальному функціонуванню у самосвідомості іншим утворенням особистості.

З цією метою вихованцю необхідно перетворити минулий вчинок у ставлення до себе у якості можливості, тобто майбутнього. Тут необхідне тонке мовне оформлення цього акту. Висловлювання типу – Я володію цінністю наприклад справедливості не буде продуктивним, оскільки цим самим створюється певна дистанція між Я і означеною цінністю, яка заважатиме необхідній актуалізації. Більш дієвим виявиться висловлювання, яке знімає згадану дистанцію – Я-справедливість. Тут Я виступає у чистому виді, яке не може бути минулим, а отже й цінність, яка його породжує. Згодом по мірі набуття вихованцем ряду духовних цінностей його духовне Я може представлятись як Я-добродійність.

Ступінь досконалості виховного процесу залежатиме від використання педагогом закономірності, яка на даний час, на жаль, не осмислена теоретично, і тому відсутня у його методичному арсеналі. Акцентуємо увагу у цьому зв'язку на віковому обмеженні рівня складності ціннісного діяння зростаючої особистості. Так слід кваліфікувати цю закономірність. Розкриємо її сутність.

Ми вводимо поняття «ціннісне діяння», щоб більш чітко відмежувати його від поняття «цінність» як духовного утворення особистості. Наголосимо, що будь-яке духовне утворення має ознаку – внутрішнє, ціннісне ж діяння завжди зовнішнє, яке однак не втрачає зв'язку з внутрішнім. Відсутність цього зв'язку свідчила б про ситуативність ціннісного діяння особистості. Сама ж вона втрачала б свою цілісність, оскільки відсутньою була б стійка практична орієнтація на іншу людину як ключовий показник її сутності.

Важливим видається питання про тактику осягнення зростаючою особистістю понять цінність і ціннісне діяння. Тут доцільним буде представляти їй той зміст цінності, коли відповідна реальність, яку вона утримує, має розвинену форму. Так, вихованців, незважаючи на їхній вік, слід знайомити, наприклад, з справедливістю, вірністю, піклуванням саме у сутнісних властивостях-показниках. На відміну ж від означених духовних понять ціннісне діяння не може бути засвоєне вихованцями однозначно відповідним аналогічній цінності. Погодьмося, справедливе діяння дорослого і справедливе діяння дитини-дошкільника – це дещо різні за своєю сутністю акти. У чому ж полягає їх нетотожність? Вони відрізняються не широтою охоплення дійсності (величиною людського загалу, який підпадає під те чи інше діяння), а кількістю і значущістю потреб, які задовольняються у споживача ціннісного діяння.

Таким чином, чітке узгодження рівня складності ціннісного діяння з віковими можливостями й особливостями вихованців має стати методичним правилом педагога. Тут головним є його вміння створювати варіанти ціннісних діянь з цільовими характеристиками й операційним складом, що відповідає певному віку вихованця.

У особистості, яка здійснила вчинок на основі засвоєної духовної цінності, розпочинається новий етап власного удосконалення. Тепер вона будує невластиві її біологічній природі взаємини з оточуючим довкіллям, а такі, що репрезентують світ людської культури. У той же час вчинкове життя особистості створює для неї певні ускладнення, які виникають у результаті

об'єктивної неузгодженості між засвоєним ідеальним способом практичної реалізації тієї чи іншої духовної цінності й її конкретним вчинковим здійсненням. Річ у тім, що життєві ситуації завжди значно багатші за відповідні теоретичні побудови, і такі ситуації у принципі не можливо у них передбачити. Тому й виникає неминуче відхилення між духовно-моральною теорією і практикою діянь особистості.

Такі відхилення фокусуються у вчинковому наслідку, в якому втілюється певна суспільно значуща мета суб'єкта вчинку. Наслідок, про який йдеться, може бути як реальним (наприклад, поділився певною річчю), та й ідеальним (щось порадив іншому).

Він може, сповіщаючи про себе, викликати різні оцінні реакції у найближчого оточення. Якщо такі реакції містять певні критичні зауваження авторові вчинку, він не залишається індиферентним щодо них, а виразно емоційно реагує. Однак часто правильного виходу з таких ситуацій він самостійно віднайти не в змозі. Переживання ж незадоволення іншими, а то й образа на них, тут нічого не допоможе.

Потрібна достатня вмільість педагога, щоб спрямувати думку вихованця у необхідному напрямі. Таким єдином вірним кроком є повернення вихованця назад до часу, що передував реальності його вчинку.

Бажання такого кроку може виникнути в результаті усвідомлення вихованцем наступних позицій.

1. З'ясувати мету означеного повернення – удосконалити наслідок з урахуванням трьох інстанцій:

- а) заради себе (які особистісні зміни відбудуться в авторові вчинку);
- б) заради об'єкта вчинку (які особистісні зміни відбудуться у того, хто чогось бажає);
- в) заради людського оточення (які переживання виникнуть у ровесників і дорослих).

2. Проаналізувати обставини вчинку у зв'язку з його наслідком. Вихованець як суб'єкт вчинку відтворює вчинкову ситуацію: це було

приміщення чи обмежений простір, чим був зайнятий вихованець і його оточення, як виникло і розгорталось конкретне діяння, чи були певні завади тощо?

3. Відтворити свій спосіб дії у контексті обставин, що склалися, і мети вчинку. Чи був він єдино можливий у конкретних умовах, чи був він повністю самостійний, чи точним було уявлення про мету вчинку?

Робота вихованця за запропонованою міні програмою утверджуватиме його не лише у статусі суб'єкта вчинку, а й у статусі суб'єкта духовної післядії, що виявиться вагомим фактором особистісного вдосконалення.

Серед духовної природи вчинків є такі, які за своєю смисловою основою чітко відрізняються від повсюдно вживаних. Якщо головною метою останніх є служіння добру інших, то вчинки, про які ми будемо вести мову, в першу чергу передбачають духовне самовдосконалення самих їхніх суб'єктів. Наголосимо, що йдеться не про подальше самовдосконалення вже набутих духовних цінностей суб'єктів вчинків, а про нейтралізацію чи стишення їхніх Его-пристрастей: заздрості, гордовитості, себелюбства тощо, що істотно впливає на загальну духовну зрілість особистості.

Важливо, що таке гуманістичне прагнення суб'єкта вчинку може виникнути коли він дієво, наприклад, піклуватиметься про певного об'єкта вчинку. Це необхідна, але недостатня умова. Тут суб'єкту вчинку слід усвідомити, що він вступає у відносини поєднання з об'єктом вчинку. Такі відносини мають реальне підґрунтя у тому факті, що обоє вони мають задовольнити свої потреби: один у безкорисливій допомозі, інший у нейтралізації власних Его-потягів.

При цьому позиція об'єкта вчинку виявляється пасивною, позиція ж суб'єкта вчинку двічі активна – і стосовно самого себе, і стосовно об'єкта вчинку. З боку суб'єкта вчинку це справжня боротьба за самого себе. Він повинен розмірковувати так: «Я задовольнив потребу іншого (це моя перемога), тож я задовольню і свою потребу, і це буде моєю перемогою над собою. Я зрікаюсь своїх негативних рис». Суб'єкт і об'єкт вчинку таким чином

позбуваються своїх негативних переживань і займають особистісно конструктивну позицію стосовно своєї поведінкової сфери.

У реальних життєвих обставинах навіть морально розвинений вихованець може здійснити провину (проступок) меншого чи більшого ступеню значущості. У такому випадку вихователь повинен неодмінно спонукати його до спрямованої роботи над самим собою, яка для її успішності вимагає певної послідовності у змісті розмірковування.

Продуктивною є послідовність, за якої вихованець спочатку вважатиме себе винуватим і боїтиметься цього саме через те, що такої думки про нього дотримуватимуться оточуючі його особи (ровесники, дорослі).

Після цього етапу морального самоаналізу його напрям повинен бути наступним. Відтепер вихованець має безпосередньо боїтися бути винуватим. Це більш психологічно важке рішення, але воно йому під силу, оскільки він пройшов попередній моральний етап.

Якщо на першому етапі винуватість вихованця є зовнішньо детермінованою (думкою оточуючих), то другий етап ґрунтується на самодетермінації (я самостійно прийняв рішення щодо своєї винуватості). Саме у цьому полягає його свобода. Зауважимо, що як на першому, так і на другому етапах емоція боязні виникає як результат глибокого самоосмислення вихованцем ситуації провини.

Вищий сенс життя людини – набуття духовності. Якщо особистість її не привласнює, то вона вилучає справжнє життя із самої себе, а то й зі свого ближнього. Адже життя як нескінчений ряд зовнішніх задач, не просякнутих духовністю, тим самим стає ціннісно примітивним. Тому важливо, щоб зростаюча особистість будувала власне життя таким чином, щоб набута духовність добродійно впливала на її життя, робила його по-великому значущим.

Усе ж такий образ життя для більшості людського загалу видається надзвичайно важким, а то й зовсім недосяжним, оскільки значна частина

людей нині з'являється на світ немов би сліпонародженими стосовно вищого рівня духовності.

Відтак, виховним імперативом має виступити правило – осягати будь-яку справу (і велику і малу) духовно, тобто усвідомити якими духовними цінностями їй необхідно мотивуватися і прагнути якраз до такого супроводу. По-іншому говорячи, особистість повинна прагнути усе розглядати як свою задачу. Це ж задача на власне духовне перетворення; вона психологічно важча від будь-яких математичних чи фізичних задач. У цьому зв'язку слід виходити з того, що у житті особистості немає справ, невартих уваги або таких, якими можна нехтувати; усіх їх особистість має вважати досконалими для свого віку, адже вони є невід'ємними частинками досвіду, який і за їхньою допомогою постійно збагачується.

Пам'ятатимемо, що за всіма згаданими справами криються й відповідні здібності, як способи дій, які теж повинні по мірі формування благодіяно усвідомлюватися особистістю. Таким чином, поєднання нею у внутрішньому плані духовної мотивації як спонуки до дій і духовно збагачених здібностей призводить до суттєвого розвивального результату. Таке поєднання має стати неодмінним виховним завданням педагога; без його впливу вихованець не в змозі самостійно здійснити цю виховну дію.

Ймовірніше самостійно він використає сформовані здібності для цілей егоїстичних: випередити будь за що інших у певній діяльності, зайняти високий соціальний статус, стати об'єктом похвали. Якщо це стане тенденцією, у вихованця може сформуватися легковажний стиль життя, який визначатиме його відповідний ціннісний світогляд, незважаючи на зовнішньо спричинені виховні впливи.

Для зростаючої особистості, незважаючи навіть на високу методичну досвідченість вихователя, шлях доручення до вищих духовних цінностей виявляється досить важкий. Він створює для неї подвійні душевні напруження, причому рівної сили.

Перше пов'язане з душевною зосередженістю на духовній реалії, яка руйнує у повному сенсі цього слова її звичні уявлення про сферу людських взаємин. До того ж означена зосередженість має бути тривалою, що теж виступає психологічно несприятливим фактором.

Друге напруження виникає, власне, тоді, коли зростаюча особистість стає суб'єктом практичної духовної дії. Тепер розмаїття реальних ситуацій, у яких вона виступає активним агентом, вимагає від неї постійного вдосконалення. Однак вона самотійно ще не в змозі глибоко усвідомити його вищого цільового сенсу. Тож тут необхідна допомога вихователя. Він має, по-перше, допомогти вихованцеві осмислити саму категорію «удосконалення». По-друге, пов'язати її з його життям, але не з утилітарними проявами, а з його ідеальною формою. Тут вихователь повинен розкрити філософію справжнього людського життя, показати його дивовижний замисел, створений нетлінним духом, за яким існує народ у своєму історичному поступі. Відтак, кожна особистість має спиратися, перш за все, на глибини чудового у людській природі і в міру своїх сил примножувати їх. Ця ідейна настанова особливо важлива у наш час, коли люди вдосконалюються у тому, щоб бездумно тратити так величаво замислене життя, спотворювати його благодатні цінності.

Зростаюча особистість, яка стала на шлях вчинкового життя, має бути готовою до можливої зустрічі – випробування на духовне виваження. Це дійсно зустріч, оскільки, по-перше, йтиметься про її ровесників чи близьких осіб, які вступатимуть з нею у комунікативну взаємодію. По-друге, це особлива зустріч за характером зміни внутрішнього стану зростаючої особистості, який намагатиметься спричиняти ініціатор мовленнєвого контакту. При цьому важливо, що таким ініціатором може бути як одна особа, так і декілька. Відомо, що вплив групи завжди сильніший за вплив одиничного суб'єкта, і це слід враховувати у нашому випадку.

Тепер дамо відповідь на головне – якою має бути ситуація, що дозволила б розкрити безпосередній зміст духовної виваженості зростаючої особистості?

Як ми вже наголошували, вчинкові ситуації особистості можуть створювати для неї певні фізичні, душевні, емоційні та соціальні загрози різної міри величини, на які вона повинна зважати і відповідним чином реагувати. Тож, щоб вибрати власну тактику поведінки, зростаюча особистість означені загрози має цілісно усвідомити і, так би мовити, зважити їх ціною своїх внутрішніх можливостей. Часто-густо таку процедуру вона самостійно здійснити не може. Як через специфіку майбутньої вчинкової події, так і через обмеженість своєї цільової налаштованості.

У такому випадку вчинкову проблему зростаючої особистості допомагає вирішити її близьке оточення. Воно, досконало володіючи знаннями про згадані загрози й їх наслідки для неї, пробує відмовити її від морального діяння. Це справжній акт випробовування для зростаючої особистості. Чи відхилить вона наведені аргументи ровесників або близьких осіб, чи прийме їх і відповідним чином духовно поведеться – це глибоко сутнісне діяння і зовнішня оцінка того чи іншого вибору недоречна. Тут лише є важливим факт духовного неспокою зростаючої особистості.

Коли відсутні різноманітні зовнішні умови, які стають гальмівними для реалізації духовного вчинку зростаючої особистості, а він все таки не відбувається, логічним видається звернення до її внутрішньої ситуації. У якому стані перебуває вона, що не сприяє духовній меті вихованця? У цьому випадку причину пов'язують з неактуалізованістю у свідомості певної духовної цінності, що має втілитися у відповідний вчинок.

Конкретніше вважається, що означена цінність піддається механізму витіснення або у глибину, або на обабіч свідомості, і цим самим втрачається її спонукальна дієвість. По-іншому говорячи, актуальне поле свідомості заповнюється іншими спонуками, пристрастями, інтересами, які диктують, так би мовити, свої правила поведінки особистості, які часто не мають нічого спільного з необхідним для неї духовним вчинком. Вихователь відтак мусить змиритися з такою ситуацією, або спробувати використати способи психотехніки очищення поля свідомості вихованця, якщо це можливо, і якщо

він ними володіє. Усе ж за психологічної дії очищення проблемою виступає наступне: «Чи можливо повернути у актуальне поле свідомості те, що вже витіснилось, особливо у тій спонукальній якості, у якій воно знаходилось початково?»

Запропонуємо нове теоретичне уявлення про стан внутрішньої ситуації, що виявляється непродуктивною у поведінковому плані й намітити на основі цього уявлення спосіб актуалізації у свідомості особистості необхідної для реалізації духовної цінності.

Альтернативним механізмом витіснення з свідомості особистості духовної цінності нами пропонується механізм її згортання. При цьому вона перетворюється у згорток (жмуток), займає цим самим менший простір свідомості, й що головне – нікуди не переміщується на відміну від механізму витіснення. За такого стану стверджувати, що духовна цінність втратила актуалізованість у свідомості буде недоречно. Звичайно, у формі згортку духовна цінність не може бути вчинково дієвою, однак вона потенційно зберігає цю функцію. Ця умова досить важлива, слід лише духовну цінність, яка перебуває у формі згортку, перетворити у розгорнуте явище, яким вона була після формування.

У цій процедурі доцільно використати наукове положення про асоціації за подібністю, коли один об'єкт з властивим йому способом використання, спричиняє такий же спосіб використання іншого об'єкту, який має з першим подібні риси.

У нашому випадку слід запропонувати вихованцеві згорнути аркуш паперу у жмуток, а потім його знову розгорнути, фіксуючи увагу на його просторові перетворення. Тепер ці реальні трансформації слід перенести у план уяви: згорнену духовну цінність за аналогією паперового жмутку розгорнути, тобто розширити нею простір актуальної свідомості. З високою долею ймовірності можна очікувати, що вихованець вчинково реалізуватиме свою духовну цінність. Спрямовані експериментальні проби підтверджують цей висновок.

У виховному плані надто важливо мати уявлення про духовний стан особистості, про те який її реальний потенціал, тобто на що вона здатна у духовному вимірі. Ця проблема до нині вирішується досить узагальнено. Так виокремлюють егоцентрований і соціоцентрований типи особистості. Ціннісна перевага при цьому надається останньому, хоча й констатується, що у кількісному відношенні дещо переважає тип особистості егоцентрованої спрямованості. За логікою такої градації виховні зусилля слід переважно зосереджувати навколо осіб егоцентрованого типу. Не заперечуючи в цілому подібний висновок, слід, на нашу думку, більш змістовно розглянути самі категорії – егоцентрованість і соціоцентрованість. Вони утримують лише напрям розгорнутості особистості, не говорячи про конкретні смислоціннісні характеристики такої розгорнутості. По-іншому, ми маємо знати як самі етичні складові цих центрованостей особистості, так і міру їх прояву у відповідній поведінці та вчинковому житті загалом.

У цьому контексті зосередимося лише на соціоцентрованому типі особистості. У центр розмірковування поставимо духовний вчинок як головний показник досконалості особистості. Чи дійсно існує пряма кореляція між цими величинами? Є всі підстави стверджувати, що духовні вчинки розвиненої форми не властиві особистості соціоцентрованої спрямованості. Поза постійної дії спеціальних духовно розвивальних технологій ця мета, як правило, для неї є недосяжною.

Така особистість обмежується лише духовними діяннями (вчинками) *певного ступеню*. Вона здатна діяти у неповну силу, коли істотно не втрачаються власні матеріальні надбання, не знижується місце у соціальній ієрархії, не порушується усталений емоційно-душевний стан. Відтак, залишається й можливість для асоціальних діянь. Духовно ж розвинена особистість орієнтується на етичне правило, згідно з яким «краще давати, ніж одержувати і набагато важче одержувати, ніж давати», зрозуміло, якщо у неї достає мужності без чогось обходитись і під час нестатку не боятися.

Наголосимо, що описані два типи особистості вичленені на основі не досить ефективних традиційних методів виховання, тому для їх корекції необхідні інноваційні засоби впливу на зростаючу особистість.

В основу наших творчих пошуків, спрямованих на ціннісне вдосконалення особистості, покладена ідея, згідно з якою істинно людським є духовність, а не знання. З огляду на це у зростаючої особистості необхідно сформувати внутрішню настанову, що привласнені нею духовні цінності як основа достойних учинків, піднімають її над утилітарними прагненнями і спрямуваннями. Вона не повинна у своїх розмірковуваннях обмежуватись цими утвореннями, а зосереджуватись, хоч би час від часу, на більш глибоких проблемах життя. Серед таких корінною вона має вважати готовність до ціннісного діяння як зародку вищого життя.

Алексєєнко Т.Ф., м. Київ

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ У ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті методичні аспекти формування ініціативності у вихованців інтернатних закладів освіти підліткового віку розкривається з урахуванням індивідуальних особливостей, зокрема різних типів їхнього темпераменту та методичних порад педагогам щодо педагогічної підтримки, вибору інтерактивних методів і форм такої роботи, етапів моніторингу перебігу виховного процесу.

Ключові слова: ініціативність, інтернатні заклади, педагогічна підтримка.

The article is devoted to the methodical aspects of formation of teenagers' initiative in boarding institutions. The author takes into account students' individual characteristics, in particular, the different types of their temperament and methodical advice to teachers regarding pedagogical support, the choice of interactive methods and forms of such work, as well as the stages of monitoring of the educational process.

Keywords: initiative, boarding institutions, pedagogical support

Громадянська ініціативність особистості як вид просоціальної ініціативності, виявляється в ініціаціях, спрямованих на досягнення соціально-значущих цілей і є відображенням високого рівня свідомості, громадянської

позиції, патріотизму, відповідальності особистості. Тому її формування набуває особливої актуальності у процесі розбудови громадянського суспільства. У вихованців інтернатних закладів освіти, які були переселені з окупованих територій, ця актуальність підсилюється специфічними умовами їх виховання в депресивному регіоні та функціонування інтернатних установ, в яких дозрівання особистості обмежується закритим типом середовища і обмеженістю соціальних контактів, що знижує можливості набуття нею самостійності та відповідальності.

Ініціативність як соціально-значуща якість особистості потребує формування та підтримки. З урахуванням соціальних потреб, цей процес передбачає спрямування вихованців, насамперед, на духовні цінності, розвиток у них гуманістичної свідомості, сприяння у набутті соціальної компетентності, здійснення профілактики споживацтва, асоціальних ініціатив і девіантної поведінки. Формування ініціативності у вихованців інтернатних закладів освіти можливе як у навчально-виховному процесі, так і в позаурочній діяльності.

Базовими у формування та активізації ініціативності у підлітків інтернатних закладів можуть бути інтерактивні (interactive learning від англ. – взаємний, – діяти) *методи*, зокрема такі, як: рольові, ділові та пізнавальні ігри, моделювання проблемних життєвих і виховних ситуацій та шляхів їх вирішення, дискусії, мозкові штурми, брейн-ринги, кейс-стаді (навчальні ситуації), дискусії, діалогове спілкування, інтелектуальні бесіди тощо. Інтерактивні методи забезпечують комунікативну активність особистості і міжособистісну взаємодію, тим самим формують здатність вільного висловлювання власних думок, прояву ініціативності.

Для підліткового віку цікавими і ефективними у проявах ініціативності є інтерактивні *форми* виховної роботи, зокрема тренінги, соціальні проекти, діяльність клубів веселих і кмітливих (КВК), конкурси-вікторини тощо. Вони розвивають критичне мислення як невід'ємної складової розумового виховання, активного ставлення до явищ навколишнього життя, прагнення пізнавати і

знати більше, бажання виявити свою кмітливість та продемонструвати ініціативність.

Методику виховної роботи бажано розробляти з урахуванням різних типів темпераменту. Диференційований підхід повинен враховувати наступне:

- сангвініків приваблює все нове. Тому підтримання активності та ініціативності таких підлітків необхідно стимулювати новизною справи. Для підтримання інтересу корисно якомога частіше залучати до творчої діяльності, застосовувати заохочувальні стимули;

- флегматики реагують на новизну повільно. Необхідність включатися в нову діяльність викликає в них розгубленість, інколи – страх. З огляду на знижену рухливість нервових процесів для підтримання активної працездатності флегматичних дітей необхідно зацікавити їх запропонованою роботою, підтримувати у творчому вияві під час виконання будь-яких ініціатив. Їх не слід активно підштовхувати, змушувати до прояву ініціативності, а бажано залишати більше часу на прийняття рішень. Такі діти потребують заохочення як під час виконання ініціативи, так і по її завершенню;

- учні холеричного типу активно і зацікавлено реагують на новизну, швидко і без проблем переключаються у нову діяльність, активно беруться за будь-яку справу, іноді одночасно за кілька справ. Охоче беруть участь у заняттях, де можна проявити себе, грають головні ролі в іграх, організують однолітків, керують ними, нерідко намагаються керувати і дорослими. Однак це можливо лише у ситуації психологічного комфорту. За інших умов бурхлива активність через різкий спад настрою може змінитися бездіяльністю, роздратуванням. Тому у їх вихованні потрібні витримка і терпіння, а також такі форми організації діяльності, в яких домінує емоційно-позитивний характер співпраці та є можливість учням пробувати свої сили при виконанні керівних ролей;

- меланхоліки малоактивні, сором'язливі, замкнені, з підвищеною вразливістю, важко адаптуються до нових умов життя. Будь-яка новизна збуджує і гальмує їхню активність, а невдачі пригнічують. Вони мають

труднощі у комунікації з новими людьми. У будь-якій незнайомій ситуації тримаються осторонь, не виявляють ініціативи і не відповідають на пропозиції інших включитися у спілкування. Тому їх необхідно завчасно готувати до змін. Їм дуже потрібні оптимальні темп і форми пояснення, своєчасна допомога, запобігання невдачам, емоційна підтримка, схвальна оцінка вдалих ініціативних спроб. За емоційного комфорту у взаєминах з іншими вони можуть максимально виявити свої здібності.

В цілому перспективи формування ініціативності особистості передбачають не тільки врахування індивідуальних особливостей вихованців інтернатних закладів освіти, зокрема типів їхнього темпераменту, а й звернення педагогів до особистісної мотивації їх поведінки та врахування тих ситуацій, що визначаються збігом зовнішніх обставин, зокрема з подіями шкільного життя та взаємин у шкільному колективі. Ситуація, яка зачіпає актуальні потреби, в тому числі пов'язані бажанням самоствердитися і отримати визнання, може стати причиною ініціативної поведінки навіть безініціативного та пасивного підлітка.

Процес формування ініціативності підлітків доцільно здійснювати та моніторити у декілька етапів. Основними з них визначаються наступні:

- *діагностичний* – фіксація стану розвиненості ініціативності;
- *пошуковий* – сумісний пошук причин виникнення труднощів підлітків у виявах ініціативності;
- *проектувальний* – проектування дій педагога та учнів для підвищення рівня ініціативності;
- *діяльнісний* – дії педагога та самого учня у розвитку ініціативності (стимулювання, підтримка (допомога) та взаємодія між учнями (взаємопідтримка, координація сумісної діяльності);
- *рефлексивний* – сумісне обговорення успіхів та невдач попередніх етапів діяльності, переосмислення учнями та педагогами нового досвіду ініціативності.

- питань формування ініціативності у вихованців інтернатних закладів освіти (діагностичні методики; інтерактивні методики; виховні технології; посібники та методичні рекомендації).

формування ініціативності у вихованців інтернатних закладів освіти може досягатися за наступних *педагогічних умов*:

- *формування ціннісних ставлень* підлітків до Батьківщини, до довкілля, до громади (розуміння їх значущої ролі і його житті та житті суспільства; бажання бути їм корисними);

- *розвитку самоцінного ставлення* вихованців (до себе, свого життя і його перспектив, своїх здібностей);

- *підкріплення мотивації* підлітків до формування ініціативності (залучення у пошук новаторських ідей та ситуації вияву самостійності; створення ситуацій соціальної самопрезентації, визнання і схвалення у групі ровесників, зростання особистісної значимості підлітків для педагогів; сприяння позитивним змінам в освітньому середовищі і в особистісному житті; задоволення допитливості; гуртування за інтересами; сприяння активному творчому осмисленню соціальної ситуації і проблем формування соціальної позиції “Я – соціально активний громадянин”);

- *залучення вихованців у смислоутворювальні та соціально-ціннісні види діяльності* (організація добродійної діяльності, задоволення потреб підлітків у добровільному (самостійному) виборі тематики добродійних ініціатив; розробка і реалізація освітніх, культурологічних, екологічних, соціальних проектів; активна участь у творчій діяльності, шкільних заходах);

- *розвитку допитливості і зацікавлення* підлітків новими знаннями, способами їх отримання (організація гурткової і дослідної роботи; пошукова діяльність; участь у конкурсах, змаганнях, освітніх тренінгах; відвідування виставок, закладів культури, майстер-класів тощо);

- *педагогічної підтримки ініціативності та конструктивних ініціатив* вихованців (зацікавленість педагогів і вихователів ідеями та ініціативами підлітків; схвалення самостійності і конструктивності; довіра відповідальних

доручень; завдання творчого характеру; заохочення ініціативних підлітків; стримування ризикованих ініціатив; висвітлення результатів здійснених соціальних ініціатив серед педагогів та інших учнів);

- *підтримки діяльності учнівського самоврядування* (зміна авторитарної моделі виховання на особистісно-орієнтовану; підвищення ролі та активності учнівського самоврядування освітнього закладу; співпраця учнівського і педагогічного колективу; підтримка самостійності, креативності, активної участі школярів у громадському житті школи, набутті компетентності та управлінських навичок, у самореалізації кожного в його виборній посаді як соціальній ролі; створення належних умов для діяльності органів учнівського самоврядування з метою забезпечення прав і свобод людини – учня, формування громадянської позиції, готовності до прийняття важливих рішень і відповідальності за них, діяти у нормативному полі; через розвиток соціальної ініціативності та активності учнів виховувати в них почуття гідності та відповідальності, формувати громадянську ініціативність);

- *розширення кола об'єктів ініціації за межами інтернатного закладу* (налагодження партнерської взаємодії між інтернатної установою та іншими освітніми закладами; налагодження конструктивної взаємодії з місцевою громадою; здійснення добродійних акцій і добродійної діяльності у територіальній громаді (для мешканців будинків для людей похилого віку та з інвалідністю, для дітей-сиріт з інших інтернатних закладів; по охороні природи, історичних та культурних пам'яток; вшанування учасників бойових дій, особам з інвалідністю; допомога самотнім тощо);

- *науково-методичного забезпечення діяльності педагогів і вихователів з питань формування ініціативності у вихованців інтернатних закладів освіти* (діагностичні методики; інтерактивні методики; виховні технології; посібники та методичні рекомендації).

Зважаючи на особливі умови особистісного становлення вихованців інтернатних закладів освіти та вікові особливості підлітків дорослим, зокрема педагогічному персоналу інтернатного закладу освіти варто пам'ятати, що:

- ✓ ініціативність розвивається в умовах розвивального, а не авторитарного середовища;
- ✓ дітям потрібно дозволяти виявляти самостійність, зокрема давати можливість самим знаходити рішення різних ситуацій і виправлення допущених помилок;
- ✓ необхідно підтримувати у вихованців розвиток допитливості;
- ✓ критика підлітка за його невдачі знижує його мотивацію до особистісного зростання;
- ✓ підлітків необхідно налаштовувати не на самокритику, а на конструктивну самооцінку.

Бінецький Д.О., м. Київ

ВИХОВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПРАГНЕННЯ ДО САМОСТІЙНОСТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті висвітлено психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання в учнівській молоді прагнення до самостійності в процесі навчальної діяльності; форми та методи виховання самостійності в процесі навчальної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах; з'ясовано ефективні засоби виховання самостійності в процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: педагогічний аналіз, самостійність, виховання самостійності, учнівська молодь, навчальна діяльність, процес

In the article it is reflected psikhologo-pedagogical analysis of problem of education for student's young people of aspiring to independence in the process of educational to activity; forms and methods of education of independence are in the process of educational activity in general educational establishments; from? effective facilities of education of independence are in the process of educational activity.

Keywords: pedagogical analysis, independence, education of independence, student's young people, educational activity, process

На етапі становлення й розвитку сучасної Української держави все більшої гостроти набуває проблема виховання в учнівській молоді прагнення до самостійності в процесі навчальної діяльності. Необхідність дослідження учнів прагнення до самостійності в процесі навчальної діяльності, пояснюється насамперед поступовим зниженням в учнів інтересу навчальної діяльності;

невміння самостійно організувати власне навчання та дозвілля, що призводить до погіршення успішності навчання, стану здоров'я.

Самостійність як суб'єктна активність особистості є предметом багатьох психологічних та педагогічних досліджень, (Бех І. [1], Божович Л. [2], Боришевський М. [3], Власова О. [4], Колчанова Л. [6], Остапенко О. [7], Рубінштейн С. [8], Ушинський К. [10] та ін.).

В „Українському педагогічному словнику” самостійність визначається Семеном Гончаренком [5], як одна з властивостей особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів знань, умінь і навичок, якими володіє особистість, по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності. [5 с. 297].

Вітчизняний дослідник М. Солдатенко [9] самостійність визначає як інтегративну якісну характеристику особистості, що характеризується її здатністю до конкретного виду діяльності, виявляється у процесі виконання пізнавальних і практичних задач та найтіснішим чином пов'язана з такими особистісними характеристиками як активність, свідомість та відповідальність [9, с. 98].

У працях психологів самостійність розглядається не як проста сума знань, умінь та навичок, що забезпечують процес діяльності, а як суспільний прояв особистості. На думку С. Рубінштейна [8], справжня самостійність передбачає свідому вмотивованість дій та їх обґрунтованість. Несхильність до чужого впливу і навіювань є не власною волею, а справжнім проявом самостійної волі, оскільки сама людина вбачає об'єктивні обґрунтування для того, щоб чинити та, а не інакше [8, с. 524].

З'ясування психологічної сутності самостійної активності особистості займався Мирослав Боришевський [3]. Вчений визначає саморегуляцію та самоактуалізацію найвагомішими характеристиками самостійної активності особистості. На слушну думку дослідника саме саморегуляція та

самоактуалізація забезпечують самостійну активність особистості в процесі оволодіння вихованцями пізнавальними цінностями. [3, с. 253].

Особливого розвитку проблема виховання самостійності отримала в педагогічному вченні К. Ушинського [10], який надавав великого значення розвитку в дитині твердого характеру, волі, стійкості, відчуття обов'язку. І хоча вчений прямо не розглядає понять „самостійність”, „самостійна діяльність”, головне місце в системі цілей він відводить підготовці діяльного, активного, проникнутого відчуттям суспільного обов'язку громадянина своєї Вітчизни. На думку К. Ушинського: „усе що може зробити дитина сама, і вона звикне знаходити в цьому велике задоволення, а головне виховає в собі не фальшиве, а справжнє почуття незалежності, що ґрунтується на особистій праці, спирається на впевненість у своїх силах”. У цьому визначенні знаходимо якнайглибше психологічне обґрунтування ідеї самостійності та самоактивності як визначальних в особистому становленні дитини [10, с. 317].

Вивчення наукових робіт І. Беха [1], дає можливість зрозуміти, що людина пізнає себе заради того, аби знати свої позитивні й негативні якості, щоб мати можливість змінитися, сформувати в собі позитивні моральні якості особистості. Вихованець, який пізнає себе, прагне до самостійності в процесі особистісного вдосконалення. Кожен учень намагається відповідати певним моральним нормам. Тож, для того, аби розпочати процес формування самостійного особистісного вдосконалення, потрібно знати способи роботи над собою. Основним її видом є наслідування певного морального зразка. При цьому у вихованця виробляється прагнення до самостійного особистісного вдосконалення. Якщо ж таке прагнення відсутнє, то, як наголошує психолог І. Бех, дитина не включається в процес самовиховання [1, с. 17].

Проаналізувавши праці дослідників-педагогів щодо класифікації засобів виховання самостійності, можна констатувати, що в педагогіці не існує єдиного підходу щодо засобів виховання самостійності; не визначено єдиного принципу для їх систематизації. Автори робіт з проблеми виховання самостійності єдині в тому, що конкретній меті і завданням виховання самостійності мають

відповідати конкретні методи, засоби і прийоми та підхід за якого самостійність розглядається як засіб самовиховання та самовдосконалення особистості.

Вивчення і аналіз психолого-педагогічних праць з проблем сутності поняття „самостійність” зумовили зробити узагальнюючий висновок: частіше за все, поняття „самостійність” розглядається педагогами як пізнавальна активність особистості в процесі навчальної діяльності на основі якої виховуються прагнення до самовиховання та самовдосконалення в учнівської молоді. Тобто поняття „самостійність” розглядається педагогами як ефективний засіб виховання в учнівської молоді прагнення до самовдосконалення та самовиховання в процесі навчальної діяльності.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – Кн.1. – К. : Либідь, 2006. – 280 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб : Питер, 2008. – 398 с. (Серия «Мастера психологии»).
3. Боришевський М. Особистість у вимірах самосвідомості [монографія] / М. Боришевський. – К. : Еллада, 2012. – 608 с.
4. Власова О. І. Основи психології та педагогіки. Підручник. / О. І. Власова, А. А. Марушкевич. – К. : Знання, 2011. – 333 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. М. : Либідь, 1997. – 376
6. Колчанова Л. С. Воспитание самостоятельности у младших школьников в физкультурно-оздоровительной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. С. Колчанова. – Кострома, 2005. – 207 с.
7. Остапенко О.І. Виховання у старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О.І. Остапенко. Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2014. – 228 с.
8. Рубінштейн С.Л. Проблеми загальної психології // С.Л. Рубінштейн – М. : Педагогіка, 1973. – 423 с.
9. Солдатенко М.М. Теорія і практика самостійної і пізнавальної діяльності діяльності // М.М. Солдатенко. К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 198 с.
10. Ушинського К. Д. Твори : у 6-ти томах / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1955. – Т. 6 – С. 317.

ЗНАЧУЩІСТЬ ПРЕДМЕТІВ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

У статті наголошено на важливості вивчення предметів гуманітарного циклу з метою формування готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни (служби у Збройних Силах України) як результату військово-патріотичного виховання. Зокрема, окреслено роль географії, історії, мови та літератури у формуванні громадянина-патріота, здатного ефективно працювати для розвитку держави, підвищення її іміджу серед європейських країн-партнерів.

Ключові слова: *готовність до захисту Вітчизни, старшокласники, військово-патріотичне виховання, предмети гуманітарного циклу.*

The author stresses the importance of humanitarian disciplines in forming the students' readiness to defend the Homeland as a result of military-patriotic education. The role of history, language and literature, and geography is outlined concerning formation of a conscious citizen-patriot of Ukraine.

Keywords: *readiness to defend the Homeland, senior students, military-patriotic education, humanitarian subjects.*

За сучасних обставин розвитку Української державності актуалізується одне з освітніх завдань – формування готовності учнів старших класів до захисту Вітчизни (служби у Збройних Силах України). Готовність до захисту Вітчизни трактується як фізичний і психічний стан людини, що визначається наявністю в неї усвідомлення необхідності захищати цілісність і незалежність своєї країни, позитивних установок щодо ставлення до своєї нації, її ролі в історичному розвитку світу загалом, прагнення виконувати свій громадський обов'язок заради розквіту своєї Батьківщини у глобалізаційному контексті.

Військово-патріотичне виховання, здійснюване в українських загальноосвітніх навчальних закладах, – це комплекс заходів з формування в учнів особистісних якостей, необхідних для захисту Вітчизни, фізичної, освітньої, соціальної та психологічної готовності захищати Українську державу, її територіальні кордони, відстоювати інтереси свого народу та служити у Збройних Силах України.

Дослідженню формуванню готовності старшокласників до захисту Вітчизни присвячені роботи О. Аронова, В. Дзюби, М. Зубалія [3],

О. Остапенка [4], Е. Єрьоменка, В. Івашковського, Д. Сидорука, М. Тимчика [5], В. Третьякова, В. Фарфоровського, Т. Шашло та ін.

У справі військово-патріотичного виховання, що може розглядатися як частина національно-патріотичного виховання, освітня діяльність часто має вирішальне значення.

Загальноосвітні навчальні заклади надають необхідний обсяг знань та вмінь, які юнак (дівчина) зможе використати під час виконання свого конституційного обов'язку із захисту Вітчизни. Виховний зміст навчальних предметів «Захист Вітчизни», «Фізична культура» є складником військово-патріотичного виховання, спрямованого на теоретичну, практичну, фізичну і психологічну підготовку до майбутньої військової діяльності (служби у Збройних Силах України). Крім цього, не варто применшувати у патріотичному вихованні значення викладання гуманітарних предметів: історії, мови (української та іноземної) та літератури (української і зарубіжної), географії і т. д.

Національно-патріотичне виховання учнів старших класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом внесення відповідних елементів у зміст навчальних предметів. Значення гуманітарних предметів щодо формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни полягає у виховному впливі їх змісту. Розкриваючи теми з історії, географії, літератури тощо, вчитель-предметник має можливість не тільки надати певну суму знань, а й забезпечити патріотичне виховання учнів. Зміст такого навчального предмету, як історія, надає широкі можливості для ознайомлення учнів з історичними подіями, у тому числі військовими конфліктами, з'ясування їх причин, способів уникнення, подолання, а також попередження.

Представлення на уроках історії кращих зразків героїзму та мужності представників Українського народу, виявлених ними при захисті національних інтересів, відстоюванні й утвердженні української державності, мотивуватиме вихованців до національного самоствердження, сприятиме зростанню престижності військової служби.

На уроках історії закладаються підвалини історичних уявлень майбутніх громадян про давнє минуле українського народу, його мови, культури, ментальних рис характеру, державно-політичного життя, як невід'ємної складової формування європейської цивілізації. Учні мають отримати базові наукові знання, що слугуватимуть фундаментом формування їх історичної свідомості та патріотизму.

У навчальних програмах для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів зазначено, що метою викладання української мови і літератури є формування духовного світу школярів, їх цілісних світоглядних уявлень. Духовність і патріотизм – невід'ємні одне від одного поняття. Вивчення літературних творів на тлі широкого культурологічного контексту сприятиме осмисленню фундаментальних цінностей культури та формуванню патріотичних якостей нашої молоді. «Метою української літератури є виховання національно свідомого громадянина України, формування й утвердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей» [6]. Важливо навчати любові до рідної мови не деклараціями, а вишуканими зразками української мови – багатой і гнучкою в передаванні найтонших відчуттів людини (мова творів Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Л. Костенко, В. Симоненка, Є. Гуцала, М. Стельмаха, О. Довженка та інших письменників і поетів). Основна мета навчання української мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості. Соціологічні дослідження свідчать, що найвищим рівнем патріотизму на словах і в конкретних справах відзначаються саме україномовні українці [2].

Вивчення географії забезпечить розвиток умінь учнів орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних і геополітичних подіях у державі і світі. Шкільна географія є джерелом не тільки повідомлення учням нових відомостей про Землю, ознайомлення їх з флорою і фауною інших континентів, країн світу та місцевостей, а й формування гуманістичного світогляду,

толерантного ставлення до інших націй та народностей, виховання дбайливих і патріотично налаштованих господарів своєї країни. У Програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з географії для 10 класу (рівень стандарту) наголошено на одному з важливих завдань шкільної географічної освіти – розкриття ролі географічних знань у вирішенні економічних, екологічних і соціальних проблем суспільства.

Вчитель географії має навчити дітей геопросторового мислення, тобто уміння сприймати світ як результат багатьох взаємопов'язаних процесів, що відбувалися в минулому і відбуваються зараз на певній території. Це дасть майбутньому фахівцю (у будь-якій галузі) змогу продуктивно виконувати свою діяльність.

Для більшої ефективності застосовуваних форм і методів на уроках з предметів гуманітарного циклу вчителю необхідно забезпечити першу зустріч вихованця з реальним патріотичним, тобто із ситуацією, коли абстрактний патріотизм як цінність функціонує у формі конкретних буденних діянь, які є у досвіді реального життя вихованця [1].

Отже, значення предметів гуманітарного циклу (зокрема, історії, мови та літератури, географії) у формуванні готовності старшокласників до захисту Вітчизни полягає у *можливості вчителя-предметника* на основі відповідного навчального матеріалу (що має суттєвий виховний потенціал) надати знання, сформувати вміння та навички, необхідні майбутньому воїнові, захиснику Української державності.

Література

1. Бех І., Кириченко В., Петрочко Ж. (2016). З Україною в серці: Тренінг з патріотичного виховання. К.: Друкарня Мадрид. 140 с.
2. Кушерець В. І. (2016). Національно-патріотичне виховання населення: науково-просвітницька діяльність в контексті основних запитів суспільства на виклики сьогодення. К.: Товариство «Знання України».
3. Зубалий М. (1977). Военно-патриотическое воспитание старшеклассников в процессе внеклассной и внешкольной физкультурно-массовой работы: дисс. канд. пед. наук. К.
4. Остапенко О. (2014). Виховання у старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі: дис. канд пед. наук. К.
5. Тимчик К. (2013). Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи: дис. канд. пед. наук.

6. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Географія 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень. <http://mon.gov.ua>.

Богомолова Н. М., м. Запоріжжя

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ

Окреслено вплив соціокультурного середовища на процес формування громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону. Розглянуто особливості набуття громадянської ідентичності учнями старшої школи в умовах полікультурного середовища.

Ключові слова: *соціокультурне середовище, громадянськість, громадянська ідентичність.*

The influence of the sociocultural environment on the process of forming citizenship among high school students in a multicultural region is described. Features of the formation of civic identity by high school students in a multicultural environment are considered.

Keywords: *sociocultural environment, citizenship, civic identity.*

В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу є визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка формує майбутній розвиток Української держави.

Метою сучасної освіти є «...виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству...» [2].

У Конституції України визначено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх народів і національних меншин [3].

Метою Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки є визначення пріоритетів та основних напрямів національно-патріотичного виховання дітей та молоді, розвитку відповідних інститутів

держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання, в тому числі, - формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, розвитку діяльній відданості у розбудові України, формування активної громадянської, державницької позиції та почуття власної гідності [6].

Україна є багатокультурною державою, в якій проживають представники понад 130 національностей, формувалася вона протягом багатьох століть, а тому всі регіони мають свої особливості, які необхідно враховувати при формуванні та реалізації державної політики, в тому числі у галузі освіти. Так необхідно враховувати склад суб'єктів освітніх систем з різним мовним, культурним та поліетнічним складом учасників навчально-виховного процесу і різноманіття цих культур в соціумі.

У педагогічному дискурсі проблема становлення громадянськості молоді обґрунтована П. Вербицькою, П. Ігнатенком, Н. Косаревою, А. Крицькою, О. Коберником, В. Оржеховською, Г. Пустовітом, О. Сухомлинською, І. Тараненко, К. Чорною та інш.

Процес складання, набуття довершеності й зрілості рис та якостей молоді людини у конкретному соціокультурному середовищі досліджували Т. Гуковська (формування емоційно-почуттєвої сфери), С. Додуріч (формування патріотичних цінностей), Л. Король (формування національного характеру), Р. Мохнюк (формування громадянської культури), Н. Ревнюк (формування національної самосвідомості), Н. Рожкова (формування моральних якостей особистості), Л. Устименко (формування дозвілєвої культури) та ін.

У дослідженнях науковців Т. Алексеєнко, І. Зверєвої, А. Капської, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, В. Москаленко, А. Мудрика, Ж. Петрочко, С. Савченко розглядається соціокультурний і педагогічний феномен соціалізації як перехід від пасивного соціалізаційного впливу до активного, що і визначає суб'єктність особистості. У наукових працях цих вчених аналізуються закономірності, принципи, зміст та процес трансформації

суспільних та громадянських цінностей, особливості їх інтеріоризації зростаючою особистістю.

Очевидно, що дослідження проблемного поля соціального виховання не має залишатися поза увагою науковців, однак, заради об'єктивності маємо констатувати, що у такому процесі немає єдиного напрямку до поставленої мети, а тому питання ефективного впливу спеціальної системи педагогічної взаємодії, різних факторів оптимізації на формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі не регламентується й зумовлене, перш за все, трансформуючою, розвивальною функцією соціальних інститутів та індивідуальними якостями особистості, яку належить соціально виховати.

Проте подальшої розробки потребують визначення особливостей впливу соціокультурного середовища на формування в учнів старшої школи саме громадянськості, яка на сучасному етапі розвитку педагогічної науки визначається як «політична соціально-психологічна якість, властивість поведінки індивіда, що характеризується усвідомленням себе повноправним громадянином країни з політично зрілою свідомістю, розвинутим почуттям патріотизму і не лише співпричетністю до долі своєї країни і свого народу, а й відповідно організованою діяльністю» [5;с.6].

Процес набуття громадянськості старшокласниками є органічною складовою більш загального процесу соціалізації і це дає можливість розглядати його як «громадянську ідентифікацію», а результат цього процесу позначати зокрема і як «громадянську ідентичність». Така ідентичність може розглядатись не тільки як результат ідентифікації, а також і як мета того, з чим треба ідентифікуватись, а феномен громадянської ідентичності «міститься» в соціальному середовищі і тому може поставати як цілісний образ або як система складників (якостей, цінностей, рис, тощо).

Саме такий підхід дає можливість подальшого розгляду процесу формування громадянськості старшокласників як взаємодію зовнішніх та внутрішніх факторів, а значення виховного середовища - як складової полікультурності освітнього процесу.

Формування ідентичності особистості також обумовлено особливостями регіону, його етнонаціональним складом та соціальним устроєм. Особливості полікультурного середовища вимагають у процесі формування громадянських якостей урахування низки об'єктивних та суб'єктивних факторів: національно-територіального, соціально-економічного, соціального середовища, ідеології, політики, моралі та ін.

Виховання громадянськості, в умовах сформованої політичної нації, все менше залежить від етнокультурної основи, приналежності суб'єктів до неї. А от цінність толерантності до носіїв інших етнокультурних основ залежить від умов соціалізації, тобто – середовища, – істотним чином. Таким специфічним середовищем, на нашу думку, є полікультурний регіон. Саме проживаючи і навчаючись поруч з носіями інших культур, суб'єкт може й повинен напрацьовувати у себе відповідну толерантність до них – як до узагальненого образу, так і до конкретних індивідуальних носіїв.

Полікультурність як внутрішнього, так і зовнішнього суспільного середовища вимагає від кожного громадянина країни навичок міжкультурної комунікації та толерантного ставлення до культурних цінностей інших народів. Тому дедалі гостріше постає необхідність виховання учнівської молоді до життя в культурно мінливому світі. Вирішальна роль має належати полікультурному вихованню у школі, як одній із наймасовіших соціальних інституцій сучасності.

І вже якщо суспільство буде функціонувати успішно щодо забезпечення соціалізації, то одним з результатів цього й стане активність вихованця у розвитку своєї громадянськості. А його потреба в цьому задовольнятиметься і в педагогічному середовищі, і в результаті його подальших пошуків у соціокультурному оточенні та інформаційному просторі.

Так П.В. Вербицька зауважує, щодо при формулюванні змісту та завдань громадянського виховання у сучасних умовах необхідно врахувати впливи нових чинників розвитку інформаційного суспільства - глобалізації,

полікультурного суспільства, рівня та потреб демократичного поступу в Україні [1.с.58].

П.І. Кендзьор також зазначає, що соціалізація молоді відбувається в умовах множинності різних варіантів соціального позиціонування, пізнання й узагальнення дійсності, тому багатокультурність важко піддається уніфікації й вступає в суперечність із закономірностями глобалізаційних процесів [4.с.54].

Отже, соціокультурне середовище є одним із впливових факторів формування українського суспільства, де головним суб'єктом цього процесу виступає свідомий громадянин, який: зберігає свою соціально-культурну ідентичність; прагне до розуміння інших культур; поважає інші культурно-етнічні спільності; вміє жити в мирі та злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань; готовий до активної творчої діяльності в динамічному полікультурному і багатонаціональному середовищі.

Література

1. Вербицька П.В. Теоретико–методичні основи громадянського виховання учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах. Дисертація на здобуття наук. ст. докт. пед. наук (спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання). – Київ. – 2010.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. №2145-VIII / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Конституція України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Кендзьор П.І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика). Дисертація на здобуття наук. ст. докт. пед. наук (спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання). – Київ. – 2017.
5. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого - до нових акцентів і наголосів / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. - 2015.– № 2 (87).– с. 5-13.
6. Указ Президента України від 13.10.2015 р. №580/2015 «Про затвердження Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>.

Бойко А. Е., м. Київ

ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ

У статті розглядаються основні напрями модернізації сучасного освітнього процесу позашкільних навчальних закладах, що має базуватися на засадах гуманістичної парадигми.

***Ключові слова:** позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, виховання, компетентності, цінності.*

The article deals with the main directions of modernization of the modern educational process of out-of-school educational institutions, which should be based on the principles of the humanistic paradigm.

Keywords: *out-of-school education, educational institutions of out-of-school education, competence, values.*

Вирішення сучасних проблем розвитку нашої держави висувають нові вимоги до освітньої системи. Концентрованим втіленням цих вимог є інноваційність та дитиноцентризм. Інноваційність як тип життєдіяльності людини і суспільства має прийти на зміну інертності й необґрунтованому консерватизму. Культура дитиноцентризму та інноваційності, як стверджує В. Кремень, повинна визначати всю діяльність сучасного педагога як у школі, так і в закладах позашкільної освіти [3, с. 412-413].

У зв'язку з цим актуальною є модернізація змісту позашкільної освіти, оскільки ця система визначально орієнтована на вільний вибір зростаючою особистістю видів і форм діяльності та спрямовується на формування інтелектуально й культурно розвиненої, духовно і морально свідомої, патріотично спрямованої, соціально відповідальної й фізично здорової особистості, здатної до творчої самореалізації, професійного самовизначення [4, с. 59].

Модернізація освітнього процесу закладів позашкільної освіти передбачає розв'язання низки ключових питань. У «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» однією з таких важливих проблем зазначається запровадження у закладах позашкільної освіти інноваційної моделі цілісного позашкільного освітньо-виховного простору, побудованої на гуманістичній (культурологічній) парадигмі, де центром системи визначено дитину з її потребами, мотивами, бажаннями, інтересами, переконаннями, ідеалами, самосвідомістю, і якому має бути надано системність, ціннісно-орієнтоване спрямування на самоактуалізацію й самодетермінацію особистості, творчий й соціально активний характер її діяльності [4, с. 67].

Отже, заклади позашкільної освіти, зокрема гуманітарного напрямку, зможуть на практиці реалізувати принцип дитиноцентризму, коли навчання і виховання кожної дитини, за визначенням В. Кременя, наближається до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини [4, с. 17].

Аналіз наукових джерел з проблеми позашкільної освіти (О. Биковська, В. Вербицький, А. Корнієнко, О. Липецький, О. Литовченко, В. Мачуський, Г. Пустовіт, Т. Сущенко, Л. Тихенко та ін.) дає змогу зробити висновок, що модернізація позашкільної освіти має базуватися на комплексному застосуванні особистісно орієнтованого, аксіологічного і компетентнісного підходів.

Визнаючи аксіологічну спрямованість навчально-виховного процесу, потрібно враховувати як реалії сьогодення, так і прогнозовані перспективи суспільства. Саме спираючись на ці чинники, на думку В. Кременя, в межах розмаїття ціннісних орієнтацій, що можуть застосовуватися у процесі навчання, слід виділити такі пріоритетні цінності: гуманізм, гідність, патріотизм, демократизм, соціальна ініціатива та відповідальність, національна самосвідомість [5].

На думку І. Беха потребують модернізації традиційні виховні методи, які повинні увібрати в себе новітні дані психології особистості, психології мотивації та емоцій, відкриття у сфері міжособистісного діалогу [1, с. 61]. Вчений стверджує виховання духовно зрілої особистості, для якої поняття добра, справедливості, совісті, обов'язку набули непохитності, стали власними ціннісними орієнтирами, є головною метою сучасної освіти. Цього можна досягти, якщо навколо виховання культивуються такі відносини і в такому поєднанні, які можуть створювати у нього ціннісну структуру у формі його потреб, інтересів, схильностей, і якраз такого змісту, у якому зацікавлене суспільство. У методичному плані у цьому зв'язку постає завдання цілеспрямованого формування у підростаючої особистості єдності знання, переживання і поведінки щодо тієї чи іншої морально-духовної цінності.

Варто наголосити, що реалізація завдань Концепції «Нової української школи» та Закону України «Про освіту» (2017) також вимагають від закладів позашкільної освіти модернізацію навчальних програм з орієнтацією на формування таких наскрізних вмінь як: критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми. Саме орієнтування на ці наскрізні вміння і забезпечує рівновагу між знаннями, вміннями, ставленнями учнів та їхніми реальними життєвими потребами.

Повноцінна реалізація компетентнісного, діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів передбачає активну взаємодію між вихованцями та педагогами, широке застосування проблемних, пошукових, дослідницьких методів навчання, проєктів.

Враховуючи той факт, що одним із завдань позашкільної освіти сьогодні є формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, модернізація позашкільної освіти також вимагає підготовки висококваліфікованих педагогів з високим рівнем володіння теорією та практикою проєктування як головної рушійної сили інноваційної діяльності у закладах позашкільної освіти.

Таким чином, модернізація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти відбувається в контексті оновлення світових освітніх систем на засадах гуманістичної парадигми. Ці зміни вимагають модернізації змісту навчальних програм відповідно до вимог часу, інноваційних процесів у науці, техніці й культурі. Не менш важливим є оновлення форм і методів навчання і виховання підростаючого покоління та професійної підготовки педагогічних працівників на принципово нових засадах.

Література

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності / І.Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / В. В. Вербицький, А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко та ін. ; за заг. ред. В. В. Мачуського. – Харків : „Друкарня Мадрид” ; 2015. – 178 с.\
3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 520 с.

4. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості учня / автор. кол.: Корнієнко А.В., Мачуський В.В., Г.П.Пустовіт, О.В.Литовченко, О.В.Просіна // Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Товариства «Знання» України, 2016. – С. 59-67.

5. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко [та ін.] ; за ред. В. В. Мачуського. – К. : ТОВ «Артмедіа прінт», 2017. – 220 с.

Брежнева О.Г., м. Маріуполь

ВИВЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МАТЕМАТИЧНОЇ РОЗВИНЕНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті представлено опис програми діагностичного обстеження старших дошкільників за трьома показниками математичної розвиненості: емоційно-ціннісним, когнітивним і операційним. Поданий якісний і кількісний аналіз результатів емпіричного дослідження дітей 6-го року життя, виявлені індивідуально-типологічні особливості математичного розвитку, встановлені рівні математичної розвиненості дітей старшого дошкільного віку.

***Ключові слова:** математична розвиненість; емоційно-ціннісний, когнітивний, операційний показники, механізми розуміння.*

The description of the program of diagnostic inspection among senior preschoolers for three criteria of mathematical development is presented in article: emotional and value, cognitive and operational. The qualitative and quantitative analysis of results of an empirical research among 6 years old children is submitted, individual and typological features of mathematical development are revealed, the levels of mathematical development of senior preschool age children are set.

***Keywords:** mathematical development; emotional and value, cognitive and operational criteria, understanding mechanism.*

Для виявлення індивідуально-типологічних особливостей математичного розвитку дітей 6-го року життя нами було здійснено емпіричне дослідження. У констатувальному експерименті брали участь 200 дітей старшого дошкільного віку. З них 100 дітей ЕГ і 100 дітей КГ.

Мета даного етапу констатувального експерименту полягала у визначенні особливостей ставлення дітей шести років до пізнавальної діяльності математичного змісту, вивченні індивідуальних особливостей розуміння математичного змісту і на цій основі визначення вихідних рівнів математичної розвиненості та з'ясування проблемних аспектів у формуванні визначеної якості. Для досягнення цієї мети було застосовано діагностичну

програму межах критерію індивідуально-типологічні особливості математичної розвиненості. Обраний критерій розкривався через систему показників, які відображали ступінь математичної розвиненості дошкільника: емоційно-ціннісний, когнітивний і операційний. Кожний показник досліджувався за допомогою спеціально дібраних вправ ігрової спрямованості. Діагностична програма містила три блоки завдань у відповідності до показників математичної розвиненості. *За емоційно-ціннісним показником* дітям пропонувалося три завдання: піктограма «Клоуни», «Вибір діяльності», «Сфера інтересів». Головним показником, за яким нами оцінювались результати виборів дітей була ступінь усвідомленості дошкільнятами важливості діяльності і знаряддя для цієї діяльності. За наслідками обстеження *до високого рівня* вмотивованості дитячих виборів було віднесено дітей, які абстрагувались від предметного змісту діяльності, чітко усвідомлювали цілі, можливості цієї діяльності для здобуття нових знань, втілення ігрових, дослідницьких задумів тощо. Такі мотиваційні основи відзначені у невеликої кількості обстежуваних дітей. Так, в ЕГ їхня частка становить 4 % , в КГ – 5 %. *До достатнього рівня* емоційно-ціннісного ставлення віднесено дітей, які здійснюють свій вибір з опорою на конкретну ситуацію, їхня мотивація менш глибока і пов'язана з ситуативним інтересом до діяльності: зникає ситуація, зникає інтерес. Таким способом здійснюють вибір діяльності значна частка дітей – до 50% в ЕГ і КГ. *До середнього рівня* віднесені діти (34 %ЕГ і 36 % КГ), які здійснюють вибір на користь ігрових дій і атрибутів, для ігор, їхні вибори мотивовані цікавим ігровим сюжетом, можливостями спілкування. При цьому ігрові мотиви в них знаходяться на високому рівні, але вони не можуть пояснити свій вибір розгорнуто, обмежуючись короткими висловлюваннями типу: «люблю з товаришами гратися»; «грати весело»; «я завжди граю з Петром і Андрійком машинками». *До низького рівня емоційно-ціннісного* ставлення дітей до пізнавальної діяльності віднесено дітей, які не можуть самостійно здійснити вибір, чекають на підказку дорослого, їхні дії відрізняються невпевненістю, їм потрібна підтримка з боку дорослого, вони бояться відповісти неправильно.

Отже їхні мотиви не сформовані, вибір діяльності, атрибутів не системний, ситуативний, спонтанний. Таких дітей виявилось в ЕГ 12 % і в КГ 9%.

Когнітивний показник математичної розвиненості. Для визначення індивідуально-типологічних особливостей за когнітивним показником математичної розвиненості було застосовано спеціальну авторську діагностичну програму, яка вміщувала 10 вправ ігрової спрямованості, що дозволило оцінити рівень глибини і повноти розуміння старшими дошкільниками математичного змісту, надати пояснення індивідуально-типологічних характеристик освоєння і репродукування дітьми математичних понять і відношень. Всі завдання, включені до діагностичної програми були підпорядковані єдиній структурі по типу вправи-тріади. За наслідками проведення 10 вправ нами схарактеризовані індивідуально-типологічні особливості повноти і глибини розуміння дітьми кількісних, часових, просторових відношень: недостатня сформованість уміння сприймати завдання, чути його і виділяти головні ознаки; невміння дотримуватися інструкції; виділяти способи розв'язування; невміння оцінити шляхи розв'язання. Тільки близько 32 % дітей ЕГ і 30 % КГ впоралися із цим завданням на високому і достатньому рівнях розуміння.

Операційний показник математичної розвиненості. За результатами обстеження дітей 6-го року років життя було визначено коефіцієнт покриття тезаурусом реципієнта досліджуваного математичного об'єкту. За формулою обчислювалась кількість ментальних образів, відтворених дітьми у межах досліджуваного математичного поняття. Аналіз результатів обстеження дітей 6-го року за *операційним компонентом* математичної розвиненості життя дають підстави для узагальнення індивідуально-типологічних особливостей: для дітей старшого дошкільного віку характерні розвинені логічні уміння, тобто вони аналізують, виділяють ознаки форми, кольору, величини, також визначають кількісний склад множини елементів у ряді, правильно добирають потрібні ознаки, дають точні відповіді на запитання, пояснюють якісні і кількісні

зв'язки між елементами; у встановленні смислових зв'язків між математичними об'єктами для старших дошкільників не є обов'язковою опора на тактильно-рухове обстеження цих об'єктів для визначення їхніх ознак, як для дітей середнього дошкільного віку; старші дошкільники надають розгорнуті словесні характеристики об'єктів, частіше застосовують порівняльні конструкції типу: «круг не має кутів, тому його можна котити, а у трикутника є кути, він не котиться»; на відміну від чотирьох-п'ятирічних дітей старші дошкільники можуть пояснити, що круг має округлу форму, у нього немає кутів, він котиться тощо;

За вищеописаними показниками нами були визначені *рівні математичної розвиненості дітей 6-го року життя*. При їх визначенні застосовувалась формула: $MP = \frac{ЕЦП+КП+ОП}{3}$, де МР – математична розвиненість; ЕЦП – емоційно-ціннісний показник; КП – когнітивний показник; ОП – операційний показник.

На основі сумарних показників отриманих за наслідками діагностики за трьома показниками (емоційно-ціннісним, когнітивним і операційним) було вираховано, шляхом суми показників, розділених на їхню кількість, *показник математичної розвиненості*. Нижче в таблиці 1 наведені дані розподілу дітей ЕГ і КГ за рівнями математичної розвиненості.

Таблиця 1.

**Розподіл дітей 6-го року життя за рівнями математичної розвиненості
(N= 200 у %)**

Рівні	ЕГ 6-ий рік життя	КГ 6-ий рік життя
Високий рівень	8,2	8,6
Достатній рівень	26,3	26,3
Середній рівень	31,3	32,5
Низький рівень	34,2	32,6

Як видно з Таблиці 1 старші дошкільники розподілилися за рівнями таким чином: до високого рівня математичної розвиненості віднесено 8,2 % дітей ЕГ і 8,6 % КГ; достатній рівень відзначений у однакової кількості дітей ЕГ і КГ і становить 26,3 %; середній рівень математичної розвиненості виявлений у 31,3

% дітей ЕГ і 32,5 % дітей КГ; низький рівень – 34, 2 % дітей ЕГ і 32, 6 % КГ. Аналіз результатів емпіричного обстеження дітей 6-го року життя дав змогу виділити специфічні ознаки математичного розвитку і встановити рівні математичної розвиненості дітей.

Підсумуємо вищевикладене. З огляду на визначені нами індивідуально-типологічні особливості математичного розвитку дітей 3-6 років вважаємо за доцільне констатувати наступне: важливою умовою розуміння дошкільниками математичного змісту є розвиток у дітей системних дій по ознайомленню з властивостями предметів і об'єктів довкілля; розвиток уміння виділяти загальні характеристики форми, величини, простору, кількості; встановлювати основні частини предмета, виділення інших частин, встановлення просторових взаємин частин і їх відносин за різними параметрами (величиною, кількістю, формою, простором, часом). Залежно від об'єктивних особливостей самого предмета окремі ланцюжки цієї системи можуть змінюватися або випадати. Важливо наголосити, що ці ланцюги можуть, в принципі, здійснюватися в різній послідовності. Кінцевий результат від цього не зміниться: обстеження об'єктів можна починати як з виділення частин, так і з визначення цілісної характеристики об'єкта, визначення відносин між частинами може передувати виявленню їх форми або слідувати за ним. Іншими словами, система процесу розуміння передбачає певний набір дій, але не визначає жорстко їх послідовності. Подібні системи психологи умовно називають «симультанними». Можна стверджувати, якщо дитина не опанувала змістовним і логіко-функціональним складом розумової дії, яка визначає адекватну логіку аналізу математичного об'єкту, вона за необхідністю актуалізує звичні для неї способи орієнтації в пізнавальній ситуації, пристосовуючи їх до тих вимог, які дане завдання перед нею висуває. На цій фазі математичної розвиненості дитина може досягти успіху в виконанні певного рівня завдань, але успішність розуміння завдань такого типу, залишається не пов'язаною з розумовою діяльністю. Дошкільники, поставлені перед необхідністю справлятися з навчальними завданнями зростаючої

складності, намагалися вдосконалити розумові прийоми, але вони так і залишалися поза той бік формування повноцінних способів розумової роботи і забезпечували лише частковий рівень розуміння математичного змісту. Причини низького ступеня розуміння математичного змісту дитиною (розуміння на фазі впізнавання/ідентифікації, часткового об'єднання зрозумілого у єдине ціле за зовнішніми видимими ознаками – третя фаза розуміння) лежать в площині застосовуваних вихователями способів трансляції математичного матеріалу.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Бреус И. А. Диагностика состояния актуальных проблем математического образования: коллективная монография / И. А. Бреус, И. Ю. Жмурова, Л. Е. Князева, Е. В. Лялина и др. Южный федеральный университет. Ростов-на-Дону: Издательство Южного федерального университета, 2014. – 206 с.
3. Выготский Л. С. Орудие и знак в развитии ребенка / Л. С. Выготский // Собр. соч.: В 6 т. Т. 6. Москва, 1984.
4. Пиаже Ж. Роль действия в формировании мышления / Ж. Пиаже // Вопросы психологии. – 1965. – № 6. – С. 33–51.
5. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – Москва, 1958. – 147 с.

Василяко О. Г., м. Київ

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Висвітлено методичне забезпечення виховної роботи студентів засобами образотворчого мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах. Розглянуто та проаналізовані форми позааудиторної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах, зокрема такі, як масові, групові та індивідуальні. Виявлено оптимальні умови для покращення виховної роботи засобами образотворчого мистецтва.

Ключові слова: виховна робота, образотворче мистецтво.

The methodical provision of educational materials for students by means of fine arts in higher pedagogical educational institutions is highlighted. The forms of non-auditing activities in higher educational institutions, such as mass, group and individual, are analyzed. The optimal conditions for improvement of educational work by means of fine arts are revealed.

Keywords: educational work, fine arts.

Вчені визначають позааудиторну діяльність студентів як педагогічно доцільну організацію їхнього вільного часу, яка забезпечує не лише оволодіння спеціальними знаннями, уміннями і навичками, але й сприяє розвитку особистісних якостей, реалізації їх схильностей та здібностей [3. с. 109].

До педагогічних форм позааудиторної діяльності вищих педагогічних навчальних закладів вчені відносять види та способи організації студентів і викладачів для спільної діяльності у позааудиторний час. Відомо, що різноманітні форми позааудиторної діяльності підвищують можливість успішного вирішення завдань щодо вдосконалення освіти та виховання студентів, а також досягнень у творчості [2].

Оскільки у виховному процесі традиційно використовуються масові, групові, індивідуальні форми організації позааудиторної діяльності, то до масових форм виховної роботи варто віднести: тематичні вечори, арт-вечори, арт-виставки, зустрічі-бесіди з видатними художниками, творчі конкурси, фестивалі, художні виставки тощо.

На увагу заслуговує те, що масові форми виховання особливо дієві за допомогою образотворчого мистецтва.

Перш за все, з-поміж них слід звернути увагу на тематичні вечори, котрі найчастіше присвячені пам'ятним датам, відносно відомих митців та народних героїв. Цінність тематичних вечорів полягає насамперед у тому, що в їх підготовці та проведенні мають брати участь самі студенти. Обираючи тему, запрошуючи гостей, оформлюючи приміщення, підбираючи картини для оформлення відповідного середовища, студенти мають змогу проявляти свою ініціативу, самостійність, ерудованість, креативність та обізнаність у сфері образотворчого мистецтва.

Однією з найпопулярніших форм виховного процесу виступають ярмарки та фестивалі, де студенти мають можливість заявити про себе, та свої творчі здобутки. Відтак, вони самостійно готують картини, панно, вишивки, декоративні прикраси, глиняні вироби ручної роботи та виступи, пропозиції та побажання та організують оформлення приміщення.

Окрім цього, до масових форм виховної роботи можна віднести клубні форми, у даному випадку, для прикладу - організацію творчого простору «ARTSKLO», який об'єднує всі види групової, масової та індивідуальної творчості та виступає її об'єднуючим та координуючим центром. Така організація творчого простору відбувається на добровільних засадах з урахуванням інтересів та потреб студентів, де проводяться творчі арт-посиденьки, арт-вечори, виставки присвячені знатним датам та першим пробам пензля студентів, творчі лекції, засідання дискусійних клубів, зустрічі з митцями та інші.

Відомо, що саме у групових формах виховання найчастіше застосовуються різноманітні засоби впливу на студентів: виховні години та бесіди з кураторами, творчі арт-вечори, відвідування виставок та екскурсій, творчі ігри та арт-сніданки, участь у художній самодіяльності, демонстрування кінофільмів тощо. Усе це допомагає студентам зробити вечори цікавими, а виховну інформацію зрозумілою, переконливою та насиченою.

Безумовно, що необхідною умовою виховного процесу виступає індивідуальна форма роботи, оскільки саме вивчення індивідуальних особливостей студентів сприяє кращій та якісній творчій самореалізації зростаючої особистості. При цьому важливо, щоб індивідуальна робота була послідовною та систематичною, оскільки для індивідуального виховного процесу притаманні різноманітні форми, зорієнтовані на розкриття та розвиток саме творчих здібностей кожної окремої особистості. Яскравим прикладом в цьому виступають індивідуальні мистецькі заняття з живопису, ліплення, графіки, батику, скульптури.

У підсумку, можемо зробити висновок, що в процесі застосування різноманітних форм і методів творчої діяльності засобами образотворчого мистецтва створюються умови для вирішення й моделювання завдань та ситуацій, що забезпечують виховання у студентів, прояв у них основних структурних складових у життєвих ситуаціях. Для здійснення цього необхідно

долучати образотворче мистецтво, котре активізує та розвиває креативність студентів.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Лаппо В. В. формування духовних цінностей студентської молоді в навчально виховному процесі вищих навчальних закладів: теоретично-методичні засади [монографія]. - Івано-Франківськ: НАІР, 2017
3. Холод Н.И.,Егорова О.С. Формы и методические принципы организации внеаудиторной деятельности студентов по иностранному языку Ярославский педагогический вестник. 2014 №4. Т. 2. С. 108-113

Вахріна О. В., м. Київ

КОМПЕТЕНТІСНИЙ АСПЕКТ В ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ПОЛЬЩІ

У статті висвітлено роль компетентнісного аспекту в формуванні професійно-етичних цінностей студентів в вищих навчальних закладах Польщі. Проаналізовано зміст та сутність поняття «компетентність» в Європейському та польському вимірі, як важливого аспекту під час особистого та професійного розвитку. В статті автор також розглядає такі поняття, як «компетентний фахівець», «професійна компетенція».

Ключові слова: професійно-етичні цінності, Польща, компетентний фахівець.

The article highlights the role of the competence aspect in shaping the professional-ethical values of students in higher educational institutions of Poland. The paper analyses the content and essence of the concept "competence" in European and Polish dimension as an important aspect in personal and professional development. The author explains also the content of "competent specialist", "professional competence".

Keywords: professional-ethical values, Poland, competent specialist

Сьогодні інтеграція в європейське освітнє середовище вимагає від системи вищої освіти Польщі перегляду змісту навчання відповідно до запитів суспільства та європейських стандартів. Підготовка фахівців, конкурентоспроможних на національному, європейському і світових ринках, зобов'язує до змін, що відповідатимуть викликам часу і потребам ринку. Здатність пристосовуватися до швидко мінливих ситуацій та навколишнього середовища є в центрі цих змін шляхом розширення компетентностей на основі формування професійно-етичних цінностей студентів.

У контексті формування професійно-етичних цінностей особистості вважаємо важливим розглянути компетентісний аспект як необхідний в підготовці майбутніх фахівців до професійної діяльності. У сучасних умовах знання і інформація стали ключовими факторами успіху розвитку суспільства.

Слід зазначити, що Європейська рамка кваліфікацій (EQF), створена в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти, включає реформування навчальних програм університетів, уніфікацію компетенцій, які сприятимуть професійній мобільності між державами-членами ЄС (і як результат, відкриття ринку праці) і стимулюватимуть до навчання протягом усього життя. Відповідно до Європейської рамки кваліфікацій (EQF) під “компетентністю” розуміється сукупність знань і їх усвідомлення, професійні, міжособистісні, інтелектуальні і практичні навички, а також етичні цінності [1].

Польська рамка кваліфікацій, створена на базі Європейської рамки кваліфікацій, інтегрована в національний контекст Польщі. Ключові поняття – знання, навички і соціальні компетентності – трактуються польськими фахівцями в цьому документі з урахуванням аксіологічного і психологічного аспектів.

Європейська рамка кваліфікацій під компетентністю розуміє знання як сукупність фактів, правил, теорій і практик, здобутих на місці роботи або навчання. В європейському вимірі знання – це результати засвоєння інформації через навчання. Це “факти”, “теорії” і “правила”, що мають теоретичний або фактичний характер.

У контексті Європейської системи кваліфікацій, навички описуються як когнітивні (пов’язані з використанням логічного, інтуїтивного і творчого мислення) або практичні (включають спритність і використання методів, матеріалів та інструментів) [1].

У контексті європейської системи кваліфікацій соціальна компетентність виступає як доведена здатність використовувати знання і навички, особисті, соціальні та/або методологічні здібності в роботі або навчанні, під час

професійного та особистісного зростання, а також включає відповідальність і самостійність.

Відповідно, у польській системі кваліфікацій, соціальна компетентність як готовність до чогось є здатністю до саморозвитку, а також здатністю брати участь у професійному та суспільному житті самостійно і відповідально, враховуючи етичний контекст власної поведінки.

Результатом навчання згідно польської системи кваліфікацій є те, що особа, по завершенні освітнього процесу у закладі вищої освіти, здатна успішно діяти на основі практичного досвіду, вміння і знань під час вирішення професійних завдань.

Однозначною є думка польських дослідників, що людський ресурс слід розвивати і покращувати. Вивчаючи професійні якості молодих фахівців, польська наукова спільнота розглядає поняття “компетентність” як: здатність до виконання дій в рамках заданої тематики, прагнення досягти певного рівня у виконанні їх чи інших завдань [3, с. 118]; уміння виконувати діяльність так, щоб досягти поставленої мети за визначених умов [5, с. 6].

Отже, відмінність компетентного фахівця від кваліфікованого в тому, що перший не тільки володіє певним рівнем знань, умінь, навичок, а й здатний реалізовувати їх у професійній діяльності. Під професійною компетентністю розуміють інтегральну характеристику професійних та особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь і навичок, досвіду, достатніх для здійснення певного виду діяльності, яка пов’язана з прийняттям рішень.

Компетентність передбачає наявність у людини внутрішньої мотивації до якісного здійснення своєї професійної діяльності, сформованість професійних цінностей і ставлення до своєї професії як цінності. Компетентний фахівець здатний виходити за межі предмета своєї професії, він володіє певним творчим потенціалом саморозвитку. Компетентність передбачає не тільки уміння виконувати роботу, а і здатність передавати і використовувати знання і досвід у нових умовах.

Серед знань і практичного досвіду, що формуються у процесі досягнення особистістю певного рівня компетентності можна зазначити: вміння самоосвіти, критичного мислення, самостійної роботи, самоорганізації та самоконтролю, роботи в команді, уміння прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів розв'язання, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, знаходити, формулювати і вирішувати проблеми.

Література

1. European Qualifications Framework for Lifelong learning (EQF) [Electronic resource] // Education and Training. – 2008. – Mode of access : <http://www.ond.vlaanderen.be/>.
2. Okoń W. Nowy Słownik Pedagogiczny / W. Okoń. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2004.
3. Sloman M. Strategia szkolenia pracowników / M. Sloman. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
4. Słownik Języka Polskiego [Electronic resource]. – Mode of access : <http://sjp.pl/kompetentno>.
5. Thierry D. Zatrudnienie i kompetencje w przedsiębiorstwie w procesie zmian / D. Thierry, C. Sauret. – Warszawa : Wydawnictwo Poltex, 1994, s. 6.

Вербицький В. В., м. Київ

ІНТЕГРАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ, ПОЗАУРОЧНОЇ, ПОЗАКЛАСНОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З БІОЛОГІЇ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті окреслений взаємозв'язок закладів позашкільної та загальної середньої освіти з біології в умовах модернізації освіти в Україні, окреслено шляхи модернізації організації позаурочної та позакласної роботи.

Ключові слова: *громадська відповідальність, позаурочна робота, позакласна діяльність, підприємливість.*

The article outlines the interconnection of out-of-school and general secondary education institutions in biology in the context of modernizing education in Ukraine, outlines ways of modernizing the organization of extra-curricular and extra-curricular work.

Key words: *public responsibility, extra-curricular work, extracurricular activities, entrepreneurship.*

В сучасному постіндустріальному суспільстві заклад позашкільної освіти та школа перестали бути монополістами в передачі підростаючому поколінню культурних цінностей і необхідних для продуктивного життя відомостей. Сучасна дитина значно більше пізнає світ через засоби масової інформації, в

тому числі Інтернет. Відкритий інформаційний простір, в якому ростуть діти, нівелює роль педагога, як посередника між вихованцем та знаннями.

По-перше, школа залишається фактично єдиним засобом отримання документа про обов'язкову загальну середню освіту.

По-друге, заклад позашкільної освіти та школа є унікальними просторами соціалізації дітей та молоді, що направляються професійними педагогами.

По-третє, сучасні навчальні організації - це перш за все територія розвитку особистості.

Для того, щоб зберегти значення позашкільної та шкільної освіти не лише в житті держави і суспільства, але й в житті кожної людини, варто говорити про зміну системи координат, в якій здійснюється сучасний освітній простір. Необхідним є відхід від формалізму в освіті, від сприйняття підростаючого покоління як об'єкта впливу, як економічного, соціального або політичного ресурсу, як маргінальної групи. Лише прийняття вихованців як партнерів взаємодії та співробітництва дозволяє сучасному педагогу зберегти свій авторитет, а освітній організації реалізовувати задачі формування соціально активних і потенційно успішних громадян.

Одним з основних векторів модернізації освіти повинен стати вектор формування у дитини здібностей робити вибір: обирати потрібне, відділяючи його від непотрібного, визначати що важливо, а що ні. Це означає, що заклад позашкільної освіти та школа мають стати площадками можливостей особистісно значимого вибору. Такі можливості суттєво розширюються за умови інтеграції формального освітнього простору школи та практик закладу позашкільної освіти.

Обмежитися діяльністю учнів лише на уроках не можна. Велику роль у розв'язанні завдань освіти, виховання та розвитку школярів відіграють позаурочні й позакласні заняття, які можуть успішно реалізовуватись шляхом інтеграції школи з закладом позашкільної освіти.

Позаурочна робота - це форма організації учнів для виконання ними

після уроків обов'язкових, пов'язаних із вивченням курсу, практичних робіт за індивідуальним або груповими завданнями учителя. *За змістом ця робота збігається з навчальними заняттями, і її результати оцінюються учителем [1].*

Позаурочна робота - надзвичайно важливий компонент навчального процесу, що відбувається за взаємодії розуму, волі, емоцій учнів і вимагає чіткої організації. Вона дає широкі можливості для розвитку творчої активності учнів, їхніх нахилів, здібностей та інтересів.

До позаурочних робіт належать досліди й спостереження. Ці роботи є обов'язковими й проводяться в куточку живої природи, в кабінеті біології, в природі, на шкільній навчально-дослідній земельній ділянці, вдома. Протягом року кожний учень має виконати одну-дві позаурочні роботи. Якщо в школі немає земельної ділянки, робота учнів може переноситися на земельні ділянки станції юних натуралістів тощо.

У процесі досліджень учні дізнаються про методи застосування досягнень науки на практиці, залучаються до наукового пошуку.

Основна увага має бути зосереджена на таких видах завдань, виконання яких передбачає використання науково-популярної літератури, проведення спостережень, дослідів у куточку живої природи, на навчально-дослідній земельній ділянці та в природі.

За тематикою позаурочні роботи бувають близькими до домашніх експериментальних, а іноді й збігаються з ними. Проте позаурочні роботи складніші, різноманітніші, потребують певного обладнання, постійних керівництва та контролю з боку педагога й пропонуються з урахуванням можливостей учнів.

Позакласна робота дає можливість не лише для розширення й поглиблення знань, а й для розвитку творчої активності й самостійності учнів, їхніх нахилів, здібностей, кругозору, трудового, морального, естетичного, екологічного виховання, підвищення інтересу до предмета. Позакласна робота допомагає формувати учнівський колектив і виховує почуття відповідальності

перед ним. У процесі позакласної роботи вихованці навчаються знаходити науково обґрунтовані рішення під час розв'язування конкретних практичних завдань у різних життєвих ситуаціях, проводити досліди, спостереження, орієнтуватися в сучасній науково-популярній літературі з різних галузей знань, уміло користуватися нею.

Позакласна пізнавальна діяльність сприяє реалізації диференційованого підходу до навчання й виховання зі збереженням єдиного та обов'язкового навчального плану. Індивідуальний підхід у позакласній роботі формує позитивне ставлення вихованців до предмета, оскільки навчання у вільний час у невимушеній атмосфері дає змогу донести до вихованців теоретичні знання в доступнішій формі.

Позакласна робота має профорієнтаційне значення, задовольняючи потреби вихованців у розвитку творчих, конструювальних та експериментальних умінь. Крім того, вона відіграє важливу роль у формуванні діалектико-матеріалістичного розуміння розвитку природи, оскільки лише на багатьох прикладах вихованці можуть самостійно дійти висновку про те, що зв'язок між формами руху матерії є проявом законів діалектики.

Отже, організація й проведення позакласної роботи дає змогу розв'язати багато проблем, які виникли на сучасному етапі перебудови освіти в Україні, а саме: уникнути перевантаження програм із біології й наблизити біологічну освіту до життєвих потреб вихованців; повніше задовольнити пізнавальні інтереси школярів; органічно поєднати навчальну мету, навчальний матеріал та безпосередній життєвий досвід підлітка з його участю в практичних завданнях, що збагачує життєвий досвід.

Позакласна діяльність із предмета дає змогу зробити навчально-виховний процес у навчальному закладі цілісним, гармонійно комплексним, індивідуально-особистісним.

Позакласна робота сприяє розв'язанню важливого завдання - вибору вихованцями професії та підготовки до неї. В позакласній роботі формуються професійні інтереси, розширюється світогляд, здобуваються деякі спеціальні

знання, вміння й навички; вихованці можуть випробувати себе в обраній ними галузі знань. Для цього в навчальних закладах проводять лекції, бесіди, диспути про різні професії, екскурсії, знайомлять з відповідною літературою.

У сучасних умовах виникла нагальна потреба в тому, щоб сучасна українська школа, якщо вона дійсно хоче забезпечити підростаючому поколінню нову якість освіти, почала будувати принципово іншу функціональну модель своєї діяльності, що базується на принципі повноти освіти. Останнє означає, що в українській школі вперше загальна середня і позашкільна освіта дітей могли б стати рівноправними, взаємодоповнюючими компонентами і тим самим створили б єдиний освітній простір, необхідний для повноцінного особистісного розвитку кожної дитини.

Модернізація української системи освіти передбачає інтеграцію загальноосвітніх шкіл та установ позашкільної освіти місцевого і регіонального рівнів в єдиний освітній простір, де кожна установа є унікальним за своїми цілями, змістом, методами і прийомами діяльності.

Позашкільна освіта, виходячи зі своєї своєрідності, органічно поєднує різноманітні види організації змістовного дозвілля (відпочинок, розваги, свята, творчість), з різними формами освітньої діяльності і, як наслідок, скорочує простір девіантної поведінки, вирішуючи проблему зайнятості дітей.

За великим рахунком загальна середня і позашкільна освіта не повинні існувати один без одного, бо окремо вони однобічні і неповноцінні. Як цілісна окрема дитина у всьому різноманітті її потреб і здібностей, так і освіта повинна бути комплексною, що забезпечує повноцінний розвиток дитини в усьому багатстві її запитів і інтересів. Найголовніше полягає в тому, що залучення дітей до системи позашкільної освіти змінює уклад їхнього життя, збагачує життя дітей новими соціальними зв'язками, інтересами, цінностями, життєвими орієнтирами. Тому є всі підстави стверджувати, що позашкільна освіта дітей є необхідним компонентом повноцінної загальної освіти. Щоб позашкільна освіта могла повною мірою реалізувати закладений в ній потенціал, необхідна чітка і злагоджена робота всієї педагогічної системи.

Тому педагогам так важливо знати і розуміти проблеми один одного - тих, хто професійно займається позашкільною освітою дітей, і тих, хто пов'язаний з предметним навчанням в школі.

Література

1. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник для студ. вузів / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар ; [та ін.] ; за заг. ред.: І. В. Мороз. - Київ: Либідь, 2006 . - 590 с. : рис., табл. - Бібліогр. в кінці розд.
2. [Біпр5://top.dou.ua/ua/05yua/2ada1pa-5ege^pya-05uyia/pausia1pi-pi-tt i yaou-i-pi-pi-i](http://top.dou.ua/ua/05yua/2ada1pa-5ege^pya-05uyia/pausia1pi-pi-tt i yaou-i-pi-pi-i)
3. [Біпр5://top.dou.ua/8Ishade/app/тедіа/тада1па%205егедпуа/ргодгату-5-9-кі а.я/опоV1 епшуа- 12-2017/15.Бю1одіуа-6-9.гіосх](http://top.dou.ua/8Ishade/app/тедіа/тада1па%205егедпуа/ргодгату-5-9-кі а.я/опоV1 епшуа- 12-2017/15.Бю1одіуа-6-9.гіосх)

Власова В. Г., м. Біла Церква

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РІВНІВ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті визначено сутність критеріїв естетичного ставлення до навколишнього світу, що охоплюють мотиваційну, емоційну, когнітивну і діяльнісну сфери молодших школярів. Зміст критеріїв уточнений показниками. Проаналізовано діагностичні результати експериментального дослідження проведеного з учнями перших класів.

***Ключові слова:** критерій, показник, рівень, естетичне ставлення до навколишнього світу молодші школярі.*

The article defines the essence of the criteria for aesthetic attitude to the surrounding world, covering the motivational, emotional, cognitive and active areas of junior schoolchildren. The indicators specify the content of the criteria. Diagnostic results of experimental research conducted with students of the first classes are analyzed.

***Key words:** criterion, indicator, level, aesthetic attitude to the surrounding world, junior schoolchildren.*

На сучасному етапі розвитку України як демократичної європейської держави однією з найважливіших засад діяльності школи є орієнтація на обізнаність та самовираження у сфері мистецтва, що передбачає розуміння учнями власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших, формування в учнів загальнокультурної грамотності, індивідуальних художніх здібностей, умінь застосовувати їх у навчальній практиці та у подальшому житті [3].

Метою статті є висвітлення сутності критеріїв та показників естетичного ставлення до навколишнього світу і визначення рівнів у процесі констатувального етапу експерименту.

З метою визначення стану сформованості естетичного ставлення до навколишнього світу молодших школярів засобами образотворчого мистецтва було здійснено констатувальний експеримент, в якому взяли участь учні І класів загальноосвітніх закладів різних типів: Ірпінська спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ст. художнього профілю № 1 ім. А.С.Макаренка Ірпінської міської ради Київської області, НВК «Ліцеї інформаційних технологій – Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 9» Фастівської міської ради Київської області, Воловецької ЗОШ І-ІІІ ступенів Воловецької районної ради Закарпатської області (школа із сільської місцевості), Чернігівського ліцею № 22 Чернігівської міської ради Чернігівської області, Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 20 Черкаської міської ради Черкаської області.

Естетичне ставлення до навколишнього світу ми визначаємо як – *динамічну, багатогранну позицію, яка дає змогу узгодити й наповнити естетичним змістом різні форми взаємодії особистості з навколишнім світом і проявляється, в процесі художньо-творчої діяльності та у житті загалом.* Естетичному ставленню притаманні такі компоненти, як естетичні емоції і почуття, естетичні уявлення, естетичний інтерес, естетичні потреби, естетичні судження, естетична оцінка, асоціативність, що виявляються в процесі художньо-творчої діяльності та естетизації середовища.

Узагальнивши матеріали сучасних наукових досліджень нами виділено психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку. Дітям початкової школи притаманна яскраво виражена емоційність, цей вік також сприятливий для формування мотивів у різноманітній діяльності. Молодший шкільний вік містить у собі значний потенціал розумового розвитку особистості, є також оптимальним періодом для включення дітей у художню діяльність, як сферу застосування різноманітних знань і творчих здібностей

В Енциклопедії освіти критерієм і показником якості навчальної діяльності називають сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу й результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям [2, с. 434]. На думку, Г. Єльнікової критерій це – ознака, за якою встановлюється ступінь відповідності педагогічної діяльності цілям, стандартам, нормам [1, с. 435]. Виступаючи у ролі мірила, норми, критерій у представленому дослідженні служить ідеальним зразком, виражає вищий, найдосконаліший рівень досліджуваного явища. Порівнюючи з ним реальні явища, можна встановити ступінь їх відповідності, приближення до норми, ідеалу. За А. Семеновою, показники фіксують певний стан або рівень розвитку конкретного критерію. На думку науковця, показник – це явище або подія, за якими можна судити про динаміку певного процесу [4].

Для визначення оптимальної методики формування естетичного ставлення до навколишнього світу учнів початкової школи нам було необхідно встановити рівень естетичного ставлення до навколишнього світу молодших школярів на початок експериментального дослідження.

Проблемою формування естетичного ставлення до навколишнього світу засобами образотворчого мистецтва особистості займалися дослідники в галузі загальної мистецької освіти, але недостатньо висвітленим залишається питання вирішення завдань теорії і методики формування у молодших школярів естетичного ставлення до навколишнього світу засобами образотворчого мистецтва. Тому, розробка критеріального апарату дослідження здійснювалася з орієнтацією на педагогічного спостереження за безпосередньою реакцією дітей у процесі їх багатогранної мистецької діяльності під час сприймання творів різних видів мистецтва та творення власних мистецьких продуктів, а також на такі функціональні прояви естетичного ставлення до навколишнього світу та діяльнісні характеристики розвитку дітей, де естетичне ставлення до навколишнього світу проявляється найбільш активно.

Спираючись на дані психолого-педагогічних досліджень, за якими можна визначити рівні сформованості в молодших школярів естетичного ставлення до

навколишнього світу, наступні критерії: **мотиваційно-потребнісний, емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-творчий.**

Мотиваційно-потребнісний критерій визначають такі показники: *інтерес до образотворчого мистецтва та мистецької діяльності, як засобу відображення навколишнього світу; потреба в естетичному перетворенні навколишнього світу.*

Зміст **емоційно-ціннісного** критерію формування естетичного ставлення розкривається через показники: *здатність до естетичного відгуку на об'єкти та явища навколишнього світу; вміння естетично оцінювати явища та об'єкти навколишнього світу.*

Когнітивний критерій сформованості естетичного ставлення до навколишнього світу молодших школярів виявляє *уявлення про види образотворчого мистецтва, як засоби відображення навколишнього середовища; розуміння особливостей засобів виразності образотворчих видів мистецтва; уміння аналізувати явища та об'єкти навколишнього світу та висловлювати судження щодо них з естетичних позицій*

Зміст **діяльнісно-творчого** критерію розкривається через показники: *здатність до самовираження у художньо-творчій діяльності виявляючи при цьому фантазію; участь у естетизації навколишнього середовища; вміння естетично відобразити навколишній світ засобами різних видів мистецтв представлених у комплексі, зокрема образотворчих, на асоціативній основі .*

У художньо-творчій діяльності учень початкової школи виражає індивідуальні особливості, власне ставлення до навколишнього світу, до себе та соціальної дійсності в посильній для себе художній формі. Таке відображення ґрунтується на основі фантазії. Результатом художньої діяльності молодшого школяра є художній твір, виконаний на основі його спостережень, спираючись на знання та набуті уміння.

**Рівні естетичного ставлення до навколишнього світу
учнів перших класів**

КРИТЕРІЇ	РІВНІ		
	Низький (%)	Середній (%)	Високий (%)
МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБНІСНИЙ	20,6	49,4	29,9
ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ	42,9	45,6	11,5
КОГНІТИВНИЙ	38,7	48	13,4
ДІЯЛЬНІСНО-ТВОРЧІЙ	41,8	47,3	10,8
УЗАГАЛЬНЕНИЙ ПОКАЗНИК	36	47,6	16,45

Аналіз результатів проведеного дослідження засвідчив, що мистецтво викликає в дітей яскравий емоційний відгук та бажання творити. Отримані результати показали, що учні першого класу не можуть словесно виражати власне емоційне ставлення до твору мистецтва. Більшість учнів відтворюють його однослівно, на кшталт «подобається / не подобається». Відтворюючи свої емоції в кольорі або встановлюючи відповідності емоційних станів, втілених у різних видах образотворчого мистецтва, більшість учнів першого класу показали середній та низький рівень естетичного ставлення до навколишнього світу.

Висновки. На основі узагальнення наукових джерел нами визначено критерії та показники естетичного ставлення до навколишнього світу учнів початкової школи: мотиваційно-потребнісний (показники – інтерес до образотворчого мистецтва та мистецької діяльності, як засобу відображення навколишнього світу; потреба в естетичному перетворенні навколишнього світу), емоційно-ціннісний критерій (показники – здатність до естетичного відгуку на об'єкти та явища навколишнього світу; вміння естетично оцінювати явища та об'єкти навколишнього світу.), когнітивний критерій (показники – уявлення про види образотворчого мистецтва, як засоби відображення навколишнього середовища; розуміння особливостей засобів виразності образотворчих видів мистецтва; уміння аналізувати явища та об'єкти навколишнього світу та висловлювати судження щодо них з естетичних

позицій), діяльно-творчий критерій (показники – здатність до самовираження у художньо-творчій діяльності виявляючи при цьому фантазію; участь у естетизації навколишнього середовища; вміння естетично відобразити навколишній світ засобами різних видів мистецтв представлених у комплексі, зокрема образотворчих, на асоціативній основі. Це дало змогу встановити рівні естетичного ставлення до навколишнього світу учнів на констатувальному етапі дослідження.

Подальшого дослідження потребує проблема визначення ефективної методики формування в учнів початкових класів естетичного ставлення до навколишнього світу засобами образотворчого мистецтва.

Література

1. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи: Кол. монографія /Г. В. Єльнікова, Т. А. Борова, О. М. Касьянова, Г. А. Полякова та ін. /За загальною редакцією Г. В. Єльнікової / – Чернівці: Технодрук, 2009. – 572 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. Ред. Кремень В.Г. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040с.
3. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975.
4. Семенова О. В. Професіоналізм учителя образотворчого мистецтва у вимірах художньо-творчої компетентності / О. В. Семенова // Педагогічний пошук. – 2014. – № 2 (82). – С. 22-24.

Вороніна Г.Р., м. Київ

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В МІСЬКИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КОЛЕДЖАХ АНГЛІЇ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті висвітлено особливості освітнього процесу в міських технологічних коледжах Англії. Проаналізовано ефективні технології розвитку професійної перспективи старшокласників, особливу увагу приділено важливості формування професійних цінностей у майбутніх фахівців.

Ключові слова: старшокласник, освітній процес, Англія, професійна перспектива, професійні цінності.

The article highlights general peculiarities of educational process in City Technology Colleges in England. It analyses the effective techniques for the development of high school students' career perspective and focuses on the prior importance of career values for future specialists.

Key words: *system of education in England, high school students, careers education, City Technology College.*

Глобалізаційні процеси у сучасному суспільстві трансформують уявлення про професійну діяльність: ринок праці ставить нові вимоги перед фахівцями, роботодавці постійно оновлюють перелік компетенцій, необхідних для отримання певної посади. Підготовка учнівської молоді до професійного життя є надзвичайно актуальним питанням, яке детально вивчається в освітніх колах. Провідні вітчизняні вчені досліджують передовий світовий досвід організації процесу становлення майбутніх спеціалістів з метою впровадження найбільш ефективних технологій в українських навчальних закладах.

З окресленої тематики вартою уваги протягом багатьох років залишається освітня система в Англії. Вивчення теоретичних та практичних аспектів професійної підготовки молоді в цій країні знайшло відображення у роботах Н. Авшенюк, Н. Костенко, О. Локшиної, Л. Пуховської, А. Сбруєвої та інших. Процесу набуття учнями практичних навичок та вмінь присвячені дослідження таких англійських науковців, як Дж. Арнольд, Е. Годжсон, Т. Гулі, Н. Драйс, Д. Ендрюс, К. Інксон, М. Поуп, К. Робертс, А. Уотс тощо. Однак питання трансформації базових дисциплін у практичну площину з метою універсальної підготовки молоді до викликів дорослого життя вимагає додаткового вивчення. У даному контексті цікавими для вивчення є особливості освітнього процесу у міських технологічних коледжах Англії.

Останні роки у світовій практиці науковці звертаються до такого поняття як «професійна перспектива». Цей багатогранний феномен активує такі процеси як самопізнання та адаптування до нестабільностей у суспільстві, що, на думку дослідників, сприяє побудові професійного та особистого життя відповідно до власних цінностей, потреб та інтересів. Лише за умови розуміння цінностей стає можливим задоволення власних потреб шляхом, обраним через призму інтересів [2]. Приймаючи рішення щодо майбутньої професійної діяльності, молода людина має брати до уваги усі зазначені компоненти, оскільки врахування кожного з них дозволить поступово складати своєрідний

пазл щасливого життя. Відсутність або нестача простору для опанування практичних навичок, необхідних для подальшого успішного працевлаштування, неспроможність пристосовуватися до високих вимог роботодавців спричиняють великий відсоток безробіття молоді. Саме тому першим кроком у конструюванні життя має стає усвідомлення власних професійних цінностей. Професійні цінності є тими важливими орієнтирами, які спрямовують діяльність людини, впливають на її рішення та спонукають до певних дій. Разом з професійними потребами та професійними інтересами вони стають ключовими елементами для створення мотивації, яка, в свою чергу, запускає механізми людської діяльності [5].

Провідним напрямом фахової підготовки англійських учнів протягом останніх років є спрямованість на запровадження низки заходів з метою професійного становлення та підготовки до подальшого дорослого життя. Одним з першочергових завдань школи на державному рівні вважається набуття знань та умінь у конкретній професійній сфері та забезпечення відповідних умов для реалізації визначених завдань. На думку англійських вчених, практична діяльність допомагає розкривати справжні потреби особистості, дозволяє зрозуміти власну сутність та знайти правильні орієнтири до розуміння себе, що в подальшому впливатиме на успішність та благополуччя [4].

Навчання в міських технологічних коледжах має за мету підготувати учнів до майбутнього життя. Однак, необхідно зрозуміти, які саме ключові механізми обумовлюють функціонування такої системи, яка в подальшому гарантує молодій людині як професійний, так і особистий розвиток.

Освітній процес у міських технологічних коледжах спрямований на знайомство старшокласників з ринком праці та сучасними професіями, а також надання висококваліфікованого індивідуального профорієнтаційного супроводу та консультування. Важливою особливістю є також співпраця з роботодавцями та проведення практичних занять на базі місцевих підприємств. Варто наголосити на впровадження принципу наступності для отримання вищої

освіти та забезпеченні умов для навчання з урахуванням індивідуальних потреб [3, с.6].

Інтерактивний підхід сприяє розвитку практичних вмінь через навчальну та ігрову діяльність та заохочує до самостійності та співпраці. Одна з необхідних умов успішної освіти полягає у реалізації міжпредметних зв'язків, саме тому англійські викладачі знаходяться у постійному пошуку найбільш доречних аспектів гуманітарних та технічних наук, дотичних до вирішення актуальних освітніх питань. Особливості опанування професійно орієнтованих дисципліни полягають у різноманітності інноваційних методів, форм та засобів профільної освіти, які шляхом повного перенесення зазначеного процесу у практичну площину забезпечують становлення технічно грамотної та соціально активної особистості. Пошукова та волонтерська діяльність стає невід'ємною частиною навчання та позашкільних заходів.

Доречним буде зазначити, що постійний моніторинг досягнень учнів з боку держави підтверджує чітку позицію уряду щодо необхідності надання усім бажаючим можливості отримувати якісну академічну освіту, незалежно від того, який середній навчальний заклад було обрано.

Отже, одним з головних завдань сучасної школи в Англії є удосконалення шляхів підготовки учнів до усвідомленого вибору майбутнього, а збалансоване поєднання базових навчальних дисциплін з профільними предметами за вибором надає можливість підготувати висококваліфікованого спеціаліста. Така технологія організації профільної освіти сприяє реалізації творчого потенціалу в майбутній роботі.

Література

1. Ненчук О.М. Життєва перспектива особистості: аналіз соціологічних парадигм. / О.М. Ненчук // Психологія і суспільство. – № 1. – 2011. – С. 96-103.
2. Burnett B. Designing your life / B. Burnett, D. Evans. – NY: Borzoi Book, 2016. – 223 p.
3. Departmental advice for education providers on the planning and delivery of 16 to 19 study programmes. Department for Education. – London: Crown, 2016. – 14 p.
4. Inkson K. Understanding Careers, Metaphors of Working Lives / Kerr Inkson, Nicky Dries, John Arnold. – London: Sage Publications Ltd, 2015. – 432 p.
5. Pope M. The Role of Values in Careers / M. Pope, L. Flores, P. Rattighaus. – NC: Information Age Publishing, 2014. – 295 p.

СТВОРЕННЯ ТА МОДЕРУВАННЯ ГРУПИ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Автор розкриває поняття «тематична група в соціальній мережі», зокрема, особливості її модерування. Також розглядає тематичну групу в соціальній мережі як засіб формування просоціальної поведінки підлітків. Запропоновано рекомендації щодо характеру контенту, яким доцільно наповнювати групу просоціальної спрямованості.

Ключові слова: тематична група в соціальній мережі, модератор групи, життєві навички.

The author bring to light the definition of «thematic group in the social network», in particular, the features of its moderation. Also, considers the thematic group in the social network as a method of forming the prosocial behavior of adolescents. Also suggested recommendations for types of content, which is expedient for prosocial oriented group.

Key words: thematic group in the social network, group moderator, life skills.

Підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку просоціальних патернів поведінки та корекції дисоціальних. Просоціальна поведінка формується, через розвиток ряду життєвих навичок: навички емпатії; комунікативні навички; навички критичного і творчого мислення; навички кооперації; навички аналізу та вирішення проблем; навички розв'язання та медіації конфліктів тощо.

Багато дослідників зазначають, що роль спілкування є провідною у підлітковому віці (Д. Ельконін, Т. Драгунова, М. Каган та інші), тому вплив на формування навичок слід здійснювати саме використовуючи комунікативні методи.

В період розвитку цифрових технологій на перше місце у соціальній взаємодії виходить спілкування в мережі Інтернет – тобто спілкування між двома і більше людьми одночасно в режимі реального часу [2]. Використання соціальних мереж в освітньому та виховному процесі розглядають А. Яцишин, В. Биков, О. Спірін, Ю. Зоря, О. Хомич та інші. Однією із особливостей взаємодії в соціальній мережі є те, що людина може бути пасивним користувачем (переглядати контент, але не вступати в обговорення), але це не

означає, що даний контент не матиме на неї впливу (позитивного чи негативного).

Вчитель не може ігнорувати таких можливостей цифрового середовища, які дають змогу впливати на учнів опосередковано, так як прямий вплив підлітки сприймають лише від однолітків. Одним із засобів такого впливу може стати тематична група у соціальній мережі.

Тематична група в соціальній мережі – це спільнота людей зі схожими інтересами, котра дозволяє користувачам оприлюднювати, коментувати і читати інформацію відповідно до специфіки тематики конкретної групи. Групи дають можливість відкритого чи закритого доступу, запрошень та/або приєднання інших користувачів. Її модерує (контролює) модератор або адміністратор. В його обов'язки входить підбір контенту для публікацій, контроль дописів від інших членів групи (видалення), контроль коментарів, відсів небажаних учасників [2; 3; 4]. Важливим моментом є визначення мети діяльності групи та складання правил, які допомагають модератору захистити групу та її учасників від некоректного втручання, а користувачам зрозуміти, чи підходить для них дана група.

Необхідно блокувати, до прикладу, користувачів, які дозволяють собі:

- 1) образи та погрози в адресу інших користувачів;
- 2) коментарі, які містять ненормативну лексику, вислови, що можуть когось образити;
- 3) спам, а також рекламу будь-яких товарів та послуг.

При порушенні цих правил користувач може отримати попередження. Але в деяких випадках може бути виключеним із групи навіть без попередження.

Наповнюючи контент групи просоціальної спрямованості варто врахувати наступне:

- дітям цікаво переглядати контент про власну діяльність. Тому доцільно і правильно викладати фото- та відеоматеріали із коротким оглядом із різних

заходів: тематичних тижнів, флешмобів, волонтерської діяльності, виступів, виставок робіт;

- якщо у населеному пункті проводяться різноманітні акції, волонтерські заходи, тобто різні суспільно значущі події, де можуть взяти участь учні, то можна розміщувати оголошення в групі для спонукання її членів брати в них участь;

- можна і потрібно розміщувати всі відео, фотоматеріали, історії, притчі, новини, що є у вільному доступі у мережі та, які будуть цікаві дітям та матимуть позитивний вплив;

- для того, щоб група «жила», достатньо одного посту в день, а іноді і на тиждень. Також можна іноді ініціювати обговорення, якогось проблемного питання чи ситуації, запросивши користувачів ділитися своїми думками у коментарях або ж створивши опитування.

Підбираючи матеріал педагог може орієнтуватися на взаємодію учасників із дописами, тобто відслідковувати, які типи матеріалів зібрали найбільшу кількість переглядів, поширень, вподобань та коментарів. На основі цього легко спрогнозувати, чим варто надалі наповнювати групу для того, щоб зацікавити та залучити до дії максимальну кількість учасників.

Тематична група в соціальній мережі є не просто засобом спілкування, вона може стати ефективним засобом комунікації, так як дозволяє взаємодіяти всім її учасникам у прийнятні для них способи: перегляд матеріалів, реагування на матеріали, через спеціальні символи, коментування та обговорення. Більше того, підлітки можуть перейти від реагування на тематичні пости до їх безпосереднього відбору та публікації, що свідчить про найвищий ступень зацікавленості.

Література

1. Хомич О. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування просоціальної поведінки учнів / О. Хомич. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2016. – №20. – С. 290–296.
2. Henslin J. Essentials of Sociology: A Down-to-Earth Approach / James M. Henslin., 2015. – (Pearson). – (11th Edition).

3. Mullen B. Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status / B. Mullen, R. Brown, C. Smith. // European Journal of Social Psychology. – 1992. – №22. – С. 103–122.

4. PERFIL DEL PROFESIONAL DE LA COMUNICACIÓN INTERACTIVA: FUNDAMENTOS, ACTUALIDAD Y PERSPECTIVAS [Електронний ресурс] / J.Soler-Adillon, C. Sora, P. Freixa, J. Ribas // El profesional de la información. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.elprofesionaldelainformacion.com/contenidos/2016/mar/06.pdf>.

Гончар Л. В., м. Київ

УЗГОДЖЕННЯ ВИХОВНИХ ПОЗИЦІЙ ВЧИТЕЛІВ І БАТЬКІВ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТІ ЖИТТЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті обґрунтовано одну з педагогічних умов формування цінності життя у молодших підлітків – узгодження виховних позицій вчителів і батьків на засадах партнерської взаємодії і відповідальності.

Ключові слова: *вчителі, батьки, молодші підлітки, партнерська взаємодія сім'ї і школи.*

The article substantiates one of the pedagogical conditions for the formation of the value of life in younger teens - the coordination of educational positions of teachers and parents on the basis of partnership interaction and responsibility.

Keywords: *teachers, parents, younger teens, partnering family and school interaction.*

Актуальність звернення до проблеми формування цінності життя у дітей молодшого підліткового віку у взаємодії сім'ї і школи зумовлюється вимогами сьогодення до зміцнення інституту сім'ї, покращення змісту внутрішньосімейної життєдіяльності, важливістю вибудови міжособистісних взаємин на засадах культурних норм і цінностей; формування у підростаючого покоління ставлення до свого життя як до домінуючої людської цінності й підкріплюється низкою таких нормативних державних документів, як Національна Доктрина розвитку освіти, Державними національними програмами «Здоров'я нації», «Репродуктивне здоров'я», «Про рекламу та заходи з попередження і зменшення вживання тютюнових виробів», Концепція державної сімейної політики та ін.

Цілеспрямованому формуванню у підлітків ціннісного ставлення до людського життя присвячені роботи І. Беха, І. Білецької, І. Булах, З. Карпенко, М. Шимановського, Г. Кирмач, Л. Михайлової та ін. Аксіологічний підхід до

питання формування життя і здоров'я як найвищої цінності висвітлено у працях таких сучасних зарубіжних науковців як М. Демель, А. Гавель, Е. Роман, А. Сіціньський.

Впровадження такої педагогічної умови, як *узгодження виховних позицій вчителів і батьків у формуванні цінності життя у молодших підлітків на засадах партнерської взаємодії*, зумовлювалося наступними положеннями.

Більшість дослідників сім'ї однозначні в тому, що сім'я, хоч і є головною ланкою у вихованні дитини, проте не може виховувати дитину ізольовано. З-поміж інших соціальних інститутів, що покликані сприяти максимальному розвитку і зацікавлені поряд з сім'єю в тому, щоб об'єднати свої виховні зусилля. з огляду на ті аспекти виховної діяльності, у галузі яких кожний з них має ті чи інші переваги, пріоритетне місце посідають загальноосвітні заклади. Вони в силу своєї специфіки мають безпосередні постійно діючі контакти як з дитиною, так і з батьками. У цьому випадку мова йдеться про взаємодію в педагогічному аспекті, яка розкриває широкі можливості для вивчення способу життя сім'ї і функціонування виховного процесу в загальноосвітній школі з метою взаємного збагачення батьків і педагогів теорією і практикою виховання дітей.

Дослідники трактують взаємодію сім'ї і школи як: інтеракцію, аспект спілкування, що виявляється в організації людьми (соціальними інститутами) взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети, регулювання внутрішньої організації, узгодження видів діяльності окремих її учасників [1, с.159]; спільні скоординовані дії педагогів, учнів та батьків, спрямовані на виховання дитини як суб'єкта власного життя, спроможного робити усвідомлений життєвий вибір [3, с. 20–21]; інтегровану соціально-педагогічну систему, що об'єднує взаємодіючі між собою структури чи процеси, які становлять єдине ціле і виконують спільну функцію, є відкритими для будь-яких зовнішніх впливів, різноманітних чинників і обумовлюють спрямування практичної діяльності [2, с. 2] та ін.

Стосовно проблеми нашого дослідження під взаємодією сім'ї і школи ми розуміємо взаємоспрямовані і взаємоузгоджені дії цих виховних інститутів, які сприяють вирішенню необхідних завдань у плані формування цінності життя у молодших підлітків.

На сьогодні актуальним є перехід від розгляду сім'ї як об'єкта педагогічного впливу до розуміння її як суб'єктом саморозвитку і саморегуляції. Це передбачає підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічної і психотерапевтичної діяльності. Однак, дослідники одностайні в тому, що у сучасній взаємодії більш активну роль має виконувати саме школа. З тієї причини, що педагоги більш компетентні з питань виховання дітей, аніж більшість батьків, саме школа має виступати ініціатором практичної взаємодії з сім'єю.

Розв'язуючи проблему взаємодії сім'ї і школи стосовно формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин, керувалися такими позиціями: взаємодія школи і сім'ї – це процес, в основу якого покладаються об'єктивні соціально-психологічні механізми. Найбільш важливими з-поміж них є: обмін взаємодіючих сторін потрібною інформацією і формами діяльності у плані виховання дитини. При цьому враховується нерівномірність обсягу цієї взаємодії (школа більш активна у плані впливу на сім'ю, зокрема в організації підвищення компетентності батьків), а також взаємозумовленість змін, які відбуваються в кожній із сторін. Зміст і форми взаємодії залежать від конкретних соціально-педагогічних умов, а також від завдань і мети, які постають перед школою і сім'єю на певному етапі такої взаємодії.

Ми цілком приймаємо позицію Фалькович, яка наголошує на тому, що діяльність батьків і педагогів в інтересах дитини може бути успішною лише тоді, коли вони стануть союзниками. Тому важливо, – наголошує дослідниця, – щоб педагоги встановили партнерські відносини з сім'єю кожного вихованця, створили атмосферу взаємопідтримки та спільності інтересів [4, с. 25].

Узгоджуючи виховні позиції вчителів і батьків у формуванні цінності життя у молодших підлітків на засадах партнерства, брали до уваги модель

партнерських відносин навчального закладу з сім'єю [3]. Передусім, враховували те, що основою реалізації цієї моделі, а також суттю очікуваного результату є зріла суб'єктна позиція батьків, які свідомо беруть на себе відповідальність за виховання дітей. Саме сформованість такої позиції з боку батьків і повага до проблем сім'ї та вияв потреби у наданні допомоги в їхньому вирішенні з боку педагогів зазначалась гарантією успішної реалізації моделі партнерської взаємодії [3, с. 13].

Коло технологій у реалізації цієї моделі визначається принципами особистісно орієнтованої педагогіки: організація діяльності органів самоврядування, ділові ігри, проектна діяльність, психолого-педагогічні практикуми, тренінги тощо [3, с. 80].

Отже, поняття “партнерство” характеризує певну форму взаємодії між суб'єктами діяльності, в основу якої покладаються діалог, рівні права, узгодженість і добровільність участі в спільній діяльності, взаємна зацікавленість сторін.

У нашому дослідженні партнерська взаємодія сім'ї і школи виконує функцію координатора спільної діяльності батьків і педагогів з формування цінності життя у молодших підлітків. Завдяки цьому відбувається взаємне стимулювання, здійснювався взаємний контроль та взаємодопомога, які були спрямовані на розв'язання спільного завдання. Це сприяє забезпеченню більшої ефективності, аніж індивідуальні дії кожного з цих соціальних інститутів.

Для оптимізації взаємодії сім'ї і школи з формування цінності життя у молодших підлітків розроблена технологія залучення батьків і вчителів до цієї взаємодії на засадах партнерства. Вона охоплює такі етапи: діагностичний, цільовий, організаційний, діяльнісно-коригуючий, рефлексивний.

Діагностичний етап має на меті проведення педагогічної діагностики, що проводиться в рамках констатувального етапу дослідження. Його результати враховуються для розробки стратегії подальшої роботи, яка здійснюється на *цільовому етапі*. На ньому визначається мета і завдання партнерської співпраці школи і сім'ї з питань формування цінності життя у молодших підлітків.

Завдання партнерської взаємодії узгоджуються із завданнями формувального етапу експерименту і спрямовуються на набуття батьками дітей молодшого підліткового віку необхідних психолого-педагогічних знань і вмінь з проблеми формування цінності життя у молодших підлітків, профілактику та корекцію наявних порушень у міжособистісних взаєминах тощо.

Організаційний етап передбачає організацію роботи педагогів (класних керівників початкової і основної школи, шкільних психологів, соціальних педагогів за їхньої наявності) з батьками на основі партнерської взаємодії.

Класний керівник як основний організатор взаємодії попередньо планує залучення батьків до спільної діяльності з формування цінності життя у дітей молодшого підліткового віку на основі довіри, відкритості, дотримання етичних норм спілкування. На цьому етапі виявляються і врегульовуються наявні розбіжності і суперечності усередині трикутника “батьки-дитина-вчителі”, узгоджуються позиції батьків і вчителів щодо цілей виховної діяльності з формування цінності життя у молодших підлітків у сімейному й шкільному середовищах; плануються різні види спільної роботи з урахуванням інтересів усіх учасників взаємодії.

Наступний, *діяльнісно-коригуючий* етап забезпечує активізацію участі батьків у виховній діяльності школи, запровадженні педагогічної просвіти батьків, зорієнтованої на підвищення батьківської компетентності з означеної проблеми, надання психолого-педагогічної допомоги батькам в усвідомленні їх ролі, відповідальності у формуванні цінності життя у дітей. На цьому етапі класний керівник забезпечує участь батьків у підготовці та проведенні колективних виховних заходів, організацію і проведення групових та індивідуальних консультацій для батьків (за допомогою шкільного психолога), здійснює педагогічне керівництво діяльністю батьківської ради класу.

Рефлексивний етап передбачає усвідомлення батьками тих важливих моментів, про які вони дізнаються у процесі роботи за розробленою експериментальною програмою, прийняття їх як власного надбання.

Оскільки на діяльнісно-коригуючому та рефлексивному етапах активність від класного керівника переходить до батьків, це дає їм змогу оволодівати прийомами ефективної комунікації, розвивати вміння керувати власною діяльністю, збагачувати особистий виховний досвід завдяки сприйняттю позитивного досвіду інших батьків.

Література

1. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Т. В. Кравченко. – Київ : Фенікс, 2009. – 416 с.
2. Назаренко Л. М. Сутність та особливості моделі родинно-шкільного виховного простору / Л. М. Назаренко // Виховна робота в школі. – 2005. – №3. – С. 2-13.
3. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології, модель : навч. практико-орієнтований посіб. / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. – Харків : Вид-во Точка, 2007. – 192 с.
4. Фалькович Т. А. Методические рекомендации о взаимодействии образовательного учреждения с семьей / Т. А. Фалькович // Вестник образования. – 2001. – № 8. – С.24-28.

Горак О.Р., м. Київ

СТАН СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ГУМАНІСТИЧНОГО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розкрито критерії та показники, визначено та схарактеризовано рівні готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій; представлено діагностичний інструментарій, який дозволяє визначити стан такої готовності; представлено результати з визначення стану сформованості у студентів готовності до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій.

Ключові слова: *готовність, студенти.*

The article characterizes the criteria, indicators and levels of readiness of students for humanistic solution of problem situations. The diagnostic tools have been provided, which allows you to determine the state of such readiness. The results have been presented in order to determine the state of formation of students' readiness for humanistic solution of problem situations.

Keywords: *readiness, students.*

У зв'язку з новими вимогами нашого часу дедалі більшої актуальності набуває питання формування нового зразка поведінки людини, яка діє згідно усталених моральних норм та цінностей, готова до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій, що передбачає здатність до здійснення морального вибору, і разом з тим ефективно реалізується в сучасних умовах на всіх рівнях

життєдіяльності. Важливе значення для становлення такої особистості мають студентські роки.

Готовність студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій ми розглядаємо як інтегративне особистісне утворення, що охоплює знання про моральні норми і гуманістичні цінності як регулятори міжособистісної взаємодії, орієнтацію на їх самостійне дотримання та вміння реалізовувати у ситуаціях морального вибору.

З метою визначення стану готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій було проведено констатувальний експеримент, основними завданнями якого стали:

- розробка критеріїв та показників сформованості готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій;
- визначення діагностичного інструментарію;
- з'ясування рівнів сформованості готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій.

У відповідності визначення поняття готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій, розуміння його суті та структури, було розроблено критерії сформованості цього феномену: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий, кожен з яких характеризується рядом показників.

Показники когнітивного критерію сформованості готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій: знання сутності моральних норм і гуманістичних цінностей, уявлення про способи їх використання для регуляції поведінки та міжособистісної взаємодії у проблемних ситуаціях та життєдіяльності в цілому.

Показниками емоційно-ціннісного критерію є: орієнтація на дотримання моральних норм і гуманістичних цінностей, прагнення до досягнення морально-ціннісних орієнтацій, визначеність основних мотивів власної поведінки, узгодження цінностей-цілей та цінностей-засобів.

Показниками поведінкового критерію визначено: уміння дотримуватися моральних норм і гуманістичних цінностей у ситуаціях взаємодії, здатність до морального вибору у спілкуванні та поведінці.

З метою визначення рівнів сформованості готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій було розроблено діагностичний інструментарій. Для цього підбрано та застосовано діагностичні методики, творчі завдання та ситуації морального вибору, представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Діагностика визначення рівнів готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій

Критерії	Показники	Методики
Когнітивний	знання сутності моральних норм і гуманістичних цінностей, уявлення про способи їх використання для регуляції поведінки та міжособистісної взаємодії у проблемних ситуаціях та життєдіяльності в цілому;	“Мій світ моральних норм та гуманістичних цінностей”, “Сутність гуманістичних цінностей”, М. Рокича “Діагностика прийняття інших” (В. Фей), анкета, бесіди
Емоційно-ціннісний	орієнтація на дотримання моральних норм і гуманістичних цінностей, прагнення до досягнення морально-ціннісних орієнтацій, визначеність основних мотивів власної поведінки; узгодження цінностей-цілей та цінностей-засобів.	“Методика діагностики „перешкод” у встановленні емоційних контактів” В. Бойка; “Діагностика рівня емоційної стабільності” (за Г. Айзенком); „Шкала маніпулятивного ставлення” (Т. Банта)

Поведінковий	уміння дотримуватися моральних норм і гуманістичних цінностей у ситуаціях взаємодії, здатність до морального вибору у спілкуванні та поведінці	„Діагностика рівня розвитку рефлексивності” (А. Карпова), „Вихід із складних життєвих ситуацій”, Методика типового реагування на конфліктні ситуації К. Томаса, спостереження за особистісними проявами у ситуаціях морального вибору
--------------	--	---

В результаті проведення констатувального етапу дослідження було визначено та схарактеризовано рівні готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій.

Високий рівень сформованості готовності до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій притаманний студентам, які характеризуються: ґрунтовними знаннями щодо сутності моральних норм і гуманістичних цінностей, мають чіткі уявлення про способи їх використання для регуляції поведінки та міжособистісної взаємодії; відзначаються стійкою орієнтацією на дотримання моральних норм у ситуаціях міжособистісної взаємодії, прагнуть узгодження цінностей-цілей та цінностей-засобів, володіють здатністю до емпатії; дотримуються моральних норм і гуманістичних цінностей у ситуаціях взаємодії, свідомо прогнозують власну поведінку в ситуаціях морального вибору. Високий рівень готовності до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій мають 46 студентів (19,4%) експериментальної групи та 49 студентів (19,7 %) контрольної групи.

Середній рівень характерний для студентів, які частково володіють знаннями щодо сутності моральних норм і гуманістичних цінностей, недостатніми уявленнями про способи їх використання для регуляції поведінки та міжособистісної взаємодії; орієнтація на дотримання моральних норм і гуманістичних цінностей у ситуаціях міжособистісної взаємодії часто залежить від тих чи інших обставин, не завжди можуть прогнозувати власну поведінку в ситуаціях морального вибору. Середній рівень готовності до гуманістичного

вирішення проблемних ситуацій продемонстрували 117 студентів (47,7 %) експериментальної групи та 120 (49,2%) контрольної групи.

Низький рівень готовності властивий студентам, основними характеристиками яких є: фрагментарність знань щодо сутності моральних норм і гуманістичних цінностей та уявлень про способи їх використання для регуляції поведінки та міжособистісної взаємодії; відсутність орієнтації на дотримання моральних норм і гуманістичних цінностей у ситуаціях міжособистісної взаємодії, переважання прагматичних пріоритетів, небажання узгодження цінностей-цілей та цінностей-засобів, відсутність здатності до емпатії; дотримання моральних норм і гуманістичних цінностей у ситуаціях взаємодії, що поєднується із їх порушенням, невміння прогнозувати власну поведінку в ситуаціях морального вибору. Низький рівень характерний для 77 респондентів (32,9 %) експериментальної групи та 71 студента (31,1%) у контрольній групі.

Отже, як показують результати дослідження, більшість респондентів продемонструвала низький і середній рівень сформованості готовності до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій. Це потребує розроблення методичного забезпечення та реалізації організаційно-педагогічних умов, які сприятимуть формуванню готовності студентів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій.

Гриців Т. Г., м. Київ

ДІАГНОСТИКА ВИХОВАНOSTI ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВЩИНИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті визначено основні проблеми та завдання діагностики виховання ціннісного ставлення до Батьківщини засобами народної педагогіки. Схарактеризовано критерії (емоційно-мотиваційний, когнітивно-рефлексивний, діяльнісно-вчинковий) та їх основні показники, визначено діагностичну вальний інструментарій та рівні вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів.

Ключові слова: ціннісне ставлення до Батьківщини, молодші школярі, критерії, показники, рівні вихованості

The article defines the main problems and problems of diagnostics of raising the value relation to the Motherland by means of folk pedagogy. The criteria (emotionally-motivational, cognitive-reflexive, activity-behavioral) and their main indicators were characterized, diagnostic tools and educational attitudes toward the motherland in younger students were determined.

Key words: value attitude towards the Motherland, junior schoolchildren, criteria, indicators, educational level.

Аналіз сучасного стану формування ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки засвідчив, що на сьогодні ця проблема є недостатньо дослідженою

Національною доктриною розвитку освіти України XXI століття передбачено, що сучасний освітній процес має бути спрямований на втілення в життя української національної ідеї, виховання громадянина і патріота України, прищеплення любові до української мови і культури, поваги народних традицій [1].

Головною тенденцією патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації [2,с.17].

Актуальним завданням сучасної школи залишається точне визначення поіменного ряду цінностей, необхідних для формування особистості вихованця – гідного громадянина своєї Батьківщини. Основні тут – цінності, що історично склалися, тобто досвід народного виховання.

Формування ціннісного ставлення молодших школярів до Батьківщини на основі народної педагогіки повинно виражатися у формі прояву ціннісного світогляду, який охоплює широку гаму ставлень особистістю молодшого школяра і реалізує формування національної самосвідомості та національно-культурної ідентичності.

Починаючи з початкової школи повинна здійснюватися підготовка дітей до життя в українському суспільстві, і від того наскільки вдалось педагогам створити сприятливі педагогічні умови та прищепити вихованцям любов до Батьківщини, гідність як громадянську якість, патріотичні почуття, залежить бажання вихованця вивчати, розвивати та продовжувати культурну спадщину своїх батьків, розбудовувати власну державу.

Виходячи з цього, система сучасного виховання має бути спрямованою на формування таких ціннісних ставлень до Батьківщини, як любов, гідність та патріотичність, які є базовими в плані виховання молодших школярів засобами народної педагогіки.

Зміст програми передбачає визначення експериментальної бази, добір діагностувальних методик і методів вивчення проблеми і за їх допомогою визначення рівнів сформованості досліджуваної проблеми на основі встановлених критеріїв та показників.

На констатувальному етапі експерименту ставились завдання:

- визначити критерії і показники сформованості ціннісних ставлень до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки;

- з'ясувати ступінь розуміння молодшими школярами понять, «ціннісне ставлення до Батьківщини», «любов до Батьківщини», «патріотизм», «гідність».

- виявити основні проблеми у формуванні ціннісних ставлень до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки;

- визначити рівні вихованості ціннісних ставлень до Батьківщини: любові до Батьківщини, гідності, патріотизму у молодших школярів.

Експериментальне дослідження здійснювалося у чотири етапи:

- розробка програми констатувального експерименту;
- безпосереднє проведення констатувальних зрізів і діагностувальних методик;

- узагальнення результатів констатувального експерименту;

- визначення рівнів сформованості ціннісних ставлень до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки.

Для розв'язання завдань констатувального експерименту використовувався комплекс інших діагностувальних методів (тести, рейтинг, педагогічні ситуації), пряме, опосередковане спостереження, бесіди з учнями та вчителями, інтерв'ювання, аналіз продуктів творчої діяльності дітей (міні-твори, «незакінчені речення»).

Педагогічна діагностика констатувального експерименту опиралась на критерії, які були визначені нами, виходячи із структури досліджуваної проблеми ціннісного ставлення до Батьківщини засобами народної педагогіки.

Емоційно-мотиваційний критерій визначає у молодшого школяра певні чуття та емоції, де він сприймає та виявляє свої почуття любові, прив'язаності до родинного, природного, соціального (мала Батьківщина) оточення, рідної мови.

Таким чином ідентифікація дитини мотивується її прив'язаністю до свого природного та оточуючого середовища, де вона відчуває ностальгію поза його межами.

Когнітивно-рефлексивний критерій визначає формування у молодшого школяра певних понять, суджень, уявлень про Україну, мову, культуру, про багаж моральних знань, який збагачує духовну сферу дитини народним досвідом виховання та сприяє виробленню на рефлексивному рівні національної ідентифікації та таких ціннісних ставлень до Батьківщини, які були притаманні ментальній основі нашого народу упродовж віків.

Сприяє вихованню у дитини початкової школи патріотичної життєвої позиції щодо своєї приналежності до долі держави та поваги до державних атрибутів, традицій, звичаїв і моралі українського народу, відповідно викликаючи інтерес до життя в Україні, її історії та майбутнього у світовій спільноті.

Діяльнісно-вчинковий критерій забезпечує використання набутих інтелектуальних знань на практиці, які набувають вихованці на основі моральних ідеалів та цінностей системи народного виховання. Включає оцінюючу діяльність, яка дає змогу співвіднести об'єктивний зміст ідеї, народного етикету, звичаю, традиції із власним «Я», особистими потребами, інтересами, а також виявити ситуації, в яких відповідна риса знаходить яскраве вираження, визначаючи перспективи особистого духовного розвитку та моделює вчинкову діяльність.

Набуття навичок міжособистісної комунікації, дотримання моральних принципів, етикетних норм українського народу і правил поведінки зумовлює формування ціннісного ставлення гідності як громадянської так і особистої.

Трикомпонентна структура передбачає такі рівневі характеристики виховання ціннісного ставлення до Батьківщини.

Високий рівень – стійкі прояви вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини з високим активним патріотизмом в діях та вчинках. Глибокий вияв любові до Батьківщини, рідного краю, його природи, до свого народу, своєї родини, батьків. Яскраво виражене почуття особистої та національної гідності, як частинки українського народу.

Характеризується системними знаннями про звичаї та традиції свого народу, знає про свій родовід, конституційні права і обов'язки, державні символи, добре володіє рідною мовою, дбайливо ставиться до природи.

Бере активну участь у громадській діяльності на благо рідного краю, зберігає традиції і культуру українського народу, беручи активну участь у народних традиційних святах.

Середній рівень – стійкий репродуктивний вияв вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини.

Переважає ситуативно-емоційне ставлення любові до Батьківщини, до рідного краю, родини, своєї мови. Визначається недостатнім рівнем знань про свій родовід, рідний край, його природу, Батьківщину, що відображається на несталій сформованості особистої і національної гідності та патріотизму.

Визначається фрагментарною участю та ініціативністю у громадській діяльності на благо рідного краю. Недостатньо активний у збереженні, відтворенні традиційних свят, тому виникає необхідність додаткового педагогічного стимулювання з боку педагогів, дорослих, батьків.

Низький рівень – ситуативний, низький вияв вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини. Характеризується відсутністю системних знань про свій родовід, конституційні права і обов'язки, державні символи, рідну мову, традиції і культуру українського народу, що визначає низький вияв патріотизму

і супроводжується частим порушенням правил поведінки у сім'ї, суспільстві. Несформоване почуття особистої та національної гідності та любові до Батьківщини, безініціативність у громадській діяльності задля її розвитку. Слабка участь у збереженні традиційних народних свят та культурних надбань українського народу.

Отже, діагностика вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки, дасть змогу виявити основні пріоритетети, тенденції, труднощі у виховному процесі початкової школи, що спонукатиме до пошуків нових шляхів та методик такого виховання.

Література

1. Бех І.Д. Концепція формування в підлітків національно-культурної ідентичності. / І.Д. Бех, К.О.Журба // Гірська школа українських Карпат. – 2017. – № 16. – С. 25–35.
2. Журба К.О. До актуальності формування національно-культурної ідентичності підлітків/ К.О.Журба// Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2016 рік/ за ред.. І.Беха, Ж.Петрочко. –Вип.5. Івано-Франківськ:НАІР, 2017. –С.93-97.
3. Журба К.О. Сучасні діагностувальні методики з формування національно-культурної ідентичності у молодших підлітків // Матеріали ІХ Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій / [Упор. Назаренко Г.А.]. – Черкаси : ЧОПОПП, 2017. – С. 14-23.
4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: проект / [наук. творч. кол. О. Сухомлинська (науковий керівник) та інші] // інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2001– 322с.
2. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних: колективний посібник / [Бех І. Д, Киричок В. А, Журба К. О, Шкільна І. М та ін.]; кер. К. І. Чорна. – Київ, 2010. – 614 с.

Грітчина А. І., м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто педагогічні умови, за яких процес формування громадянських якостей вихованців інтернатних закладів проходитиме ефективніше. До них належать: організація соціально-виховного середовища інтернатного закладу, підготовка педагогів інтернатних закладів до формування громадянських якостей у вихованців та науково-методичне забезпечення процесу формування громадянських якостей (громадянської правосвідомості, громадянської відповідальності, громадянської ініціативності) у підлітків закладів інтернатного типу.

Ключові слова: педагогічні умови, громадянські якості, науково-методичне забезпечення, інтернатний заклад.

The article deals with the pedagogical conditions in order to form more effectively the civic qualities of students in boarding institutions. These pedagogical conditions include: organization of social and educational environment of boarding school, training of teachers of boarding schools how to form students' civic qualities, as well as scientific and methodological support for the process of formation of adolescents' civil qualities (civic justice, civic responsibility, and civic initiative) in boarding institutions.

Keywords: *pedagogical conditions, civic qualities, scientific and methodological support, boarding school.*

Актуальність громадянського виховання дітей та молоді, зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною і вимагають подальшого вдосконалення системи громадянського та національно-патріотичного виховання, формування у молодого покоління почуття патріотизму, відданості Батьківщині й водночас відчуття належності до світової спільноти.

Особливо вагомю проблема становлення громадянських якостей є для вихованців інтернатних закладів, оскільки більшість з них – це педагогічно занедбані діти з негативним життєвим досвідом, яким властиві проблеми як особистісного так і міжособистісного характеру: почуття соціальної відчуженості, несформованість внутрішньої позиції, конформізм у поведінці, невпевненість у собі, пасивність тощо. Зазначені чинники, безперечно, впливають на становлення громадянських якостей вихованців і вимагають їх урахування у побудові виховного процесу в умовах закладу інтернатного типу.

Питання формування громадянських якостей учнів знайшли відображення в роботах таких вчених: І. Бех, П. Вербицька, П. Волошин, Н. Дерев'янка, К. Журба, Л. Канішевська, Л. Кузьменко, Н. Рогальська, М. Рудь, В. Чернуха, К. Чорна та ін. Втім не стала предметом спеціального дослідження проблема становлення громадянських якостей вихованців інтернатних закладів.

Визначаючи педагогічні умови, здатні забезпечити досягнення вихованцями шкіл-інтернатів необхідного рівня сформованості громадянських якостей, зважали на те, що їх дотримання має становити певний комплекс, оскільки випадкові умови не сприяють досягненню передбачуваного

результату.

У педагогічній літературі умови ефективності діяльності визначаються як об'єктивні й суб'єктивні передумови, реалізація яких дає змогу досягти запланованої мети при найбільш раціональному застосуванні сил і засобів. Слушною, на наш погляд, є думка О. Єжової, що тільки при створенні певних педагогічних умов може реалізуватись потенційна можливість педагогічних факторів. Тобто, педагогічні умови – це основа залучення факторів для ефективної освітньої діяльності та досягнення поставленої мети [1, с. 146].

На підставі аналізу науково-методичної літератури з проблем формування громадянських якостей учнівської молоді, практичного досвіду виховної роботи інтернатних закладів, стану сформованості у вихованців інтернатних закладів громадянських якостей, ми визначаємо такі педагогічні умови формування громадянських якостей у підлітків інтернатних закладів:

- організація соціально-виховного середовища інтернатного закладу;
- підготовка педагогів інтернатних закладів до формування громадянських якостей у вихованців;
- науково-методичне забезпечення процесу формування громадянських якостей (громадянської правосвідомості, громадянської відповідальності, громадянської ініціативності) у підлітків закладів інтернатного типу.

Організація соціально-виховного середовища інтернатного закладу спрямована на корегування негативних впливів середовища та виправлення недоліків сформованості громадянських якостей підлітків шкіл-інтернатів.

Обґрунтування цієї педагогічної умови передбачає тлумачення поняття "інтернатний заклад" як соціокультурного середовища і його чинників, які суттєво впливають на виховання дітей: вплив інтернатного виховання на соціалізацію вихованців; типові групи вихованців інтернатного закладу і їх соціально-педагогічна характеристика; шляхи підвищення соціалізуючої і виховної ролі інтернатного закладу.

Інтернат (інтернатний заклад) - навчальний заклад (школа), в якому учні живуть, навчаються, перебуваючи на частковому або повному державному

забезпеченні Кожний інтернатний заклад являє собою певне соціокультурне середовище виховання.

Педагогічні дії із виховним середовищем можна охарактеризувати як використання потенціалів цього середовища, обмеження негативних факторів середовища та посилення позитивних факторів. Л. Новікова трактує середовище як об'єктивно дані обставини, якими, за необхідності, можна успішно керувати, у той час як неорганізоване середовище діє на дітей стихійно, «вплив вулиці» важко корегувати [2, с. 16].

На думку О. Сухомлинської, громадянське виховання повинно стати надпредметною областю діяльності загальноосвітнього закладу, цілісною системою, котра сприяє вихованню демократичних громадянських цінностей і поведінки усіх учасників освітнього процесу [3, с. 22].

Наступна педагогічна умова – підготовка педагогів шкіл-інтернатів до формування у вихованців шкіл-інтернатів громадянських якостей – зумовлена результатами констатувального етапу дослідження, які засвідчили, що рівень підготовленості педагогів інтернатних закладів до відповідної виховної діяльності недостатній. Педагоги не завжди усвідомлюють ціннісний зміст і завдання формування громадянських якостей підлітків, не достатньо володіють інтерактивними методами виховання.

У школі-інтернаті педагогічний вплив на вихованців здійснюється систематично. Центральною особою позаурочної розвивальної, виховної й освітньої діяльності є вихователь. Вихователь школи-інтернату організовує життєдіяльність вихованців, створює ситуацію психологічного комфорту та безпеки їхнього життя в побуті та дозвілєвій діяльності; вивчає індивідуальні та вікові особливості учнів і будує на цій основі систему виховної роботи; встановлює та підтримує тісні контакти з педагогами, психологом, лікарем, батьками, опікунами. Основними рисами характеру вихователя школи-інтернату мають бути: любов до дітей, комунікабельність, емпатійність, терпимість, оптимізм і наполегливість, доброта і щирість. Головною якістю

виступає емпатійність як здатність вихователя розуміти емоційний і духовний стан вихованця школі-інтернату, його мотиви, дії, вчинки, переживання.

Підготовка педагогів шкіл-інтернатів до відповідного виховного процесу передбачає організацію цілеспрямованої роботи з педагогічним колективом, що включає оволодіння педагогами теорією та методикою формування громадянських якостей підлітків учнів. Але не менш важливим для педагога, що здійснює виховний процес, є усвідомлення свого власного ставлення до проблем національно-патріотичного виховання і громадянського суспільства та співвідношення його із задачами і принципами виховання. Професійні і особистісні якості педагога, його знання і власні погляди щодо зазначеної проблеми тісно взаємопов'язані.

Науково-методичне забезпечення процесу формування громадянських якостей (громадянської правосвідомості, громадянської відповідальності, громадянської ініціативності) у підлітків закладів інтернатного типу організовувалось з врахуванням вікових, психологічних та специфічних особливостей вихованців інтернатних закладів. В процесі формування громадянських якостей найчастіше використовувалися такі методи як групові ігри, тренінг, бесіда, диспут, приклад тощо

Таким чином, ефективному формуванню громадянських якостей вихованців інтернатних закладів сприятиме комплексна реалізація педагогічних умов, спрямованих на стимулювання учнів щодо розвитку громадянських якостей та їх удосконалення. Зрозуміло, що виокремлення кожної з цих умов є до певної міри умовним, оскільки оптимальність функціонування системи організації позаурочної виховної діяльності забезпечується їх комплексною реалізацією в найтіснішому взаємозв'язку.

Література

1. Єжова О. О. Теоретичні і методичні засади формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07 / Єжова Ольга Олександрівна. – К., 2013. – 490 с.
2. Новикова Л.И. Школа и среда / Л. И. Новикова. - М. : Знание, 1985. - 80 с.
3. Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 20–25.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДЕФІНІЦІЇ «ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ» У КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті на основі аналізу філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури розкривається сутність поняття ціннісного ставлення до праці молодших школярів.

Ключові слова. ціннісне ставлення, трудове виховання, молодші школярі.

In the article, based on the analysis of philosophical, sociological and psychological and pedagogical literature, the essence of the notion of value relation to the work of junior schoolchildren is revealed.

Keywords. value attitude, labor education, junior schoolchildren.

Трудове виховання притаманне всім історичним формаціям і є найдавнішою формою виховання. На початку третього тисячоліття поняття «трудового виховання молодших школярів» насичується якісно новим змістом. Воно тісно пов'язане з питаннями соціалізації особистості дитини, з особистісно орієнтованим і розвиваючим навчанням.

Входження України в ринкові відносини ставить перед педагогами і батьками дуже складне завдання: виховати всебічно розвинену, творчу особистість з яскраво вираженою індивідуальністю, яка має такі важливі якості, як відповідальність, компетентність, працьовитість, працездатність, комунікабельність, толерантність, стійкість до стресів; особистість яка легко адаптується до навколишнього середовища, яка вміє раціонально організувати і використовувати свій розумовий і фізичний потенціал.

Глибина і актуальність проблеми вимагають новизни підходу до її вирішення саме тому, що сьогоднішнім школярам доведеться жити і працювати в умовах нового господарського механізму, широкого впровадження законів ринкових відносин, демократичних форм управління виробництвом.

В новому Законі України «Про освіту» в Концепції «Нова Українська школа» особливо підкреслюється важливість вдосконалення роботи закладів загальної і середньої освіти по формуванню в учнів готовності до життя і праці.

Вивчення теоретичних засад проблеми засвідчило, що у вітчизняній та

зарубіжній науці є чимало досліджень, присвячених різним аспектам трудового виховання, доведено роль трудового виховання в загальному розвитку особистості, визначено місце праці в забезпеченні багатогранного духовного життя людини (Г. Сковорода; Дж. Дьюї, Т. Кампанелла, Т. Мор, Р. Оуен, Й. Песталоцці). Проблема ставлення до праці як цінності була в епіцентрі уваги філософів різних історичних епох (Аристотель, Дж. Дьюї, М. Каган, І. Кононов, Ч. Пірс, В. Спіноза, С. Франкл). Видатні педагоги вважали працю основою життя та однією з головних умов розвитку особистості людини (М. Драгоманов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський).

Психолого-педагогічні аспекти цінності праці досліджувалися Л. Божовичем, І. Бехом, Л. Виготським, Д. Леонтєвим, В. М'ясищевим, С. Рубінштейном, та ін. Дослідженню трудової активності, ставленню до праці присвячено також роботи соціологів (О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Подмаркова, А. Турена, І. Чанглі, В. Ядова. Багаточисленні дослідження вчені присвячували питанням формування ставлення до праці як цінності в навчально-виховному процесі, розглядали значення праці у формуванні особистості молодого покоління, сутність праці, питання організації трудової діяльності.

Сучасна ж початкова школа взяла на озброєння досвід трудового виховання дітей молодшого шкільного віку, накопичений вітчизняною педагогікою О. Биковської, В. Близнюка, В. Бударкевича, О. Будник, В. Бурдуна, А. Вихруща, Т. Веретенко, В. Войтко, І. Волощук, Л. Гуцан, Ю. Грищай, А. Даник, Н. Дупак, Я. Кепша, О. Коберника, Ю. Коломієця, І. Косик, Л. Кравченко, М. Левківського, Г. Левченка, С. Лукаш, В. Марущак, І. Матюша, М. Машовець, В. Мадзігона, Г. Мельник, Т. Носаченко, О. Павелків, Л. Подоляк, В. Римаренко, Л. Роєнко, Л. Руденко, М. Рябухін, В. Савченко, В. Салієнко, С. Соколовського, В. Сидоренка, Г. Терещука, М. Тиценка, В. Тиценка, Д. Тхоржевського, І. Ткаченко, І. Уличного, Н. Шевченко, П. Ярмоленка. Незважаючи на численні дослідження, проблемі трудового виховання молодших школярів в сучасних умовах приділяється не належна

увага.

Теоретичний аналіз ключових понять є одним з найважливіших елементів наукової культури та необхідною частиною будь-якого дослідження. Він сприяє глибокому вивченню суті проблеми, запобігає змішуванню понять.

На думку А. Даніелян аналіз поля існуючих визначень дефініції «цінність» ускладнюється, по-перше, великою кількістю різних підходів до визначення цього поняття у філософії, соціології, аксіології, психології, педагогіці, культурології, етиці, естетиці та ін.; по-друге, великим ідеологічним навантаженням, що накладається на це поняття; по-третє, тісним переплетінням різних взаємодоповнювальних та взаємопроникаючих, близьких за значенням, понять, якими оперує сучасна наука, – «цінність», «ціннісні орієнтації», «ціннісні уявлення», «ціннісне ставлення», «морально-ціннісне ставлення», «ціннісний смисл», «ціннісна ситуація», «ціннісне сприймання», «ціннісна свідомість».

Для нашого дослідження важливо зробити уточнення таких дефініцій як «цінність», «ставлення» та «ціннісне ставлення до праці».

Учені різних галузей науки визначають цінність як «значущість», «функцію», «форму», «стосунки», «потребу», «переконання», «діяльність», «соціальне явище», «норму», «природний об'єкт», «умову» та ін. Цінності відіграють визначальну роль в житті людей та виконують функції орієнтирів, утворюють складний світ смислів і символів, становлять основу індивідуальних чи колективних суджень і вчинків.

Розгляд поняття «ціннісне ставлення» не можливе без встановлення сутності самого поняття ставлення. Поняття «ставлення» трактується по-різному, причиною цього є складність та багатогранність цього явища. У філософії поняття характеризується як необхідний момент взаємозв'язку всіх явищ, що зумовлено єдністю світу. Ставлення так само об'єктивне як і самі речі, предмети, явища. [1].

У психології проблема ставлення вперше розглядалася О. Лазурським, який визначав, що «ставлення» є основою всіх характеристик особистості і

використовував його для класифікації індивідів [2]. Категорія ставлення у концепції науковця носить конкретно-описовий характер. В. М'ясищев продовжуючи роботу О. Лазурського розглядає «ставлення» як загальний принцип вивчення організму і поняття «ставлення» набуває методологічного значення.

Для виявлення сутності ціннісного ставлення до праці ми в ході нашого дослідження спиралися на теорію В. М'ясищева, який розглядав ставлення з психологічного, фізіологічного та суспільно-історичного боку; визнавав обов'язковість суб'єкта й об'єкта стосунків; визначав різні рівні стосунків, зокрема свідомі, які вважав вищим рівнем людських взаємин; відносив ставлення до одного з основних складників психічного життя людини.

Ставлення у визначенні В. М'ясищева є цілісною системою індивідуальних, виборчих, усвідомлених зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності [3, с. 6 – 7]. Особливо важливою для нашого дослідження є думка вченого про складність, інтегративність ставлень: «Існують різні види ставлень, точніше, сторони єдиного ставлення, що визначаються багатобічною можливою реакцією людини й багатобічністю об'єктів» [3, с.8]. До основних компонентів ставлення або «часткових ставлень» дослідник відносить: конативні ставлення або потреби; емоційно-вольові ставлення; інтерес, оцінні ставлення; етичні ставлення; переконання.

Дуже важливо розуміти що в процесі формування ціннісного ставлення до праці необхідно, щоб праця стала потребою, набула особистісного смислу для молодшого школяра. Цінності формуються в результаті ціннісного ставлення, тобто в результаті усвідомлення суб'єктом своїх потреб у співвідношенні з можливостями їх задоволення, отже, ціннісне ставлення до праці є основою для формування цінності праці.

«Ціннісні ставлення не виникають до тих пір, поки суб'єкт не виявить для себе проблематичність задоволення потреби, що виникла. Чим проблематичніше можливість задоволення тієї чи тієї потреби, тим більшу цінність має той чи той предмет (явище) для суб'єкта»[4]. Отже, потреба й

проблематичність (складність, неординарність) задоволення потреби - основа формування ціннісного ставлення.

I. Бех вважає, що праця - головний вихователь молодшого школяра: « з приходом дитини до школи починається її організоване трудове виховання, його елементи наявні й у дошкільному віці, однак у цей час не всі діти охоплені системою громадського дошкільного навчання і виховання. Саме школа цілеспрямовано вирішує питання психологічної підготовки учнів до суспільно корисної продуктивної праці. [5].

Автор стверджує, що психологічною особливістю дітей молодшого шкільного віку є те, що виникнення у них інтересу пов'язане не стільки з самим предметом, скільки з можливістю діяти з ним. В праці ж і відбувається цілеспрямоване перетворення предметів у сукупність цікавих дій, з'являється можливість відчувати задоволення від результатів власної діяльності.

Цікавий результат і позитивні емоційні переживання є, таким чином, головними умовами, завдяки яким дитина включається в трудовий акт. В ході останнього учні встановлюють з предметом праці безпосередній зв'язок. Він об'єктивно виявляється в тому, що дитина здійснює за допомогою знаряддя праці певний вплив на предмет, цілеспрямовано змінюючи його. Закріплення цього зв'язку відбувається в свідомості дитини у вигляді засвоєння трудового вміння. Поряд з цим встановлений школярем вибірковий предметний зв'язок психологічно виявляється як його внутрішнє ставлення, яке включає пізнавальний і емоційний компонент. Іншими словами, в учня формуються знання про спосіб трудової дії й емоційна оцінка її процесу й результату. Переживання дитиною успіху, задоволення від досягнутого результату спонукає її до повторення трудового акту, і цей психічний стан закріплюється як форма вираження позитивно- ціннісного ставлення до праці. [5].

Ми ж поняття ціннісне ставлення молодших школярів до праці розглядаємо як складне динамічне утворення особистості, що характеризує її внутрішню позицію відносно різних аспектів праці, спрямовується на усвідомлення особистої і суспільної значущості праці та виявляється різним

рівнем активності учнів в процесі навчально-практичної і предметно-перетворювальної діяльності.

На основі аналізу різних класифікацій, підходів визначимо власне розуміння структури ціннісного ставлення молодших школярів до праці.

До складу структури включено пізнавально-рефлексивний, емоційно-мотиваційний, практично-дієвий компоненти, встановлено критерії (дієвість, глибина і міцність знань; змістовність ціннісних орієнтацій, первинна сформованість мотивів; первинна сформованість якостей, точність умінь і навичок) та показники сформованості (рівень знань про суспільну та особистісну значущість праці; рівень усвідомлення необхідності і обов'язку до праці; рівень прояву позитивних; емоцій (почуття задоволення і радості від навчання і праці); первинна сформованість мотивації до навчання і праці (бажання вчитися і працювати, прагнення покращити наявні навчальні і трудові уміння і навички); сформованість комплексу моральних якостей (працелюбність, дисциплінованість, самостійність, організованість, наполегливість); точність трудових умінь і навичок (уміння виконувати певні трудові дії; планувати, регулювати й контролювати трудову діяльність).

Відповідно до означених вище критерії та показники сформованості ціннісного ставлення учнів молодших класів до праці, визначено п'ять типів означеного ставлення (активно-позитивне, позитивне, нейтральне, негативне, активно-негативне).

Слід відмітити, що в ході проведеного експерименту проведеного нами серед батьків та вчителів початкових класів виявив недостатньо високий рівень підготовленості педагогів та батьків до здійснення трудового виховання молодших школярів. Опитування засвідчило, що праця розглядається серед найважливіших життєвих цінностей лише у 2,9 % батьків і 7 % педагогів, а для 71 % батьків і 24 % учителів посідає майже останнє місце в системі цінностей. Нажаль не всі педагоги усвідомлюють, що основне завдання трудового виховання на сьогоднішній день полягає у формуванні у дітей молодшого шкільного віку стійкого переконання, що праця є життєвою необхідністю для

людини, а її результат- цінністю. Можна констатувати, що значна частка педагогічних працівників підходить формально до здійснення виховної роботи. Показники зацікавленості у здійсненні означеної діяльності саме у навчальному процесі коливаються в межах фахової спрямованості вчителів й стажу їхньої роботи. З року у рік застосовуються одні й ті самі форми і методи, які не завжди носять науковий характер, а планування має формальний характер.

Вивчивши цінності родин у сфері трудового виховання ми можемо зробити такі висновки:

1) ціннісні орієнтири сучасної родини є особистісні якості дітей - вихованість - 20%, вольові риси - 9%, людяність - 33%, працьовитість - 6%, відповідальність - 9% і чесність - 23%;

2) майже всі родини співпрацюють із освітніми закладами, але вагомий відсоток батьків не можуть визначити, що допомога педагогів є достатньою;

3) більша половина родин знайомить дітей із професіями, виходячи із такого бачення в порядку спадання: “престиж і матеріальна незалежність», “соціальна значущість і значущість для суспільства в цілому», “робітничі професії», і останнє місце займають “героїчні професії військового, пожежника, космонавта». В цілому більшість дітей (75% учнів 1– 2 класів і 71% учнів 3 – 4 класів) володіють мінімальними знаннями про „працю” своїх батьків але в той же час не мають чітких конкретних уявлень про професію, її зміст, значення, особливості, своєрідність („працює в офісі”, „тато – директор”, „працює на фірмі”, „займається бізнесом”, „керує компанією”), утрудняючись дати розгорнуту відповідь. Наші спостереження під час навчально-виховного процесу в школі дозволили усвідомити, що спостерігається певний дисбаланс між цінностями особистості і професійними цінностями, на нашу думку, це зумовлено відсутністю інтегруючого елемента - ознайомлення із робітничими професіями, які несуть у собі і красу праці, і соціальну значущість і емоційну привабливість, що зрозумілі молодшим школярам.

Як наслідок, випускники початкової школи виявляються недостатньо підготовленими до навчання, адаптації та самостійної орієнтації в навчальному

процесі в середній ланці, учні слабо виявляють наполегливість, завзятість, самостійність у виконанні поставлених перед ними завдань. В результаті у деякої частини учнів п'ятих класів знижується успішність у порівнянні з попереднім роком, втрачається інтерес до навчальної та позакласної трудової діяльності, а випускники загальноосвітніх шкіл виявляються слабо підготовленими до праці і життя в ринкових умовах, не вміють застосовувати отримані теоретичні знання на практиці.

Література

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. Сов. Энциклопедия, 1983-840с.
2. Лазурский А. Ф. Избранные труды по общей психологии. К учению психической активности. Программа исследования личности и другие работы / А. Ф. Лазурский. – СПб. Алетейя, 2001–192с.
3. Мясичев В. Психология отношений : избр. психол. тр. / В. Н. Мясичев ; под ред. А. А. Бодалева. - 4-е изд. - М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2011. - с.398
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С. Л. Рубинштейн ; АПН СССР. – М. : Педагогика, 1989- Т. 2. - 1989. - 322 с.
5. І. Бех Праця - головний вихователь школярів: Психологічний аспект трудового виховання молодших школярів. К.: т-во «Знання» УРСР, 1983.-32с.

Духта-Кірф В. Л., м. Київ

ВИХОВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ КРЕАТИВНОСТІ В ЦЕНТРАХ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Дослідження проблеми виховання у старших дошкільників креативності в центрах розвитку дитини. Досліджено стан вихованості креативності у старших дошкільників в центрах розвитку дитини. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови, зміст, форми і методи виховання креативності у старших дошкільників в центрах розвитку дитини, експериментально перевірено їхню ефективність.

Ключові слова: *креативність, старший дошкільний вік, творча діяльність, творчі здібності, дивергентне мислення.*

Research of the problem of education in senior preschoolers of creativity in child development centers. The state of education of creativity in the senior preschool children in the centers of development of the child is investigated. The pedagogical conditions, content, forms and methods of creativity education in the elder preschoolers in the development centers of the child have been determined and substantiated, their effectiveness has been experimentally verified.

Keywords: *creativity, high school age, creativity, creativity, divergent thinking.*

Одним із основних завдань виховання дітей старшого дошкільного віку є

формування творчої особистості дитини. Саме в цьому процесі знаходить свій вияв креативність дитини, котра зумовлена особливостями розумової діяльності, характером навчально-практичної діяльності. Тому питання виховання креативності у дітей старшого дошкільного віку є актуальним.

З метою вивчення феноменології креативності в ранньому онтогенезі, нами проаналізовано роботи вітчизняних та зарубіжних вчених. Психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що творчі здібності людини особливо інтенсивно розвиваються у старшому дошкільному віці у процесі навчання. Аналіз наукових досліджень переконує в тому, що старший дошкільний вік – сенситивний період для розвитку творчих здібностей, формування інтересів особистості і здійснення можливостей проявити себе в різних видах діяльності. Відтак, виховання креативності старших дошкільників вимагає впровадження в навчально-виховний процес активних форм і методів навчання, що значною мірою могли б забезпечити формування дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії та уяви. Учені формулюють принципи, що мають бути закладені у структуру побудови творчого заняття. З-поміж них: стимулювання пізнавальної активності, пошук нового у звичайному; усвідомлення і засвоєння матеріалу через запитання; формування вмінь прогнозувати наслідки прийнятих рішень; розкриття навчальних тем як вправ на активізацію уяви; створення обстановки непрагматичності, коли в ієрархії структури цінностей основною цінністю є людина. Отже, навчально-виховна діяльність має бути спрямованою на розвиток креативного потенціалу старшого дошкільника та здійснюватися за такими напрямками: 1) набуття досвіду пошукової і дослідницької діяльності; 2) вправляння в комбінуванні, конструюванні, перетворенні; 3) розвиток уяви і творчості.

Визначено вікові та індивідуальні особливості дітей старшого дошкільного віку у контексті досліджуваної проблеми. Встановлено, що старший дошкільний вік відіграє особливу роль у психічному розвитку дитини: в цей період життя починають формуватися нові психічні механізми діяльності та поведінки. Зростають можливості розумової діяльності. Дитина вже

непогано орієнтується в навколишньому середовищі. Вона виділяє об'єкти живої та неживої природи, предметного і соціального світу. Їй стає доступним усвідомлення ряду наочно виражених зв'язків: тимчасових, просторових, функціональних, причинно-наслідкових. В галузі предметного світу дошкільник досягає розуміння залежності призначення предмета від його будови, властивостей матеріалу, з якого він зроблений. У результаті засвоєння математичних уявлень дитина опановує елементарні математичні відношення: цілого і частини, величиною міри і виміром. Таким чином, до моменту вступу до школи знання дитини вже певною мірою впорядковані і систематизовані.

Результат теоретичного аналізу проблеми засвідчує, що на сьогодні не існує єдиного трактування поняття креативність. Існують різні підходи до розвитку креативності: від затвердження спонтанного становлення креативності та заперечення необхідності управління ним до визнання важливості розвитку і навчання за спеціально розробленою програмою. Досліджень, присвячених вивченню педагогічних умов формування креативності дітей старшого дошкільного віку, до теперішнього часу проведено порівняно мало.

На основі аналізу наукових джерел нами охарактеризовано теоретичні засади виховання креативності у дітей 5 - 7 років, що дало змогу уточнити сутність ключового поняття. У межах нашого дослідження *креативність* розглядається нами, як особлива здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися у мисленні від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації, здатність розмірковувати, інтерес до розв'язування проблемних ситуацій, прагнення відійти від зразку, шаблону; налаштованість на успіх; виявлення перетворювальної активності, творчих можливостей (здібностей) людини, які можуть проявлятися у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності.

У результаті проведеного структурного аналізу ключового поняття *креативність*, ми виділяємо у структурі креативності особистості наступні компоненти: *когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-діяльнісний.*

Критерієм *когнітивного* компонента визначено *здатність до продукування гіпотез та ідей з метою вирішення поставлених задач*. Він детермінується через такі показники: розуміння сутності проблеми; дотепність та швидкість знаходження нових способів вирішення проблеми; знання загальноприйнятих способів вирішення задач; здатність до аналізу та синтезу.

Критерій *емоційно-ціннісного* компонента – *ступінь бажання та натхнення у вирішенні поставлених задач*. Він визначається через такі показники: прагнення проявляти креативність; інтерес до невідомого; зацікавленість у вирішенні виникаючих проблем, потреба у відстоюванні своєї думки.

Критерієм *практично-діяльнісного* компонента є *здатність застосовувати різноманітні стратегії при вирішенні проблем*. Він визначається через такі показники: вміння вибудовувати алгоритм вирішення проблеми; вміння пропонувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації; вміння відстоювати свою думку та приймати думку іншого; вміння удосконалювати, створювати нові форми, об'єкти на основі відомих.

Відповідно до розробленої структури виокремлено та схарактеризовано три *рівні* вихованості креативності дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький.

Нами було розроблено методику констатувального етапу педагогічного експерименту та здійснено вивчення стану вихованості креативності дітей старшого дошкільного віку. З цією метою було підібрано пакет діагностичних методик для виявлення рівня вихованості креативності у дітей старшого дошкільного віку: шкала для оцінювання прояву креативності дитини; батарея субтестів з виявлення рівня вихованості креативності; опитувальник креативності.

У процесі аналізу практичної діяльності педагогів застосовувалися такі методи дослідження як: емпіричне спостереження педагогічної діяльності вихователів з метою отримання даних про існуючий стан практики; анкетування різних категорій педагогічних працівників та батьків вихованців

центрів розвитку дитини та дошкільних навчальних закладів з метою з'ясування ставлення педагогів та батьків вихованців до визначеної проблеми; вивчення психолого-педагогічних умов, ролі педагогів в розвитку креативності старших дошкільників, виявлення ступеня готовності педагогів до такої роботи.

Одержані результати констатувального етапу експерименту засвідчили переважно низький рівень вихованості креативності дітей. Причинами низького рівня вихованості креативності старших дошкільників є: недостатнє використання виховного потенціалу дошкільної освіти; невідповідність до такої діяльності педагогів; неефективність змісту, форм і методів виховання; відсутність співпраці педагогів з батьками у вихованні креативності старших дошкільників.

Відповідно до виявлених на констатувальному етапі дослідження проблем та теоретичного аналізу проблеми, було обґрунтовано та визначено педагогічні умови виховання у старших дошкільників креативності в центрах розвитку дитини: створення розвивального середовища, що сприятиме розвитку креативності; спрямуванні змісту практичної діяльності вихованців на розвиток креативних здібностей; підвищення компетентності педагогів центрів розвитку дитини та батьків вихованців з проблеми виховання креативності у старших дошкільників.

Формувальний етап педагогічного експерименту було спрямовано на отримання очікуваного результату – підвищення рівня вихованості креативності у старших дошкільників.

На *організаційній стадії* формувального етапу експерименту автором здійснювалося: ознайомлення педагогів та батьків вихованців з метою, завданнями та змістом експерименту; визначення рівнів вихованості креативності у старших дошкільників визначення педагогічних умов, добір сукупності змісту, форм і методів виховання креативності у старших дошкільників у центрах розвитку дитини; забезпечення педагогів необхідними методичними матеріалами.

На *основній стадії* відбувалося упровадження програми

експериментального дослідження з виховання креативності у старших дошкільників, залучення їхніх батьків і педагогів до просвітницької та методичної роботи.

На підсумковій стадії проведено кінцевий замір рівня вихованості креативності у старших дошкільників експериментальних та контрольних груп; аналіз, систематизацію та узагальнення результатів експерименту; зіставлення теоретичних положень із практичними результатами експерименту; інформування педагогічних працівників про підсумки експериментальної роботи.

Література

1. Антонішина В. Л. Визначення сутності поняття креативності в психолого-педагогічній науці / В. Л. Антонішина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д.Г., 2010. – Вип. 14, Кн. 2 – С. 11–18.
2. Антонішина В. Л. Виховання як складова частина освітньо-виховного процесу у дошкільному освітньому закладі / В. Л. Антонішина // Нова педагогічна думка. – 2011. – № 3. – С. 3-5.
3. Антонішина В. Л. Дослідження креативності дітей старшого дошкільного віку / В. Л. Антонішина // Наукові праці. Серія «Педагогіка». – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 176, Т. 188. – С. 11–15.
4. Антонішина В. Л. Зміст та методи розвитку креативності старших дошкільників у центрах розвитку дитини / В. Л. Антонішина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 17, Кн. 1. – С. 53–61.
5. Антонішина В. Л. Створення розвивального середовища для формування креативності у дітей старшого дошкільного віку в центрах розвитку дитини / В. Л. Антонішина // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : Матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАЛН України за 2012 рік. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 368-370.

Докукіна О.М., м. Київ

ГОТОВНІСТЬ БАТЬКІВ ДО ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Статтю присвячено висвітленню основних параметрів та показників визначення готовності батьків до формування в сім'ї у підлітків національно-культурної ідентичності. Схарактеризовано групи батьків за їх потенційними можливостями здійснювати формування національно-культурної ідентичності у дітей підліткового віку.

Ключові слова: батьки, підлітки, готовність батьків до формування національно-культурної ідентичності.

The article is devoted to the main parameters and indicators how to determine the readiness of parents to form adolescents' national-cultural identity in family. The groups of parents have been described by their potential possibilities to help teenagers with their national-cultural identity.

Keywords: *parents, teenagers, readiness of parents to form national-cultural identity.*

Суттєвих результатів у формуванні національно-культурної ідентичності підлітків школа може досягти лише за умови залучення до цього процесу сім'ї як суб'єкта виховання. У цьому контексті особливого значення набуває готовність батьків цілеспрямовано і свідомо здійснювати діяльність, спрямовану на формування національно-культурної ідентичності через донесення до своїх дітей історичної правди, національних ідеалів, виховання національної гідності, патріотизму, формування національної самосвідомості.

Мета статті — розкрити сутність поняття «готовність батьків до формування національно-культурної ідентичності підлітків» та визначити основні групи батьків відповідно до її характеристик.

Такі психологи, як Б. Ананьєв, Г. Костюк, С. Рубінштейн вважають сутністю готовності як явища наявність певних здібностей. У розумінні К. Платонова це є набуття окремих якостей особистості, а В. Крутецького – як їх своєрідний синтез. Важливими супутніми характеристиками, які розкривають сутність готовності, на думку В. Крутецького, є: активне позитивне ставлення до діяльності, схильність займатися нею з пристрасним захопленням; стійкі інтелектуальні почуття; наявність знань, навичок і вмінь, адекватних вимогам цієї діяльності, індивідуальні психологічні особливості [4, с. 62].

Визначальною ж функцією готовності вважають забезпечення швидкої адаптації людини до будь-якої діяльності (М. Дяченко, Л. Кандибович).

У структуру готовності суб'єкта діяльності входять такі її сфери, як внутрішньо психологічна (образ структури конкретної дії і постійної спрямованості свідомості на її виконання), науково-теоретична (певний, достатній для успішної реалізації діяльності, обсяг знань) і практична (наявність відповідних умінь і навичок). За ознакою часових обмежень для

поставлених людиною планів і завдань можна виділити ситуативну (тимчасову) і стійку (тривалу) готовність до певної діяльності.

Готовність батьків до формування національно-культурної ідентичності має змістовно спиратися на сутнісні характеристики цього особистісного утворення у підлітка, які виявляються у суб'єктивному переживанні належності до українського народу, свідомому прийнятті його моральних цінностей і характеризуються ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, виявляються у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватися правами та свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України [1, с. 13].

Таким чином, готовність батьків до формування національно-культурної ідентичності підлітків може бути визначена як психолого-педагогічний феномен, що передбачає певний ступінь їх здатності здійснювати виховну діяльність, що створює умови для формування у підлітків самовизначення щодо їхньої приналежності до українського народу, нації, опираючись на родину, національний світогляд, українську мову, культуру, зв'язок з історичним минулим.

Дослідження готовності батьків до формування національно-культурної приналежності підлітків проводилося у НВК «Домінанта» м. Києва, закладах середньої освіти Черкаської, Кіровоградської, Луганської, Сумської областей та м. Запоріжжя. Опитування було охоплено 168 батьків.

Для визначення готовності батьків до формування у підлітків національно-культурної ідентичності були розроблені критерії і показники, а саме:

1) Усвідомлення батьками своєї причетності до формування у підлітків національно-культурної ідентичності:

- ставлення до процесу становлення України як самостійної, незалежної, спрямованої на європейську інтеграцію країни;
- розуміння свого обов'язку щодо формування у дитини національно-культурної ідентичності;

- бажання формувати у дитини національно-культурну ідентичність.

2) Наявність у батьків сукупності кола знань щодо сутності національно-культурної ідентичності особистості:

- особливості національної культури (моральні цінності, духовні почуття, святині, національна символіка, традиції, звичаї, фольклор);

- особливості національного світогляду (національний досвід і світорозуміння, національні цінності);

- національна ідея (утвердження української незалежної соборної самостійної національної держави, ставлення до національних меншин та етносів, їх місця і участі у розбудові України, становленні правової демократичної держави);

- українська мова як фундамент національно-культурної ідентичності особистості (знання української мови, вживання української мови у побуті).

3) Знання батьками форм і методів формування національно-культурної ідентичності у підлітків в умовах сімейного виховання:

- вербальні (розповіді, бесіди, пояснення);

- участь у народних святах, обрядах;

- відвідування музеїв, виставок;

- екскурсії по історичних місцях, які мають як місцеве, так і загальнодержавне значення;

4) Взаємодія батьків зі школою у питанні формування національно-культурної ідентичності підлітків:

- бажання співпрацювати;

- реалізація взаємодії – зміст, застосування спільних масових, групових, індивідуальних форм і методів роботи.

Наявність або відсутність таких показників дало змогу умовно поділити батьків, які брали участь в експериментальному дослідженні, на певні групи.

У першу групу увійшли батьки, які добре усвідомлюють необхідність формувати у дітей національно-культурну ідентичність. Ці батьки не тільки вважають українську мову рідною мовою, але й постійно спілкуються нею з

родичами, знайомими, вільно володіють необхідними знаннями з історії України, усвідомлюють світову роль України, її видатних представників у загальнолюдському розвитку науки, техніки, культури, демократичних інститутів, уміють застосовувати великий спектр виховних засобів і прийомів для досягнення бажаного результату. Вони цікавляться сучасною українською культурою, залучають дітей до її пізнання. Ці батьки позиціонують себе патріотами Батьківщини, активно сприяють формуванню національно-культурної ідентичності не тільки у власних дітей, а й допомагають школі в проведенні різноманітних заходів, присвячених розкриттю сутності і значення формування у дітей як майбутніх будівничих України національно-культурної ідентичності, розуміння власного місця в системі народів світу, реалізації своїх можливостей на рідній землі. Батьки активно беруть участь у роботі школи по формуванню національно-культурної ідентичності, організовують культпоходи, екскурсії, відвідування театрів, музеїв, виставок та ін. (15,8%).

Другу групу склали батьки, які розмовляють українською мовою, обізнані в українських традиціях, народних обрядах, святах, однак не вважають за потрібне виховувати у дитини почуття приналежності до українського народу, оскільки зневірилися у можливості розвою України як незалежної, суверенної, вільної держави, спроможної захистити інтереси держави і своїх громадян, створити для людей відповідні соціально-економічні і політичні умови для життя, які можна порівняти з умовами життя в країнах європейської співдружності. Вони не мають віри до політики, яку проводить українська влада, майбутнє своїх дітей бачать тільки за межами України, в економічно розвинених європейських країнах, де немає корупції, судового свавілля та інших негативних явищ, притаманних українському суспільству. Спілкуються з педагогами тільки з питань навчання їхніх дітей, не сприяють участі дітей у різноманітних виховних заходах, спрямованих на національне становлення (13,8 %).

До третьої групи належать батьки, які, хоч і розуміють важливість формування у дітей національних почуттів, пізнання української культури,

однак цікавляться нею мало, у кращому випадку ознайомлені з народними звичаями, обрядами, святами. Вони називають українську мову рідною, водночас їх спілкування як у сім'ї, так і поза неї відбувається переважно російською мовою. Їх мало цікавить минуле України, її здобутки у світових цивілізаційних процесах. Батьки долучають дітей до підготовки та участі в усталених в Україні релігійних святах, обрядах, традиціях, не заглиблюючись у їх сутність і значущість, застосовують зовнішню атрибутику – елементи національного одягу, побуту, допомагають дітям (на їх прохання) належним чином брати участь у заходах, спрямованих на розвиток національних почуттів, виникнення відчуття національно-культурної ідентичності, організованих різними інституціями (27,2%).

У четвертій групі опинилися батьки, які абсолютно не переймаються питаннями національно-культурної ідентичності своїх дітей. Їм байдуже щодо закріплення української мови на теренах України як національного атрибуту, уособлення національного прояву. Їх не цікавить питання історичного розвитку України, її майбутнього. Головним для них є фізичне виживання сім'ї, складне фінансове-економічне становище, пошуки постійного заробітку. Все інше вони вважають не важливим, оскільки не пов'язують можливість значних економічно-політичних покращень, підвищення рівня життя населення у країні з підвищенням духовності, вихованням базових моральних якостей, усвідомленості кожним свого місця і значущості в загальнодержавних процесах. Вони не контактують зі школою, байдуже ставляться до зусиль школи щодо розвитку у дітей відчуття приналежності до українського народу, не сприяють проведенню різноманітних заходів, спрямованих на національне виховання учнів (43,2 %).

Опитування крім того засвідчило, що, не зважаючи на загальну тенденцію відмежування батьків від школи у плані виховної роботи, значна їх частина не відмовляється, якщо педагоги їм пропонують яскравий, інноваційний та інформативно насичений зміст зрозумілої систематичної спільної роботи, спрямованої на національне виховання підлітків взагалі, й формування

національно-культурної ідентичності зокрема. Відмова батьків від взаємодії зі школою мотивується тим, що зміст виховної роботи школи з дітьми застарілий, формальний, не цікавий. Батьки воліють урізноманітнення виховних форм і методів, широкого застосування інтерактивного спілкування, інтернетзв'язку та соцмереж з метою отримання інформації щодо різноманітних аспектів розвитку особистості дитини, в тому числі й про їх розвій як українця, становлення націонал-патріота. Найперспективнішими вони вважають інтерактивні форми взаємодії, коли надання консультацій, бажаної інформації, посилань, переліку літератури, посилань на цікаві сайти здійснюються за допомогою розмов у Skype, листування через Viber, Facebook.

Література

1. Формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах (констатувальний етап дослідження): науково-методичний посібник / авт. кол. За заг. кер. К.О.Журби. – Черкаси: ЧОПОПП, 2017. – 83 с.
2. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии / В.А. Крутецкий. — М., 1972. — 90 с.

Жданович Ю.М., м. Київ

ЗМІСТ І ФОРМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ У ПРИШКІЛЬНИХ ТАБОРАХ

У статті розкрито особливості пришкільного табору, відмінні від літнього оздоровчого табору, які зумовлюють специфіку соціально-педагогічної підтримки дітей саме у пришкільних таборах, а також детермінують зміст і форми такої підтримки. Охарактеризовано основні форми та зміст соціально-педагогічної підтримки дітей, зокрема дітей із сімей вимушених переселенців.

Ключові слова: *соціально-педагогічна підтримка, пришкільний табір, літній оздоровчий табір.*

The article reveals peculiarities of a school camp that are different from the summer camp. These peculiarities determine the specifics of social and pedagogical support of children in school camps, as well as the content and forms of such support. The basic forms and content of social and pedagogical support of children, in particular children from families of forced migrants, have been characterized.

Keywords: *social and pedagogical support, school camp, summer camp.*

Організація літнього відпочинку дітей у пришкільних таборах забезпечує можливість здійснення їхньої соціально-педагогічної підтримки протягом всього року. Зокрема, працюючи з дітьми із сімей вимушених переселенців,

пришкільний табір дає більше можливостей для їхньої успішної адаптації до колективу однолітків приймаючої громади, ніж навчально-виховний процес у часі навчального року.

Можливості соціально-педагогічної підтримки у пришкільному та стаціонарному чи наметовому таборі дещо відрізняються, що зумовлено рядом чинників.

До особливостей літнього оздоровчого табору (стаціонарному чи наметовому) відносимо наступне:

- діти перебувають у таборі цілодобово протягом зміни 18 чи 21 днів;
- можливість перебувати у природньому середовищі дозволяє краще пізнати довкілля, взаємодіяти з природою, здобути навички життя в природі;
- перебування дитини поза впливом сім'ї, школи, однолітків чи іншого постійного соціального оточення, які виступають агентами соціалізації та визначають набір основних ролей та стратегію життя дитини, дає можливість дитині спробувати інші ролі, побути іншою, спробувати експериментувати зі своєю поведінкою;
- утворення тимчасового дитячого колективу з таборовиків, які незнайомі між собою, часом з різних місцевостей, характеризуються різним життєвим досвідом, уявленнями про норми поведінки, потребує, з одного боку, додаткової адаптації до нового колективу, з іншого відсутність певних стереотипів, початок діяльності нової групи, немов з нового листа, за новими спільно визначеними правилами, сприяє швидкій активізації учасників процесу взаємодії, швидкому темпу розвитку міжособистісних відносин, виконанню спільних справ, очікування і отримання результатів спільної діяльності тощо.

Пришкільний табір має свої особливості, які, з одного боку є перевагами для соціально-педагогічної підтримки дітей, а з іншого – мають ряд недоліків для такої діяльності. Охарактеризуємо їх:

- Діти перебувають у таборі протягом зміни 14 днів по 6 годин на день. Враховуючи, що безпосередньо на заняття відводиться 3,5-4 години, залежно від затвердженого режиму дня в таборі, то на окрему програму здійснення

соціально педагогічної підтримки з ним можна виділити не більше 1-1,5 години на день або через день. Це досить короткий термін, тому форми роботи соціально-педагогічної підтримки мають бути такими, щоб до них можна було залучати всіх дітей, а не лише тих, які потребують підтримки. Те ж саме стосується і змісту.

- Табір знаходиться на території школи, і хоча він може організовувати роботу гуртків, груп та інших творчих об'єднань за межами закладу у місцях, призначених для перебування дітей (спортивні бази, стадіони тощо), та все ж через короткий термін перебування в таборі протягом дня неможливо забезпечити повноцінне “життя дітей у природі”. Але перебування в місті, якому діти живуть, дозволяє краще ознайомитися з соціокультурним оточенням, історичними і культурними цінностями, які знаходяться в місцевості. Це особливо важливо для адаптації дітей вимушених переселенців.

- Оскільки це табір денного перебування, то він є фактично продовженням шкільного року, але з іншою програмою навчально-виховного процесу. Тобто для дітей не змінюється їхнє найближче соціальне оточення (батьки, вчителі, школярі, друзі, сусіди), а отже, вони не зможуть навіть спробувати інші ролі. Разом з тим, соціальний педагог і шкільний психолог уже знає основні проблеми як окремих дітей, так і класів в цілому. Це дозволяє краще спланувати зміст соціально-педагогічної підтримки вихованців, не витрачаючи часу на окреме проведення діагностики і визначення проблем.

- Загони в таборі формуються згідно вікових особливостей, тому учасниками одного загону чи групи в основному є школярі з паралельних класів, або з сусідніх паралелей. Це дає можливість здійснення соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на розвиток взаємодії, покращення стосунків між школярами.

Враховуючи зазначені особливості пришкільного табору було визначено основні форми і зміст соціально-педагогічної підтримки дітей.

Зміст соціально-педагогічної підтримки дітей спрямований на:

- успішну адаптацію дітей вимушених переселенців у нову громаду;

- виховання патріотизму, любові до української історії, культури і традицій;

- профілактику ризикованої поведінки;
- особистісний творчий розвиток кожної особистості;
- ефективну взаємодію вихованців;
- покращення психологічного мікроклімату в колективі.

Формами соціально-педагогічної підтримки, залежно від змісту було визначено: масові, групові та індивідуальні. Зупинимось більш конкретно на формах.

До масових форм соціально-педагогічної підтримки може належати будь-який масовий захід для дітей, якщо основною метою його є профілактика ризикованої поведінки, девіантної поведінки, насилля тощо; пропаганда здорового способу життя, патріотичне виховання тощо. Це можуть бути такі заходи як:

- Ляльковий театр (це може бути казка, в якій позитивний герой наділений рисами, які ми хочемо виховати, а негативному герою властива ризикована чи девіантна поведінка, він схильний до насилля, має негативні звички, які шкодять його здоров'ю тощо). Для молодших школярів є ефективним засобом соціально-педагогічної підтримки не лише переглянута лялькова вистава, але й наступне обговорення цієї вистави. Тому тут варто поєднати масову форму роботи (власне вистава) з подальшою роботою в групах (обговорення побаченого).

- Екскурсія (з метою саме соціально-педагогічної підтримки, а не лише загального розвитку особистості бажано обирати екскурсію залежно від поставленої цілі і проблеми чи її профілактики стосовно конкретної цільової групи. Якщо ціллю є патріотичне виховання та прищеплення любові до української історії та культури, то це може бути відповідний музей. Якщо завданням є налагодження взаємодії в групі вихованців чи адаптація дітей-переселенців до нових умов поселення, то це може бути прогулянка-екскурсія по місцевості (місто чи село), з відвідання основних соціокультурних центрів

чи пам'яток історії чи культури. Така екскурсія має містити бесіди, обговорення, а також ігри, що сприятиме налагодженню взаємодії.

- Конкурс – може бути спрямований як на профілактику (наприклад, конкурс на кращий плакат, газету) або ж передбачає налагодження співпраці, розвиток товариськості, здруження колективу (виступ загону, в якому всі мають взяти участь тощо).

- Колективна творча справа (КТС) – може бути однією з форм соціально-педагогічної підтримки, якщо відповідно обрано тему і завдання. Оскільки виконання КТС сприяє розвитку усіх сторін особистості: пізнавально-світоглядної (знання, переконання, погляди, ідеали), емоційно-вольової (почуття, інтереси, потреби), дійової (вміння, навички, здібності, риси характеру), а також дозволяє вихованцям долучитися до активної соціальної діяльності, то це створює оптимальні умови для набуття соціального досвіду, розвитку соціальної взаємодії, налагодженню взаємин в колективі, умінню приймати рішення, а також розвитку кожної особистості зокрема і творчого колективу загалом.

До групових форм соціально-педагогічної підтримки відносимо:

- Тренінг (наприклад, тренінги адаптації, ефективної взаємодії, спілкування, здорового способу життя, профілактики насилля, особистісного розвитку тощо). Тренінг обирається від потреби цільової групи. Кожен тренінг розрахований на 6-7 занять тривалістю 1-1,5 години залежно від віку учасників. Заняття проводяться щодня, протягом таборової зміни може бути проведено два тренінги. Слід враховувати, що для молодших школярів тренінг з такими ж цілями матиме відмінності у змістовому наповненні, відповідно до вікових особливостей.

- Етно-квест, який проводиться з метою виховання патріотизму та прищеплення любові до української мови та історії; ознайомлення з культурою, традиціями та народними промислами українського народу; порівняння культури східних і західних регіонів України та усвідомлення того, що

український народ єдиний; згуртованість команди, взаємодія між дітьми вимушених переселенців та приймаючої громади.

- Арт-терапевтичні групи (діти займаються в той час, коли в таборі відведено час на заняття гуртків. Така група працює як окремий гурток, де психолог чи соціальний педагог проводить заняття, використовуючи різні арт-терапевтичні методики, зокрема казкотерапію, ізотерапію, лялькотерапію, ігротерапію, психодраму тощо). Зміст роботи залежить від напряму соціально-педагогічної підтримки та цільової групи учасників.

- Театр, метою роботи якого є не лише творчий розвиток дітей (підготовка вистави, виготовлення костюмів та декорацій), але й розвиток ефективної взаємодії, уміння приймати рішення, долати страх, знаходити шляхи вирішення конфліктних ситуацій. Для роботи театру серед дітей обираються не лише актори, але й режисер, художник-декоратор, художник по костюмах. Діти працюють протягом зміни і на завершення ставлять виставу.

До індивідуальних форм соціально-педагогічної підтримки відносимо консультацію, бесіду та індивідуальні заняття з арт-терапії. Індивідуальні заняття зазвичай рідко використовуються у роботі табору. Але, якщо серед учасників є дитина, яка явно потребує соціально-педагогічної підтримки, то з нею необхідно займатися.

Таким чином, зміст і форми соціально-педагогічної підтримки дітей у пришкільних таборах мають обиратися залежно від конкретної цільової групи дітей, тобто, враховуючи їхні вікові, індивідуальні особливості; особливості розвитку шкільного колективу, членами якого є учасники табору; конкретні проблеми, на які буде спрямовано соціально-педагогічну підтримку.

ВИХОВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ ОСНОВНОЇ І СТАРШОЇ ШКОЛИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто практичний аспект виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи у проектній, ігровій та арт-терапевтичній діяльності. Розкрито специфіку застосування зазначених методик у позакласній роботі загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: *смисложиттєві цінності, школярі основної і старшої школи, проект, ігрова діяльність, арт-терапевтична методика*

The article deals with the practical aspect of raising the : values of meaning of life in basic and high schools school pupils in design, gaming and art therapy activities. The specifics of the application of these techniques in the extracurricular work of a comprehensive educational institution are disclosed.

Key words: *values of meaning of life, pupils of basic and high schools, project, game activity, art-therapeutic technique*

Виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи є одним з пріоритетних завдань сучасної педагогіки і виховання з огляду на такі сучасні виклики як: перманентна криза суспільства, життєва невизначеність, депресії та розчарування, які поглиблюються віковими кризами, матеріальна залежність від дорослих, інфантилізм, неможливість реалізувати себе. Це потребує посилення уваги до смисложиттєвої сфери зростаючої особистості та створення сприятливих умов для виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи.

Осмислення значущості смисложиттєвих цінностей школярами основної і старшої школи здійснювалося у проектній діяльності. Використання проектної роботи мало на меті формування стійкого інтересу школярів до проблеми смислу життя і смисложиттєвих цінностей, де педагог виконував роль фасилітатора, радника, експерта. Особлива увага зверталась на соціальну та особистісну значущість проекту, можливості практичного використання досягнутих результатів.

Ми погоджуємося з положенням Є. Полата стосовно проектної діяльності, яку він характеризує як психолого-педагогічну технологію, що поєднує дослідницькі, пошукові, проблемні, творчі і самотворчі методи.

Метою проектної діяльності є осмислення, розробка проблеми, практичний результат, який можна застосувати на практиці, який є для виконавців особистісним здобутком.

Таким чином, „метод проектів – це технологія, зорієнтована не тільки на інтеграцію фактичних знань, але і на їхнє застосування та придбання нових. Для проектів завжди є важливим по-перше, рішення певної проблеми, а по-друге значущість результатів” [3, с. 163].

У роботі з дітьми використовувалися інформаційні, творчі, ігрові та практико-орієнтовані проекти з різними термінами виконання. Слід відмітити, що проекти виконувалися як одноосібно, так і мікрогрупами (двоє чоловік) та групами (5-6 чоловік).

Проектна діяльність реалізовувалася за певним алгоритмом, у декілька етапів, представлених нижче:

1. Підготовчий етап (визначення мети і завдань проекту).
2. Планування (визначення структури, шляхів і засобів реалізації проекту).
3. Робота з інформацією (відбір та аналіз інформації).
4. Оформлення проекту та підготовка презентації.
5. Представлення проекту.
6. Оцінка проекту.
7. Аналіз та корекція проекту.

Так, запропоновані нами *інформаційні* («Документи ООН, про право кожного на самовизначення і самореалізацію», «Людина у пошуках смислу життя», «Буттєві і смисложиттєві цінності»), *творчі* («Що може людина», «До вершин свого вищого Я»), *ігрові* («Діалог епох про смисл життя», «Перепони на шляху до мети», «У пошуках духовних скарбів»), *практико-орієнтовані* («Я і моє покликання», «П'ять кроків на зустріч собі», «Щоб бути успішним») проекти формували навички самостійної і командної роботи, відповідальності, здатності визначати для себе посильну цікаву проблему, презентувати своє

рішення і своє бачення, відстоювати свою точку зору, а також брати участь в обговоренні інших проектів також.

Перевагами проектів було вивчення реального досвіду вирішення різних смисложиттєвих проблем, а також реальних ситуацій, які були у центрі уваги школярів, що мотивувало їх до вироблення зваженої життєвої стратегії, моральної поведінки.

Окрім того, за оцінкою батьків, участь у проектній діяльності сприяла розвитку таких якостей у дітей, як самостійність, упевненість у собі, комунікабельності, активності, оптимізму та позитивного ставлення до життя, навичок презентації та самопрезентації.

Різні стратегії відпрацьовувалися у ході ігрової діяльності, яка, на наш погляд, найкраще підходила для відпрацювання необхідних умінь і навичок у школярів.

Велика увага приділялась формуванню позитивного ставлення до життя, готовності до змін і самозмін, умінню приймати моральне рішення, визначати життєву мету, планувати життя, обирати відповідні засоби.

У дослідній роботі широко використовувалися рольові і ділові ігри. У цьому випадку рольові ігри характеризувалися поставленою задачею чи проблемою, яка вирішувалася у ході розподілу ролей, а ділові ігри виступали імітаційним моделюванням різних явищ чи процесів, реальної діяльності, що допомагало школярам в ігровій діяльності краще зрозуміти ситуацію та набути навичок конструктивної взаємодії.

Ігрова діяльність здійснювалася за такими етапами:

- визначення теми і мети гри;
- ознайомлення усіх учасників з сюжетом гри;
- розподіл ролей та інструктаж;
- моделювання процесу діяльності та визначення рольових задач;
- рольова взаємодія учасників гри та пошук рішення;
- розгляд альтернативних рішень;
- аналіз гри.

Так, у сюжетно-рольовій грі «Життєві уроки від Аліси з Країни Чудес» та «Дружні поради Маленького Принца» учні розподіляли між собою ролі за персонажами відомих творів та розігрували сценки, використовуючи цитати з відомих творів. Так, у сюжетно рольовій грі «Життєві уроки від Аліси з Країни Чудес» Кіт запитував у дітей: «Чи маєте Ви мету?», після чого інші герої намагалися допомогти Алісі і дати їй свої підказки, як не заблукати у житті. Серед підказок використовувалися цитати з твору, які діти повинні були розтлумачити для інших.

Важливим напрямком виховної роботи була допомога підліткам і старшокласникам, які переживали вікову кризу, життєву розгубленість, трансформацію чи втрату смисложиттєвих цінностей. Головною метою арт-терапевтичних занять була емоційна підтримка та гармонізація особистості. Використані нами арт-терапевтичні методики допомогли школярам краще зрозуміти себе, свої бажання, підняти рівень само сприйняття.

Арт-методики передбачали зняття напруги та змагальності у групі, що досягалося завдяки використанню відповідних вправ, а також відсутності оцінок та інтерпретацій результатів творчої діяльності дітей.

Так, згідно використаної нами методики Н. Бондаря „Трояндовий кущ” [1, с. 35], дітям пропонувалося уявити себе кущем троянд й дослідити власне буття у його якості.

У своїх малюнках діти мали змогу осмислити власне життя, опираючись на власний досвід, використовуючи різні елементи.

Як показав аналіз результатів робіт 16,5 % покладаються лише на себе, 18,9% готові обходитись без сторонньої допомоги, 25,9 % потребують підтримки лише у складних ситуаціях.

Частина (28,4%) прагнуть реалізувати власне призначення, як то дарувати красу, пахощі, нектар, бути корисним, піднімати настрій, дивувати, заспокоювати, вносити гармонію.

Частина (6,8%) зайняла егоцентричну позицію, що виражалось у зверхності, домінуванні над іншими квітами, не такими гарними, почутті власні

переваги і значущість для господарів потреби у постійній увазі (прополюванні, поливанні, підстриганні та ін).

Ще одна група (3,5%) демонструвала залежність від різних обставин: стихії, господарів, дітей „обламали квіти”, „перестали поливати”, „замело снігом” та страхи „боюсь морозів, засухи”, боюсь тварин, дітей тощо.

Отримані дані показали, що виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи потребує пильної уваги у різних видах діяльності, корекції та узгодженості виховних впливів для більшої ефективності.

Практика показала, що виховна робота сприяла набуттю нового значущого досвіду для школярів через поглиблення самопізнання, позитивне само прийняття, гармонізацію внутрішнього світу, особистісне зростання.

Таким чином, використання сучасних методик підтвердило свою ефективність у вихованні смисложиттєвих цінностей у школярів основної та старшої школи та можуть використовуватися у масовій практиці.

Література

1. Бондар Н.Є. Досвід арт-терапевтичного супроводу професійної соціалізації студентів психологічних спеціальностей / Н.Є. Бондар // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. ХІХ, ч.2. – К., 2007. – С. 33-39.

2. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія / [І. Д. Бех, К. І. Чорна, К. О. Журба, В. А. Киричок, І. М. Шкільна, С. В. Коновець]. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 176 с.

3. Полат Е.С. Метод проектів/Е.С.Полат. – М.Академия, 1999. – 184 с.

Зубалій М. Д., м. Київ

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

У статті проаналізовано стан розробленості основних компонентів сформованості у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в наукових працях і розкрито їх зміст з урахуванням сучасних умов військово-патріотичного виховання учнів допризовного віку в загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: *патріотизм, гуманність, дисциплінованість, активність, самостійність, відповідальність.*

In the article, the development state of the main components of military-patriotic education in scientific works has been analyzed; their content has been revealed, with the modern conditions of military-patriotic education of students of pre-conscription age in general educational institutions taken into account.

Key words: *patriotism, humanity, discipline, activity, independence, responsibility.*

Вивчення змісту словників, літератури і програм з теми дослідження засвідчує, що серцевиною сформованості в старшокласників готовності до захисту Вітчизни є патріотизм, як всеосяжне і глибоке почуття особистості, що включає любов до своєї країни, народу, рідної землі, української мови, національних традицій, рідного дому, природи, народних звичаїв, культури, матеріальних і духовних цінностей. Патріотизм нерозривно пов'язаний з відповідальністю за долю свого народу, країни, її національну незалежність, передбачає постійну готовність відстоювати їх від будь-якого ворога. Означені якості старшокласника проявляються «не абстрактно, не в словесно-умоглядній формі, а конкретно, дійово» [1, с. 6]. Найбільш виразно це проявляється в позитивному ставленні учнів старшого віку до щоденної військово-патріотичної роботи, підготовки себе до майбутньої професійної діяльності, військової служби в армії та інших військових формуваннях з метою захисту Вітчизни [3].

Велике значення для загальної характеристики готовності старшокласника до захисту Вітчизни має гуманність, яка передбачає систему установок щодо ставлення до людей, живої природи, виражену в моральних нормах і цінностях, що проявляються в свідомості через переживання, співчуття або радість, які реалізуються в спілкуванні та діяльності через акти сприяння, співучасті, допомоги, добродійні акції тощо. Гуманність передбачає любов і повагу до людей, миролюбство, доброзичливість, чуйність, дружелюбність, порядність у стосунках з людьми в процесі військово-патріотичної, юнармійської, спортивної і пошукової роботи, турботливості і поваги до молодших школярів, жінок, літніх людей, ветеранів Другої Світової війни, дітей війни, воїнів-інтернаціоналістів, Героїв Небесної сотні, учасників Революції гідності, Антитерористичної операції, волонтерів, готовність прийти

на допомогу менш підготовленому товаришу чи будь-якій іншій людині, що потрапила в біду або яка потребує термінової допомоги.

Надзвичайно важливою рисою особистості складовою готовності старшокласника до захисту Вітчизни є дисциплінованість, яка проявляється в точному дотримуванні принципів і норм поведінки в шкільному колективі, високій дисципліні, організованості, порядку в навчанні, військово-патріотичній, пошуковій, добродійній та будь-якій іншій роботі. Дисциплінованість також передбачає старанність, точність, зібраність, підтягнутість, зосередженість, швидке й точне виконання вимог старших, знання й дотримання правил поведінки і норм загальнолюдської моралі, вміння підпорядкувати особистий інтерес суспільному. Високо дисциплінованою можна назвати таку людину, «яка завжди, за всіляких умов зуміє обрати правильну поведінку, найкориснішу для суспільства, і знайде в собі твердість додержуватись такої поведінки до кінця, незважаючи ні на які труднощі і неприємності» [4, с. 366]. В основі таких рис характеру старшокласників лежать стійкі морально-патріотичні переконання у необхідності чітко виконувати правила поведінки й усвідомлені моральні норми стосунків між молодими й дорослими людьми.

Характерною ознакою сформованості в старшокласника готовності до захисту Вітчизни є активність, що характеризується особливістю його внутрішнього стану безпосередньо на момент виконання будь-якого громадського доручення, якої-небудь дії для загального блага учасника бойових подій, ветерана Збройних сил України, учасника Революції гідності. Антитерористичної операції. Означена якість найвиразніше проявляється в учнів старшого віку в практичній військово-патріотичній діяльності, яка виступає важливою умовою становлення й розвитку особистості. Активність передбачає безпосередню участь допризовника у військово-патріотичній роботі, проявлення в ній ініціативи, оптимізму, творчості, організаторських здібностей. Через його активність і вольові рішення переборюються зовнішні

та внутрішні обмеження й перешкоди, що виникають у практичній військово-патріотичній діяльності.

Суттєвою якістю готовності майбутнього воїна до захисту Вітчизни є його самостійність, що характеризується вмінням приймати рішення без сторонньої допомоги, самостійно обирати ту чи іншу форму військово-патріотичної діяльності та підготовки себе до військової служби в армії. Самостійні старшокласники не бояться висловлювати свої погляди з будь-яких дискусійних питань життя та діяльності колективу класу, загальноосвітньої школи, проявляти активність та ініціативу на заняттях з предмета «Захист Вітчизни» й тренуваннях у гуртках з військово-прикладних видів спорту, а також у процесі різноманітної військово-патріотичної роботи в школі й за місцем проживання. Самостійність дає змогу старшокласникам поводитись відповідно до своїх переконань і обставин, розв'язувати ті проблеми, які викликають у них особистий інтерес, допитливість, захоплення, підвищену зацікавленість. Такі старшокласники відрізняються від інших самокритичністю і спроможністю глибоко аналізувати нові, нестандартні ситуації, що виникають у процесі діяльності з формування готовності до захисту Вітчизни.

Визначальною складовою готовності майбутнього воїна до захисту Вітчизни є відповідальність, яка характеризується сумлінністю, високою спроможністю виконувати свої безпосередні обов'язки, вимоги і доручення викладача предмета «Захист Вітчизни»; своєчасним, точним і ретельним виконанням існуючих в учнівському колективі, загальноосвітній школі, суспільстві норм і правил поведінки. Означена якість особистості допризовника передбачає необхідність і звичку доводити розпочату в колективі справу до кінця, готовність відповідати за будь-які особисті дії і вчинки під час проведення військово-патріотичних заходів перед ким завгодно. Відповідальний юнак допризовного віку не ухиляється від суспільно корисної праці й будь-якої військово-патріотичної роботи в колективі. Як правило, всі доручення він виконує добровільно, ініціативно, з

емоційним піднесенням і бажанням реалізовувати їх якісно, у визначений викладачем предмета «Захист Вітчизни» строк.

У сукупності всі названі вище якості визначають у старшокласників рівні сформованості готовності до захисту Вітчизни їх неповторність, своєрідність, індивідуальність, самобутність, нестандартність, оригінальність і специфічність. У загальній характеристиці військово-патріотичної вихованості юнаків допризовного віку якісь якості та риси особистості в перехідний період можуть бути відсутні, не розвиватись або відбивати найрізноманітніші їх сполучення, поєднання чи комбінації. З огляду на ці дані однією з найважливіших особливостей готовності юнаків допризовного віку до військової служби в цей перехідний період є всіляке заохочення розвитку в них індивідуальних якостей і відповідних здібностей, які взаємно збагачують і доповнюють одна одну. Саме різноманітність якостей готовності й особистих рис характеру забезпечує всебічність військово-патріотичної вихованості, загального розвитку й підготовленості майбутніх воїнів до військової служби в армії та готовності до захисту незалежності Вітчизни.

Таким чином, розглядаючи складові компоненти готовності допризовної молоді до захисту Вітчизни, слід зазначити, що формуються вони як особистісні в процесі різноманітної практичної військово-патріотичної діяльності, підтримання взаємин з однолітками, вчителями, вихователями, викладачем предмета «Захист Вітчизни», учнівським колективом. Така військово-патріотична діяльність учнів допризовного віку і плідне спілкування з дорослими є важливими чинниками розвитку тієї чи іншої якості, що найрельєфніше проявляється у поведженні, вчинках, діях, у процесі навчання, праці, у військово-патріотичних і юнармійських заходах та на заняттях оборонно-спортивних гуртків і спортивних секцій. У свою чергу, на поведінку, дії і вчинки юнаків допризовного віку впливають їхні звички, а також ділові стосунки з товаришами і дорослими, в які вони вступають у процесі організації і проведення військово-патріотичної роботи з формування готовності до захисту Вітчизни.

Література

1. Аронов А. А. Воспитывать патриотов / А. А. Аронов. – М.: Просвещение, 1989. – 185 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
3. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді / М. Д. Зубалій. – К., 2010. – 272 с.
4. Макаренко А. С. Дисципліна / А. С. Макаренко // Твори: у 7 т. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 4. – С. 366.

Канішевська Л. В., м. Київ

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКА

У статті розглянуто концептуалізацію проблеми соціального становлення старшокласника. Обґрунтовано принципи соціального становлення старшокласника. Розглянуто гуманістичний та компетентнісний підходи щодо соціального становлення старшокласника.

Ключові слова: *соціальне становлення, соціальна зрілість, старшокласники, принципи соціального становлення, гуманістичний та компетентнісний підходи.*

The article deals with the conceptualscholarly approach to understanding problem of senior pupils' social formation. The principles of senior pupil' social formation are proved. The humanistic and competence approaches to social formation of senior pupils are considered.

Key words: *social formation, social maturity, senior pupils, principles of social formation, humanistic and competence-based approaches.*

Трансформаційні процеси, що мають місце в сучасному українському суспільстві, зумовлюють нові погляди на виховання особистості, її становлення як суб'єкта, здатного до вільного гуманістично орієнтованого вибору, спроможної не лише адаптуватися, а й активно залучатися до життєдіяльності соціуму, виконувати сукупність соціальних ролей, насамперед, ролей громадянина, сім'янина, фахівця.

У зв'язку з цим постає необхідність визначення концептуальних засад соціального становлення старшокласника.

Проблема соціального становлення особистості знайшла відображення в працях психологів (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, О. Киричук, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн та ін.); сучасних вчених-педагогів (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверєва, О. Литовченко та ін.).

О. Литовченко зазначає, що правомірно розглядати процеси соціалізації та індивідуалізації людини як основу соціального становлення особистості. Дослідниця розглядає соціальне становлення особистості як розвиток і становлення її як суб'єкта власного життя; процес формування сутності особистості, розвитку її індивідуальності й соціальності в рамках соціальної групи, з метою більш ефективної інтеграції до системи соціальних відносин, що виражається у здатності до самореалізації індивідуального «Я» в межах визначених суспільством норм [4, с. 25].

Результатом соціального становлення особистості є соціальна зрілість.

Соціальна зрілість – інтегративна властивість особистості, що виявляється у сформованості соціальних настановлень, спрямованих на свідому реалізацію суспільних норм і цінностей; проявів соціальних якостей; оволодіння сукупністю основних соціальних ролей, що дозволяють особистості компетентно діяти в усіх сферах суспільного життя [2, с. 388].

Юнацький вік характеризується прагненням знайти своє місце в системі дорослих суспільних зв'язків. Це виявляється в орієнтації юнаків і дівчат безпосередньо на соціальні норми.

Соціальні норми – це стандарти діяльності та правила поведінки, які репрезентуються суспільством, регулюються і підтримуються за допомогою санкцій, це смислові моральні і правові принципи, інтеріоризовані та ієрархізовані людиною відповідно до її статусу в кожній із соціальних інституцій, до яких вона залучається в процесі своєї життєдіяльності. Соціальні норми «виконують функції оцінки та орієнтації особистості, спільноти. Вони здійснюють регулювання поведінки і соціальний контроль за поведінкою» [5, с. 40].

Отже, соціальні норми – це правила, які визначають нормальне існування особистості в суспільних структурах. Виражаються у балансі: споживаю («беру») – виробляю («вертаю»), закріплюються нормами усіх форм суспільної свідомості (мораль, право, релігія тощо).

Соціальні норми мають загальний і обов'язковий характер; вони стосуються не конкретних людей, а кола осіб, тобто є не персоніфікованими (безособистісними). Обов'язковість виявляється в усвідомленні людьми важливості дотримання громадського порядку, який підтримується за допомогою соціальних норм, а також у можливості застосування примусових заходів (санкцій) щодо тих, хто порушує соціальні норми.

Кожне суспільство створює свою систему норм і правил, виконання яких є обов'язковим для його членів. Більшість цих унормованих зразків люди переймають і використовують у своїх рольових репрезентаціях несвідомо, у силу звичаєвості, ustalених традицій [3, с. 55].

Соціальні норми, які відображають моральні імперативи, вимоги до поведінки, що ґрунтуються на прийнятих у даній культурі поглядах на сутність добра (акти поведінки, які забезпечують збереження і розвиток людської спільноти) і зла (дії людини, які суперечать очікуванням та інтересам людської спільноти), етико-когнітивних антиноміях, є моральні норми. І. Бех [1] називає такі різновиди антиномій: морального світогляду людини: добро – зло, людяність – нелюдяність; морально-духовних макроцінностей: моральне багатство – моральна убогість, доброзичливість – егоїзм, праведність – розбещеність, чиста совість – докоряюча совість; способу життя: діяльнісний (робити добро) і пасивний (не робити добра); моральної діяльності: моральне – аморальне діяння, гарні й погані вчинки; морального становлення: заповзятість недбалість; оцінні: добра – погана дія; соціального санкціонування: звинувачення, покарання і прощення; особистісного самовідчуття: приниження – тріумф; міжособистісних відносин: дружба – ворожнеча [1, с. 12–13].

Засвоєння елементів соціального досвіду дасть зростаючій особистості змогу не тільки ефективно функціонувати в суспільстві, успішно виконувати необхідні соціальні ролі, а й діяти самостійно, не просто «вписуватися» в соціальну систему, а й бути здатною змінити її на більш досконалу. У цьому випадку можна вести мову про вплив виховання на особистість у двох напрямках. По-перше, виховання готує її до життя, яким воно є поза межами

закладу освіти, до наявного порядку речей, але, по-друге, готує таким чином, що вона виявляється здатною робити свій внесок у цей порядок [2, с. 217].

Соціальне становлення старшокласників має ґрунтуватися на принципах:

– соціальної відповідності (необхідність узгодженості змісту і методів вирішення соціальної ситуації, в якій організовується виховний процес). Умовами реалізації цього принципу є: орієнтація педагогічного процесу на можливості соціуму, врахування його найрізноманітніших чинників;

– життєвої ціннісно-сислової творчої самодіяльності (становлення особистості старшокласника як творця і проектувальника свого життя, який вміє приймати самостійні рішення, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни, має певну соціальну позицію, виявляє соціальну відповідальність, соціальну активність) реалізовується завдяки розвитку шкільного самоврядування; підтримки ініціатив, спрямованих на досягнення соціально значущих цілей; створення ситуацій прийняття старшокласниками самостійних рішень та відповідальності за їх виконання;

– суб'єкт-суб'єктної взаємодії (учасники виховного процесу мають виступати повноправними партнерами у процесі спілкування, беручи до уваги точку зору один одного, визнавати право на її відмінність від власної, узгоджувати свої позиції).

В основу процесу соціального становлення старшокласника нами було покладено гуманістичний та компетентнісний підходи.

Реалізація гуманістичного підходу передбачає дотримання педагогами таких правил: ставитися до вихованця як до найвищої цінності, сприяти виявленню взаємної відкритості, відвертості; допомагати вихованцю зрозуміти власну цінність через відчуття довіри, поваги, любові, розвиток у нього почуття власної гідності; розвивати у старшокласника здібності конструювати соціально цінну діяльність.

Використання компетентнісного підходу передбачало: формування практичних умінь вихованців свідомо й відповідально залучатися до системи соціальних відносин; готовності до сімейного життя, до побудови власної сім'ї

на основі усвідомленої материнської та батьківської позиції; розвиток різноманітних здібностей вихованців, їх підготовку до вибору професії; оволодіння школярами вміннями самостійно реалізовувати свої життєві плани, відстоювати громадянську і моральну позицію.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо вивчення потенціалу позаурочної діяльності в контексті соціального становлення старшокласника.

Література

1. Бех І. Д. Принципи сучасної освіти / Іван Дмитрович Бех. // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 5–26.
2. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : дис. ...д-ра. пед. наук : спец. 13. 00. 07 «Теорія і методика виховання» / Канішевська Любов Вікторівна. – Київ, 2011. – 512 с.
3. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Тамара Володимирівна Кравченко. – К. : Фенікс, 2009. – 416 с.
4. Литовченко О. Соціалізація і соціальне становлення особистості: теоретична інтерпретація / Олена Литовченко. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія. Педагогіка. Соціальна робота» – 2012. – № 6. – С. 23–25.
5. Якуба Е. А. Социология: учебное пособие для студентов / Елена Александровна Якуба. – Харьков : Константа, 1996. – 190 [2] с.

Касіч Н. П., м. Київ

ЗМІСТ ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ОЗДОРОВЧОГО ПЛАВАННЯ

У статті розкрито зміст виховання цілеспрямованості старших підлітків засобами оздоровчого плавання. Розкрито й обґрунтовано педагогічні умови виховання цілеспрямованості учнів основної школи й акцентовано на необхідності залучення старших підлітків до фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Ключові слова: *виховання цілеспрямованості, старші підлітки, фізкультурно-оздоровча діяльність, оздоровче плавання.*

The article reveals the content of the upbringing of the senior teenagers by means of recreational swimming. The pedagogical conditions of upbringing the purposefulness of the pupils of the basic school and emphasizing on the need to involve older teenagers in physical culture and recreation activities are revealed and substantiated.

Key words: *upbringing of purposefulness, senior teenagers, physical culture and recreational activity, recreational swimming.*

Необхідність всебічного дослідження проблеми виховання цілеспрямованості старших підлітків засобами оздоровчого плавання пояснюється, насамперед, поступовим зниженням в учнівській молоді інтересу до фізкультурно-оздоровчої діяльності, тренувань у спортивних секціях та гуртках тощо.

Вивчення наукової літератури свідчить, що впродовж останніх років здійснено низку досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми [1; 3; 4; 5]. Слід зазначити, що на сьогодні накопичено певний досвід фізичного виховання учнівської молоді, однак проблема виховання цілеспрямованості старших підлітків засобами оздоровчого плавання в сучасних умовах досліджена недостатньо.

Тому, у процесі експериментальної роботи щодо виховання цілеспрямованості учнів 7–9-х класів засобами оздоровчого плавання ми використовували ефективні педагогічні умови.

Зміст педагогічної умови *«Розроблення програмно-змістового забезпечення виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності»* – передбачав побудову виховного процесу старших підлітків таким чином, щоб зміст занять оздоровчим плаванням був структурований, послідовний з чітким дотриманням мети та запланованих завдань тощо. Програмно-змістове забезпечення виховання цілеспрямованості учнів основної школи засобами оздоровчого плавання передбачало добитися від учасників виховного процесу наступне : усвідомлення учнями 7–9-х класів цілеспрямованості як важливої вольової якості особистості; доброзичливого ставлення старших підлітків до партнерів по спортивній команді та до суперників (дотримання правил „Fair play”), але із стремлінням, бажанням досягти успіху засобами оздоровчого плавання; розуміння школярами важливості поваги до учителів, тренерів, цінності їх професіоналізму тощо; отримання задоволення від подолання посильних труднощів у процесі оздоровчого плавання, радісного переживання від процесу досягнення мети.

Педагогічна умова *«Залучення старших підлітків до організації та*

проведення змагальної діяльності на різних регіональних рівнях на основі створення ситуацій успіху» – впроваджувалася з метою самоосягнення учнів 7–9-х класів в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; визначення готовності до цілеспрямованості як важливої вольової якості. Під час організації змагань з плавання учителі фізичної культури і тренери спортивних секцій створювали умови, за яких учні 7–9-х класів взаємодіяли між собою: готували спортивний інвентар; разом із педагогами розробляли сценарій змагань; готували музичний супровід змагань з плавання; організовували та брали участь у марафоні з плавання, який передбачав пропливти максимально більшу дистанцію серед однолітків школи у встановлений період; старші підлітки залучали друзів, батьків, знайомих для створення груп підтримки (вболівальники) на змаганнях з плавання; учні 7–9-х класів самостійно фіксували спортивні результати (здійснювали суддівство, вели протоколи змагань) та статистику змагальної діяльності; залучали молодших школярів до проведення тренувальних занять, що давало можливість старшим підліткам бути в ролі вчителя-тренера й зрозуміти складність професійної діяльності педагогів (такий підхід сприяв кращим відносинам між тренерами та школярами). Такий підхід, сприяв тому, що учні 7–9-х класів з більшою зацікавленістю ставилися до різних аспектів виховання цілеспрямованості засобами оздоровчого плавання.

Зміст педагогічної умови *«Налагодження взаємодії сім'ї і школи у вихованні цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності»* – розроблялася з метою залучення батьків та членів родини до спільної виховної, фізкультурно-оздоровчої діяльності. Варто наголосити, що спільна взаємодія учителів фізичної культури, педагогічного колективу школи з батьками, старшими підлітками в сучасних умовах набуває особливої важливості, оскільки теперішня молодь малорухлива, уникає фізичних навантажень, не дотримується здорового способу життя тощо. На нашу думку, запропонована цікава, нова рухова активність для школярів носить високий виховний вплив, якщо вона організовується разом із однолітками та членами родини. Адже загально відомо, що ігрова діяльність за інтересами учнів

викликає позитивні емоції, які старші підлітки можуть розділити із своїм найближчим оточенням, що дає можливість тренерам спортивних секцій та батькам у повній мірі формувати необхідні якості для цілеспрямованої особистості.

Зміст педагогічної умови *«Забезпечення комплексної роботи з вчителями фізичної культури, тренерами з плавання та фітнесу щодо виховання цілеспрямованості учнів 7–9-х класів»* – передбачав розроблення спільної, узгодженої стратегії виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Експериментальна робота ґрунтувалася на комплексній роботі із вчителями фізичної культури, тренерами з плавання щодо виховання цілеспрямованості учнів 7–9-х класів; суб'єкт-суб'єктній взаємодії підліток-тренер-учитель фізичної культури та творчого підходу усіх учасників фізкультурно-оздоровчої діяльності, а саме : усі дії учителів фізичної культури, тренерів з плавання будувалися на демократичній основі у роботі з учнями 7–9-х класів, довірі один до одного, спільній взаємодії з урахуванням інтересів, бажань та потреб старших підлітків; під час організації занять з оздоровчого плавання, використовувалася сукупність необхідних методів та створювалися умови для об'єктивного визначення здібностей учнів 7–9-х класів тощо. За допомогою таких підходів учителі фізичної культури, тренери мали можливість встановити спортивні уподобання учнів 7–9-х класів, які фізкультурні елементи посилені для школярів, від яких вони отримують радість та задоволення, що є невід'ємною частиною гармонійного розвитку особистості старшого підлітка.

Таким чином, зміст виховання цілеспрямованості старших підлітків засобами оздоровчого плавання з використання сукупності зазначених педагогічних умов сприяли значному підвищенню ефективності виховного процесу тощо.

Література

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2014. – 29 с.
2. Касіч Н. П. Теоретичні аспекти виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності / Н. П. Касіч // Теоретико-методичні проблеми

виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Інститут проблем виховання НАПН України. – К., 2017. – Вип. 21, кн. 1. – С. 263–274.

3. Остапенко О. І. Виховання у старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі [Текст] : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07 / Остапенко Олександр Іванович. – К., 2014. – 225 с.

4. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / М. В. Тимчик. – К., 2013. – 222 с.

5. Тимчик М.В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичного вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 313–321.

Кириченко В.І., м. Київ

ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Авторка висвітлює проблему змістово-методичного забезпечення формування про соціальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти. Основна увага приділена визначенню змісту і добору методів педагогічної діяльності, що досліджується.

Ключові слова: підлітки, методологічні підходи, зміст та методи виховання.

The author has revealed the problem of content-methodological provision of formation of pro-social behavior of teenagers in institutions of general secondary education. The main attention is paid to defining the content and substantiation of selection of educational activity methods under research.

Key words: teenagers, methodological approaches, content and methods of education.

Концепція нової української школи наголошує, що ефективною відповіддю на виклики сучасності має стати освіта, що базується на загальнолюдських цінностях (милосердя, допомога, турбота, любов, добро, повага до себе й до інших людей, гідність тощо), соціально значущій мотивації життєдіяльності, солідарній відповідальності й підтримці добрих ідей, оскільки українське суспільство як ніколи потребує творчих громадян, здатних на духовне, моральне й соціально-культурне самотворення і на просоціальне служіння державі та суспільству.

Це актуалізує необхідність концентрації виховних впливів педагогів-практиків на формуванні й міцному закріпленні у свідомості й поведінці підлітків системи смисложиттєвих орієнтирів та цінностей, виробленні позитивних установок життєдіяльності й стратегій просоціальної поведінки.

Зміст формування просоціальної поведінки підлітків обумовлюється (однак не обмежується) дороговказами цілісної моделі просоціальної поведінки, як-то:

- гуманістична спрямованість цінностей, ідеалів та інтересів особистості;
- позитивна оцінка особистістю самої себе й своїх можливостей;
- здатність вибудовувати відносини взаємодопомоги й співучасті з іншими людьми;
- здатність реалізовувати себе на користь суспільству чи на благо інших людей.

Звідси, цільовими орієнтирами формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій мають стати:

- розвиток соціальної та громадянської компетентності (ефективна та конструктивна участь у громадському житті й уміння співпрацювати з іншими на результат);

- вироблення поваги до закону, дотримання прав людини, сприяння свідомій інтеріоризації підлітками соціально значущих норм і цінностей;

- вироблення просоціальної мотивації життєдіяльності, бажання долучатися до соціально значущої діяльності;

- набуття якостей просоціальної особистості (емпатійність, доброзичливість, турботливість, рефлексивність, чуйність, альтруїстичність тощо);

- формування прагнень і вмінь конструктивного попередження і розв'язання міжособистісних і групових суперечностей, досягати компромісів;

- визначення оптимістичної гіпотези свого розвитку впродовж усього життя, спонукання до вільного обрання соціально корисних моделей поведінки.

Упорядковуючи змістово-методичні засади формування просоціальної поведінки учнів свого навчального закладу, педагоги й партнери з числа акторів суспільного життя місцевих громад можуть діяти одночасно в рамках кількох методологічних підходів, які лежать у просторі гуманної педагогіки. Їх цілеспрямований, свідомий, суб'єктивний прояв в діяльності педагога й учнів

більш явно виражається у продуктивних педагогічних ідеях, технологіях, методах тощо [].

Для формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій такі ідеї можна запозичити з теорії і концепцій формування ціннісних підвалин життєдіяльності дітей та підлітків (М. Каган, Д. Леонт'єв, О. Сухомлинська та інші), системи ставлень (О. Лазурський, В. М'ясищев та інші), діяльності (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та інші), загальних закономірностей розвитку особистості (О. Асмолов, Л. Божович, С. Рубінштейн та інші), педагогічних систем (В. Беспалько, Р. Гуревич, Н. Кузьміна та інші), особистісно орієнтованого виховання (І. Бех, Н. Щуркова, І. Якіманська та інші), створення розвивального освітнього середовища (Дж. Гібсон, Г. Ковальов, В. Ясвін та інші), технологічності освіти (О. Пехота, Г. Селевко, С. Сисоєва та інші).

Аналіз психолого-педагогічних джерел і масової освітньої практики дає підстави стверджувати, що процес формування просоціальної поведінки ефективніше відбувається у ричищі аксіологічного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, середовищного, системного і технологічного підходів, осмислення й узгодження яких здійснюється на основі принципу логічної доповнюваності.

Формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій потребує використання форм і методів педагогічного впливу з доведеною ефективністю. Для експериментального впровадження нами упорядковано й обґрунтовано для педагогів рекомендований перелік методів за трьома блоками.

1. *Формування обізнаності й переконань*: наративний метод (з використанням притч, казок В. Сухомлинського, оповідок, діалогів), найважливішим у якому є те, що до основи педагогічної взаємодії покладаються життєві історії, які підлітки пізнають, приміряють на себе, тим самим аналізуючи власний досвід і моделюючи стратегію життєздійснення []; метод моральних дилем (дилеми Колберга) або фокусування на спільному

обговоренні підлітками моральних дилем за певними питаннями, що сприяє формуванню у них здатності до вироблення суджень на основі принципу справедливості,.

2. *Формування прагнень та установок*: та рефлексивно-експліцитний (за І. Бехом), який інакше називають методом емоційного занурення. Його сутність полягає в тому, щоб через атмосферу суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога і вихованця спонукати підлітків до ґрунтовного усвідомлення свого внутрішнього світу (емоцій, почуттів, мотивів, цінностей, потреб, інтересів, бажань, прагнень, ідеалів) та їхнє взаємоузгодження із загальнолюдськими і суспільно-державними. «Глибинне осмислення вихованцем своїх моральних діянь у спектрі їхніх сутнісних наслідків створює дієві умови для свідомого прийняття певної вищої моральної цінності» []; кластерний або асоціативний метод (вироблення за допомогою графічних аналізаторів комплексного уявлення про суспільну необхідність просоціальної поведінки та її можливі прояви), метод особистісної репрезентації (за І. Бехом), метод виховуючих ситуацій, переконання.

3. *Формування досвіду просоціальної поведінки*: метод соціальних проб (за М. Рожковим), спрямований на формування суб'єктної позиції, розвиток соціально значимих якостей підлітка на основі створення поля його самореалізації як особистості в реальних чи імітованих умовах, продукованих або використаних різних формах діяльності; стимулювання участі, допомога у самореалізації, вправління у соціально значущій діяльності, заохочення, визнання.

Література

1. Бех, І. Д. (2013). Рефлексивно-експліцитний метод у формуванні морально-стійкої особистості. Теорія і практика управління соціальними системами, 2, 54–60.
2. Бех, І. Д., Кириченко В. І. & Петрочко Ж. В. (2016). З Україною в серці (тренінг з національно-патріотичного виховання дітей та молоді). (Посібник). Харків : «Друкарня Мадрид».
3. Концепція нової української школи. (2016). Міністерство освіти і науки України. Взято с <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>.
4. Кириченко, В. І., Єжова, О. О., Нечерда, В. Б., Тарасова, Т. В. & Хомич О. Л. (2016). Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу. (Монографія). Тернопіль: Терно-Граф.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ШКІЛЬНОГО МУЗЕЮ

У статті висвітлюються ключові аспекти національно-патріотичного виховання сучасної учнівської молоді шляхом активного впровадження музейної педагогіки. Особлива увага приділяється питанню організації роботи шкільного музею як осередку виховання у молодого покоління високої патріотичної свідомості і національної гідності. Використання інноваційних технологій в роботі музею сприяє формуванню засад педагогіки партнерства.

Ключові слова: *аспекти національно-патріотичного виховання, педагогіка партнерства, музейна педагогіка, патріотизм, патріотична свідомість, національна гідність.*

The article is devoted the key aspects of the national-patriotic upbringing of modern student youth through the active introduction of museum pedagogy. Particular attention is paid to the organization of the work of the school museum as the center of education in the young generation of high patriotic consciousness and national dignity. The use of innovative technologies in the work of the museum contributes to the formation of the principles of partnership pedagogy.

Key words: *aspects of national-patriotic education, partnership pedagogy, museum pedagogy, patriotism, patriotic consciousness, national dignity.*

На сучасному етапі українського державотворення надзвичайно актуальним є питання формування у молодого покоління національної свідомості та активної громадянської позиції, виховання почуття патріотизму і гордості за свою Батьківщину, поваги й любові до свого народу, до його віковічних моральних і духовних здобутків.

У Концепції національно-патріотичного виховання молоді, затвердженої на засіданні колегії Міністерства освіти і науки України 27 березня 2015 року, зазначено: «В підґрунті системи національно-патріотичного виховання перебуває ідея розвитку української державності як консолідуючий чинник розвитку суспільства та нації в цілому. Форми та методи виховання базуються на українських народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології».

Реалізація концептуальних засад Нової української школи зумовила інноваційні процеси формування принципово нової структури закладу, провідною ідеєю якого є створення сприятливого освітньо-виховного середовища та цілеспрямоване управління процесом навчання, розвитку та

виховання особистості через активну діяльність, співпрацю, співтворчість. Актуальності набувають пошуки і розробки сучасних підходів до створення якісно нових виховних технологій, спрямованих на формування засад педагогіки партнерства.

Використання інноваційних технологій та різноманітних форм, таких як: проектна технологія, квесторія, технологія колективного творчого заходу, — сприяють створенню гуманістичної виховної системи, метою, суб'єктом і результатом якої є особистість дитини.

Головною метою національно-патріотичного виховання, що містить соціальні, цільові, функціональні, організаційні й інші аспекти, є формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних історичних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, виховання активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти.

Патріотизм – складне та багатогранне поняття. На особистісному рівні патріотизм – творчий акт духовного самовизначення особи. Це свідома громадянська позиція, особливе спрямування самореалізації та соціальної поведінки громадянина. У широкому розумінні слова патріотизм — це суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється у ціннісному ставленні до свого народу, його культури і традицій, історичного минулого та сьогоденної політики держави у формуванні єдиної нації.

Виховання високої патріотичної свідомості і національної гідності є провідним напрямом системи виховної роботи НВК «Домінанта», яка ґрунтується на засадах інтеграції основних технологій громадянського, національного, патріотичного, родинного, морально-етичного виховання, органічному поєднанні загальнолюдських духовних цінностей із героїчною історією українського народу. Оволодіння державною мовою, знання Конституції, прав і обов'язків громадян України, повага до народних символів і національної символіки, державного Герба, Прапора, Гімну та дотримання законів і норм співжиття у суспільстві, відродження традицій національної

духовності та історичних коренів — складові елементи розвитку правосвідомості та національної самосвідомості особистості.

За умов розбудови України як суверенної держави у змісті освіти та виховання має бути посилено складову історичного аспекту національно-патріотичного виховання. Українська педагогічна думка визначає пряму закономірність виховання: чим глибше проникнення молоді в скарбницю матеріальної та духовної культури Батьківщини, осмислення нею найвищих досягнень своєї нації, тим глибші патріотичні почуття.

Процес активного впровадження музейної педагогіки у навчально-виховну роботу закладу відкриває великий спектр можливостей залучення молодого покоління до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого народу, формування освіченої творчої особистості та сприяє відродженню й розбудові національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян української держави.

Шкільний музей бойової слави НВК «Домінанта» є центром військово-патріотичного, громадянського, етнокультурного виховання молодого покоління. Планомірна та систематична робота музею розвиває кругозір, формує громадянську самосвідомість молоді людини, прищеплює їй навички дослідника. Активне залучення дітей до пошукової роботи, вивчення й опису музейних предметів, створення експозицій, проведення екскурсій, вечорів, конференцій сприяють практичному вихованню школярів на вивченні героїчного минулого, бойових й трудових традицій українського народу та його збройних сил.

Національне і громадянське виховання – провідний напрям роботи шкільного музею. Запорукою ефективності музейної педагогіки є поєднання принципів національної спрямованості виховання та дидактичних принципів: цілісності, систематичності, практичності. Так, на базі музею плідно працює гурток юних екскурсоводів «Музейна справа».

У процесі дослідницької діяльності гуртківці освоюють різні прийоми та навички красназавчої музейної професійної діяльності, а під час красназавчих

досліджень — основи багатьох наукових дисциплін, не передбачених шкільною програмою. Крім того, учні ознайомлюються з азами дослідницької діяльності. Подорожуючи рідним краєм, вивчаючи пам'ятки історії та культури, об'єкти природи, спілкуючись з учасниками й очевидцями досліджуваних подій, знайомлячись із документами, речовими експонатами давніх часів у середовищі їхнього існування, в музеях та архівах, учні отримують більш конкретне й образне уявлення з історії, культури, природи своєї малої Батьківщини, навчаються розуміти зв'язок історичного минулого з історією сучасної України.

Вшанування пам'ятних дат, вивчення історії свого народу сприяє розвитку національного патріотизму, зміцненню єдності людей навколо ідеї соборної української держави, утвердженню ідеалів свободи і демократії, вихованню у учнів почуття національної гідності. На базі музею проводяться тематичні виховні заходи: урок – реквієм «Героям України ХХІ століття» до Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні; літературно-історичний семінар до Дня Гідності та Свободи України «З Україною в серці. Мужність і відвага кризь покоління»; урок-екскурсія «Наша сила в єдності!» до Дня Соборності України. До Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав і річниці виведення військ з Афганістану у музеї НВК «Домінанта» вчитель історії, керівник музею Казаков Д.О. та гуртківці проводять уроки пам'яті «Твої, Батьківщино, сини. Обов'язок. Подвиг. Трагедія». Юні екскурсоводи шкільного музею «Бойовий шлях 60-ої армії ім. Івана Черняховського» до Дня Перемоги проводять зустрічі з ветеранами - визволителями Києва та України «Ваш подвиг безсмертний».

Постійними стали зустрічі з волонтерами і воїнами АТО. Так, на передодні Дня захисника України проводяться традиційні години мужності «Мій тато – лицар, захисник України. І я пишаюсь цим!». Так, про героїзм українських захисників розповідали батьки наших учнів: Євген Ковтун, Олег Бондаренко, Сергій Єфименко, Роберто Моралес-Муньюс.

На базі шкільного музею бойової слави у рамках патріотичного проекту

«Герої, за якими майбутнє України» проводяться зустрічі з відомими людьми: урок пам'яті «Україна – це територія Гідності та Свободи», почесним гостем якого став «Голос Майдану», модератор на сцені Євромайдану 2013-2014 р.р. Євген Миколайович Нищук – Міністр культури України, Народний артист України; зустріч за «круглим столом» з відомим українським актором та режисером, народним артистом України, актором кіностудії імені Олександра Довженка Володимиром Дмитровичем Талашком; діалог з Ахтемом Сеїтаблаєвим, актором, телеведучим військово-патріотичної програми «Хоробрі серця» та режисером фільму «Кіборги. Герої не вмирають». Такі патріотичні заходи сприяють усвідомленню, що Україна починається з кожного з нас.

Потенціал шкільного музею дозволяє розширити горизонти взаємодії та долучитися до виховних заходів міського та всеукраїнського рівня. Так, керівник музею та вихованці НВК «Домінанта» у 2014 році взяли участь у Всеукраїнській туристсько-краєзнавчій конференції учнівської молоді «Дорогами слави і безсмертя», присвяченій 70-й річниці визволення України від фашистських загарбників, яка проходила у місті Ужгороді. Метою конференції було виховання в учнів патріотизму та формування національної свідомості, високих моральних якостей.

Під час роботи конференції учасники відвідали музей «Партизанської слави» в с. Бабичі Мукачівського району, де ознайомилися з історією партизанського руху на Закарпатті та здійснили екскурсію до Мукачівського замку. Завершилася конференція урочистою ходою учасників конференції на Пагорб Слави в м. Ужгороді, де поховані воїни-визволителі Закарпаття від нацистських загарбників та знаходяться могили військовослужбовців, які загинули на Сході України, захищаючи нашу Батьківщину від російських окупантів. Учасники ходи запалили та поклали поминальні свічки на могили воїнів, що віддали своє життя за наше світле майбутнє. На урочистому закритті конференції, яке відбулося у ПАДІЮНі, всі учасники були відмічені пам'ятними Дипломами та подарунками.

У 2015 році учень гімназії Луценко Арсеній виборов перемогу на щорічному районному конкурсі юних екскурсоводів шкільних музеїв та став учасником Київської науково-практичної конференції «Наступність поколінь», що проходила в межах історико-краєзнавчої акції «А ми ту славу збережемо», присвяченої героїчній боротьбі українського народу у роки Другої світової війни.

24 листопада 2016 року учениця НВК «Домінанта» Крисан Мирослава посіла III місце у фіналі міського конкурсу юних екскурсоводів-музезнавців навчальних закладів м. Києва, який проходив у Будинку вчителя за сприянням Департаменту освіти і науки, молоді та спорту КМДА, Київського центру дитячо-юнацького туризму, краєзнавства та військово-патріотичного виховання, Педагогічного музею України та Київського міського будинку учителя.

Керівник шкільного музею Козаков Д.О. та заступник директора з виховної роботи Коваленко Н.І. стали учасниками міської конференції «Роль музеїв у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді», на якому за підсумками конкурсу презентацій пришкільних музеїв робота нашого музею бойової слави була визнана однією з кращих, а наш музей бойової слави отримав звання зразковий.

Систематична та цілеспрямована діяльність шкільного музею як осередку виховної роботи сприяє формуванню у молодого покоління активної життєвої позиції, високої патріотичної свідомості і національної гідності, почуття відданості та любові до Батьківщини, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності та незалежності України.

Література

1. Бех І.Д. Концептуальні засади формування у школяра особистісних цінностей / І.Д.Бех // Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: матеріали звітної науково-практичної конференції. - К., 1999.

2. Бех І. Д. Патріотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування// Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та унівської молоді: збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України/ за ред. Бека І.Д. – К., 2016. –

Т.1. Вип. 20.

3. Виховна система школи /Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. // Довідник директора школи. - 2014. - Спецвипуск № 10.

4. Журба К.О. До актуальності формування національно-культурної ідентичності підлітків // Матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України/ за ред. Беха І.Д. – К., 2017.

5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді / Наказ МОН від 16.06.2015р. № 641 // Журнал «Виховна робота в школі», 2015р. -№5,

6. Мельничук Л.С. Місце шкільних музеїв в освітньому просторі //Журнал «Виховна робота в школі», 2015р.- №11,

7. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчальний посібник / авт. кол.: І.Д. Бех, К.О. Журба, В.А. Киричок. – К.: Педагогічна думка, 2011.

Колодцько І. М., м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ШВЕЦІЇ

В статті обґрунтовується важливість неформальної освіти для людини та суспільства в цілому. Визначено поняття “неформальна освіта” у контексті неперервної освіти. Проаналізувавши педагогічну та філософську літературу, було встановлено витoki та розвиток неформальної освіти. Було також визначено чотири тенденції розвитку неформальної освіти. Визначено основні форми організації неформальної освіти в Швеції.

Ключові слова: *неформальна освіта, Швеція, фолкбїлднінг, вищі народні школи, навчальний гурток.*

The article substantiates the importance of non-formal education for the individual and society as a whole. The concept of "non-formal education" is defined in the context of long-life education. Analyzing pedagogical and philosophical literature, the sources and development of non-formal education were established. Four trends in the development of non-formal education were also identified: ongoing development of schools for adults with the support of government agencies; independent and voluntary; creation of educational associations to spread ideas of permanent acquisition of knowledge and and support. The main forms of organization of informal education in Sweden are determined, such as: study groups, higher public schools, short-term training courses etc.

Keywords: *non-formal education, Sweden, folklildning, higher folk schools, training circle.*

Освіта завжди відігравала важливу функцію в формуванні та розвитку держави і суспільства. Неперервна освіта є важливим елементом соціальної моделі розвитку сучасного суспільства. Згідно з Меморандумом Європейського Союзу, стратегічне завдання сучасної неперервної освіти детермінується виникненням таких тенденцій: державна підтримка та громадська ініціатива у процесі розвитку освітніх форм. Ці тенденції взаємопов'язані між собою, оскільки провідне завдання держави – готувати та підтримувати активних та

ініціативних громадян, здатних вирішувати соціальні, економічні, політичні та культурні проблеми суспільства [5].

Розвиток неперервної неформальної освіти є одним із основних завдань для більшості європейських країн. Термін “неформальна освіта” використовується для характеристики освітнього процесу, організованої поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей. Не випадково зарубіжні експерти стверджували, що цей термін набув популярності при характеристиці освіти країн, які розвиваються. В цих країнах офіційна система освіти доступна лише невеликій частині населення, тоді як неформальна освіта створює більш доступний шлях до освіти всім верствам населення. Цей вид освіти призначений для всіх вікових категорій, має організований та цілеспрямований характер, але здійснюється поза офіційними навчальними закладами [2; с. 168)].

Особливого успіху з розвитку неформальної освіти досягла Швеція. Витоками неформальної освіти в Скандинавських країнах вважаються ідеї датського філософа М. Ф. С. Грундвіга, ключовими з яких є освіта для життя, рівноправний та збалансований діалог учасників освіти, віра в мудрість та обдарованість кожної людини. Саме ці ідеї покладені в основу концепції фолкбїлднінгу, що реалізує концепцію освіти впродовж життя. В шведській науково-педагогічній літературі фолкбїлднінг визначається як система децентралізованого навчання дорослих, яке проводиться на добровільних засадах різними недержавними організаціями та безпосередньо самими учасниками навчання і спрямована на розвиток демократичного суспільства через неперервне навчання кожної особистості [8].

Розвиток неформальної освіти у Швеції визначається чотирма тенденціями:

- Перша полягає у розвитку неформальних навчальних закладів за підтримки урядових структур;

- Друга – у відкритості для кожного, хто прагне змінити ряд занять, навчитися чогось нового, вдосконалити професійні знання, знайти своє місце в житті;

- Третя визначається незалежністю та добровільністю

- Четверта тенденція полягає у створенні навчальних асоціацій з метою поширення ідей постійного набуття знань [7; с.8].

Дослідниця освітньої системи Скандинавських країн О. Огієнко характеризує освіту в Швеції як складний, нелінійний, відкритий, спрямований на задоволення соціальних, професійних та особистісних потреб. Важливе значення для розбудови неформальної освіти Швеції має діяльність міжнародних організацій, спрямованих на створення нових моделей освіти. Дослідниця наголошує, що основний метод діяльності міжнародних організацій – це дебати, які ведуть до досягнення розуміння на основі поваги та збереження власної думки [6; с. 23 - 24].

Схожі тенденції розкриває у своєму дослідженні В. Давидова щодо організації неформальної освіти в Швеції. Для визначення неформальної освіти застосовується термін фолкбїлднінг та реалізується громадськими рухами та організаціями, гуртками для дорослих, навчальними асоціаціями, народними вищими школами. Найпоширенішою організаційною формою неформальної освіти в Швеції є навчальні гуртки – товариські середовища для спільного проведення занять з певного предмету або галузі знань, де учасники дізнаються щось нове, обговорюють проблеми, приходять до консенсусу та втілюють це в життя [3; с. 2-3]. Навчання у гуртках засноване на критично-креативному пізнанні проблеми із застосуванням наступних методів: метод вулика, зміна складу груп, майстерня майбутнього, метод портфоліо, проектів, брейнстормінгу та рольових ігор [4].

Неформальна освіта у Швеції забезпечується 9 навчальними асоціаціями, що були створені різними громадськими організаціями і рухами та 148 народними вищими школами. Неформальна освіта Швеції пройшла тривалий шлях розвитку від просвітницьких та читацьких гуртків, від публічних

бібліотек до народних вищих шкіл та навчальних асоціацій Швеції, основою яких є навчальні гуртки для молоді.

Народні вищі школи – загальнодоступні заклади неформального навчання в Швеції, за зміст та філософську концепцію якої ми маємо завдячувати М. Грюндтвігу. Основу його педагогічної концепції складають оригінальне відношення до історії, критичного відношення до процесу навчання, а також обґрунтування в ході навчання особливої ролі спільного життя та діяльності учасників школи. Народні вищі школи стали рівноправними на ряду з формальною освітою та вечірніми школами, від яких вони відрізняються незалежними світоглядними позиціями і автономністю у вирішенні завдань [1; с. 38-46].

Отже, необхідно відмітити, що неформальна освіта в Швеції має помітний вплив на формування та розвиток особистості. Неформальна освіта в Швеції постійно розвивається як за рахунок держави, так і завдяки ініціативності самої молоді. Залучення значної частини молоді до неформальної освіти обумовлене її орієнтованістю на потреби та запити громадян. Досвід неформальної освіти Швеції з її різноманітністю методів навчання варто запозичувати як інноваційний на практиці.

Література

1. Веремейчик Г., Малинина М. Народные высшие школы в Швеции: вчера, сегодня, завтра партнерства. //АДУКАТАР - № 1 (11), 2007. – [Электронный ресурс] – http://www.aducatar.net-Aducatar_11_pages_38-46
2. Митина А. М. Дополнительное образование взрослых за рубежом: концептуальное становление и развитие. – М.: Наука, 2004. – 345 с.
3. Фалегард Л. Учебный кружок: важность партнерства - //АДУКАТАР - № 1 (11), 2007. – [Электронный ресурс] – http://www.aducatar.net-Aducatar_11_pages_2-3
4. Давидова В. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції: автореф. Дис. Канд. Пед. наук: спец. 13.00.01/ Давидова Валентина Дмитрівна. – К.; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. – 20 с.
5. Меморандум Європейської комісії 2000. Рекомендація 1437 (2000). Про неформальну освіту. Електронний ресурс: Розвиток неперервної неформальної освіти є одним із основних завдань для більшості європейських країн. <http://www.europeans.org/ua/memorand.html>
6. Огієнко О. Тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (друга половина ХХ століття): автореф. Дис. Д-ра пед. наук: спец. 13.00.01/Огієнко Олена Іванівна. – К.: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. – 44 с
7. Сігасва Л. Розвиток освіти дорослих: Шведський досвід. // Theory and methods of educational management. -№ 2 (14), 2014. – [Електронний ресурс] –<http://www.umo.edu.ua>
8. What is Folkbildning? – [Electronic resource] – <http://www.folkuniversitet.se/In-English>

ДО ПИТАННЯ КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ОЗДОРОВЧОГО ТАБОРУ

У статті представлені критерії безпечної поведінки підлітків (ціннісно-оцінний, мотиваційно-емоційний, діяльнісно-поведінковий) та показники, які дають змогу виявити рівні її сформованості з метою підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності з даною категорією дітей в умовах оздоровчого табору.

Ключові слова: *соціально-педагогічна діяльність, безпечна поведінка підлітків.*

The article presents the criteria for safe behaviour of adolescents (value and estimating, motivational and emotional, activity and behavioural) as well as indicators that enable to identify the levels of formation of safe behaviour. The aim is to increase the effectiveness of social and pedagogical activities with teenagers in summer camp

Keywords: *social and pedagogical activities, safe behaviour of adolescents*

Аналіз останніх досліджень переконливо доводить, що особливу значущість у цілісному процесі соціалізації особистості набувають дитячі оздоровчі табори, що створюються з метою зміцнення здоров'я, організації активного відпочинку, задоволення інтересів і духовних потреб дітей та є складовою позашкільної освіти. За результатами педагогічних (Н. Анохіна, Л. Сорокіна та ін.) і психологічних (О. Войскунський, Т. Наумова, В. Фатурова та ін.) досліджень можна стверджувати, що найбільш вразлива категорія дітей, які потребують соціально-педагогічної підтримки є підлітки, які здійснюють пошукову, пізнавальну, комунікативну, ігрову, дозвіллеву діяльність, спрямовану на задоволення потреби самовираження і самоствердження. Ця потреба спричиняє потрапляння підлітків у складні життєві ситуації, які можуть мати важкі наслідки для їхнього здоров'я та благополуччя, а також їх оточення; формує різні прояви ризикованої поведінки (шкідливі звички, розвиток алкоголізму, наркоманії, вагітність неповнолітніх, захворювання на ВІЛ/СНІД тощо) [2]. У зв'язку з цим актуалізується проблема формування безпечної поведінки підлітків, яка визначається науковцями як така, що відображає відповідальне ставлення до свого життя і наслідків власних дій та вчинків у різних життєвих ситуаціях і в різних середовищах [7, с.343]. Різні аспекти безпечної поведінки висвітлено у працях Т.Алексеєнко, Р.Васильєвої,

С.Гвозд'їй, Н.Зимівець, О.Жабокрицької, Л.Карнаух, В.Купецької, Л.Сидорчук, Л.Сорокіної, М.Снітко та інших.

З метою дослідження формування безпечної поведінки підлітків в умовах оздоровчого табору, нами були виділені відповідні критерії та показники. Поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб для переконання, мірило) визначається як відмітна ознака, на основі якої проводиться оцінка якогось-небудь явища, дії, ідей.

А. Галімов зазначає, що «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються у конкретних показниках» [5, с.93]. А. Алексюк вважає, що критеріями оцінювання можуть бути також: характер засвоєння вже відомого досвіду, якість виявленого підлітком знання, логіка мислення, аргументація, послідовність і самостійність викладу, культура мовлення, ступінь оволодіння вже відомими способами діяльності, уміннями і навичками застосування засвоєних знань на практиці, оволодіння досвідом творчої діяльності, якість виконання роботи та поведінкових реакцій у типових ситуаціях постійного вибору [1, с.57]. На думку С. Іванової критерії також мають відображати динаміку вимірюваної якості в просторі й часі та розкриватися через показники, за інтенсивністю прояву яких можна робити висновки про рівень сформованості певного критерію [6, с.153].

При обґрунтуванні критеріїв безпечної поведінки підлітків ми також враховували змістове наповнення компонентів її структури і особливості виховного середовища оздоровчого табору. У нашому дослідженні ми виділяємо наступні критерії, які визначають ефективність формування безпечної поведінки підлітків у оздоровчому таборі: 1) ціннісно-оцінний (знання про особливості безпечної поведінки та її значення для збереження здоров'я та життя як цінності; розуміння сутності поняття «безпечної поведінки» та дотичних до неї понять, знання про ризиковану поведінку та її наслідки для здоров'я та життя власного і оточуючих); 2) мотиваційно-

емоційний (самооцінка власної життєдіяльності, міра ізольованості, міра потреби у пошуках «гострих» відчуттів, визначення цінності здоров'я як пріоритетної сутності, умотивованість вибору практик безпечної поведінки, бачення власної ролі у попередженні ризикованої поведінки); 3) діяльнісно-поведінковий (пріоритети у виборі напрямів видів діяльності; способи організації власного дозвілля, уміння ідентифікувати ситуації ризику та уникати їх, уміння чинити опір негативним впливам середовища та соціуму, які пов'язані із небезпечною поведінкою; час, проведений у спілкуванні з ровесниками).

Кожний критерій розкривається через систему показників, які його характеризують. У великому тлумачному словнику сучасної української мови показник трактується, як свідчення, доказ, ознака чого-небудь [4, с.49]. Отже, показник виражає кількісні та якісні характеристики сформованості якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, ступінь сформованості того чи іншого критерію. Тому показниками безпечної поведінки підлітків ми визначили наступні:

1. Ціннісно-оцінний критерій включає в себе такі показники: систематизація знань про безпечну поведінку та застосування їх у щоденній життєдіяльності; рівень володіння отриманими знаннями та уміннями у повсякденному житті, їх глибина, стійкість та обсяг;

2. До показників мотиваційно-емоційного критерію відносимо: бажання не тільки безпосередньо конкретного підлітка притримуватись основ і правил безпечної поведінки, але й активно пропагувати безпечну поведінку серед своїх однолітків; інтереси до участі у заходах, спрямованих на формування безпечної поведінки; усвідомлення того, що проблеми ризикованої поведінки стосуються кожного з нас і вирішувати їх може і повинен кожен; мотивація щодо позитивних тенденцій у поліпшенні стану профілактики ризикованої поведінки в дитячому середовищі;

3. Показниками діяльнісно-поведінкового критерію є: щоденна діяльність підлітка та домінуючий вибір поведінки у різних ситуаціях постійного вибору,

здатність ідентифікувати потенційно-небезпечні ситуації та попереджувати їх, реакції на поведінку дорослих та ровесників, організація свого дозвілля та переважні форми його проведення.

Отже, проведене дослідження дозволило нам обґрунтувати та розкрити сутність критеріїв та показників безпечної поведінки підлітків в умовах оздоровчого табору, які забезпечать можливість проведення моніторингових досліджень, пошуку інноваційних методів, форм і засобів соціально-педагогічної підтримки безпечної поведінки даної категорії вихованців.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник для студ. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Алексєєнко Т.Ф., Кушнарєв С.В. Ризикована поведінка: посібник /Т.Ф.Алексєєнко, С.В.Кушнарєв. – Вінниця; ТОВ «Фірма «Планер», 2013. – 172с.
3. Білецька Г. А. / Критерії, показники й рівні сформованості природничо-наукової компетентності майбутніх екологів / Г.А. Білецька // Освіта та педагогічна наука. – 2014. – Вип. 2 (163). – С.19–24.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. -К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728с .
5. Галімов, А.В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія / А. В. Галімов. – Хмельницький: Вид-во Нац. академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2004. – 376 с.
6. Іванова С.В. Критерії та показники розвитку професійної компетентності вчителів біології в закладах післядипломної педагогічної освіти / С. В. Іванова // Вісник Житомирськ. держ. у-ту. –2010. – Вип.52.– Пед. науки.– С.152–156.
7. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг.ред. Т.Ф.Алексєєнко. –Вінниця: Планер -2009. -542 с.

ПРЕВЕНТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті обґрунтовано важливість розвитку превентивної компетентності майбутніх вихователів під час навчальної підготовки у ВНЗ для здійснення ефективної роботи із дітьми дошкільного віку щодо попередження у них агресивної поведінки.

Ключові слова: превентивна компетентність, агресивна поведінка.

The article verifies the importance of development of future educators' preventive competence while they studying at university. They have been taught how to work effectively with pre-schoolers in order to prevent their aggressive behaviour.

Keywords: preventive competence, aggressive behaviour.

Виникнення проблем агресивної поведінки дітей вже в дошкільному віці викликало потребу пошуку нових методів роботи у вирішенні даного питання. У зв'язку з цим особливо актуальною стає проблема забезпечення дошкільних освітніх установ професійно компетентними педагогічними кадрами, які здатні до ефективного управління освітнім процесом і можуть в повній мірі реалізувати превентивні можливості ДНЗ. У зв'язку з цим підготовка майбутніх вихователів до превентивної діяльності є однією з важливих проблем сучасної освіти [1,с.7].

Становлення вихователя як кваліфікованого фахівця – етап здобуття професійних знань, формування умінь і навичок під час навчання за обраною спеціальністю у процесі підготовки. Професійна підготовка вихователя у ВНЗ є одним із важливих стартових етапів процесу професіоналізації, що є «цілісним неперервним процесом становлення особистості спеціаліста, який починається з моменту вибору професії з урахуванням своїх інтересів, можливостей і здібностей, триває протягом усього професійного життя (збагачення досвідом, розвиток особистості засобами професійної діяльності) і завершується при припиненні професійної діяльності» [3, С.25].

Питання удосконалення змісту системи підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти вивчали Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, З. Борисова, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, Н. Голота, Л. Загородня, Н. Денисенко, Є. Карпова, О. Кучерявий, І. Луценко, Н. Лисенко, М. Машовець, Г. Підкурманна, Т. Поніманська, І. Рогальська-Яблонська, Г. Сухорукова та інші. Науковці наголошують на тому, що професійна підготовка майбутнього вихователя в сучасних умовах свідчить про розширення професійних компетенцій вихователя, що зумовлюється орієнтацією на нові тенденції розвитку освіти в Україні та пріоритети сучасності.

Науковці звертаються до різних компонентів підготовки майбутніх вихователів ДНЗ, однак проблеми формування готовності майбутніх вихователів до превентивної діяльності вони торкаються частково, а відтак вона ще не стала предметом окремого дослідження. Так як дошкільна освітня ланка є першою, то це дозволяє їй здійснювати вплив на формування соціально-бажаної поведінки дитини з дошкільного віку і попереджати асоціальну поведінку дошкільника. Це дає нам підстави припустити, що попередження такої поведінки дітей дошкільного віку повинно бути у зоні професійної компетентності вихователів ДНЗ та потребує подальших досліджень.

Професійна підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання нерозривно пов'язана з соціально-економічними змінами, які відбуваються в нашій країні. Вивчення окресленої проблеми дала можливість виявити один з істотних недоліків підготовки вихователя до превентивного виховання - недостатня педагогічна орієнтованість на цей вид навчально-виховної діяльності [1, С.42-47].

Опанування майбутніми вихователями професійною компетентністю, зокрема превентивною (за В. Баженовою, Т. Бережною, О. Гонєєвим, О. Єжовою, Н. Максимовою, В. Муромець, В. Кириченко, В. Оржеховською, Н. Пихтіною, Т. Тарасовою, Т. Федорченко, Л. Кондрашовою *«превентивний – запобіжний, попереджувальний»*), здійснюється під час навчання у ВНЗ. Опановуючи змістову та практичну частину професійної підготовки, у межах

розвитку превентивної компетентності студенти розвиватимуть власну готовність до попередження агресивної поведінки дітей дошкільного віку шляхом навчання та формування вмінь розпізнавати шляхи формування даної поведінки дитини, виділяти її види та їх вплив на оточуючих (батьків, родичів, вихователів, однолітків тощо). На практиці у ДНЗ під час роботи в групах з дітьми дошкільного віку студенти мають навчатися розрізняти загальні та індивідуальні особливості агресивної поведінки дошкільників, спостерігати зовнішні прояви такої поведінки. Володіючи засобами превентивної діяльності, майбутні випускники будуть професійно здійснювати діяльність щодо попередження формування агресивної поведінки у дітей дошкільного віку. Отже, теоретична і практична підготовка майбутніх вихователів в умовах ВНЗ повинна бути спрямована на формування превентивної компетентності, яка і включатиме в себе вище зазначенні знання, уміння, навички, особистісні якості вихователя.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми визначаємо превентивну компетентність майбутнього вихователя ДНЗ як здатність до осмислення теоретичних основ девіантної поведінки дітей, причин, факторів її формування, видів, форм прояву, розробки профілактичних програм, так і володіння практичними уміннями і навичками виявлення та попередження такої поведінки у дошкільників у залежності від детермінант, якими вона була обумовлена.

У свою чергу, «професійну підготовку майбутніх вихователів до превентивної діяльності» визначаємо як ступеневий процес передачі спеціальних знань, формування відповідних умінь, навичок, професійних цінностей і якостей особистості майбутнього спеціаліста, які у своїй сукупності дозволяють йому забезпечити продуктивну взаємодію з вихованцями у сфері профілактичної освіти з урахуванням психолого-педагогічних особливостей дітей дошкільного віку.

Психолого-педагогічний аналіз змісту підготовки майбутніх вихователів в умовах ВНЗ до роботи за напрямом превентивної діяльності дозволив виявити

ряд проблем організаційно-методичного характеру, а саме: труднощі у досягненні балансу теоретичної, практичної і психологічної підготовки спеціаліста-превентолога та його підготовки до інноваційної діяльності у сфері профілактичної роботи; труднощі із упровадженням сучасних освітніх технологій у вищій школі; обмеженість шляхів залучення студентів до практичної діяльності у сфері профілактики агресивної поведінки дошкільників; відсутність дієвих важелів впливу на формування професійної мотивації студентства; невизначеність критеріїв і способів діагностики готовності спеціалістів до превентивної діяльності.

Проблема підготовки фахівців до превентивної роботи з дошкільниками представлена низкою питань і, відповідно, низкою перспектив, які можуть бути реалізовані у результаті підвищення професійної компетентності спеціалістів, зміни освітніх і соціальних пріоритетів у профілактичній роботі. Відповідно, важливим є пошук можливостей у ВНЗ, що допомогли б у розвитку особистісно-професійного потенціалу студента, набутті досвіду практичної роботи. Аналіз досліджень професійної підготовки майбутніх вихователів до превентивної роботи дозволяє наголосити на необхідності: розширення спектру дисциплін, які присвячені вивченню питань попередження агресивної поведінки дошкільників; збагачення змісту психолого-педагогічних дисциплін відомостями про агресивну поведінку дошкільників і оволодіння методикою їх застосування у роботі з дітьми; налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу з урахуванням особистого досвіду і професійних інтересів кожного студента; переоцінки значення практики, самостійної, дослідницької роботи студентів; розширення співпраці із закладами, що реалізують превентивну діяльність, у напрямі підготовки студентів до такої роботи.

Таким чином, особливості сучасної соціальної ситуації розвитку особистості, визнання науковцями виникнення проблеми агресивної поведінки у дітей вже у дошкільному віці, актуалізують проблему формування превентивної компетентності майбутніх вихователів ДНЗ як одну із ключових

для спеціаліста. Превентивна компетентність вихователя ДНЗ є дуже важливою у попередженні агресивної поведінки дошкільників. Вона є складовою професійної компетентності фахівців дошкільної освіти і виступає також важливою умовою попередження агресивної поведінки. Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо з розробкою інтерактивних технологій підготовки студентів до успішного здійснення попередження агресивної поведінки дітей дошкільного віку.

Література:

1. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія / Ганна Володимирівна Беленька. – К. : Університет, 2011. – 320 с.
2. Дегтярева Н. В. Значение метапредметного содержания образования в формировании профессиональных компетенций / Н. В. Дегтярева // Международный научный журнал «Интерактивная наука. -2017. - №11. – С.46-47. – DOI 10. 21661/r – 116220.
3. Завыелов А. Е. История развития взглядов на здоровый образ жизни / А. Е. Завыелов // Международный научный журнал «Интерактивная наука. -2017. - №13. – DOI 10. 21661/r – 118234.

Корнієнко А. В., м. Київ

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ГУРТКАХ ДЕКОРАТИВНО- УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Обґрунтовано необхідність модернізації змісту освітнього процесу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти. Наголошується, що виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва міститься у самій його сутності. З-поміж інших видів мистецтва, декоративно-ужиткове є унікальним у вирішенні завдань як художнього так і особистісного розвитку, громадського і духовного становлення підростаючого покоління.

Ключові слова: *декоративно-ужиткове мистецтво, заклад позашкільної освіти, виховний потенціал.*

The necessity of modernizing the content of the educational process in the circles of decorative and applied art of institutions of extracurricular education is substantiated. It is noted that the educational potential of decorative and applied art is contained in its very essence. Among other types of arts, decorative-and-utensils are unique in solving problems of both artistic and personal development, social and spiritual formation of the younger generation.

Keywords: *decorative and applied art, extracurricular educational institution, educational potential.*

Модернізація змісту освіти, впровадження новітніх педагогічних технологій вимагають від закладів позашкільної освіти долучатися до якісних змін. Модернізувати зміст, шукати нові форми, методи навчально-виховної роботи, застосовувати надбання науки і передової практики.

Зміна підходів до освітнього процесу в навчанні і вихованні веде за собою зміни педагогічних технологій, тобто сукупність психолого-педагогічних установок, які характеризують форми, методи, засоби, прийоми навчання та виховання; змістова техніка реалізації навчального процесу; модель сучасної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведенню освітнього процесу, створення освітнього середовища, адаптованого до потреб розвитку особистості дитини, її психологічних, інтелектуальних, творчих здібностей, формування соціального досвіду на її основі її власних бажань, урахування природних нахилів і задатків [1].

Сучасні заклади позашкільної освіти часто виконують не додаткову, а, за певних умов, випереджувальну функцію. Ефективність виховання молоді у закладах позашкільної освіти обумовлена багатством змісту, форм та методів виховної діяльності в гуртках та творчих об'єднаннях. Поєднання колективних, групових та індивідуальних занять дозволяє забезпечити цілісний підхід до виховання особистості. Роль і значення позашкільної освіти у всебічному розвитку особистості посилюються тим, що вона сприяє вихованню не лише духовності і моральності, задоволенню різнобічних інтересів, а й стимулює розвиток творчої обдарованості й індивідуальності, залучає дитину до загальнолюдської та національної культур, невід'ємною складовою яких є декоративно-ужиткове мистецтво.

Виховний потенціал позашкільного закладу позашкільної освіти ми розглядаємо, як виховні можливості закладу, які можуть бути використані для досягнення мети виховання особистості. Виховний потенціал закладу позашкільної освіти включає наступні компоненти, а саме: ціннісно-цільовий (можливості, обумовлені провідними принципами, соціальними функціями, освітніми та виховними завданнями позашкільної освіти); організаційний

(можливості, що пов'язані з організаційними особливостями діяльності закладу позашкільної освіти); змістовний (можливості, зумовлені специфікою змісту, форм і методів позашкільної освіти).

Останній (змістовний) на нашу думку є визначальним. Тому саме цьому компоненту виховного потенціалу позашкільця, базованому на декоративно-ужитковому мистецтві, ми приділяємо найбільшу увагу.

Вивчення етнографічно-краєзнавчих матеріалів переконливо доводить, що українські національні ремесла мають значний потенціал щодо формування цінностей у підростаючого покоління. Формування інтересу до народів, які мешкають на території рідного краю, його мови, традицій, звичаїв сприяє вихованню свідомого юного громадянина, який шанобливо ставиться до духовних і матеріальних надбань свого народу.

З цією метою на основі аксіологічного підходу нами розроблено ряд модернізованих *навчальних програм* для гуртків декоративно-ужиткового мистецтва закладів позашкільної освіти: «Витинанка» (авт. І.Д. Бровко, А.В. Корнієнко); «Народні ремесла України» (авт. Н.В. Кіріченко, А.В. Корнієнко); «Плетіння та аплікація соломкою» (авт. А.В. Корнієнко, Н.О. Санько); «Кераміка» (авт. А.В. Корнієнко, О.Б. Худолей), зміст яких спрямований на формування інтересу до народної творчості, традицій рідного краю, патріотизму, формування етнокультурних цінностей, актуальність чого набуває особливої гостроти. Зазначимо, що програми схвалено науково-методичною комісією з позашкільної освіти Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства і науки України (протокол №3 від 29.12.2015 р.), тобто повністю готові до використання.

Коротко окреслимо зміст кожної програми:

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Витинанка» (авт. І.Д.Бровко, А.В. Корнієнко) розрахована на 2 роки навчання (*початковий та основний рівень*), призначена для вихованців молодшого і середнього шкільного віку.

Зміст програми першого року навчання передбачає формування в учнів

інтересу до декоративно-ужиткового мистецтва взагалі і до витинанки зокрема, знайомство з різноманітними видами витинанок, техніками та прийомами витинанки, розвиток у вихованців творчих задатків і здібностей.

Програма другого року навчання спрямовує гуртківців на більш глибоке оволодіння мистецтвом витинання, передбачає удосконалення набутих раніше умінь, навичок та прийомів роботи, творчу самореалізацію учнів.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Народні ремесла України» (авт. Н.В. Кіріченко, А.В.Корнієнко) передбачає 2 роки навчання (*початковий та основний рівень*), спрямована на вихованців молодшого, середнього і старшого шкільного віку. Програма інтегрує знання гуртківців з історії, народознавства. Під час навчання вихованці опановують різні техніки і прийоми виготовлення різноманітних виробів. Вони отримують початкові знання про властивості матеріалів, форми й декорування виробів, їхню залежність від призначення, поняття про ритм, рапорт, симетрію, асиметрію, кольорову гармонію.

На заняттях початкового рівня вихованці знайомляться з культурою українського народу, історією народної творчості. Здійснюють перші кроки у традиційних українських ремеслах: вишивки, бісероплетіння, килимарства та виготовлення сувенірів, оберегів. Програмою передбачено ознайомлення вихованців з правилами збирання, сортування та зберігання різноманітних матеріалів для роботи в гуртку.

На заняттях основного рівня учні закріплюють набуті вміння та навички. Вони вчаться планувати роботу над виробом, читати ескізи та креслення. На заняттях поглиблюються знання набуті на уроках малювання та трудового навчання в школі.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Плетіння та аплікація соломкою» (авт. Н.О.Санько, А.В.Корнієнко) передбачає 1 рік навчання (*початковий рівень*), спрямована на вихованців молодшого та середнього шкільного віку.

Зміст програми «Плетіння та аплікація соломкою» спрямований на

ознайомлення з різними техніками виконання декоративно - ужиткових робіт з соломі: аплікації, солом'яної іграшки, виробів з соломі ужиткового та декоративного призначення.

Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Кераміка» (авт. *О.Б. Худолей, А.В. Корнієнко*) передбачає 2 роки навчання (*початковий та основний рівень*), спрямована на вихованців молодшого, середнього та старшого шкільного віку.

Зміст програми спрямований на створення умов для здобуття учнями знань, умінь та навичок у роботі з глиною та іншими пластичними масами, ознайомлення з історією художньої кераміки та гончарства, навчання самостійного планування та організації власного трудового процесу, знаходження шляхів вирішення творчих завдань, оволодіння різноманітними техніками і прийомами ручного ліплення, формування і розвиток практичних вмінь і навичок зі створення самобутніх і оригінальних виробів, підвищення художньої культури дітей шляхом ознайомлення їх з творами майстрів художньої кераміки та гончарства.

Всі програми розроблено згідно з сучасними вимогами до навчальних програм з позашкільної освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Наукове видання. – К.Либідь, 2003.Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. – 280 с.
2. Етнокультурне виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в умовах позашкільного навчального закладу: метод. посіб. / [І. Д. Бровко, А. В. Корнієнко, В. В. Мачуський та інші]; за ред. А. В. Корнієнко. – Д. : Надруковано ПП Дрига Т.В., 2016. – 236 с.
3. Корнієнко А. В. Методика викладання декоративно-ужиткового мистецтва в позашкільних навчальних закладах / А. В.Корнієнко // Мистецтво та освіта. – 2015. – №3 (77). – С.39-42.
4. Мачуський В. В. Аксіологічний підхід до організації освітнього процесу позашкільного навчального закладу / Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри: зб. наук. праць. – Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. – С. 129-140.
5. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : методичний посібник / А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко [та ін.] ; за ред. В. В. Мачуського. – К. : ТОВ «Артмедіа прінт», 2017. – 272 с.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДЛІТКІВ З ТРУДНОЦЬМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкриті основні напрями роботи педагогів з організації соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії та технології її здійснення у загальноосвітній школі. Наголошено на необхідності комплексного підходу у здійсненні соціально-педагогічної підтримки.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, підлітки, соціальна взаємодія, технології.

The article reveals the main directions of the work of teachers on the organization of social-pedagogical support for adolescents with the difficulties of social interaction and the technology of its implementation in a comprehensive school. The necessity of an integrated approach in the implementation of socio-pedagogical support is emphasized.

Key words: social-pedagogical support, teenagers, social interaction, technologies.

Сьогодні життєдіяльність людини реалізується на шляхах все більш активного спілкування з іншими людьми за допомогою телекомунікаційних засобів, а також людей один з одним за допомогою комп'ютера. Сучасне суспільство потребує громадян, що здатні успішно вирішувати соціально-значущі проблеми та є компетентними у питаннях соціальної взаємодії.

Входження підростаючого покоління в соціум залежить від того, наскільки людина, ще будучи школярем, навчиться успішно здійснювати взаємодію з однолітками та дорослими. В першу чергу це стосується школярів підліткового віку. Прагнення підлітка зайняти нове місце у стосунках із людьми, прагнення до самоствердження й дорослості не завжди набуває адекватних форм вираження.

Вивченням теорії соціальної взаємодії займалися такі вчені, як П. Сорокін, С. Фролов, Т. Парсонс, Р. Лінтон, Дж. Хоуманс, Дж. Г. Мід, Г. Блумер, Е. Гоффман, З. Фрейд, Н. Смелзер, Г. Гарфінкель.

Дослідженню та розробці технологій соціально-педагогічної роботи у громаді присвячені роботи Т. Алексеєнко, Р. Вайноли, О. Безпалько.

Соціальну взаємодію у різновікових групах школярів досліджувала Л.В. Байбородова. Формуванню компетентної особистості присвячені дослідження І.А. Зимньої.

Аналіз наукової літератури та реальної педагогічної практики доводить, що при включенні школярів в систему соціальних відносин вчителі недостатньо уваги приділяють розвитку компетентності соціальної взаємодії. На нашу думку завданням школи є не тільки орієнтація на інтелектуальну підготовку школярів, але й формування у школярів навичок соціальної взаємодії.

На сьогодні у закладах освіти здійсненням соціально-педагогічної підтримки школярів займаються фахівці з соціально-педагогічної та психологічної роботи (соціальні педагоги, психологи), а також педагогічний колектив школи.

Спілкування з однолітками у підлітковому віці набуває величезного значення. Стосунки з товаришами перебувають у центрі особистого життя підлітка, багато в чому визначаючи всі інші сторони його поведінки і діяльності, у тому числі й навчальної.

Невміння або неможливість підлітка досягти, в силу яких-небудь обставин, певного положення приводить до різних порушень в навчальній діяльності, зниженню успішності, прояву недисциплінованості, аж до здійснення правопорушень. Такий вплив соціометричного статусу підлітка в класі на його шкільне життя визначається, перш за все, особливостями особистого розвитку в цей віковий період.

Для здійснення соціально-педагогічної підтримки підлітків характерними ознаками є системність, адресність, превентивність, сумісність, технологічність та фасілітаційна спрямованість. Відповідно до цих ознак в аспекті роботи соціального педагога загальноосвітньої школи соціально-педагогічна підтримка підлітків з труднощами соціальної взаємодії являє собою систему діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи, спрямовану на організацію конструктивної взаємодії всіх учасників педагогічного процесу та соціального середовища з метою надання підліткам адресної, превентивної та оперативної соціально-педагогічної допомоги в запобіганні та подоланні в процесі життєдіяльності різного роду перешкод [3].

Соціально-педагогічна підтримка щодо подолання труднощів соціальної взаємодії має здійснюватися за трьома основними напрямками: робота з підлітками; робота з батьками; робота з педагогами. Усі вони мають реалізовуватися комплексно для того, щоб уникнути негативного впливу зовнішніх чинників на процес подолання труднощів соціальної взаємодії.

Зупинимось докладніше на кожному з них.

Соціальна психологія поділяє взаємодію на два типи: кооперація та конкуренція. Кооперація передбачає об'єднання, координацію сил всіх учасників спільної діяльності, тобто носить позитивний характер, а успіх залежить від ступеня включеності кожного у процес. Конкуренція ж навпаки викликає протиставлення учасників один одному, тобто конфлікт.

Конфлікти між підлітками в межах школи, класу найчастіше засновані на емоціях і особистій неприязні. Конфлікт загострюється і охоплює все більше школярів. Знання чинників, які обумовлюють виникнення міжособистісних конфліктів в підлітковому середовищі, дозволяє розробити комплекс методів, спрямованих на їх профілактику та формування навичок успішного вирішення. Практика доводить, що підлітки, без спеціальної підготовки, не вміють самотійно вирішувати конфлікти, що виникають, і в їхніх конфліктних стосунках переважають деструктивні тенденції.

Тому дуже важливим є впровадження в шкільне життя процесу медіації – мирного способу вирішення конфліктів. Застосування таких практик досить ефективно, адже попередження конфлікту між учасниками навчально-виховного процесу, формування у школярів конструктивних взаємин, навички самотійного розв'язання конфліктів, засобами колективного та індивідуального впливів, формування позитивного шкільного мікроклімату – є одним із провідних завдань соціально-педагогічної підтримки у загальноосвітньому закладі.

Впровадження відновних практик відбувається через створення Шкільних служб порозуміння. Шкільна служба порозуміння (ШСП) – це команда підготовлених старшокласників-посередників (або медіаторів), які допомагають

своїм ровесникам розв'язувати конфлікти мирним шляхом (використовуючи у роботі відновні практики – медіацію однолітків, коло) та працюють над формуванням безпечної атмосфери у навчальному закладі [4].

Завдання ж соціального педагога полягає у підготовці медіаторів із числа учнів середньої та старшої школи, а також проведенні індивідуальних бесід та консультацій з найбільш «активними» учасниками конфліктних ситуацій.

Ще однією ефективною технологією соціально-педагогічної підтримки є організація проектної діяльності школярів.

В процесі групової взаємодії реалізується цілий комплекс педагогічних задач, а саме соціальних, естетичних, моральних та психологічних. Функції педагога полягають у створенні умов набуття досвіду колективної взаємодії з позиції самовизначення та самореалізації; демонстрація культурних цінностей спілкування та відносин між людьми з позиції довіри; демонстрація норм ставлення до людини з позиції її самоцінності; заохочення успішності участі у груповій взаємодії, підвищення його особистої компетенції та усвідомлення ним індивідуальним цілей. Саме в процесі організації та реалізації соціальних проектів школярі мають можливість розкритися та подолати міжособистісні перепони [1].

Наступною технологією соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії є тренінгові заняття.

Тренінг є ефективним груповим методом соціально-педагогічної роботи і відповідає природньому прагненню підлітків до спілкування, створює найкращі умови для набуття навичок міжособистісної комунікації, сприяє створенню позитивного образу власного «я», гармонізує стосунки з оточуючими.

Основна мета тренінгових занять полягає у розвитку соціально-комунікативного потенціалу підлітків, який складається з соціальної компетентності, адекватної самооцінки, почуття впевненості та навичок ефективної взаємодії в колективі, що в підсумку призводить до формування соціально-компетентної особистості [2].

Іншим напрямком у роботі педагогів з організації соціально-педагогічної підтримки підлітків з труднощами соціальної взаємодії є робота з батьками. Як і у випадку з підлітками, у роботі з батьками реалізуються індивідуальні та колективні форми роботи. Однак суттєва відмінність полягає в тому, що робота з батьками має обмеження за часом. Основна увага зосереджується на двох напрямках – просвітницькому та превентивно-корекційному.

Перший напрям передбачає проведення тематичних батьківських зборів, круглих столів, лекторіїв із залученням фахівців різних служб, індивідуальне консультування.

Ефективним способом здійснення превентивно-корекційної роботи є залучення батьків до спільної діяльності з дітьми в межах реалізації соціальних проєктів. Саме така соціально-корисна діяльність сприяє зближенню та налагодженню конструктивної взаємодії між батьками та підлітками та розкриттю їхнього внутрішнього потенціалу.

Діяльність соціального педагога нерозривно пов'язана з роботою педагогів школи і носить системний характер. Взаємодія з педагогічним колективом здійснюється в наступних напрямках: індивідуальна робота з проблеми учня будується з класним керівником, вчителем-предметником, вузькими спеціалістами школи.

З класними керівниками вибудовується найбільш тісний контакт, тому що цей фахівець надає первинну допомогу дитині у вирішенні його проблем.

Вчителі-предметники безпосередньо спілкуються з підлітками під час навчально-виховного процесу. Взаємодія будується на основі рішення навчальних проблем дитини, контролю його здатності до навчання і відвідуваності.

Взаємодія з фахівцями школи вузької професійної спрямованості (психологи, педагоги-організатори, логопеди, фельдшер та інші) здійснюється при необхідності надання конкретної професійної допомоги.

Доцільною та необхідною є участь соціальних педагогів в роботі методичних об'єднань класних керівників, засідання яких мають практичне

значення і проводяться в різних формах: тренінги, дискусії, ділові ігри, педагогічні майстерні. Учителям пропонується великий практичний матеріал щодо підвищення педагогічної грамотності батьків і активні форми взаємодії сім'ї і школи. Соціально-педагогічні консультації включають в себе питання соціального і педагогічного характеру спрямовані на вирішення конкретної проблеми [2].

Кінцевою метою соціально-педагогічної підтримки шкільного соціального педагога має бути забезпечення включення підлітків у відкритий освітній простір для вільної соціальної взаємодії в системі «школа - родина - соціальне середовище».

Література

1. Виховання особистості у добродійній діяльності : метод. посіб. / [Алексєєнко Т.Ф., Данілова А.П., Малиношевський Р.В. та ін..] / під заг. ред Т.Ф. Алексєєнко. – Ніжин : ПП Лисенко, 2015. – 192 с.
2. Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб. / [Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Куниця Т. Ю., Малиношевський Р. В., Сергєєва Н.В.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – К. : ТОВ “Задруга”, 2017. – 168 с.
3. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / [Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – К. : ТОВ “Задруга”, 2017. – 168 с.
4. Шкільні служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження : посіб.. – К., 2009. – 167 с.

Лавринчук В.П., м. Київ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Статтю присвячено проблемі формування національної свідомості учнів на уроках української мови. На фактичних матеріалах вправ, підібраних до кожного уроку, на проблемних питаннях, що ставляться при вивченні тих чи інших тем, інтегруванні української мови та літератури, й, можливо, інших дисциплін формуємо і розвиваємо любов до рідної землі, Батьківщини, шліфуємо національну самосвідомість.

Ключові слова: національна свідомість, Україна, Батьківщина, патріотизм, нація, народ.

The article is devoted to the problem of formation of students' national consciousness at Ukrainian language lessons. The author highlights the ways how to form and develop love for our native land, homeland, and national identity. They are the factual materials of the exercises selected for each lesson, the problematic issues that are put into the study of certain topics, integration of the Ukrainian language and literature, and other subjects.

Keywords: national consciousness, Ukraine, motherland, patriotism, nation.

Уже більше півстоліття точиться дискусія про те, яка Симоненкова Україна для сучасного покоління має бути пріоритетною: чи «в «Букварях» наряджена і заспідничена, поворозками зв'язана, ледве жива, на обличчі тремтить в тебе радість позичена, на устах скам'яніли казенні слова...», чи коли Україна бунтує, «коли гнівом під кручі клекоче Дніпро», коли думає, коли баче і чує, і несе од криниці вагоме відро? Якому образу надамо перевагу? Яку Україну будуватимемо? Які методи, засоби, форми роботи має застосовувати учитель-словесник, щоб не фальшивою, а живою, не замордованою, а квітучою постала перед нами Україна – Європейська держава.

Навчально-виховний процес Нової української школи необхідно вибудовувати таким чином, щоб постійно пробуджувати в учнів національні почуття, виховувати в них повагу і любов до свого народу, до його віковічних моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, а на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру.

Повага до своєї Вітчизни починається з рідного слова, в якому і любов до матері, і любов до народу, і відповідальність перед майбутніми поколіннями.

У формуванні національної свідомості не можна оминати проблеми мови та мовлення. Учнівська молодь має усвідомити, що без оволодіння державною мовою неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі господарства.

Тож перед викладачем-словесником постає важливе завдання: сформувати національно-мовну особистість, яка має володіти наступними вміннями та навичками: виявляти інтерес до вивчення української мови, відчувати потребу у здобутті знань і виробленні комунікативних умінь; створювати тексти, використовуючи різні мовні і мовленнєві засоби; імпровізувати відповідно до ситуації спілкування; будувати монологічний

виступ, у тому числі дискусійного характеру; користуватися різними стилями і типами мовлення; уміти поєднувати репліки у процесі діалогу, розгортати діалог; дотримуватися основних правил спілкування під час монологічного та діалогічного мовлення.

Ці завдання успішно вирішуються на уроках пояснення нового матеріалу, систематизації та узагальнення знань з основного курсу мови, а також на уроках розвитку мовлення, де учні удосконалюють власні мовленнєві вміння й навички, створюючи діалоги на запропоновану тему, готуючи виступи до дискусій, усні твори, роблять вправи з редагування текстів, виявляючи власну правописну та стилістичну грамотність. На мою думку, якщо учитель сам не буде демонструвати віртуозного володіння усіма прийомами та методами викладання української мови, то чи варто сподіватися від учнів належного засвоєння матеріалу. Адже любов, повага – це більше вчинки, а не слова. Працюючи над мовним матеріалом, намагаємося прищеплювати цю любов через слово.

Для досягнення поставленої мети, я використовую різноманітні форми роботи.

Поетичні хвилинки. Учням даємо певний набір слів: верба, калина, Батьківщина, мати, рідна, земля, дорога, небо. Завдання: складіть поетичні рядки. Учні можуть працювати у командах або складати самостійно поезію. Такий вид роботи може бути використаний при вивченні будь-яких тем, і як конкурсний у тому числі.

Навчальні диктанти, вибірккові диктанти, розподільні диктанти, диктанти із граматичним завданням

Основне завдання текстів диктантів полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови — її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), тобто забезпечує належний рівень

комунікативної компетенції, виховання національно-свідомого громадянина України.

«Часто в душі моїй звучить голос матері, що читає мені чудові рядки Тараса Григоровича Шевченка про сонечко, веселку, сокорину. Мені пригадується передвечірня година, коли я сидів на руках материнських. Пам'ятається, як на квітці трепетав великий барвистий метелик, шелестіло листя на тополі. На зеленій галявині під тополю стояв півень з червоним гребінцем, а в блакитному небі пливла біла хмаринка. Заходило сонце, від ставка пливла хвиля прохолоди. Мати заспівала пісню. Така прекрасна була та пісня, що, здавалося, і листочки на тополі перестали шелестіти, прислухаючись до материнського співу. Та хвилинка запам'яталася на все життя. Мабуть, із неї починається моє життя в казковому світі слова.» За В.Сухомлинським, 101 сл.

Граматичні завдання:

1. Друге речення розкласти на словосполучення, визначити головні і залежні слова.
2. Виділити граматичні основи перших чотирьох речень.
3. Розібрати за будовою слово «слабкодухі»

Редагування тексту: (6 клас. Вивчення теми “Зміни приголосних при творенні слів: іменників із суфіксом -ин(а) від прикметників на -ський,-цький; буквосполученням -чн- (-шн-).”)

1. Учням дано завдання відредагувати текст, виправити граматичні та пунктуаційні помилки, відгадати ключове слово, закодоване в українському алфавіті.

Шановний друг(29)! Звертаюся до тебе, козак(1) бо твоя ирудиція(2) й знаня(16) допоможут (32) знайти мені ...

Привид з повісті

“Козацька шабля”

Учні виправили помилки та знайшли закодоване слово «шабля».

2. Виправши орфограми, знайдеш закодоване слово. (Назва замку, де схована шабля) У виправлених словах підкресли букви під цифрами: 2, 1, 2,1, 5, 2, 4, 6

- ▶ Вищий, дорощий, нижчий, лехий.
- ▶ Безпечний, вічний, місячний, сердешний, сонячник.
- ▶ Празький, тюрський, запорізький, німецький, ткатський.
- ▶ Німеччина, Туреччина, Галиччина, козаччина, солдатчина.
- ▶ Вужчий, душчий

Рольові ігри. (5 клас. Вивчення теми «Словосполучення. Речення. Головні і другорядні члени речення»)

Діти пробують себе у ролі юних журналістів на телеканалі «З «Домінантою» ти не один». Урок проходить під гаслом «Нас єднає мова».

Для систематизації знань і пояснення нового матеріалу використовуємо такі речення:

- Мова – ДНК нації
- Рідна мова дається народові Богом, чужа - людьми, її приносять на вістрі ворожих списів.
- Бринить-співає наша мова,
Чарує, тішить і п'янить. (О. Олесь)
- Раби – це нація, котра немає Слова,
тому й не може захистити себе. (О. Пахльовська)
- Нації вмирають не від інфаркту,
Спочатку їм відбирає мову. (Ліна Костенко)
- Доля кожної мови залежить і від того, як відгукнеться на рідне слово наша душа, як рідне слово бринітиме в цій душі, як воно житиме в ній. (О.Гончар)

Завдання для учнів: пояснити значення речень, зробити синтаксичний розбір.

Розподіляємо дітей на три команди, де вони працюють, як юні журналісти, створюючи власні програми на кшталт «Світ навиворіт», «Караоке на майдані!», «Навколо світу». Кожна із команд отримує завдання.

«Світ навиворіт»: Складіть текст з 4-5 речень про Україну, як країну цікаву для європейця. Підкресліть головні та другорядні члени речення.

«Караоке на майдані»: скласти римовані рядки про квітучу українську мову.

«Навколо світу»: скласти поширені речення на основі непоширених. Київ – столиця. Місто вражає. Спілкуються охоче.

Завдання із складанням текстів можна ускладнити:

- Скласти тексти різних стилів мовлення;
- Скласти тексти різних типів мовлення;
- Скласти діалог на одну із запропонованих тем;
- Написати есе про красу української мови. Виразно виголосити.

Розвиткові мовної особистості сприяє і позаурочна робота, спрямована на виховання учнівської молоді: проведення предметних тижнів з мови та літератури; святкування Міжнародного дня рідної мови та Дня української писемності; українські вечорниці та літературні вечори ; участь у мовних конкурсах імені П. Яцика та Т. Шевченка участь в олімпіаді з української мови і літератури; робота з організації учнівських поетичних проб пера. Ці форми роботи допомагають учителеві донести до учнів істину: « Рідна мова – це основа нашого буття, це те, що вирізняє нас у світовому соціумі серед тисяч народів, робить особливими, унікальними у своїй самотності.» Таким чином, формування національно-мовної особистості на уроках української мови є необхідною передумовою для виховання національно свідомих українців.

Й останнє зауваження. Якщо демонструвати фальшиву любов до власної держави й народу, бути «манкуртами» у вишитих маминих сорочках, то чи варто сподіватися на успіх, адже любов – це, перш за все, дія – вперта і наполеглива. Згадаймо В.Симоненка, який стверджує:

Бо щире, високе небо

Не підмалюєш квачем,
Бо величі справжній не треба
Спиратись на плечі нікчем.

Література:

1. gromadjangayvoron.blogspot.com/2016/.../blog-post_26.ht...
2. klasnaocinka.com.ua/.../formuvannya-patriotichnogo-vikho...
3. Поезії В. Симоненка.
4. Кобцев Д.А., Приходько І.Ф. Рідна мова: Зб. Диктантів із завданнями 5-11 кл., Навч.-метод. Посібник. – Львів: Світ, 2004. – 480с.

Литовченко О.В., м. Київ

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ТА ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО НАПРЯМУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Матеріали статті представляють ціннісні орієнтири та зміст соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти. Актуалізовано завдання щодо оновлення змісту позашкільної освіти; представлено сучасні освітні програми творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, зокрема «Основи учнівського самоврядування» та інші; зроблено висновок про необхідність удосконалення соціально-педагогічних технологій.

Ключові слова: *позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти, соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти, освітні програми, учнівське самоврядування.*

Article submissions represent the value orientations and the content of the social rehabilitation direction of out-of-school education. The task of updating the contents of out-of-school education is updated; modern educational programs of creative associations of social and rehabilitation direction are presented, in particular, "Fundamentals of student self-government" and others; the conclusion is made on the need to improve social and pedagogical technologies.

Key words: *out-of-school education, institutions of out-of-school education, social and rehabilitation direction of out-of-school education, educational programs, student's self-governing body.*

Розвиток позашкільної освіти України відбувається у складних соціально-економічних і політичних умовах. Водночас, триває реформування цієї освітньої ланки у загальному контексті змін у освітньому законодавстві, освіті країни загалом. Таким чином, внесено зміни до Закону України «Про позашкільну освіту», потребує оновлення Концепція позашкільної освіти тощо. За таких обставин актуалізується завдання створення сучасного змістово-методичного забезпечення позашкільної освіти на засадах законодавчих новацій, сучасних психолого-педагогічних підходів та із врахуванням

соціального замовлення. В основу змісту позашкільної освіти мають бути покладені *ціннісні орієнтири українського суспільства*. Зокрема, такі цінності, як мир, незалежність, справедливість та інші набувають сьогодні ще більшої ваги.

У загальному контексті саме творчі об'єднання *соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти* набувають вагомого значення. До соціально-реабілітаційного напрямку належать: клуби старшокласників, клуби спілкування, євро-клуби, школи лідерів та об'єднання учнівського самоврядування, творчі об'єднання для дітей з особливими потребами; творчі об'єднання, які мають на меті профілактику відхилень у соціальному розвитку і поведінці дитини тощо. Зокрема, мережа євро-клубів в умовах прагнення України до європейської інтеграції залучають учнівську молодь до спільної європейської культурної спадщини, *демократичних цінностей*, а також осмислення сучасних проблем європейської спільноти.

Суттєвими є роль та завдання творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, орієнтованих на дітей із особливими потребами та дітей, які потребують підвищеної уваги, що обумовлено соціально-економічним станом, військовими діями на сході країни. Значною залишається частка вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (6 тис. 909), дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (10 тис. 626), дітей із малозабезпечених сімей (43 тис. 28; за період з 2015 по 2016 рік відбулося збільшення цієї категорії на 1 тис. 964 дитини) (Інформаційний бюлетень «Позашкільні навчальні заклади МОН України» станом на 01.01.2015 та 01.01.2016).

Зміст соціально-реабілітаційного напрямку представлено також у освітніх програмах, навчальних та тренінгових курсах, спрямованих на формування здорового способу життя дітей та молоді (наприклад, тренінг-курс «Сприяння просвітницькій роботі рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя», «Кроки до здоров'я» та інші), формування безпечної поведінки (наприклад, «Правила дорожнього руху і робота загонів ЮІР в навчальних

зкладах України)), програми проведення дозвілля («Культура дозвілля»); програми, спрямовані на соціальну реабілітацію підлітків з девіантною поведінкою, підготовку старшокласників до сімейного життя (наприклад, «Школа майбутніх батьків») тощо.

Таким чином, ціннісні орієнтири зумовлені також специфікою соціально-реабілітаційного напрямку, зокрема щодо *створення рівних можливостей, цінності здорового способу життя та інших соціально важливих цінностей*.

На сьогодні у зв'язку із тим, що термін дії багатьох освітніх програм, які мають відповідний гриф МОН України, спливає, – існує необхідність розроблення, апробації та затвердження нових сучасних програм. Зокрема, серед нових затверджених програм переважають програми психологічного спрямування («Грамматика ефективного спілкування» (автор В.Митченко) (вікова категорія вихованців – 10-14 років); «Пізнай себе» (автор З.Козачук) (15-17 років); «Психологічна майстерня» (автори О.Кушнір, Г.Морміль) (16-18 років); «Психологічний проектор» (автори В.Кізіма, Ю.Сапонова) (діти старшого шкільного віку); «Танцювально-рухова психологія» (автор Л.Левковець) тощо).

Актуальним завданням у контексті оновлення змісту соціально-реабілітаційного напрямку є створення сучасних освітніх програм, які мають на меті підготовку учнів до роботи в органах учнівського самоврядування, виховання активних і свідомих громадян України.

Спільно з педагогами закладу позашкільної освіти (Д. Панченко) нами розроблено *освітню програму «Основи учнівського самоврядування»*, що реалізується у творчих об'єднаннях соціально-реабілітаційного напрямку та спрямована на вихованців віком від 14 до 18 років (8-11 класи). Мета програми – створення умов для соціального розвитку, самореалізації особистості у соціальному житті, розвиток лідерських якостей вихованців.

Серед основних завдань програми наступні:

- створення умов для засвоєння учнями знань із теорії лідерства, особливостей організації учнівського самоврядування, діяльності парламенту дітей та юнацтва;
- виявлення та розвиток потенційних можливостей кожної дитини, формування лідерських якостей, створення умов для самореалізації особистості;
- виховання свідомих громадян України, які люблять свою країну, прагнуть сприяти її розвитку і є достатньо компетентними для цього тощо.

Освітня програма передбачає два роки навчання. Програма першого року має на меті здобуття учнями загальних знань про сутність, завдання, особливості організації учнівського самоврядування, зокрема, Парламенту дітей та юнацтва, а також набуття досвіду участі у акціях, форумах, флешмобах, підготовці та реалізації соціальних проектів тощо.

Програму другого року навчання спрямовано на поглиблення знань про особливості діяльності органів учнівського самоврядування, здобуття знань про соціально-економічні аспекти самоврядування, психологію лідерства, вимоги до громадянської позиції лідера в сучасних умовах розвитку країни; її зміст передбачає створення умов для самореалізації особистості, розвитку її творчого потенціалу, становлення громадянської позиції шляхом залучення вихованців до акцій, форумів, соціальних проектів тощо.

Форми і методи навчання: дискусії і дебати, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, соціально-психологічний тренінг, проектування, захист творчих завдань, учнівська конференція, конкурси, акції, презентації, флешмоби, форуми тощо. Доцільними є екскурсії, творчі зустрічі, ділові ігри тощо. Методи контролю за отриманими результатами: учнівська конференція, презентація соціальних проектів, конкурси (проектів, «Лідер року» та ін.).

Основний зміст програми викладено у темах: «Учнівське самоврядування: сутність, завдання, організація. Історія розвитку учнівського самоврядування», «Система та механізм роботи комісій Парламенту дітей та

юнацтва», а також «Психологія лідерства», «Стратегії успіху лідерів. Участь дітей і молоді у процесі прийняття рішень» тощо.

Серед тем у межах навчання також наступні: «Основи проектної роботи. Реалізація соціального проекту» (передбачає ознайомлення учнів із основами соціального проектування; особливостями соціального проекту, структурою проекту та технологією соціального проектування); «Інформаційне забезпечення органів учнівського самоврядування» (теоретична частина передбачає ознайомлення з основами інформаційного забезпечення органів учнівського самоврядування, особливостями, етичними аспектами та безпекою роботи з Інтернет-ресурсами; практична частина – створення інформаційного центру, підготовка матеріалів для представлення роботи у Інтернет-ресурсах, соціальних мережах).

Зважаючи на актуальність таких завдань та вимоги до громадянина-лідера сьогодні, програмою передбачено тему «Лідерство як чинник суспільного розвитку. Громадянська позиція лідера. Патріотизм і відповідальність громадянина України», у межах якої заплановано бесіду про сучасні події в країні, дискусію «Що означає бути патріотом своєї країни» та ін.

Таким чином, у сучасних умовах розвитку країни позашкільні навчальні заклади володіють унікальними можливостями щодо формування світогляду, системи цінностей особистості. Вагомим є потенціал творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку. Актуальність даного напрямку позашкільної освіти зумовлює необхідність постійного оновлення та удосконалення його змісту та соціально-педагогічних технологій.

Лозова О. Б., м. Київ

ГРОМАДЯНСЬКЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ

У статті висвітлюються питання значення літературної освіти у формуванні національної свідомості молоді. Наведені приклади систематичної роботи вчителя-мовознавця на уроках української літератури над формуванням національно-патріотичної

вихованості учнів упродовж вивчення поетичних, прозових і драматичних творів української класики.

Ключові слова: громадянське виховання, національне виховання, полікультурна освіта, національна гідність, національно-мовна особистість.

The article is devoted the importance of literary education in the formation of the national consciousness of young people. The above examples of the systematic work of the teacher-linguist at the lessons of Ukrainian literature on the formation of national patriotic education of students during the study of poetic, prose and dramatic works of Ukrainian classics.

Key words: civic education, national education, multicultural education, national dignity, national and linguistic personality.

Структура національного виховання на сучасному етапі розбудови української держави важливого значення набуває формування почуття патріотизму, національної самосвідомості учнівської молоді як запоруки її активної участі в соціально- економічній діяльності. Тому навчально-виховний процес у навчальному закладі необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити в учнів національні почуття, виховувати в них повагу і любов до свого народу, до його віковичних моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру. Адже національне виховання включає в себе кілька складових. Цей складний і тривалий процес передбачає цілий комплекс організаційних, дидактичних, методичних, психологічних, виховних заходів. І рідна мова та література в цьому комплексі (разом з історією України – не просто найголовніша складова, а й фундамент цієї ідеологічної системи.

Літературній освіті також відводиться особлива роль у формуванні соціального й морального обличчя юних громадян нашого суспільства, оскільки література є могутнім джерелом національної духовності, своєрідним генетичним кодом, пам'яттю народу. У художній літературі знаходять своє вираження його історія, його моральні цінності, ідеали, традиції, його ментальність, національний характер. Оволодіння національною літературою – це шлях до досконалого оволодіння українською мовою. Адже першоелементом літератури є мова в її різноманітних стильових вираженнях.

Літературу сприймають як першооснову духовного та соціального розвитку суспільства. Уроки літератури повинні стати основою патріотичної вихованості учнів, їхнього громадського змушнення, високої моральності та працелюбства, естетичної наснаги.

Художня література спонукає учнівську молодь захоплюватися красою і самотнім багатством рідної землі, національно- визвольною боротьбою українців, їхнім славетним минулим. Нині відбувається активний процес дослідження творчості митців, чий імена були безпідставно забуті, визначається їхнє місце в літературі свого часу і в духовній скарбниці сучасності. У цих дослідженнях й оцінці допомагають нам «Історія українського письменства» Сергія Єфремова, «Історія української літератури» Дмитра Чижевського, літературознавчі праці Михайла Грушевського, Григорія Костюка, Михайла Возняка та інших.

Вагомих результатів учитель-словесник досягне тільки тоді, коли він має продуману систему роботи над формуванням національно-патріотичної вихованості учнів упродовж вивчення поетичних, прозових і драматичних творів художньої літератури. Створена й апробована система роботи з питань патріотичного виховання під час вивчення творів Т.Шевченка, Лесі Українки, В.Барки, У. Самчука, Т. Осьмачки, В. Сосюри, О. Гончара, О.Довженка, П. Загребельного, В. Симоненка, Л. Костенко, В. Стуса та інших письменників передбачає виховання любові до Батьківщини, рідної мови, історії та культури, почуття національної самосвідомості, господаря власної землі, повагу до славних синів і дочок України, шанобливе ставлення до культур усіх народів світу, відповідальність кожного за долю нації. Таким чином, зміст програми з української літератури в старшій школі підпорядковується головній виховній меті - формувати національно свідому, духовно багату особистість, здатну до самовизначення, самореалізації та самовдосконалення.

На уроках української літератури мистецтво слова повинно пробуджувати національну свідомість. Національні і загальнолюдські цінності, відтворені в мистецтві, допомагають формуванню духовно багатой особистості,

громадянина, що має високі етичні й моральні чесноти, шанує минуле, дбає про майбутнє свого народу, України. Навчальні програми, за якими працюють учителі-словесники, містять ряд змін як у структурному, так і в змістовому планах. У програмі з'явилися нові твори для текстуального вивчення і самостійного читання, нові списки творів для позакласного читання; передбачено також вивчення літератури рідного краю.

Але важливу роль відіграє також питання методичного інструментарію при реалізації цієї мети. Методична система літературного навчання передбачає роботу, спрямовану на використання ефективних методів і прийомів, за допомогою яких в учнів виробляються певні судження й оцінки, удосконалюються вміння та навички самостійного аналізу літературного твору, постановки доступних для віку учнів проблем за темою тощо. В основу системи патріотичного виховання на уроках української літератури потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення розбудувати Українську державу. Творчі зусилля кожного викладача мають бути спрямовані на те, щоб підвищити виховний рівень сучасного уроку та його творчий потенціал, створити оптимальні можливості для розвитку самостійного творчого мислення учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності, формування патріотичних почуттів під час вивчення літератури.

Тому національно-патріотичне виховання на уроках літератури має здійснюватися на основі проблемного вивчення художніх текстів, де є активна чи пасивна позиція героїв у ставленні до проблем національного відродження; їхньої системності. Якісна зміна у викладанні української літератури сприятиме становленню і розвитку насамперед національно свідомої особистості, бо в почуттях і характерах учнівської молоді домінуватиме не космополітизм, а український патріотизм, бажання жити і працювати задля розквіту Української держави.

Говорячи про твори І.Нечуя-Левицького «Князь Єремія Вишневецький», І.Багряного «Тигролови», О.Довженка «Україна в огні» та інші, слід показувати процес формування української національної ментальності під дією історичних

факторів. У них відтворено причинно-наслідкові зв'язки між суспільними ситуаціями насильства та утвердження у психіці людини активного чи пасивного ставлення до проблеми національного відродження. Характеризуючи період, що вивчається в портретах видатних письменників, варто назвати провідні політичні ідеї тогочасної влади і провідні політичні ідеї, які сповідували українські письменники. Слід відповісти на питання: які ідеї об'єднували літераторів, а які, можливо, їх розділяли на групи, як впливала тодішня політика держави на розвиток українського письменства? Висвітлюючи біографію письменника, потрібно з'ясувати, як його політичні погляди вплинули на творчість, визначити провідні ідеї творчості того чи іншого автора в цілому. Під час аналізу конкретного художнього тексту необхідно виявити оцінку, виражену автором у творі, аналізуємо політичну позицію героя, якщо він її має. Так, у поезії В.Стуса «О земле втрачена, явися...» образно виражене патріотичне почуття надзвичайної сили. Розкриваючи історію його написання, учитель має розкрити політичну причину появи твору: поет був політв'язнем радянської тюрми, засудженим як член забороненої правозахисної організації, поборником прав української етнічної нації.

Чудовий матеріал для національного виховання містить перший варіант початку повісті «Кайдашева сім'я» І.Нечуя – Левицького. Учитель може провести порівняльний аналіз першого і другого зразків початку твору, разом з учнями визначити ідейно-художню різницю між ними. Робиться акцент на патріотичній спрямованості першого варіанту початку повісті, в центрі зображення якої – національна руйнація України в умовах колоніальної дійсності, духовний занепад народу, втрата ним одвічного прагнення до волі й незалежності, почуття національної гідності.

Аналізуючи художні твори, учні починають розуміти, що рід і народ – складові одного духовного ланцюга. На основі зіставлення фактів історії та створених митцем художніх образів учні стверджують: народ є суб'єктом історії і її безстороннім суддею, а народ складається з багатьох родин. Отже,

кожний є членом своєї сім'ї і водночас представником народу, відповідальним за його долю, історію, сьогодення і майбутнє, якого немає без минулого.

Мовна особистість тлумачиться нами як сукупність пізнавальних, емоційних та мотиваційних властивостей, що забезпечують мовну компетенцію людини як носія певного національно-культурного простору. У цьому розумінні мовною особистістю є суб'єкт, мова якого якнайповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що проявляється у вербальних і позалінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету тощо. Тож перед викладачем-словесником постає важливе завдання: сформувати національно- мовну особистість, яка має володіти наступними вміннями та навичками: виявляти інтерес до вивчення української мови, відчувати потребу у здобутті знань і виробленні комунікативних умінь; створювати тексти, використовуючи різні мовні і мовленнєві засоби; імпровізувати мовлення відповідно до ситуації спілкування; будувати монологічний виступ, у тому числі дискусійного характеру; користуватися різними стилями і типами мовлення; уміти поєднувати репліки у процесі діалогу, розгортати діалог; дотримуватися основних правил спілкування під час монологічного та діалогічного мовлення. Ці завдання успішно вирішуються на уроках систематизації та узагальнення знань з основного курсу мови, а також на уроках розвитку мовлення, де учні удосконалюють власні мовленнєві вміння й навички, створюючи діалоги на запропоновану тему, готуючи виступи до дискусій, усні твори, роблять вправи з редагування текстів, виявляючи власну правописну та стилістичну грамотність.

Розвиткові мовної особистості сприяє і позаурочна робота, спрямована на виховання учнівської молоді: проведення предметних тижнів з мови та літератури; святкування Міжнародного дня рідної мови та Дня української писемності; українські вечорниці та літературні вечори; участь у мовних конкурсах імені П. Яцика та Т. Шевченка участь в олімпіаді з української мови і літератури; робота з організації учнівських поетичних проб пера. Ці форми роботи допомагають учителям донести до учнів істину: «Рідна мова – це основа

нашого буття, це те, що вирізняє нас у світовому соціумі серед тисяч народів, робить особливими, унікальними у своїй самотності». Таким чином, формування національно-мовної особистості на уроках української мови є необхідною передумовою для виховання національно свідомих українців.

Література

1. Бех, І. Патріотичне виховання дітей та молоді / І. Бех, К. Чорна // Позашкілля. – 2011. – № 10. – С. 9-16.
2. Дудар, О. В. Залучення національних традицій до сучасної системи виховання / О. В. Дудар // Класний керівник. – 2012. – № 1/2. – С. 22-23.
3. Зелюк, В. В. Формування патріотизму, свідомої громадянської позиції та зміцнення моральності учнівської молоді: досвід і проблеми / В. В. Зелюк // ПостМетодика. – 2009. – № 4. – С. 57-59.
4. Кожем'яка, О. Л. Виховний потенціал проектної діяльності / О. Л. Кожем'яка // Історія та правознавство. Позакласна робота. – 2014. – № 3. – С. 2-4.
5. Степаненко, І. Ю. Виховання патріотизму й національної свідомості учнів шляхом використання елементів інноваційних технологій: прогр. вихов. роботи клас. керівника / І. Ю. Степаненко // Вивчаємо укр. мову та л-ру. Позакласна робота. — 2014. — № 3. — С. 2-6.
6. Висловлювання В.О. Сухомлинського про культуру спілкування педагога і учня] // Освіта України. – 1998. – 28 жовт. – С. 9.

Луценко В.О., м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ В СТОСУНКАХ ІЗ ОДНОЛІТКАМИ

У даній статті розкриваються особливості міжособистісних відносин у дітей дошкільного віку, способи спілкування дошкільників із ровесниками та дорослими людьми. Також автор звертає увагу на особливості поведінки та її вплив на взаємовідносини в дитячому колективі.

Ключові слова: діти дошкільного віку, спілкування.

The article describes the features of interpersonal relationships in preschool children, how to communicate with peers and preschool children by adults. The authors also draw attention to the behaviors of preschool children and its effect on relationships in the team.

Keywords: preschool children, communication.

Дошкільне дитинство – важливий період психічного розвитку, вік початкового фактичного утворення особистості (О. Леонтьєв). У даний період формуються психічні функції, складні види діяльності (гра, спілкування з дорослими та однолітками), виникають ієрархія мотивів і потреб, самооцінка, вольова регуляція, з'являються моральні прояви у поведінці, формується

розуміння та прийняття своєї статевої належності, усвідомлення її незмінності [2].

Дитина інтенсивно опановує мовленням, культурою людського спілкування, бо поза спілкуванням неможливий розвиток специфічно людських психічних функцій, особистісне становлення. При цьому важливо відмітити, що розумовий розвиток дитини безпосередньо пов'язаний з вихованням і виникає завдяки ранній соціалізації дитини, тобто, завдяки взаємодії з соціальним оточенням. Ставлення до інших людей складає основну людського життя, її серцевину. За словами С. Рубінштейна, серце людини все зіткано з її відносин з іншими людьми, з ними пов'язаний головний зміст психічного, внутрішнього життя людини. Саме ці відносини народжують найбільш сильні переживання та головні людські вчинки. Відношення до іншого є центром становлення особистості та багато в чому визначає моральну цінність людини [1].

Міжособистісні відносини зароджуються й найбільш інтенсивно розвиваються в дошкільному віці, оскільки від самого народження дитина живе серед людей і неминуче вступає з ними в певну взаємодію. Досвід таких перших стосунків як з дорослими, так і з однолітками закладає підвалини для подальшого розвитку особистості дитини. Цей перший досвід багато в чому визначає особливості самосвідомості дитини, її ставлення до оточуючого світу, її поведінку та самопочуття в людському оточенні.

Проте, досвід перших відносин з однолітками є тим фундаментом, на якому вибудовується подальший розвиток особистості дитини. Цей перший досвід багато в чому визначає характер ставлення дитини до себе, до інших, до оточуючого світу в цілому, окрім того, далеко не в кожному випадку він складається позитивно. Щоб запобігти цьому важливо знати вікові особливості спілкування дітей, особливості розвитку спілкування дитини з однолітками.

У контексті цього, слід наголосити, що спілкування дошкільників з ровесниками абсолютно не подібне до спілкування з дорослими. Вони по-іншому розмовляють, дивляться один на одного, інакше поведуться. Перше, за все, це надзвичайно яскраве емоційне забарвлення самого процесу дитячого

спілкування. Дітям майже не вдається це робити спокійно, тихо, вони галасують, пишчать, сміються, бігають, лякають один одного і при цьому перебувають у неймовірному захваті. У спілкуванні однолітків спостерігається приблизно вдесятеро більше яскравих, експресивно-мімічних проявів, що виражають найрізноманітніші емоційні стани: від шаленого невдоволення до бурхливих радощів, від ніжності й співчуття до бійки [3].

Іще одна важлива особливість контактів дітей виявляється у нестандартності їхньої поведінки, відсутності будь-яких правил і етичних форм. Якщо у спілкуванні з дорослими вони дотримуються (чи намагаються) певних поведінкових норм, то під час взаємодії з однолітками використовують неочікувані та непередбачувані звуки й рухи. Вони можуть скакати, кривлятися, передражнювати один одного, видавати різноманітні звуки, слова тощо. Природно, що дорослих подібні прояви дещо дратують, бо порушується певний спокій, намагаються щонайшвидше зупинити подібне свавілля. Здається, що така поведінка лише заважає і ніякого відношення до розвитку дитини не має. Однак, якщо діти дошкільного віку при найменшій можливості знову і знову повторюють кривляння й передражнювання, значить їм це потрібно. Виникає питання: *«Що ж дає таке, на перший погляд, дивне спілкування?»* У дошкільному віці дитина чекає від однолітка співучасті у своїх забавах і прагне до самовираження. Їй необхідно й достатньо, щоб ровесник приєднався до її забав, підсилив веселий стан. Кожен учасник такого спілкування піклується, здебільш, про те, щоб привернути увагу до себе й отримати емоційний відгук партнера. Спілкування дітей цілком залежить від конкретних обставин, в яких відбувається взаємодія, від того, що робить інша дитина і що в неї в руках.

Введення привабливого предмету (наприклад, іграшки, солодоців тощо) у ситуацію спілкування дітей може порушити їх взаємодію: діти переключають увагу від однолітка до предмету, навіть можуть затіяти тяганину, а то й бійку через нього. Адже загально відомі «разбірки», коли дві дитини починають відбирати один в одного одну іграшку, не бажаючи поступитися, кричать, бо

саме в цей час кожному з низ потрібна була саме ця іграшка. Це пояснюється тим, що грати разом іграшками вони ще не вміють. Їхнє спілкування поки ще не пов'язано з предметами та обопільною грою з ними. Нова, цікава іграшка для молодшого дошкільника поки ще більш приваблива, ніж одноліток. Тому предмет (в даному випадку - іграшка) як би затуляє собою іншу дитину, його увага прикута більше до іграшки, а одноліток сприймається як завада.

Для більшості дошкільників характерне індивідуальне ставлення до іншої дитини. Вони, як правило, байдужі до успіхів однолітка, до оцінки його дорослим. У цьому віці більш важливою є підтримка та визнання дитини дорослим, аніж однолітком. Дитина як би й не помічає дій та станів свого ровесника, вона не опікується тим, щоб запам'ятати його ім'я та зовнішній вигляд. Їй майже байдуже, з ким гратися, бігати, стрибати, головне, щоб партнер із спільної гри був таким же, діяв і переживав так само. Таким чином, ровесник для дошкільника ще не відіграє суттєвої ролі в його житті. Проте, його присутність підвищує загальну емоційність та активність дитини, що виявляється, перш за все, у радісному, захоплюючому бажанні повторювати дії, звуки однолітків, намаганні бути поряд із подібними до себе. Та легкість, що притаманна дитині в сприйнятті загального емоційного стану, свідчить про особливу спільність, що виникає між дітьми цього віку. Вони відчувають свою схожість, свою приналежність до спільноти, що виявляється ще й в тому, що діти охоче відшукують схожість один в одному: однакові штанці, однакові олівці, пензлики, однакові звуки тощо.

Такі відчуття спільності зв'язку з іншими дуже важливі для розвитку спілкування й самоусвідомлення дитини. Вони створюють базу відношень дитини до інших людей, відчуття причетності до інших, що в подальшому впливатиме на соціальний статус дитини в колективі. Окрім того, такі спілкування з іншими допомагають малюкові краще виокремити та усвідомити самого себе. Повторюючи одні і ті ж самі рухи, звуки, діти ніби віддзеркалюють один одного, тобто, як би бачать в іншому самого себе. Дитина через ровесника мов би виділяє в самому собі конкретні дії та якості. І тому

виходить, що емоційне спілкування з однолітками в дошкільному віці дуже потрібне для самоствердження, усвідомлення власного Я та пізнання начал колективної взаємодії.

Разом з потребою в спільній грі виникає потреба у визнанні й повазі з боку однолітка, створює проблеми у відношеннях між дітьми і стає причиною виникнення конфліктних ситуацій. Дитина у різний спосіб намагається привернути до себе увагу інших, прагне вловити в їхніх поглядах, міміці та жестах ознаки відношення до себе, демонструє образу у відповідь на неувагу або докори партнерів. Для дитини більш важливіші її власні дії чи висловлювання, а ініціатива однолітка в більшості випадків ним не підтримується. Особливо яскраво це виявляється в неможливості продовжувати і розвивати діалог, котрий розпадається через нездатність дитини почути (чути) партнера. Кожен говорить про своє, демонструє свої досягнення і абсолютно не реагує на висловлювання партнера. Ось, до слова, типовий приклад розмови двох подруг: «У моєї ляльки нове платтячко. – А мені мама купила нові босоніжки, дивись ... – А моя лялька краща за твою, у неї довге волосся, його можна заплітати. – А я своїй ляльці бантики зав'язую, я вже вмію бантики зав'язувати, а ти ні... – А я вмію малювати принцесу з бантиками...»

Прокоментуємо ситуацію, здавалось дівчатка граються. Однак в кожній фразі їхньої розмови обов'язково присутнє «Я». Вони наче вихваляються один перед одним своїми вміннями, достоїнствами, власністю. Все це для дитини важливо не просто мати, але й продемонструвати однолітку, причому так, щоб хоч би в чому перевершити партнера. Нова іграшка чи річ, якою не можна перед кимсь похвалитися, втрачає на половину свою привабливість. Це пояснюється тим, що дошкільнику необхідна впевненість в тому, що він самий хороший, самий улюблений. Ця потреба абсолютно виправдана, оскільки вона відображає відношення до нього дорослих, для яких він самий найкращий, особливо. Однак, коли дитина потрапляє в дитяче середовище, це перестає бути настільки очевидним, і їй приходится доказувати право на унікальність і неперевершеність. Для цього вона використовує найрізноманітніші аргументи: і

босоніжки, і бантики, і ляльчине волосся... але ж за цим усім стоїть: «Поглянь, який я хороший!», а одноліток потрібен для того, щоб було з ким порівняти себе, і для того, щоб було кому показати свій «скарб» і переваги.

Це свідчить про те, що дошкільник бачить в іншому, перш за все, самого себе – відношення до себе та предмет для порівняння з собою. А сам одноліток, його бажання, інтереси, дії, якості не важливі, вони просто не помічаються і не сприймаються, або ж помічаються лише тоді, коли інший починає заважати, поводитися не так, якби хотілося. Тому партнер викликає сувору й однозначну оцінку, підкріплену «злыми» епітетами, навіть на самі необразливі дії: не даєш іграшку, значить жаднюга, робиш щось не так – дурень. Усі ці невдоволення дитина відверто й безпосередньо висказує своєму маленькому товаришу. Але ж йому, товаришу, потрібно зовсім інше – визнання, схвалення, однак похвалити однолітка в цьому віці видається досить важко. Тому виходить, що потребуючи визнання й захоплення іншими, сама дитина не може похвалити дії, вчинки свого однолітка, бо практично не помічає його достоїнств. У цьому полягає перша й головна причина дитячих сварок, конфліктів.

Таким чином, для забезпечення ефективної оптимістичної комунікації із однолітками, необхідно змістити інтереси дитини від самоствердження, як головного сенсу її життя, до спільної з іншими дітьми діяльності, у якій головне – спільний результат, а не власні інтереси. Створюючи умови для спільної гри, діяльності, об'єднуючи при цьому зусилля дітей для досягнення спільної мети, ми допоможемо їй уникнути багатьох особистісних проблем.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г. В., Богінч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сидельникова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. – 30 с.
2. Кулачківська С.Є., Ладивір С.О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку) / С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір. – К.: Нора-принт, 1996. 120 с.
3. Піроженко Т.О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей / Т.О. Піроженко // Дошкільне виховання. – 2001. №1.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті викладено основні засади модернізації сучасної позашкільної освіти, що має базуватися на застосуванні особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного і компетентнісного підходів, де в зміст освіти інтегровані основні компетентності особистості.

Ключові слова: *позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, виховання, виховний потенціал закладу позашкільної освіти, вихованці закладі позашкільної освіти.*

The article outlines the main principles of modernization of modern out-of-school education, which should be based on the application of personally oriented, active, axiological and competent approaches, where the main competencies of the individual are integrated into the content of education.

Keywords: *school education, school educational institutions, education, educational potential out-of-school educational institutions students.*

Модернізація національної системи освіти здійснюється нині у контексті гуманістичних освітніх парадигм і пов'язана з визнанням значущості знань як рушійної сили суспільного прогресу та добробуту. Ці зміни стосуються створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту, і методів навчання і виховання молодого покоління. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується у закладах позашкільної освіти.

Актуальність проблеми обумовлена загальною тенденцією розвитку освіти в Україні на сучасному етапі. Система української освіти все ще суттєво відстає від сучасних вимог і тому потребує глибокої модернізації. На даний момент, коли ситуація в країні втратила певну стабільність, модернізація у питаннях освіти, стає можливою, а головне необхідною. Нині модернізація української освіти має три виміри:

1. У історичному плані вона представляє собою логічне, закономірне завершення освітніх реформ останніх років. У силу багатьох причин не вдалося провести комплексне, усестороннє оновлення освіти. Потрібно ще створити ряд науково-обґрунтованих, нормативно-правових та організаційних механізмів, щоб у повній мірі реалізувати процес модернізації.

2. Модернізація має подолати наслідки загальносистемної кризи, яка

може поставити освітню галузь на грань виживання. Тут постають завдання по розвитку сфери освіти, які потребують напружених зусиль держави, суспільства та педагогічної науки, мобілізації всіх зовнішніх та внутрішніх ресурсів.

3. Важливим є завдання модернізації у плані оновлення змісту освіти, подолання все більш зростаючого її відставання від потреб розвитку країни. Тому завдання модернізації набувають максимальної загальнонаціональної значущості та є фактором конкурентоздатності та національної безпеки країни.

Висновок є очевидним: комплексна, глибока модернізація освіти - імператив освітньої політики України на сучасному етапі, її головний стратегічний напрямок.

Модернізація національної системи освіти здійснюється сьогодні у контексті оновлення загальноєвропейських і світових гуманістичних освітніх парадигм і пов'язана з визнанням значущості знань як рушійної сили суспільного прогресу та добробуту. Ці зміни стосуються створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту навчально-дидактичних матеріалів, форм і методів навчання і виховання молодого покоління. Набуття молоддю знань, інтелектуальних умінь і практичних навичок, їх трансформація у досвід пізнання навколишнього світу, пошук свого власного місця в ньому стає можливим за умови обґрунтування і розробки сучасних методологічних основ освіти і виховання учнів. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується в контексті визначення теоретичних засад розвитку освіти і виховання учнів у вільній від навчання в загальноосвітній школі та інших закладах освіти час, зокрема у закладах позашкільної освіти.

Система позашкільної освіти України нині перебуває на важливому етапі розвитку, переходу до більш якісного стану. Відповідно вимагає удосконалення зміст позашкільної освіти, його регламентація та обґрунтування на сучасних наукових засадах. Водночас, актуалізується питання розробки сучасних виховних технологій, спрямованих на формування особистості вихованця, адекватних специфіці цієї ланки освіти. Відтак увагу закладів позашкільної

освіти необхідно зосередити на навчальному змісті і методиках, які б сприяли формуванню способів самопізнання та самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності та найголовнішому з них – творіння особистістю самої себе.

Визначено, що *науково-методичне забезпечення* позашкільної освіти є системою організаційних заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів закладів позашкільної освіти, досягнення позитивних результатів освітнього процесу в процесі його наукового обґрунтування та відповідного програмного і методичного забезпечення.

Заклади позашкільної освіти, враховуючи специфіку побудови їх освітнього процесу - варіативність і різноманітність, добровільність і багатокладність, необмежені можливості у часі, практичну спрямованість - мають забезпечити формування цілісної картини світу, створити сприятливі умови для задоволення її власних інтересів і потреб у самопізнанні та самореалізації, у формуванні особистісних якостей й високого рівня вихованості.

В основу нашого дослідження покладені концептуальні положення, сутність яких полягає в розумінні позашкільної освіти як системи, що водночас є елементом системи безперервної освіти. Позашкільна освіта за своїм характером є складною системою, що належить до систем соціального типу, еволюція і спрямованість якої визначається соціально-економічними чинниками, ієрархією ціннісних орієнтацій особистості, життя суспільства. При цьому взаємозв'язок системи позашкільної освіти із соціальним середовищем має відкритий характер і проявляється у змінах як середовища, так і системи загалом.

Система позашкільної освіти включає такі основні взаємозв'язані елементи, як мету і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби її здійснення. Основним системоутворюючим фактором системи позашкільної освіти є

освітня діяльність у вільний час. Подальший розвиток позашкільної освіти як соціального інституту (соціокультурного феномену), який розвивається і функціонує, зберігаючи свою сутність при зміні змісту та структури, а також підвищення її якості можуть успішно здійснюватися за умови застосування ефективного науково-методичного забезпечення освітнього процесу. Особлива роль належить сучасній методиці позашкільної освіти, що має базуватися на застосуванні *особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного і компетентнісного підходів*, де в зміст освіти інтегровані основні компетентності особистості. Розробка проблеми пов'язана з приведенням змісту позашкільної освіти у відповідність до сучасних вимог і визначенням таких організаційних форм і методів, дидактичних засобів, які сприяють розв'язанню завдань навчання, виховання, розвитку, соціалізації підростаючого покоління у вільний час в закладах позашкільної освіти.

Особистісно орієнтований підхід ми розглядаємо як виховну стратегію, сутність якої складає сукупність взаємообумовлених соціальних настанов щодо ставлення педагога до вихованця як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як суб'єкта виховної взаємодії. Цей підхід проявляється в єдності уявлень, орієнтацій і психолого-педагогічних засобів антропоцентричного виміру. Він передбачає синтез індивідуального, соціального, діяльнісного, вікового й системного підходів.

Діяльнісний підхід ми розглядаємо як спрямованість освітнього процесу на розвиток [компетентностей](#) і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до [самоосвіти](#) і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і самореалізацію. Опора на діяльнісний підхід передбачає визнання єдності свідомості та діяльності основним принципом розвитку особистості.

Аксіологічний підхід - це підхід, що дає можливість під час вивчення різноманітних педагогічних явищ і процесів визначати стратегії їх подальшого розвитку з позиції введення певних гуманістичних ціннісних орієнтирів.

Сутність *компетентнісного підходу* ми розуміємо як сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінки освітніх результатів. До числа таких принципів належать наступні положення: сенс освіти полягає у розвитку в учнів здатності самостійно вирішувати проблеми в різних сферах і видах діяльності на основі використання соціального досвіду, елементом якого є власний досвід учнів; зміст освіти являє собою дидактично адаптований соціальний досвід рішення пізнавальних, світоглядних, моральних та інших проблем.

Аналіз теоретичних узагальнень та актуального стану діяльності закладів позашкільної освіти виявив суперечності між: сучасними вимогами суспільства щодо розвитку особистості учня та незадовільним станом реалізації цього завдання закладами позашкільної освіти; прагненнями педагогів закладів позашкільної освіти забезпечувати розвиток вихованців та недостатнім концептуально-теоретичним обґрунтуванням цього процесу; визнанням формування особистості пріоритетною освітньою ідеєю сучасних закладів позашкільної освіти та недостатньою готовністю педагогів до її реалізації; потребою закладів позашкільної освіти у методичному супроводі процесу формування особистості вихованця та відсутністю належного навчально-методичного забезпечення; необхідністю формування цілісної особистості дитини з опорою на полісуб'єктність (вихованці – педагоги – батьки) та практикою фрагментарного формування педагогами закладів позашкільної освіти окремих умінь.

Література

1. Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу : метод. посіб. / В. В. Вербицький, А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко та ін. ; за заг. ред. В. В. Мачуського. – Харків : „Друкарня Мадрид” ; 2015. – 178 с.
2. Мачуський В.В., Пустовіт Г.П. Стратегічні напрями удосконалення науково-методичного забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів // Становлення особистості. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2007. – С. 111-121.
3. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості учня / автор. кол.: Корнієнко А.В., Мачуський В.В., Г.П.Пустовіт, О.В.Литовченко, О.В.Просіна // Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Товариства «Знання» України, 2016. – С. 59-67.

4. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / А. Е. Бойко, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко [та ін.] ; за ред. В. В. Мачуського. – К. : ТОВ «Артмедіа прінт» , 2017. – 220 с.

Микитенко М.С., м. Київ

ЗДІЙСНЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ В УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНАХ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ

Проаналізовано особливості здійснення виховного процесу підлітків з девіантною поведінкою які переступили межу закону та перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації. Чітко окреслено завдання та умови при яких їх можна реалізувати.

Ключові слова: *девіантна поведінка, пробація.*

The peculiarities of implementation of the educational process of adolescents with deviant behavior that have crossed the boundary of the law and are registered with the authorized bodies on probation issues are analyzed. The task and conditions at which they can be realized clearly are outlined.

Keywords: *deviant behavior, probation*

Одним із пріоритетних завдань, що стоять перед уповноваженими органами з питань пробації Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – працівників пробації) є питання організації та здійснення виховного процесу підлітків з девіантною поведінкою з метою профілактики вчинення злочинних діянь підростаючим поколінням.

. Відповідно до п. 6 ст. 2 закону України «Про пробацію» пробація це - система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

Виховна діяльність працівників пробації щодо неповнолітніх, згідно кримінально-виконавчого кодексу, полягає у: здійснення нагляду та виховного процесу за неповнолітніми засудженими до покарань у виді громадських і виправних робіт; реалізації пробаційних програм; проведення соціально-виховної роботи із неповнолітніми засудженими, до яких застосовано пробацію; здійснення заходів з підготовки неповнолітніх осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до звільнення; здійснення

інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення неповнолітніх засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Аналізуючи, через призму історії, розвиток діяльності пробації за кордоном та шлях до її розвитку в Україні, ми з впевненістю можемо зазначити, що прийнятий у лютому 2015 року Закон України «Про пробацію», дає можливість докорінно змінити підходи, форми та методи у контексті профілактики девіантної поведінки підлітків.

Варто звернути увагу, що у законі України «Про пробацію» чітко окреслено завдання для працівників пробації. Визначено конкретний вектор направленості роботи у здійсненні виховного процесу підлітків. У ст. 12 закону зазначається:

- пробація щодо неповнолітніх - це пробація стосовно осіб віком від 14 до 18 років. Пробація здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх;
- пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків;
- пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень;
- орган пробації сприяє залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуттю ними повної загальної середньої освіти;
- соціально-виховна робота із засудженими неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їхніх законних представників;
- орган пробації спільно з центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики, забезпечує реалізацію пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Використання виховних, соціальних і наглядових заходів, що передбачені органами пробації до осіб віком до 18 років, на нашу думку, буде гуманним, розумним, економічно доцільним і ефективним заходом у запобіганні девіантної поведінки підлітків з якими проводять профілактику працівники уповноважених органів з питань пробації за певних умов, а саме:

➤ приведення у відповідність нормативно-правової бази, що регламентуватиме діяльність органів пробації (нині залишаються незатвердженими ряд документів, працівники уповноважених органів з питань пробації працюють по проектам та рекомендаціям);

➤ відповідністю матеріально-технічної бази (забезпечення кабінетами, комп'ютерною технікою, столами, стільцями, канцелярією та вирішенням питання про службовий безоплатний проїзд по робочим питанням);

➤ врегулювання питання реального навантаження на одного працівника для здійснення продуктивної роботи;

➤ чітке розподілення обов'язків поміж працівниками відділу (посадові інструкції для всіх категорій посад);

➤ проходження працівниками спеціалізованого навчання по пробації (первинна професійна підготовка, та підвищення кваліфікації).

Наші дослідження показали, що це дуже актуальні проблеми які стоїть на шляху діяльності працівників пробації у контексті здійснення виховного процесу підлітків.

Варто відзначити, що під керівництвом посадових осіб Міністерства Юстиції України у партнерстві з українсько-канадським проектом «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» за участю уповноважених органів з питань пробації, секторів ювенальної пробації та Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, розробляється комплексна система заходів та інструментарію соціально-виховної та реабілітаційної роботи з підлітками з девіантною поведінкою. Основна частина документів апробується та знаходиться на стадії затвердження.

Великим внеском стали розроблені навчально-методичні посібники для викладчів навчальних закладів Міністерства Юстиції України, які здійснюють фахову підготовку, первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників служби пробації стосовно застосування методичних рекомендацій щодо порядку проведення оцінки ризиків скоєння повторних злочинів неповнолітніми та реабілітаційних потреб неповнолітніх, супроводу їхніх справ з метою підтримки їх ресоціалізації та запобігання скоєнню злочинів, а також порядок написання досудової доповіді. Та навчально-методичного посібника до спеціалізованого курсу підвищення кваліфікації персоналу пробації Державної кримінально-виконавчої служби України «Методика роботи працівника пробації з неповнолітніми». Вперше в Україні, на базі Білоцерківського центру впроваджено дистанційні програми навчання на платформі «Moodle».

Отже, погоджуємося з думкою вітчизняних учених: Беца (2007), Богатирьова (2012), Кожевнікова (2015), Лутченка (2017), Ткачова (2016), Ягунова (2012), Яковець (2014), які зазначають, що кримінально-виконавча система України знаходиться на шляху кардинального реформування та є не простою зміною імен, а продуманою системою стратегічних кроків спрямованих на перспективу.

Література

1. Беца О. Про створення служби пробації в Україні / О. Беца, Г. Овчарова // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1. – С. 54–59.
2. Богатирьова О. І. Пробація як пріоритетний напрямок розвитку кримінально-виконавчої політики України / О. І. Богатирьова // Юридичний вісник. – 2012. – № 3 (24). – С. 110–113.
3. Кожевніков В. О. Актуальні проблеми впровадження інституту пробації в Україні та закордонний досвід / В. О. Кожевніков // Економіка, фінанси, право. – 2015. – № 11. – С. 16–19.
4. Ягунов Д. В. Якою має бути служба пробації в Україні: деякі думки з приводу концептуального обґрунтування створення національної системи пробації / Д. В. Ягунов // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 65. – С. 682–689.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ

У статті розкриваються окремі результати проведеного у звітному році дослідження за індивідуальною темою, присвяченого обґрунтуванню та експериментальній перевірці змісту, форм та методів трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів.

Ключові слова. Трудове виховання, молодші школярів, навчальні предмети.

The article reveals some results of the research carried out in the reporting year on an individual topic devoted to the substantiation and experimental verification of the content, forms and methods of labor education of junior schoolchildren in the process of studying school subjects.

Keywords. Labor education, junior schoolchildren, academic subjects.

Проблема трудового виховання підростаючого покоління актуалізується на кожному етапі розвитку людства. Сьогодення характеризується набуттям якісно нового змісту цього процесу та визначає потребу суспільства у формуванні креативної особистості, якій притаманні такі якості як відповідальність, працьовитість та комунікабельність; особистість, яка легко адаптується у сучасному світі, яка вміє ефективно використовувати наявний розумовий, фізичний і професійний потенціал.

Актуальність проблеми і водночас її недостатня розробленість зумовили вибір лабораторією трудового виховання теми дослідження у 2017–2019 рр., яке присвячено розгляду аспектів трудового виховання молодших школярів в умовах реформування початкової освіти. Складовою частиною означеної комплексної теми є індивідуальна тема дослідження, присвячена обґрунтуванню та експериментальній перевірці змісту, форм та методів трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів.

Доповідь присвячено розкриттю результатів, отриманих у 2017 р. під час здійснення організаційно-пошукового етапу експерименту.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці, у яких, в першу чергу, розглядаються теоретичні засади трудового виховання (П. Атутов,

П. Блонський, А. Глущенко, П. Костенков, А. Макаренко, І. Мартинюк, І. Мар'єнко та ін.); виховання ціннісного ставлення (К. Абульханова-Славська, І. Бех, Б. Братусь, М. Грашкова, О. Здравомислов, О. Кононко, О. Кривов'яз, О. Леонт'єв, Є. Мілерян, І. Чесноковата, Г. Щукіна, В. Ядов, Д. Фельдштейн та ін.); виховання ціннісного ставлення до праці (Ю. Белов, А. Вихрущ, Н. Калініченко, Я. Кепша, Ю. Коломієць, І. Косик, І. Матюша, В. Марущак, В. Маршицька, Б. Мельнеченко, В. Назаренко, Л. Оршанський, С. Павх, А. Пашинський, А. Рацул, Ф. Рискін, М. Рябухін, В. Савченко, В. Салієнко, Н. Слюсаренко, А. Терещук, І. Ткаченко, Ю. Туранов, Н. Шевченко, В. Шутяк та ін.); формування готовності учнів до праці (В. Поляков, Д. Тхоржевський, Є. Фрейкман, Л. Фрідман та ін.); мотивація трудової діяльності (О. Бодальов, І. Божович, Є. Верещак, В. Войтко, Ф. Івашенко, О. Кривов'яз, В. Котирло, В. Мерлін, В. Моляко, Ю. Польцин, В. М'ясищев, Л. Сапожнікова, М. Савчин, С. Рубінштейн та ін.); загальні аспекти трудового виховання учнів (О. Биковська, Л. Бондар, В. Вербицький, Є. Верещак, В. Войтко, Л. Гуцан, Д. Закатнов, О. Коберник, А. Корнієнко, М. Левківський, Г. Левченко, О. Липецький, В. Мадзігон, В. Мачуський, В. Сидоренко, М. Тищенко та ін.).

Безпосередньо процес виховання в сучасній педагогічній науці визначається як складний, довготривалий. Його розглядають як динамічну взаємодію вихователя та вихованців, в центрі якої знаходиться особистість дитини в усіх її взаємозв'язках і опосередкуваннях. Це дитино-центричний підхід і його основні складові – ідеї, моделі, цінності як матеріальні, так і духовні, спрямовані на піднесення духовності, самостановлення та різнобічний розвиток особистості [1, с. 90].

У 2017 р. нами було здійснено педагогічний моніторинг, з метою спостереження за освітнім процесом навчальних закладів, що беруть участь у експерименті, визначення його стану, характерних особливостей, виявлення тенденцій розвитку.

Варто зазначити, виховний процес в освітніх закладах здійснюється за допомогою відповідної системи, за певним планом. При цьому формується

цілісне освітнє середовище, яке включає і класно-урочну систему, і комплекс позаурочної виховної роботи, і вплив соціального оточення, і співпрацю між сім'єю та школою. Виховна робота як така відбувається за всіма напрямками зазначеними у плані виховної роботи освітніх закладів. Одним з таких напрямів є трудове виховання.

Для проведення моніторингового дослідження якості виховної роботи було розроблено анкету для батьків та вчителів початкової школи. В анкетуванні брали участь 108 батьків, та 18 педагогів. Зокрема, анкета містила питання на виявлення стану здійснення трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів (етапи, зміст, умови тощо). Оцінили означений стан, як високий 14% вчителів початкової школи середній 29% і низький 57%. Опитування батьків: високий 21%, середній 35% і низький 44% .

Також нами було здійснено визначення рівнів готовності педагогічних працівників до трудового виховання молодших школярів під час вивчення навчальних предметів. У результаті ми окреслили ознаки чотирьох груп, в залежності від ставлення до здійснення означеної діяльності. Перша, педагоги, які адекватно характеризують сутність виховної роботи під час вивчення навчальних предметів і здійснюють її у повному обсязі; друга, розуміючи сутність і важливість означеної діяльності, здійснюють її епізодично; третя, з одного боку, визнаючи значення виховної спрямованості навчальних предметів, відносять виховну діяльність до компетенції інших працівників навчального закладу; четверта, педагоги виявляють часткове розуміння необхідності її здійснення саме під час вивчення навчальних предметів. З 18 опитаних педагогічних працівників, до першої групи було віднесено 12,1%, другої 33,2%, третьої 40,2%, а решта 14,5% четверта.

На організаційно-пошуковому етапі дослідження співробітники лабораторії трудового виховання спільно брали участь в розробці критеріїв, показників та типів ставлення молодших школярів до праці, відборі діагностичного інструментарію дослідження.

Діагностування, до якого було залучено 290 учнів молодших класів

експериментальних закладів (контрольна група 144 учня, експериментальна 146 учнів) засвідчило наступний розподіл типів ставлення до праці: активно-позитивне у 20 учнів (14,2%) експериментальної групи і 21 учень (14,4%) контрольної; позитивне у 35 учнів (24,3%) експериментальної групи і 37 учнів (25,6%) контрольної; нейтральне у 40 учнів (27,5%) експериментальної групи і 39 учнів (26,4%) контрольної; негативне у 25 учнів (17,4%) експериментальної групи і 24 учня (16,4%) контрольної; активно-негативне у 24 учня (16,6%) експериментальної групи і 25 учнів (17,2%) контрольної.

За результатами проведеного у 2017 р. організаційно-пошукового етапу дослідження ми дійшли висновку, що провідними засадами, на яких має ґрунтуватися зміст навчальних предметів початкової школи, є розвиваюча цінність навчального матеріалу кожної предметної галузі, спрямована на розвиток ключових компетенцій учня і піднесення їх до рівня загальнолюдських цінностей. Це, по-перше, надає змісту будь-якої предметної галузі особистісного сенсу для кожного учня, а по-друге, стає додатковим імпульсом для розвитку його ціннісного ставлення до праці.

При цьому основними формами освітньої діяльності молодших школярів, що стимулюють процес формування в них ціннісного ставлення до праці можна вважати: допомога учителям у підготовці інформаційного і наочного матеріалів до уроків; пошук необхідної інформації; метод проектів; активна участь у організації та проведенні предметних тижнів вечорів, зустрічей, виставок; підготовка кореспонденцій і малюнків для шкільної газети, виконання робіт для різноманітних виставок; створення нових візуальних та аудіальних матеріалів ілюстративного характеру тощо.

Особливу увагу слід приділити організаційно-діяльнісним та організаційно-навчальним іграм, що є формами колективної розумової діяльності, у процесі якої відбувається навчання і проектування нових діяльнісних зразків [2, с. 57].

Відповідно до визначених вище змісту і форм формування ціннісного ставлення молодших школярів до праці у процесі вивчення навчальних

предметів нами було проведено добір низки належних методів на основі такої інтегративної характеристики як спрямованість, що дозволяє створити єдність цільового, змістового і процесуального аспектів виховання.

Висновок. За звітній період було проаналізовано стан дослідження у педагогічній теорії та виховній практиці; взято участь в уточненні сутності та структури поняття ціннісного ставлення до праці молодших школярів, розробці критеріїв, показників та типів ставлення, відборі діагностичного інструментарію дослідження; проведено констатувальний експеримент та здійснено узагальнення його результатів; визначено характер перебігу формульованого етапу. Зокрема, на формульованому етапі передбачено внесення у педагогічний процес експериментальних навчальних закладів принципово важливих змін, а саме: визначено заходи для підтримки діяльності педагогічних працівників по забезпеченню інтеграції елементів трудового виховання у зміст усіх предметних галузей, засобів опосередкованого активного сприяння йому, упорядкування виховних впливів, тобто підходи до планування певним чином організованої виховної діяльності.

Література

1. Гуцан Л. А. Виховання в молодших школярів ціннісного ставлення до праці / Л. А. Гуцан // Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії : зб. наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (20-21 жовтня 2017 р., м. Одеса). – Одеса : ГО “Південна фундація педагогіки”, 2017. – С. 89 – 93.
2. Гриценко Л. І. Організаційно-діяльнісна гра в школі як засіб підвищення ефективності трудового виховання молодших школярів / Л. І. Гриценко // Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (15 – 16 березня 2018 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. – С. 54 – 58.

Мотика С.М., м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЯК ОСНОВА МОДЕЛІ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЛІЦЕЮ

Представлено педагогічні умови, як основу моделі патріотичного виховання у студентів військового ліцею. А саме модель, засновану на відповідних цілях, концепціях, підходах та принципах, зміст, педагогічні умови, критерії та результат.

Ключові слова: *патріотичне виховання, модель.*

Presents pedagogical conditions, as a basis of a model of patriotic education among military lyceum students, namely, a model based on the respective goals, concepts, approaches and principles, content, pedagogical conditions, criteria and result.

Keywords: *patriotic education, model*

Однією з основ захисту суверенітету, територіальної цілісності нашої держави є патріотизм учнівської молоді в умовах військового ліцею. Нині в Україні все більшої актуальності набуває виховання в учнівської молоді в умовах військового ліцею почуття патріотизму, що спричинене новими суспільно-політичними реаліями в нашій державі після Революції гідності; обставинами, пов'язаними з російською агресією.

Проблема виховання патріотизму учнівської молоді є предметом цілої низки дисертаційних досліджень і наукових праць українських вчених (І. Бех, М. Боришевський, В. Івашковський, Р. Петронговський, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.). Важливим також є роботи з теорії та практики формування патріотизму у військовослужбовців Збройних Сил України (А.О. Афанасьєва, В.М. Дзюба, Р. В. Кутового, В. І. Мірошніченко, та інших). Водночас дослідження, присвячені безпосередньо вихованню патріотизму військових ліцеїстів не були предметом наукових досліджень в Україні.

Метою статті є висвітлення питання педагогічних умов як основи моделі виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею, яка базується на відповідних меті, підходах, принципах, змісті, педагогічних умов, критеріїв та очікуваного результату (рис. 1).

У ході формувального етапу експериментальної роботи було вирішено такі завдання:

апробовано експериментальну модель виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею;

встановлено ефективність реалізації запропонованих педагогічних умов виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею;

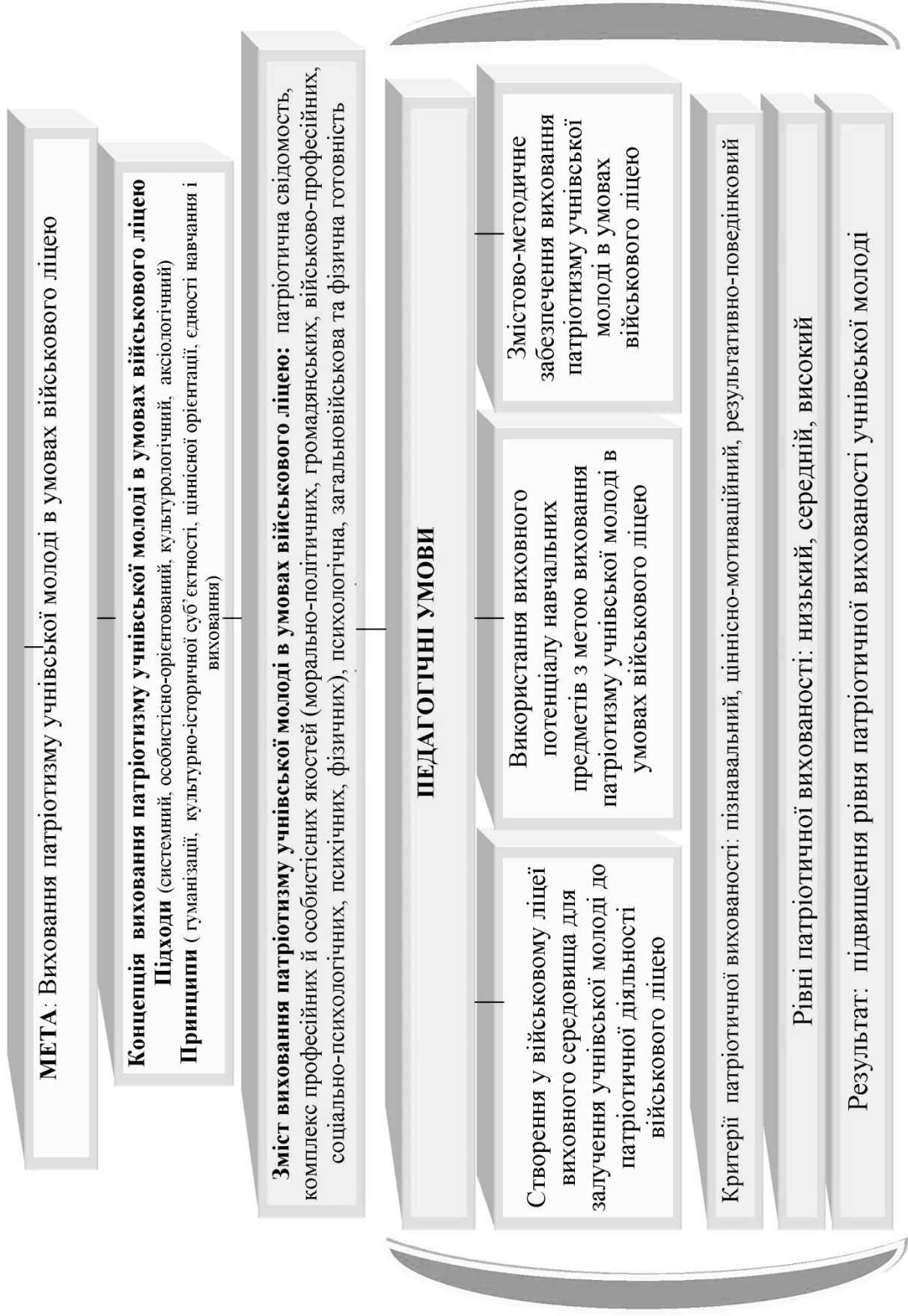

Рис. 1. Модель виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею

визначено рівень патріотичної вихованості учнівської молоді в умовах військового ліцею.

Модель виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею у нашому дослідженні містить наступні компоненти: цільовий (мета), концептуальний (підходи, принципи та функції виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею), змістовий компонент, операційно-технологічний (педагогічні умови виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею й методика реалізації педагогічних умов) та результативний компонент

Цільовий компонент структури моделі виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею є системоутворювальним та визначає функціонування всіх інших компонентів моделі.

Концептуальний компонент розробленої моделі виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею складають наступні підходи. Системний підхід нами застосовано для аналізу усіх чинників, відбір найбільш доцільних методів та прийомів, які спрямовано на організацію процесу з національно-патріотичного виховання ліцеїстів. Фундаментальне значення для виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею має системне використання даних усіх наук про людину як мету виховання і їх врахування у плануванні та здійсненні виховання патріотизму. Водночас цей підхід забезпечує отримання вірогідного емпіричного матеріалу та його обробку і включення в наукове знання.

Особистісно орієнтований підхід – це розвиток і саморозвиток кожного окремого ліцеїста на основі формування його духовно-моральних цінностей, і зокрема, патріотизму.

Культурологічним підходом, який обумовлює соціально-гуманістичну програму і визначає спрямованість різновиду діяльності особистості.

Особистість учня в умовах військового ліцею не може розглядатися за межами національного. В зв'язку з цим культурологічний підхід

трансформується в етнопедагогічний, який застосовується в єдності загальнолюдського, національного та індивідуального.

Роль механізму зв'язку між підходами виконує реалізація аксіологічного підходу до виховання патріотизму учня в умовах військового ліцею. Система цінностей слугує фундаментом виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею.

Таким чином, в структурі концептуального компоненту виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею необхідно виділити культурологічний, етнопедагогічний, антропологічний, технологічний та аксіологічний підхід, які утворюють складну систему, в рамках якої існує відповідне підпорядкування.

До принципів на основі теоретичного аналізу проблем виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею необхідно віднести: гуманізації, культурно-історичної суб'єктності, ціннісної орієнтації, єдності навчання і виховання. До змістового компоненту виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею входять наступні складники: патріотична свідомість, комплекс професійних й особистісних якостей (морально-політичних, громадянських, військово-професійних, соціально-психологічних, психічних, фізичних), психологічна, загальновійськова та фізична готовність.

Операційно-технологічний компонент влючив педагогічні умови виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею як сукупність причин, обставин, чинників, що впливають на визначений процес та можуть його прискорювати чи уповільнювати, впливаючи цим самим на кінцевий результат.

Створення у військовому ліцеї виховного середовища повинно забезпечити розкриття в учня потенціалу патріотичної вихованості та запустити його механізми. Важливим аспектом реалізації цієї педагогічної умови можна вважати заходи координуючого характеру, зокрема залучення учнівської молоді до видів патріотичної діяльності військового ліцею.

Використання виховного потенціалу навчальних предметів з метою виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею зумовлений тим, що виховання патріотизму учня здійснюється переважно у процесі навчально-пізнавальної діяльності шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів (української мови та літератури, історії України, української культури, географії, захист Вітчизни та інші).

Щодо третьої умови, як змістово-методичного забезпечення виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею зазначимо, що її реалізація передбачала розроблення комплексу навчальних та спеціальних програм і методик щодо організації та проведення заходів виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею в її різноманітних формах, використання всієї багатоманітності педагогічних форм і засобів з урахуванням особливостей життєдіяльності учнів; регулярне видання відповідної літератури, що висвітлює цю сферу діяльності з урахуванням інновацій, передового навчально-виховного досвіду.

Результативний компонент включав критерії патріотичної вихованості: пізнавальний, ціннісно-мотиваційний, результативно-поведінковий, які визначали рівень патріотичної вихованості учня військового ліцею.

Отже, педагогічні умови виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею, які реалізують відібраний і структурований зміст в практичній формі через сукупність методів, форм і засобів і є основою визначеної моделі.

Нечерда В.Б., м. Київ

АРТ-ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ

Автор розглядає проблему сучасних арт-технологій у підлітковому вихованні, підлітків уразливих категорій зокрема, й наголошує на доцільності впровадження таких технологій у практику закладів загальної середньої освіти. В центрі уваги дослідниці деякі види ефективних арт-технологій у роботі з підлітковою аудиторією.

Ключові слова: підлітки, уразливість, підлітки уразливих категорій, арт-терапія, арт-технології.

The author examines the problem of modern art technologies in upbringing of teenagers, adolescents of vulnerable categories in particular, and focuses on the feasibility of introducing such technologies into the practice of institutions of general secondary education. In the researcher's spotlight are types of effective art technologies of working with adolescents.

Key words: *adolescence, vulnerability, vulnerable teenagers, art therapy, art technologies.*

Останнім часом в українському суспільстві все гостріше потребують уваги питання уразливості підростаючого покоління, підлітків зокрема. Це зумовлено несприятливими економічними, політичними, соціокультурними умовами в нашій країні, і девальвацією моральних та інтелектуальних цінностей, зростанням соціальної байдужості й агресивності дітей та молоді у всьому світі. Ця ситуація ускладнена конфліктом на Сході України, внаслідок якого постала проблема тимчасово переміщених родин та дітей із сімей військових – учасників АТО. Діти із таких родин можуть залишитися без опіки або бути сиротами, мати обмежений доступ до соціальної допомоги через відсутність документів, потерпати через безробіття батьків. Таких підлітків, а також дітей із родин заробітчани, «чорнобильців», сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, ми відносимо до підлітків уразливих категорій.

Звичайно, підлітки в цілому є однією із найбільш уразливих соціальних груп населення, що зумовлено багатьма психологічними та фізіологічними змінами, які відбуваються в організмі людини у підлітковому періоді розвитку, внаслідок чого зростає комплекс неповноцінності, чіткіше виявляється відсутність комунікативної компетентності та несформованість внутрішньої позиції, підвищується агресивність тощо. На думку науковців лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя, підлітками уразливих категорій є особи 11-15 років, які за обтяжливих обставин свого життя швидше від однолітків піддаються дії негативних факторів оточуючого середовища, що може спричиняти нерозуміння ними значущості соціальних цінностей і правових норм, несформованість навичок асертивності, вмінь конструктивної взаємодії, прагнень брати участь у благодійній діяльності.

Порівняно з однолітками, у підлітків уразливих категорій досить часто у міжособистісних взаєминах виражені прояви егоцентризму, наявні підвищена тривожність і переважання захисних механізмів, що регулюють поведінку людини, над іншими, для них характерні відсутність рефлексії, висока навіюваність, низька соціальна адаптація, в учнівському колективі зокрема. Однак, серед них зустрічаються й учні добре інтелектуально та соціально розвинені, які демонструють «досвідченість» і «дорослість» заради авторитету.

Вважаємо, що за допомогою арт-технологій відбувається гальмування тих поведінкових тенденцій підлітків, що мають диссоціальну спрямованість, розвиток в них емоційного інтелекту та рефлексії, зміна їх ціннісних орієнтацій та стимулювання участі підлітків у соціально значущій діяльності.

Аналіз сучасних вітчизняних і зарубіжних педагогічних досліджень (М. Андерсен-Уорен, О. Будза, О. Вознесенська, Т. Колошина, Л. Лебедева, А. Лоуен, Р. Мартін, В. Нікітін, Є. Морозова, Л. Подкоритова, К. Росс, О. Скнар, М. Сидоркіна, Ю. Соколов, Г. Ферс та інш.) засвідчив, що на сьогодні існує багато визначень арт-технологій: художня творчість, пов'язана з експресією, комунікацією і символізацією; застосування технік різних видів мистецтва як засобу творчої самореалізації і особистісного розвитку учнів в освітньому середовищі; навчання, що здійснюється за допомогою художньої творчості; сукупність психолого-педагогічних методів впливу, які застосовуються у контексті творчої діяльності особистості з метою профілактики негативних проявів у її поведінці. Особливості застосування арт-технологій у навчально-виховному процесі закладу загальної середньої та вищої освіти розглядають у своїх працях вчені Н. Атаманчук, О. Вознесенська, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, В. Кокоренко, А. Копитін, Л. Лебедева, І. Савчук, К. Ткаченко.

У деяких дослідженнях (У. Кероул, Е. Крамер, І. Кунгурова, Л. Лебедева, М. Наум, І. Сусаніна, А. Хілл) пропонується називати арт-технології технологіями арт-терапії і розглядати їх як засіб психокорекційного або реабілітаційного впливу на підростаючу особистість. Вчені підкреслюють,

що арт-терапія є водночас навчанням, творчістю, грою і зціленням; вона зумовлює атмосферу довіри і взаєморозуміння, являє собою засіб вільного самовираження, самопрояву й самопізнання людини та базується на мобілізації творчого потенціалу особистості, внутрішніх механізмів її саморегуляції та самомобілізації. Серед суттєвих переваг арт-терапії відзначено особливу «м'якість» психокорекційних прийомів і впливів; відсутність меж і обмежень у застосуванні та формування позитивного світосприйняття й активної життєвої позиції. Дослідниця Л. Подкоритова зауважує, що арт-терапія сполучає у собі такі протилежні виміри, як «емоції – мислення», «аналіз – синтез», «активність – пасивність». Вона навчає людину одночасно і відчувати, і думати, врівноважувати емоції та мислення і цим створює умови для глибокого аналізу й самоаналізу людини. Поєднуючи активне і пасивне, творчість і споглядання, арт-терапія задіює потужні терапевтичні механізми та спрямовує свій вплив на всі структури людської особистості, фізичний, психічний і духовний виміри [2].

Рефлексія науково-педагогічних джерел свідчить, що педагоги і психологи закладів загальної середньої освіти недостатньо використовують можливості арт-технологій передусім через брак знань і досвіду впровадження таких технологій в роботу з учнями, а також недостатність змістово-методичного забезпечення. Однак, як зазначає вчена В. Шахрай, «спектр показань для арт-терапевтичної роботи в школі є доволі широким: труднощі емоційного розвитку школярів, стресові стани, депресія, зниження емоційного тону, порушення взаємин із близькими людьми, почуття самотності, міжособистісні конфлікти, незадоволеність сімейною ситуацією, ревності, неадекватна поведінка, підвищена тривожність, страхи, агресивність, ворожість до навколишніх, негативна «Я-концепція», дисгармонійна, перекручена самооцінка, низький ступінь самоприйняття, порушена адаптація» [3, с. 235]. Саме тому проблема арт-технологій як засобу виховання підлітків, уразливих категорій зокрема, є актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

На сьогодні одними з ефективних арт-технологій у роботі із підлітками є публіцистична та пластично-хореографічна вистави. Публіцистичною виставою є монтаж різноманітних епізодів, художніх жанрів. Така сценічна форма є спадкоємицею дійства відомої колись агітбригади й дозволяє вести агітаційну роботу за допомогою сценічних прийомів: віршовані тексти, відомі пісні, що набувають нового змісту, використання прийому «апарт» (яскраві словесні заклики, звернені безпосередньо до глядача), театралізовані мініатюри. У публіцистичній виставі документальний зміст набуває художньої форми. Ця вистава є однією із доцільних для здійснення профілактичної, просвітницької роботи. Її основною вимогою є сучасність атрибутів та актуальність заявленої проблеми, тобто зміст і сценічна дія мають відповідати вимогам часу [1]. Досвід співпраці закладів загальної середньої освіти України із ГО «Міжнародна школа рівних можливостей» свідчить, що підліткова аудиторія зацікавлено сприймає і охоче бере участь у таких виставах цього жанру, як «Хочемо жити без війни», присвяченої героїзму нашого народу під час конфлікту на Сході, зокрема, матерів-волонтерок, та «Дарина», що розповідає про долю дівчини із тимчасово переміщеної родини.

Для пластично-хореографічної вистави основним засобом вираження є пластика: рухи тіла, міміка, жест. Така вистава говорить мовою символів і потребує виразних костюмів, реквізиту, гриму, сценічних атрибутів. Сюжет такої вистави повинен бути зрозумілим без слів та виразно показувати боротьбу позитиву й негативу. Такою є вистава «Козацька легенда» про життя козака-характерника, що досконало володіє своїм тілом і духом, про його віру у себе, його кохання до нареченої і любов до батьківщини, його перемогу над злом, а також вистава «Замість вирію...», присвячена сексуальній експлуатації, у тенета якої можуть потрапити дівчата-підлітки.

Для підлітків у арт-технологіях найціннішими є не тільки розвиток креативності й розкриття творчого потенціалу, але й можливість зрозуміти самих себе, свій внутрішній світ, усвідомити власні мотиви, потреби, протиріччя, емоційні проблеми, а також отримати досвід розуміння і прийняття

інших людей, гармонізації оточуючого світу. Всі ці ознаки роблять арт-технології особливо продуктивними у роботі з підлітками уразливих категорій.

Література

1. Крок до толерантності: використання арт-технологій у захисті прав дітей-біженців: навч.-метод. посіб. / [Р. Безпальча, М. Григоріва, Я. Немає та ін.]. – К.: Школа Рівних Можливостей, 2010. – 24 с.
2. Подкоритова Л. Багатовимірність арт-терапії як професійного буття психолога / Подкоритова Лариса // Простір арт-терапії: зб. наук. ст. / УМО, 2010, ГО «Арт-терапевтична асоціація», 2011; Редкол.: Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. – К.: Золоті ворота, 2011. – Вип. 2 (10). – С. 15–23.
3. Шахрай В. М. Формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: монографія / В. М. Шахрай. – Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В., 2016. – 404 с.

Олійник Л.В., м. Київ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ПАТРІОТИЗМУ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

В статті розглядаються питання, які пов'язані з формуванням національної свідомості як основи виховання державного патріотизму офіцерського складу Збройних Сил України. Розкриваються етапи становлення національно-патріотичної свідомості людини.

Ключові слова: національна свідомість, Збройні Сил України.

In this article consider the questions of the formation of national consciousness as a basis of the education of states patriotism of officers in the Armed Forces of Ukraine. Stages of the formation national and patriotic consciousness of the man are shown in the article.

Keywords: national consciousness, Armed Forces of Ukraine.

За роки незалежності України питання забезпечення обороноздатності держави залишається актуальним. Провідна роль у цьому надто важливому завданні покладається на Збройні Сили України. Як свідчить історія, велике значення для боєздатності війська має морально-психологічний чинник, який є однією з складових обороноздатності і сутність якого полягає в тому, наскільки військовослужбовець як громадянин своєї держави готовий захистити її від будь-якого агресора. Цей показник є найвищим критерієм оцінки вихованості у людини патріотизму і громадянськості. Сьогодні проблема, яка пов'язана з вихованням патріота і громадянина саме держави Україна, існує й аніскільки не

зменшила своєї актуальності. Це дуже важливо для армійського середовища, де патріотизм людей зі зброєю в руках набуває особливого значення, і в першу чергу для офіцерського складу як категорії, яка виконує управлінські функції.

Після розпаду СРСР Україна відновила державну незалежність, але певна частина громадян переважно старшого покоління, опинившись у скрутних соціально-економічних умовах, з недовірою поставилась до незалежності України, ностальгійно мріючи про повернення до минулих часів, що в свою чергу негативно вплинуло і впливає на духовно-національне відродження країни, національно-патріотичне виховання підростаючого покоління. Більшої уваги щодо патріотичного виховання потребує молодь, велика частка якої, хоча й прожила своє свідоме життя в самостійній Україні, виявляє риси у вчинках, які не мають нічого спільного з любов'ю до Батьківщини, гордістю за надбання національної культури, прагненням захищати державу. Варто також зазначити, що формування національної свідомості, що є підґрунтям патріотизму серед значної частини українського народу відбувається дуже повільно.

Становлення національно-патріотичної свідомості українців досліджували українські психологи і педагоги. Григорій Ващенко, наприклад, писав: "... Джерелом натхнення в такій героїчній службі Батьківщині може бути лише свідомість обов'язків перед нею, сполучена палкою любов'ю до неї, до свого народу. А любити свій народ можна лише при наявності високої національної свідомості" [1, с. 175]. На думку Омеляна Вишневського становлення національно-патріотичної свідомості людини проходить через такі етапи:

1. Етап раннього етнічного усвідомлення;
2. Етап національно-політичного самоусвідомлення;
3. Етап державно-патріотичного самоусвідомлення.

Перший етап характеризується тим, що є першоосновою, корінням патріотизму. Сприяння усвідомленню етнічної приналежності дитини розпочинається з перших днів її життя в сім'ї. Велике значення в процесі усвідомлення етнічної приналежності має рідна мова, якій до певного часу не

повинні заважати інші мови. Через неї дитина засвоює національний спосіб мислення, характерні для нього категорії та образи, ставлення до моральних цінностей тощо [2, с. 97]. На етнізації свідомості формується те, що Г. Ващенко називав “стихийним патріотизмом”. За його визначенням, “стихийний патріотизм – це неусвідомлена любов до рідної природи, своїх земляків, рідних звичаїв, традицій, рідної мови. В основі його лежать в першу чергу навички. Людина, живучи довго серед певного оточення, так зживається з ним, що воно стає ніби частиною її” [3, с. 298].

Другий етап припадає на підлітковий вік, коли дитина з осередку сім’ї і школи переходить у громадське середовище. Вона починає усвідомлювати своє “Я” як частку суспільного організму, що має національно-політичний характер, замислюється над долею своєї нації, над тим місцем, яке вона посідає серед інших націй, робить вибір у відстоюванні її свободи.

До особливо важливих моментів цього етапу патріотичного виховання належать відновлення історичної пам’яті та формування почуття національної гідності, у відновленні якої для українців, насамперед, важливу роль відіграє розширення сфери застосування української мови як повноцінного засобу спілкування.

Очевидно, що на цьому етапі формування людини, патріотизм є передусім виявом любові до своєї нації. Якщо ж нація підневільна, це почуття переростає в націоналізм, що є формою самозахисту нації і за таких умов є історично виправданим [2, с. 99]. На етапі національно-політичного самоусвідомлення людини велику роль відіграє освіта, органічною складовою якої є національне виховання.

Омелян Вишневецький, характеризуючи етап державно-патріотичного самоусвідомлення, зазначає, що передумовою успішного становлення державного патріотизму є, з одного боку, почуття причетності до своєї нації, бо немає патріота, який би не любив свій народ; а з другого – необхідна наявність власної держави. Лише за цих умов формується те, що називаємо державним мисленням [2, с. 99]. Важливо зазначити, що на цьому етапі самоусвідомлення

людини, відбувається формування в неї державного патріотизму. Характерно, що в якості головного об'єкта патріотизму розглядається держава. Виникнення державного патріотизму було викликано певними історичними умовами, а саме – необхідністю консолідації зусиль для створення, зміцнення держави, різних форм державної влади. Патріотизм розуміється як прояв його суб'єктами почуття національної гордості за свою державу і передбачає їх активну участь у зміцненні держави і державності в якості першочергової умови ефективного функціонування соціальних інститутів, розвитку суспільства й особистості.

Державно-патріотичний рівень становлення національної свідомості передбачає також терпиме ставлення до національно-культурних традицій інших народів, прищеплення почуття національної, расової, конфесійної толерантності. Варто зауважити, що історично склалося так, що український народ завжди прагнув мирного співіснування зі своїми сусідами, ніколи не зазіхав на чужі землі, толерантно ставився до інших народів, поважаючи їхні права і виявляючи гостинність. В сучасних умовах права національних меншин, що проживають в Україні, закріплено й гарантовано в державно-правових актах. Зокрема, в Декларації прав національностей України, що ухвалена ще 1991 року, зазначено “Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні і культурні права” [4, с. 558].

Отже, названі вище етапи громадянського становлення людини відповідно позначаються на змісті її національної свідомості, спричиняються до формування її специфічних аспектів: етнічного, національно-політичного, державно-патріотичного. Є підстави вважати, що саме наявність цих аспектів у світогляді людини вказує на її зрілість.

Армійське середовище завжди потребувало таких людей, які б мали за честь віддати своє життя, захищаючи свою Батьківщину від ворогів. Тому захисника Вітчизни треба виховувати, а відтак патріотичне виховання вояків і в першу чергу офіцерського складу є і буде актуальним.

Що стосується Збройних сил України, то в сучасних умовах спостерігається збільшення національно свідомих офіцерів, які позбулися тягаря минулих часів, дбають про авторитет армії, національно-патріотичне виховання своїх підлеглих на основі традицій, культурного надбання українського народу, широкого застосування української мови. Все це має бути тим фундаментом, на якому формувалися б професіоналізм, компетентність, бойовий вишкіл сучасного захисника Батьківщини.

Особливий акцент у вихованні українського патріотизму необхідно зробити на молодих і майбутніх офіцерах, від яких залежить майбутнє Збройних Сил України і доля держави. Григорій Ващенко стверджував: “Треба виховувати молодь так, щоб вона могла захищати права свого народу і здатна була віддати в боротьбі за неї своє життя” [1, с. 176]. Це в повній мірі стосується і вищої військової школи, яка повинна забезпечити як високопідготовленого офіцера-професіонала, так і офіцера-патріота Української держави, сприяти вихованню всебічно розвиненої особистості, яка має бути високоосвіченою, високоморальною, духовно багатою, фізично досконалою, технічно грамотною, працьовитою з сформованою національною самосвідомістю.

Література

1. Ващенко Григорій Виховний ідеал. – Полтава: Ред. газ. “Полтавський вісник”. – 1994. – 191с.
2. Вишневецький Омелян Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. – 1996. – 238 с.
3. Ващенко Григорій Комунізм, інтернаціоналізм і виховання любові до Батьківщини.// Визвольний шлях: Зб. Лондон, 1956. – С. 298–300
4. Історія української культури: Зб. Матеріалів і документів/ Упоряд.: Б.І. Білик, Ю.А. Горбань, Я.С. Калакура та ін.; За ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остафійчука. – К.: Вища школа, 2000. – 607 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ Я - КОНЦЕПЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлено підходи до визначення Я-концепції особистості. Розкрито поняття «Я-концепція», фактори впливу на її становлення у дитячому віці. У статті розкрито особистісно орієнтований підхід у навчанні та вихованні дітей у загальноосвітньому навчальному закладі та доцільність використання його як теоретико-методологічної основи виховання Я-концепції дітей. Розкрито компоненти Я-концепції: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Ключові слова: Я-концепція, виховання, особистісно орієнтований підхід, молодші школярі.

The article describes approaches to the definition of self-concept of personality. The concept of self-concept factors influencing its formation in childhood is revealed. The article deals with the personality-oriented approach in teaching and upbringing of children in a comprehensive educational institution and the expediency of using it as a theoretical and methodological basis for the education of the self-concept of children. The components of the self-concept are revealed: cognitive, emotional, value, and behavioral.

Key words: self-concept, education, personality-oriented approach, junior school age children.

Виховання цілісної особистості є одним із основних завдань сучасної системи освіти. Всебічний і гармонійний розвиток, розкриття особистісного потенціалу кожної дитини, Важливою складовою виховання є розвиток самосвідомості та позитивної Я-концепції дітей.

Концептуальною основою виховання Я-концепції є положення особистісно орієнтованого (І. Бех, Є. Бондаревська), компетентнісного (Н. Бібік, О. Савченко), діяльнісного (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) науково-методологічних підходів, наукові принципи про єдність психіки і діяльності, про провідну роль діяльності у розвитку психіки, принцип детермінізму та принцип відображення, викладені у працях Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, П. Чамати; положення про закономірності психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, що містяться у наукових доробках Л. Божович, Л. Виготського, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, О. Запорожця, Ж. Піаже; нормативні документи (Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», «Національна доктрина

розвитку освіти України у XXI столітті», «Концепція Нової української школи»).

Загальною метою дослідження є обґрунтування педагогічних умов виховання позитивної Я-концепції молодших школярів у загальноосвітньому навчальному закладі. Відповідно до мети, цілями дослідження є визначення теоретико-методологічних засад виховання Я-концепції на різних етапах розвитку психологічної та педагогічної науки, визначення сутності і структури поняття Я-концепції, з'ясування вікових особливостей Я-концепції молодших школярів; визначення критеріїв, показників, рівнів та сучасний стан вихованості Я-концепції, розробка та впровадження педагогічних умов виховання Я-концепції молодших школярів, експериментальна перевірка їх ефективності.

В працях вчених Я-концепція розглядається як сукупність установок індивіда, спрямованих на самого себе (Р. Бернс), цілісний, хоча й не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного Я людини, на основі якого вона будує свої взаємовідносини з іншими і визначає ставлення до себе (О. Жигайло). Р. Бернс зазначав, що «Я-концепція, по суті, визначає не просто те, що собою являє індивід, але й те, що він про себе думає, як дивиться на своє діяльне начало і можливості розвитку в майбутньому» [1, с. 31]. Під поняттям «Я-концепція» розуміємо динамічну систему уявлень людини про саму себе, що включає когнітивний, афективний та поведінковий аспекти.

Дослідник Р. Бернс визначав Я-концепцію як сукупність всіх уявлень індивіда про себе, що поєднана з їх оцінкою. Р. Бернс виділяє три основні складові: когнітивну, емоційно-оцінну та поведінкову. Когнітивний компонент «установок на себе» є «образом Я» індивіда, досить статичним утворенням, що характеризується особливостями опису себе [1, с. 32]. Терміни «Я-концепція» та «образ Я» часто вживаються у науковій літературі як синоніми, але вони не є тотожними: термін «образ Я» недостатньо передає динамічний та оцінний характер уявлень людини про себе і використовується для позначення когнітивної складової Я-концепції. До «образу Я» можуть відноситися будь-які

статусні, рольові, психологічні характеристики індивіда. Різні сторони «образу Я» викликають емоційну реакцію та оцінку, що пов'язані з прийняттям або несхваленням тих чи інших переконань про себе. Цю емоційно-оцінну складову Р. Бернс називає самооцінкою як афективною оцінкою себе. На основі Я-концепції людина сприймає оточуючу дійсність, будує відносини з іншими, а також свою поведінку.

Ми виділяємо когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти Я-концепції. До змісту когнітивного компонента належать уявлення індивіда про самого себе. Емоційно-ціннісний компонент включає, на нашу думку, не тільки самооцінку, але і ціннісне ставлення до себе, моральне Я, ставлення людини до себе як до носія певних моральних цінностей. І. Бех зазначає, що метою формування і розвитку особистості є «образ Я», важливою складовою якого є морально-духовне Я (система особистісних цінностей людини). Поведінково-вчинковий компонент визначає дії людини, що обумовлені її уявленнями про себе та самоствавленням.

У молодшому шкільному віці формування Я-концепції зумовлюється переходом до нового соціального статусу – школяра, прийняттям внутрішньої позиції учня, що впливає на зміну ставлень дитини до навколишньої дійсності та самого себе. Я-концепція набуває активного розвитку у процесі взаємодії з учителем, спілкування з однолітками: збагачується «образ Я» дитини та самооцінка. Організація виховного середовища має велике значення для формування позитивної Я-концепції дитини.

«Особистісно зорієнтоване виховання – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети», – вважає І. Бех [2, с. 29]. Особистісно орієнтований підхід у вихованні визначає дитину найвищою цінністю, забезпечує врахування індивідуальних особливостей дитини, саморозвиток і саморозкриття. Суб'єкт – суб'єктна взаємодія педагога і дітей сприяє гармонійному розвитку їх особистості. Педагог ставиться з повагою, довірою та прийняттям до вихованців, що дає можливість проявити власні здібності, створює атмосферу для виховання

позитивної Я-концепції учнів. Метою особистісно орієнтованого виховання є формування і розвиток у дитини особистісних та моральних цінностей. Значна увага педагога приділяється вихованню цінностей дитини, її моральному становленню та духовному розвитку, почуттю людської гідності, самоцінності, чесності та справедливості. Реалізація виховного процесу неможлива без звернення дитини до свого внутрішнього світу, пізнання себе, саме тому одним із завдань педагога – це підтримувати бажання вихованця проявляти активність та ініціативність у розвитку, плекати ціннісне ставлення до себе та до інших. Особистісно орієнтований підхід є важливим психолого-педагогічним принципом, який лежить в основі виховання позитивної Я-концепції учнів молодшого шкільного віку.

При вибудовуванні виховного впливу на дитину, І. Бех пропонує низку інваріантів як усталених і незмінних наукових вимог [4], які, на нашу думку, можуть бути враховані у процесі організації виховання Я-концепції молодших школярів:

Перший інваріант – формування у суб'єкта здібності і бажання усвідомлювати себе як особистість. Одним із завдань педагога – допомогти дитині в усвідомленні власних почуттів, намірів та прагнень, виховувати позитивний «образ Я», уявлення про себе.

Другий інваріант – культивування у вихованця цінності іншої людини. У процесі формування цінності людської особистості, у дитини з'являється самоцінність, здатність оцінити власну значущість.

Третій інваріант – формування у вихованця образу «хорошого іншого», що сприяє соціалізації дитини та засвоєнню моральних вимог у взаємодії з іншими.

Четвертий інваріант – використання «ефекту генерації» у виховному процесі, що дає можливість дитині самостійно прийти до морального судження та оволодіти моральними нормами не тільки на пізнавальному рівні, але і на чуттєвому.

П'ятий інваріант – використання ефекту присутності у виховному процесі, що визначає спрямованість педагога на дитину, встановлення емоційного контакту.

Шостий інваріант – культивування у вихованця досвіду свободи приймати особистісні рішення, що грає важливу роль у становленні власного Я дитини, формування ставлення до себе як до активного суб'єкта у взаємодії з навколишнім світом.

Сьомий інваріант – культивування зворушливого виховного впливу, чуттєвих ставлень дитини до себе та до світу, що є основною перетворювальною силою у духовно-моральному розвитку особистості.

Запропоновані І. Бехом інваріанти допоможуть зробити процес виховання Я-концепції дітей ефективнішим, за умови їх врахування.

Отже, провідні концептуальні положення, які слід покласти в основу виховання Я-концепції особистості:

- дитина є найвищою цінністю у процесі виховання;
- кожна дитина є неповторною, має індивідуальні задатки та здібності, характерологічні особливості, які педагог повинен враховувати та сприяти саморозвитку дитини;
- кожна дитина потребує індивідуального підходу у процесі виховання;
- основним пріоритетом є виховання моральних цінностей дитини, її духовно-морального Я, ціннісного ставлення до себе;
- ставлення педагога до дитини як до суб'єкта виховання забезпечує гармонійний розвиток її особистості.

Таким чином, Я-концепція виступає ядром особистості та значною мірою визначає направленість та характер її діяльності. Цілеспрямоване виховання в дітей молодшого шкільного віку позитивної Я концепції у гармонійній відповідності до гуманістичних цінностей сучасного суспільства та розвиток морально-духовного Я постає надзвичайно важливим педагогічним завданням. Теоретико-методологічним фундаментом, який можна покласти в основу виховання Я-концепції молодших школярів, є особистісно орієнтований підхід.

Створення виховного середовища, яке сприяло б індивідуальному розвитку і саморозвитку кожної дитини є важливим чинником.

Література:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание/ Р.Бернс – М.: Прогресс, 1986. – 422с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посібник / І. Д.Бех; М-во освіти України; Ін-т змісту і методів навчання. - К., 1998. - 204с.
3. Бех І.Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт [Електронний ресурс] / І.Д.Бех. – Режим доступу: [http:// library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf](http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf) .
- 4 Бех І. Д.Нова методологія виховання підростаючої особистості / І. Д. Бех // Педагогіка. – 2004. – С. 88-94.

Остапенко О. І., Тимчик М.В., м. Київ

**ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПОНЕНТНОСТЕЙ У
СТАРШОКЛАСНИКІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА
«ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ»**

У статті розкрито актуальність проблеми формування ключових компонентностей у старшокласників в процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни»; визначено та обґрунтовано формування ключових компонентностей у старшокласників в процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни» з урахуванням сучасних положень «Нової Української школи».

Ключові слова: *готовність старшокласників, військова служба; компетентнісний підхід, формування, діяльнісний підхід, захист Вітчизни, усвідомлення значущості, ключові компетентності.*

The article reveals the urgency of the problem of forming key components in senior students in the process of studying the subject "Protection of the Virgin"; the state of work of general educational establishments is analyzed in relation to formation of readiness of high school students for military service; determined and substantiated formation of key components in senior pupils in the process of studying the subject "Protecting the Vicitinis".

Key words: *readiness of senior pupils, military service; competent approach, formation, activity approach, protection of the Fatherland, awareness of significance, key competencies.*

Сучасна освіта України характеризуються поступовим входженням у Європейський освітній простір. Зміна освітньої парадигми передбачає реалізацію компетентнісного підходу щодо положень «Нової Української школи». Важливим напрямом цієї роботи є аналіз можливостей та пошук резервів творчого використання компетентнісного підходу щодо формування ключових компонентностей у старшокласників в процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни».

Реалізація компетентнісного підходу щодо готовності старшокласників до військової служби в контексті положень «Нової Української школи» передбачає впровадження у навчально-виховний процес школи завдання формування в учнів ключових компетентностей:

1. Спілкування державною (і рідною, у разі відмінності) мовами.

Уміння: правильно використовувати термінологічний апарат; спілкуватися в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності; за допомогою спілкування розв'язувати конфлікти; популяризувати ідеї військово-патріотичного виховання мовними засобами.

2. Спілкування іноземними мовами.

Уміння: за допомогою іноземної мови спілкуватися в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичній діяльності; шукати в іноземних джерелах інформацію на військову тематику.

3. Математична компетентність.

Уміння: використовувати математичні методи в процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмета «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях.

Уміння: діяти в умовах застосування противником зброї масового ураження, військових конфліктів, надзвичайних ситуаціях з метою збереження здоров'я та життя, надання першої долікарської допомоги постраждалим.

5. Інформаційно-цифрова компетентність.

Уміння: використовувати різні способи пошуку корисної інформації в довідникових джерелах, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікативних технологій на військову тематику; критично мислити у процесі збору та обробки інформації.

6. Уміння вчитися впродовж життя.

Уміння: моделювати власний освітній розвиток, аналізувати, контролювати, коригувати та оцінювати результати у процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності.

7. Ініціативність і підприємливість.

Уміння: аналізувати та оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з вимогами до військовослужбовця, члена військового колективу та представника військової частини.

8. Соціальна та громадянська компетентності.

Уміння: спілкуватися у процесі навчально-пізнавальної діяльності з предмету «Захист Вітчизни» та військово-патріотичної діяльності, нівелювати конфлікти, дотримуватися правил чесної гри, здобувати перемогу чесним шляхом, з гідністю приймати поразку.

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури.

Уміння: усвідомлення власної національної культури та історії створення Збройних Сил України.

10. Екологічна грамотність і здорове життя.

Уміння: обізнаність бережливого природокористування; розуміння значення здоров'я та фізичного розвитку для формування фізичної підготовленості до військової служби, надання допомоги собі та тим хто її потребує під час травмувань, кровотеч та поранень.

Таким чином, формування ключових компонентностей у старшокласників в процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни» дасть змогу ефективніше організувати навчально-виховний процес в процесі викладання предмета «Захист Вітчизни» та військово-патріотичного виховання учнів 10-11 класів й забезпечити формування у старшокласників освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної готовності щодо військової служби та захисту Вітчизни.

Література

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2014. – 29 с.

2. Остапенко О. І. Концептуальні засади реформування військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді України / М. Д. Зубалій, О. І. Остапенко, Б. Б. Шаповалов // Фізичне виховання в рідній школі. – 2016. – № 6. – С. 33–35.

3. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / М. В. Тимчик. – К., 2013. – 222 с.

Острожинська Л. С., м. Київ

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ І РОДИНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ВЗАЄМОДІЇ УЧИТЕЛЯ, УЧНЯ І БАТЬКІВ

У статті висвітлюються питання педагогіки партнерства навчального закладу і родини у реалізації концепції Нової української школи та освітні, виховні і розвивальні траєкторії взаємодії учителя і батьків у досягненні спільної мети - виховання всебічно розвиненої гармонійної особистості, здатної реалізуватися в професійному, громадянському та сімейному аспектах.

Ключові слова: педагогіки партнерства, концепція Нової української школи, партнерська взаємодія, батьківська педагогіка.

The article deals with the issues of pedagogy of the partnership of the educational institution and the family in the implementation of the concept of the New Ukrainian school and the educational, educational and developmental trajectories of the interaction of the teacher and parents in achieving the common goal - the education of a fully developed harmonious person that can be realized in professional, civic and family aspects.

Key words: partnership pedagogy, concept of the New Ukrainian school, partnership interaction, parenting pedagogy.

Традиційно головним інститутом виховання є сім'я. Важливість родини як інституту виховання зумовлена тим, що в ній дитина перебуває протягом значної частини свого життя і за тривалістю впливу на особистість жоден інститут виховання не може порівнятися з родиною.

Роль сім'ї у вихованні дітей важлива, відповідальна. Батьки є першими та найголовнішими вихователями, які зміцнюють і загартовують організм дитини, розвивають її мову та мислення, волю та почуття, формують її інтереси, прагнення, смаки, здібності, виховують любов до знань, спостережливість, працьовитість. У сім'ї будують підґрунтя розуміння дитиною світу. Саме в сім'ї дитина засвоює основні норми моралі, опановує навички спільної праці, формує власні життєві плани, естетичні смаки, громадянську позицію. Батьки

відповідають перед власним сумлінням, народом, державою за якість виховання своїх дітей.

Сім'я і школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, здатну реалізуватися в професійному, громадянському та сімейному аспектах.

В. Сухомлинський уважав, що «сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави». Однак із досвіду роботи ми знаємо, що не кожна сім'я є таким джерелом, не всі батьки мають певні знання про виховання дітей. Недосвідченість батьків, їхнє намагання спиратися виключно на власний досвід, брак певних педагогічних знань призводять до серйозних помилок. Батькам у жодному разі не варто залишати процес виховання напризволяще. Як же зробити, щоб максимізувати позитивні та звести до мінімуму негативні впливи родини на виховання дитини?

Суспільно – політичні й економічні зміни, яких зазнає українське суспільство, змушують більшість сімей розв'язувати проблеми матеріального характеру. В той самий час морально – етичні проблеми, які становлять підґрунтя сімейного виховання, відходять на другий план. Так не повинно бути, оскільки саме мораль об'єднає сім'ю, родину, суспільство. Отже, актуальність сімейного виховання, за допомогою якого формують моральні якості людини, є очевидною.

Співдружність школи з сім'єю, опертя на родинні традиції набуває сьогодні нового педагогічного змісту й особливої актуальності. Відомо, що для успішного формування особистості дитини необхідна єдність школи і сім'ї, високі вимоги суспільства до освітнього рівня молодого покоління, підготовка його до життя і праці, які можуть бути задоволені тільки за умови посилення ролі батьків у цій справі. На необхідність підвищити допомогу сім'ї й одночасно піднести її відповідальність за виховання молодого покоління наголошено, зокрема, в основних напрямках реформи загальноосвітньої школи.

Успіхи навчальної діяльності школярів багато в чому залежать від правильної організації їхньої самостійної роботи вдома, доцільного розпорядку дня.

Сім'я і школа разом мають розвивати в дитини почуття обов'язку та відповідальності, прагнення дотримувати правил життя в суспільстві. Це має здійснюватись з огляду на те, що справжнє людинолюбство – це висока дисципліна вчинків, почуттів, думок.

Завдання партнерської взаємодії сім'ї та НВК «Домінанта»:

- організація навчально – виховного процесу на засадах патріотизму, любові до Батьківщини, природи, сім'ї, толерантного ставлення одне до одного з урахуванням вікових особливостей дитини;

- виховання гармонійно розвиненої творчої особистості учнів;

- формування активної життєвої позиції батьків і учнів;

- прищеплення навичок здорового способу життя;

- розвиток інтересів, нахилів, здібностей учнів;

- підготовка дитини до саморозвитку та самовиховання.

Серед основних напрямів партнерської діяльності педагогів нашого закладу та батьків можна виділити такі: підтримання фізичного здоров'я учнів, спілкування й формування особистісних орієнтацій учнів, інтересу до життя, інтересу до людини, інтересу до культури, що сприяє розумінню загальнолюдських цінностей. Розвиток пізнавальної сфери життя учнів (роботу з учителями - предметниками) здійснюємо з урахуванням індивідуальних особливостей учнів: захист не учня, а людини в ньому, підхід до кожної дитини «з оптимістичної позиції». Робота з родиною – вплив на виховний потенціал родини, де об'єктом уваги є не сама родина, а сімейне виховання. Тут необхідне вивчення сімейної атмосфери, що оточує учня, його стосунків із членами родини, психолого – педагогічна освіта батьків через систему батьківських зборів, консультацій, бесід, організація спільного проведення вільного часу дітей і батьків.

НВК «Домінанта» реалізує функції батьківської освіти (відомості про виховну концепцію школи, педагогічну позицію класного керівника, вихователя, про методику виховання, про цілі та завдання особистісного розвитку школярів, про хід духовного розвитку дитини, про особливості шкільної діяльності учня, про взаємини у групі, про виявлені здібності й поточні успіхи тощо) та коригує принципи сімейного виховання – саме того аспекту, що стосується дитини (мистецтво любити дітей), режиму життя та діяльності дитини, що забезпечують і корекцію особистості батьків.

Які б завдання суспільство не висувало перед школою, але саме сім'я була, є і завжди буде найважливішим середовищем формування особистості та найголовнішим інститутом виховання. Без допомоги та підтримки батьків, громадськості, їхньої глибокої зацікавленості процес виховання та навчання не матиме необхідного результату. Партнерська взаємодія із боку школи, сім'ї та громади щодо формування молодого покоління сприяють прискоренню процесів соціалізації дітей та учнівської молоді.

Взаємодія сім'ї і НВК «Домінанта» для формування моральних якостей вихованців відбувається через тематичні батьківські збори, виховні години, години спілкування з елементами тренінгів, відверті розмови, тренінги, родинні свята, трудові десанти, екскурсії, туристичні походи стежками рідного краю, спортивні змагання, індивідуальні бесіди з батьками. Ці форми були апробовані впродовж тривалого часу і засвідчили, що завдяки єдиним зусиллям педагогів і батьків школярів відбувається формування всебічно розвинених, високоосвічених, духовно багатих, морально чистих, фізично досконалих людей.

Діяльність батьків і класних керівників у вихованні дітей досягне успіху тоді, коли вони об'єднають зусилля в справі виховання дітей, що дозволить їм краще зрозуміти дитину, побачити її в різних ситуаціях і, таким чином, допоможуть одне одному зрозуміти індивідуальні особливості дитини. Класним керівникам важливо встановити партнерські відносини з батьками кожного учня, створити атмосферу взаємодопомоги.

Необхідно залучати батьків до навчально-виховного процесу, зацікавлювати їх шкільним життям, щоб учні вирости порядними, чесними громадянами України, для яких слова «чесність», «порядність», «вихованість» були б не тільки словами. Тільки, коли батьки стануть суб'єктами навчального процесу, можна досягти успіху у вихованні учнів школи.

Література

1. Сухомлинський В. Моральні цінності сім'ї: вибрані твори в 5-ти т. Т.5/ В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – С.343 – 347.
2. Макаренко А. Книга для батьків; пер. з рос./А. Макаренко. – К.: Рад. Школа, 1980. – 327с.
3. Система роботи з родинного виховання із учнями // Журнал «Виховна робота в школі», 2017р. -№ 9.
4. Взаємодія родини і ліцею для формування моральних якостей школярів // Журнал «Виховна робота в школі», 2017р. -№ 4.
5. Взаємодія школи, сім'ї, громадськості у формуванні свідомого громадянина - патріота // Журнал «Виховна робота в школі», 2016р. -№ 2.

Охріменко З.В., м. Київ

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ І БАТЬКІВСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ У ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

У статті окреслено особливості партнерської батьківсько-вчительської взаємодії. Зроблено висновок, що виховання ціннісного ставлення до праці може стати об'єднуючим змістом виховного процесу в початковій школі.

Ключові слова: *трудове виховання, праця, молодший шкільний вік, партнерство.*

The article outlines features of partner parent-teacher interaction. It is concluded that the education of a value attitude to work can become a unifying content of the educational process in the primary school.

Keywords: *labor education, labor, primary school age, partnership.*

Формування спільного виховного середовища є важливим завданням для педагогічного колективу та батьківської громадськості, актуальність якого підтверджується сучасною освітньою парадигмою. Так, засадничими принципами Нової української школи є педагогіка партнерства та передача універсальних цінностей. Наголосимо, що партнерська взаємодія всіх учасників навчально-виховного процесу особливої значущості набуває в молодшому шкільному віці, адже молодший школяр найбільше чутливий до зовнішніх

впливів з боку значущих дорослих. Крім цього, в зазначеному віковому періоді закладаються основи ціннісного ставлення до праці, які позитивно впливають на формування особистісних якостей, розвиток упевненості у собі, подальше професійне самовизначення та становлення підростаючої особистості. Отже, одним із завдань навчального закладу є тісна співпраця з батьківською громадськістю.

Саме тому проблема ефективної взаємодії школи і сім'ї є доволі актуальним напрямком психолого-педагогічних досліджень. Аналіз яких (В. Ваховський, В. Вороніна, В. Кириченко, О. Кіян, А. Колишкіна, Т. Кравченко, В. Оржеховська, Н. Стаднік та ін.) дозволив розглядати її як цілеспрямований багатоаспектний процес взаємовпливів з метою об'єднання можливостей, зусиль в організації життєдіяльності учнів. Основою процесу батьківсько-вчительської взаємодії є єдність вимог батьків і вчителів до зростаючої особистості, взаємоповага та довіра один до одного, відповідальність і рівноправне партнерство. Особливого значення взаємодія має в початкових класах, коли з одного боку батьки найбільш активні, а з іншого діти найбільш чутливі до впливів з боку провідних інститутів виховання.

В зазначеному контексті партнерство передбачає наявність колективних відносин, узгодження і реалізацію інтересів всіх учасників для досягнення певної мети. Якщо батьки, учителі, учні сприймають один одного як партнери у навчанні та вихованні, зазначає Н. Голубкова, то завдяки їхнім зусиллям створюється громада, яка дбає про інтереси учнів і розпочинає свою роботу щодо виховання активного громадянина, якому притаманні демократична культура й усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю. Доведено, що чим більша підтримка школи, сім'ї та громади, тим більше учні відчують піклування та захист, тим краще вони розуміють мету освіти, тим наполегливіше працюють над розкриттям свого потенціалу, налагоджують позитивні відносини та визначають свою поведінку в школі. Спільні інтереси школи, сім'ї та громади,

створення відповідних умов, піклування про дітей – є основними чинниками успіху учнів [2].

Відповідно до викладеного можемо стверджувати, що тривалий період (особливо за радянських часів) взаємодія між школою та сім'єю не була суто партнерською. Традиційно взаємодія з батьками відбувалася опосередковано в односторонньому напрямку (запис в щоденнику учня), або безпосередньо під час батьківських зборів, які рідко носили діалогічний характер. Стиль спілкування з боку педагогів відзначався директивним характером. Хоча, слід зазначити, що сучасні підвалини батьківсько-вчительської взаємодії були закладені радянськими педагогами-новаторами (О. Захаренко, А. Макаренко, В. Сухомлинський), які значно збагатили не лише вітчизняну, а й зарубіжну освітню практику.

За часів незалежності України школа втратила беззаперечний авторитет у єдино правильній виховній парадигмі, а сім'я подекуди почувається розгубленою в безлічі виховних ідей, часто обираючи ліберальне виховання, засноване на піклуванні, потуранні і страху заподіяти дитині психологічну травму. Таке виховання на думку сучасних зарубіжних фахівців (Блейр Кінг, Девід Еберхард) не готує дітей до реального життя. Крім цього, у виховному процесі, наголошують клінічні психологи, важлива підтримка вчителя з боку батьків. Саме це буде сприяти збільшенню авторитета вчителя та налагодженню плідної взаємодії між усіма учасниками виховного процесу.

На думку сучасних українських дослідників (В. Вороніна, В. Кириченко, О. Кіян, А. Колишкіна, Т. Кравченко, Н. Стаднік та ін.) взаємодія батьківської і педагогічної громадськості значно збагачує родинні стосунки, підвищує педагогічну компетентність батьків, сприяє уникненню непорозумінь між суб'єктами виховного процесу та оптимізує навчально-виховний процес завдяки довірі, взаємодопомозі, взаємодопомозі. Відповідно підвищення ефективності виховання можливе за цілеспрямованого, всебічного, узгодженого та неперервного педагогічного впливу на особистість молодшого школяра за умов посилення взаємодії школи з сім'єю.

Напрямки батьківсько-вчительської взаємодії розкриває І. Бех. Першим, надзвичайно важливим завданням є педагогізація сім'ї, оволодіння батьками знаннями і вміннями вихователя, педагогічною майстерністю. Другий напрям зв'язків має йти від батьків, шляхом залучення їх до навчально-виховного процесу. Третій напрям – партнерська взаємодія, зазначає вчений [1].

Підкреслимо, що взаємодія педагогічного колективу і батьківської громадськості має ґрунтуватися на підходах, які сприяють партнерському співробітництву всіх учасників взаємодії, задоволенні потреб кожної дитини у самовдосконаленні, орієнтації на самовиховання позитивних, соціально ціннісних якостей, культивуванні творчих домінант діяльності [3]. Реалізація зазначених підходів передбачає врахування того, що дитина уособлює не тільки власний досвід, а й суб'єктивний досвід своєї сім'ї. За таких умов батьки учнів також потребують стимулювання педагога до особистої перспективної рефлексії у процесі проживання з дитиною шкільної діяльності.

В контексті проблематики нашого дослідження, на нашу думку, зміст взаємодії між педагогічним колективом та батьківською громадськістю має вибудовуватись відповідно до змісту трудового виховання в загальноосвітній школі та вікових особливостей учнів, і полягати в усвідомленні учнем значущості, необхідності і обов'язку праці, формуванні позитивного ставлення до праці, здатності приймати на себе відповідальність за результат діяльності та її самооцінювати, а також формуванні відповідних трудових умінь і навичок.

Доцільними формами і методами реалізації змісту формування ціннісного ставлення до праці молодших школярів у взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості, на нашу думку, є традиційні (батьківські збори, семінари, лекторії, залучення батьків до навчально-виховного процесу тощо) та інноваційні (тренінги, дискусивні клуби, групи взаємопідтримки, консультативні бесіди). Саме останні форми дозволять в повній мірі будувати рефлексивну суб'єкт-субе'кту взаємодію між педагогами і батьками, педагогами і учнями, педагогами, учнями та їх батьками.

Отже, відповідно до нової освітньої парадигми завданням вчителя є побудова перспективи співпраці, яка б базувалася на індивідуальній рефлексивній взаємодії з батьками. Така взаємодія можлива лише за умови наявності несуперечливих цінностей, узгодження загальних цілей виховання, врахування індивідуальної своєрідності кожної сім'ї. Саме зміст трудового виховання, в основі якого лежить виховання любові і поваги до праці, на нашу думку, може стати міцним фундаментом партнерської школи.

Література

1. Бех І.Д. Особистість в духовному розвитку: Навчальний посібник / І.Д. Бех – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Голубкова Н.Л. Розвиток партнерства школи, сім'ї, та громади: американський досвід / Н.Л. Голубкова // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – Ч.3. – С. 16–22.
3. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія / Т. В. Кравченко. – К. : Фенікс, 2009. – 416 с.

Петрочко Ж.В., м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЛІДЕРІВ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розкрито роль учнівського самоврядування у викликах часу; означено його потенціал у національно-патріотичному вихованні дітей. Подано узагальнений огляд особливостей та змісту тренінгової програми для лідерів учнівського самоврядування.

Ключові слова: самоврядування, патріотизм, національно-патріотичне виховання.

The role of students' self-government in challenges of time is revealed; its potential in national-patriotic education of children is indicated. General overview of features and contents of the training program for leaders of student self-government is presented.

Key words: self-government, patriotism, national patriotic education.

Проблема виховання інноваційної особистості – це проблема становлення людини, яка адекватно реагує на виклики часу й суспільні запити, мобільна й небайдужа до соціально значущих цілей і завдань. Важливу роль у цьому процесі відіграє учнівське самоврядування, бо формування ініціативної, здатної ухвалювати нестандартні рішення особистості неможливе без широкого залучення учнів до участі в ухваленні рішень, управлінні шкільними справами, соціальної практики загалом.

Учніське самоврядування – діяльність учнів з аналізу, планування й організації життя учнівського колективу, спрямована на створення сприятливих умов для конструктивної взаємодії і вирішення соціально значущих завдань, що реалізуються у партнерській взаємодії з дорослими членами шкільної спільноти та місцевої громади.

Основні характеристики учнівського самоврядування – це добровільність залучення учнів до варіативних видів діяльності; наявність стратегії і тактики у визначенні й вирішенні соціально значущих, а також особистісно орієнтованих задач; можливість опанування навичками конструктивної взаємодії; урахування дитячих інтересів за мотивації до самостійної соціально схвальної діяльності; набуття досвіду відповідальних дій.

Нині важливо переосмислити зміст та форми діяльності органів учнівського самоврядування у контексті суспільних проблем і загроз. На сучасному етапі головним завданням для лідерів учнівського самоврядування є формування бачення гострих суспільних викликів та визначення можливих стратегій щодо їхнього конструктивного вирішення. Такою проблемою, безперечно, є *патріотизм українського народу*.

Учніське самоврядування – ефективний засіб національно-патріотичного виховання. Його унікальна можливість у створенні простору для самовизначення і самореалізації особистості, оскільки забезпечується участь учнів у житті суспільства на рівні школи, міста, району, регіону, держави, а саме участь у національно-патріотичних акціях, проектах, інших заходах на засадах особистої зацікавленості.

Досвід, отриманий учнями у роботі органів учнівського самоврядування, стає запорукою їхньої подальшої успішної патріотично забарвленої діяльності. Відтак, вирішальним критерієм функціонування учнівського самоврядування сьогодні є спрямування незаформалізованої діяльності на формування патріотів-громадян, здатних до критичного мислення і діяльності, орієнтованої на розбудову майбутнього України.

самоврядування має за мету формування в особистості: вміння аналізувати, ставити проблемні запитання, дискутувати, шукати власні висновки; здатності орієнтуватися і адаптуватися в нових соціальних умовах, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших.

Однією з рис самоврядування є його поліморфність, багатогранність і своєрідність форм вияву і структурних утворень. У зв'язку з цим, учнівське самоврядування – оптимальне середовище для соціальної практики старшокласників як громадян-патріотів.

Соціальна практика учнів – це соціальна активність учнів, що передбачає накопичення певного управлінського та виконавського досвіду діяльності у партнерстві з різними соціальними інституціями чи їх представниками в межах конкретного соціального середовища, здобуття умінь суб'єктної самореалізації, підвищення рівня власної гідності за допомогою різних видів та форм роботи (волонтерських проектів, акцій, програм тощо). На разі органи учнівського самоврядування розширюють кордони соціальної практики й отримують можливість експериментувати з різними системами соціальних ролей, здійснювати інноваційну, цікаву і суспільно корисну діяльність.

В умовах посилення негативних тенденцій інформаційного та соціально-психологічного впливу на підростаючу особистість уточнення місця і ролі учнівського самоврядування у національно-патріотичному вихованні набуває особливої значущості. Від того, як буде розвиватися діяльність органів учнівського самоврядування, які цінності будуть закладені в її основу, залежить, як і з якою мотивацією застосують на практиці свої якості, вміння юнаки та дівчата. Враховуючи зазначене, особлива увага має приділятися відбору і згуртуванню команди з числа активу учнівського самоврядування та її підготовці у Школі лідерів учнівського самоврядування.

Як засвідчує практика, широкі можливості для розвитку знань й умінь з національно-патріотичного виховання надає така форма навчання, як тренінг. Спираючись на знання, навички й досвід учасників, тренінг створює можливість відкрити нові здібності, розкрити свій потенціал, проявити

креативність, зосередитися на розкритті взаємообумовлених зв'язків між теоретичними положеннями і практичними діями.

На нашу думку, нині обов'язковим змістовим модулем у програмі Школи лідерів учнівського самоврядування має стати модуль «Я – громадянин-патріот!»

Завдання тренінгової програми зазначеного вище модулю: сприяння усвідомленню лідерами учнівського самоврядування змісту основних понять і акцентів національно-патріотичного виховання; актуалізація лідерського потенціалу учнівської молоді у національно-патріотичному вихованні дітей та підлітків; обмін досвідом роботи активів учнівського самоврядування закладів освіти; поповнення інформаційно-технологічного банку; окреслення перспектив використання отриманих знань, досвіду в діяльності учнівського самоврядування свого закладу у напрямі національно-патріотичного виховання.

Тренінгова технологія національно-патріотичного виховання лідерів учнівського самоврядування має три характерні особливості:

- *реалізація певного алгоритму формування в учасників цінності патріотизму* (усвідомлення ключових понять, складників патріотизму, сучасних акцентів національно-патріотичного виховання; охоплення учасників атмосферою сильного емоційного особистісного переживання (образ-враження); обмін досвідом з використання сучасних цікавих форм роботи; стимулювання в учасників прагнення до власного патріотичного діяння; налагодження первинних партнерських відносин з представниками органів учнівського самоврядування інших закладів);

- *створення позитивного емоційного забарвлення, максимальна візуалізація матеріалу за допомогою відео, аудіо, РР-презентацій*. Усі інформаційні повідомлення, що забезпечують когнітивний компонент програми, супроводжуються тематичними РР-презентаціями чи інфографікою. На емоційно-ціннісний компонент ефективно працюють спеціально дібрані відеоматеріали (пісенні відеокліпи, документальні фільми, мультфільми), які постійно оновлюються у контексті актуального суспільного дискурсу.

Навчання постає більш ефективним, якщо до нього включаються театралізовані постановки, танці, різноманітні ігрові паузи. Це допомагає підтримувати динаміку тренінгу, успішно чергувати періоди напруженої уваги, зосереджених практичних дій з періодами рефлексії чи ігровими паузами. Велику під час реалізації тренінгової програми відіграють спеціальні вправи-руханки (вправи на активізацію та згуртування; зняття м'язового напруження; відновлення (привернення) уваги; створення позитивного емоційного мікроклімату; вправи-підводки до теоретичного чи інформаційного блоку; вправи на об'єднання у групи; групові ритуали початку або завершення роботи);

- поєднання навчального матеріалу, алгоритму формування цінності патріотизму з етапами/кроками реалізації дітьми принципу участі в житті суспільства. Під час впровадження тренінгових технологій національно-патріотичного виховання надзвичайно важливо презентувати і розтлумачувати підростаючим особистостям зразки продуктивно-дієвого патріотизму у контексті просування дитиною «сходінками» участі – від формальної до реальної участі (за теорією Р. Харта). Бажаними для лідерів учнівського самоврядування мають бути ініціативи вищих сходінок як такі, що засвідчують їх суб'єктність у процесі національно-патріотичного виховання.

Програма реалізовується протягом чотирьох сесій. Серед запропонованих під час сесій активностей: ілюстрований мозковий штурм «Цінності як обереги людини і нації»; дискусія «Як спонукати однолітків до прояву патріотичної позиції?», вправа на створення колажу «МИ-ПАТРІОТИ!», обговорення кліпів на патріотичну тематику, інформаційне повідомлення про рівні та «сходінки» участі, дискусія «Волонтерство як приклад патріотизму», групова гра «Як би я був/була волонтером», індивідуальна робота «Кроки моєї участі» та ін.

Таким чином, сучасні тренінгові технології національно-патріотичного виховання лідерів учнівського самоврядування – це науково обґрунтований навчально-методичний комплекс національно-патріотичного змісту, що передбачає поетапне формування цінності патріотизму, знань і вмінь участі в житті суспільства, опанування доцільними і цікавими формами і методами

національно-патріотичного виховання. За таких обставин учнівський актив стає суб'єктом виховного впливу, організатором і натхненником національно-патріотичних дій в дитячому середовищі, що діє на засадах партнерства з іншими суб'єктами, фахівцями, небайдужими до долі України.

Петушкова Л.А., м. Київ

СУТНІСТЬ ПОСЛУГИ З ПАТРОНАТУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ ІНСТИТУЦІЙНОМУ ДОГЛЯДУ ДІТЕЙ

У статті визначено важливість створення альтернативних послуг інтернатним закладам. Представлено особливості послуг патронату над дитиною, особливості відбору та діяльності патронатних вихователів. Вказано, яким дітям і за яких обставин можуть потрапити в патронатну сім'ю. Відмічено важливість створення міждисциплінарної команди для роботи із випадком дитини та її сім'ї.

Ключові слова: *альтернативні послуги, патрнат.*

The article defines the importance of creating alternative services for residential institutions. The features of the patronage services over the child, peculiarities of the selection and activities of patron tutors are highlighted. Children types and conditions in which they can get into the patronage family are specified. The importance of creating an interdisciplinary team for dealing with the case of the child and his/her family is noted.

Keywords: *alternative services, patronage*

Діюча в Україні система інтернатного догляду дітей є неефективною та шкідливою для дитини, її сім'ї та суспільства загалом. Тривале перебування дитини поза межами сім'ї призводить до руйнування особистісних зв'язків дитини з батьками. Діти ростуть непідготовленими до життя поза межами закладу і потрапляють у доросле життя, не володіючи соціальними навичками. Відповідно до даних офісу Уповноваженого Президента України з прав дітей [2], в нашій країні на даний час майже 750 закладів інституційного догляду, в яких постійно проживають понад 100 тис. дітей. Період та обставини перебування дітей в інтернатах є різними, але всі ці заклади об'єднує одне – діти не можуть залишити їх за власної ініціативи, тому і можемо назвати їх «місцем несвободи дітей». Перебування дітей в таких закладах характеризується закритістю, ізоляцією від навколишнього світу, осуд

суспільства і передбачає розрив стосунків із родиною, відсутність взаємодії, спілкування з родичами, позитивної моделі сім'ї, самотність, нестачу тепла та любові. Як результат – втрата індивідуальності внаслідок групового підходу у вихованні, насильство, приниження та нівелювання особистості, формування споживацької позиції, неготовність до самостійного життя, відсутність необхідних навичок, відставання в емоційному розвитку, складнощі у спілкуванні, зменшення шансів отримати повноцінну освіту, зростання шансів стати жертвою торгівлі людьми, експлуатації, підліткової вагітності. Нестача батьківської опіки, турботи, любові, родинних орієнтирів негативно впливає на розвиток дитини, наслідки можуть спостерігатися впродовж всього життя вихованців інтернатного закладу [1].

З прийняттям Стратегії деінституалізації догляду та виховання дітей в Україні змінюються пріоритети у цій системі, вони стають наближеними до світових стандартів, ставлять акцент на тому, що діти повинні зростати в сімейному оточенні, а сім'ям мають бути надані необхідний захист і підтримка, адже тільки сімейне середовище здатне забезпечити дитині умови для повноцінного розвитку та дає шанс на щасливе майбутнє.

Просування проблеми соціального сирітства в ранг національного пріоритету стало імпульсом для пошуку альтернативного влаштування дітей, позбавлених батьківського виховання, в патронатні сім'ї. Значним вкладом у розвиток даного напрямку є розробки та довід міжнародної благодійної організації «Партнерство «Кожній дитині», яка у співпраці з громадами міст Київ, Бровари та Біла Церква експериментально апробувала дієвість послуги сімейного патронату. Зазначений досвід став підґрунтям для законодавчого врегулювання послуги з патронату через внесення змін до Сімейного кодексу України.

Патронат над дитиною – це комплексна послуга, що передбачає тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин [3].

Важливим є те, що послуги догляду, виховання дитина отримує у сімейних умовах, має змогу спілкуватися (якщо таке спілкування є безпечним) із біологічними батьками дитини, родичами, близькими людьми. Завдяки тому, що дитина перебуває в своїй громаді, соціальні працівники можуть більш ефективно та оперативно налагодити роботу із сім'єю дитини, мотивувати членів сім'ї до змін, оцінити їхні справжні мотиви та здатність опікуватись дитиною, навчити їх виховувати та доглядати за власними дітьми тощо.

Патронатний вихователь має бути готовим негайно прийняти у своїй сім'ї дитину/дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, і, відповідно до рішення органу опіки та піклування, потребують захисту та тимчасового догляду у сім'ї патронатного вихователя та підтримки найближчого родинного оточення такої дитини. Це можуть бути такі діти: новонароджені, від яких відмовились батьки; підкинуті, безпритульні; із сімей, в яких існує загроза їхньому життю та здоров'ю; які зазнали насильства, жорстокого поводження; у яких батьки або особи, які їх заміняють, померли, пропали безвісті; які за різних обставин певний час не можуть перебувати у власній сім'ї або їхні батьки чи особи, які їх заміняють, не можуть піклуватись про них.

На даний час такі діти у разі відсутності близьких родичів направляються до притулків, центрів соціально-психологічної реабілітації (ЦСПР), будинків дитини, дитячих будинків, інтернатів, що ускладнює їхні контакти з родиною.

Основними підставами для прийняття органом опіки та піклування рішення про тимчасове влаштування дитини під патронат можуть бути такі: загроза життю та здоров'ю дитини; ухиляння батьків від виконання батьківських обов'язків; виявлення покинутої чи знайденої дитини; заява дитини, яка досягла відповідного віку, про наявність обставин, які унеможливають проживання у власній родині; заява батьків, законних представників у зв'язку зі складними життєвими обставинами; тимчасова неможливість виконувати обов'язки з догляду та виховання дитини через стан здоров'я батьків, законного представника дитини.

Термін перебування під патронатом визначається потребами дитини та залежить від складності життєвих обставин, які спричинили її влаштування, але не має перевищувати 3 місяці. Практика показує, що в окремих випадках є потреба в подовженні термінів, але такі дії виключно за рішенням органу опіки та піклування після перегляду справи дитини та її батьків, при цьому мають бути враховані психологічні особливості розвитку дитини та її думка, якщо вона досягла відповідного віку. Загальний термін перебування дитини в патронатній сім'ї не повинен перевищувати 6 місяців.

З моменту передачі дитини під патронат саме патронатний вихователь несе повну відповідальність за життя, збереження здоров'я дитини. Його робота пов'язана з надмірним психологічним навантаженням, потребує спеціальної підготовки та професійної майстерності з питань налагодження стосунків з дитиною, яка розлучена зі своїми батьками, оцінки її потреб, створення сприятливих, комфортних умов для розвитку та соціально психологічної реабілітації дитини, формування чи підтримки важливих для дитини родинних стосунків, підготовка її до повернення у свою сім'ю або налагодження контактів з її новою сім'єю.

Чинним законодавством визначено вимоги до патронатного вихователя. Ним може бути повнолітня особа, яка є громадянином України, має досвід виховання дітей, спільно з добровільним помічником пройшли навчання за програмою підготовки патронатних вихователів та зі згоди всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають у помешканні, уклала договір про надання послуг патронату з відповідним органом опіки та піклування. Патронатними вихователями не можуть бути особи, зазначені у статті 212 Сімейного кодексу України, а також особи, чиї діти були засуджені, перебувають/перебували у конфлікті із законом. [3]

Особливість послуги з патронату в тому, що з того моменту, коли дитина потрапляє в сім'ю патронатного вихователя, формується команда спеціалістів, які працюють із дитиною та її сім'єю. Ця команда є міждисциплінарною, тому що до її складу входять різні спеціалісти відповідно до випадку. Зокрема, до

складу команди може входити спеціаліст служби у справах дітей, який має здійснювати заходи щодо захисту дитини, дотримання її прав та прийняття рішень з урахуванням найкращих інтересів саме цієї дитини, у разі потреби, притягнення батьків до відповідальності. Також спеціалісти центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які будуть здійснювати супровід сім'ї дитини, допомагати батькам дитини подолати складні життєві обставини, а, у разі потреби, сприяти отриманню необхідних соціальних виплат, послуг тощо.

У разі потреби до роботи із сім'єю чи дитиною долучаються психолог, юрист чи інші спеціалісти. Крім того, до команди можуть входити працівники навчального закладу, де навчається дитина (соціальний педагог, класний керівник тощо), закладів охорони здоров'я, представник органів виконавчої влади, громадських організацій тощо. Патронатний вихователь є членом міждисциплінарної команди і свої дії щодо догляду, виховання та реабілітації влаштованої під патронат дитини узгоджує з спеціалістами, дотичними до ведення цього випадку.

Для успішного функціонування інституту патронатного виховання важливо підвищити потенціал патронатних вихователів через професійний відбір та підготовку кандидатів у патронатні вихователі. Під час такої підготовки кандидат у патронатні вихователі та його помічник має навчитися професійно організовувати догляд та реабілітацію з дітьми, які тимчасово влаштовані в їхню сім'ю. Окрім цього, члени патронатної сім'ї можуть стати взірцями чи моделями чутливого, позитивного батьківства для біологічних батьків дитини, що приведе до реабілітації родини.

Відтак, особливої уваги потребує підготовка кандидатів у патронатні вихователі до реабілітаційної діяльності, адже в короткий термін, коли дитина перебуває в їхній сім'ї, їм потрібно інтенсивно займатися реабілітацією дитини, її підготовкою до повернення в рідну чи іншу сім'ю, вміти попереджувати ризики з адаптацією, унормувати її психологічний стан, спровокований фактами втрати сім'ї, випадками жорстокого ставлення чи насильства, порушеної прив'язаності.

Таким чином дітям, які не мають можливості виховуватися в біологічній родині, держава законодавчо гарантує право на сімейне виховання та відновлення якісних сімейних стосунків. Послуга з патронату є дієвою альтернативою на шляху здійснення реформування державних інтернатних закладів на кшталт діючим в Україні, перевагами якої є розширення кола дітей, які отримують наближену до біологічної сім'ї форму виховання, що замінює інтернатну установу. Крім цього дана послуга надається професійно, так як наявний попередній відбір та професійна підготовка громадян, бажаючих створити патронатну сім'ю. також передбачено комплексну роботу із сім'єю та спрямованість цієї роботи на повернення дитини в біологічну сім'ю та прийняття рішень в найкращих інтересах дитини.

Література

1. Бевз Г. М. Психологічні особливості дітей, позбавлених батьківського піклування [Текст] / Г. М. Бевз // Соціальний працівник. – 2007. – № 8. – С. 13-18.
2. Ірина Шевченко Микола Кулеба: Сиріт в інтернатах по всій Україні усього 8 тисяч, а всі інші 98 тисяч – діти, які мають сім'ї [Електронний ресурс] / Шевченко Ірина // УНІАН. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/society/1956921-mikola-kuleba-sirit-v-internatah-po-vsiy-ukrajini-usogo-8-tisyach-a-vsi-inshi-98-tisyach-diti-yaki-mayut-simji.html>
3. Сімейний Кодекс України / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/2947-14/page5>

Плужнік А. В., м. Миколаїв

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються особливості виховання іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти, аналізуються наукові підходи до формування іншомовної комунікативної культури студентів.

Ключові слова: *виховання іншомовної комунікативної культури, комунікативний підхід, інтеракційний підхід, синергетичний підхід, лінгвокультурологічний підхід.*

The article considers the factors for successful education of the foreign communicative culture of humanitarian specialties' students in institutions of higher education. It analyzes some scientific approaches to the formation of student's foreign language communicative culture.

Key words: *education of the foreign language communication culture, communicative approach, interactive approach, synergetic approach, lingual-cultural approach.*

Останні зміни в українській системі освіти актуалізували необхідність володіння іноземними мовами майбутніми спеціалістами. В Державні

стандарти вищої освіти в якості обов'язкової була включена іншомовна підготовка, метою якої є формування і розвиток іншомовної комунікативної культури учасників професійного спілкування з урахуванням комунікативних умінь, сформованих на основі мовних знань і навичок, оволодіння уміннями та навичками спілкуватися в усній і письмовій формі з урахуванням мотивів, цілей та соціальних норм мовленнєвої поведінки у типових сферах і ситуаціях [2].

Відповідно до цього, сучасна іншомовна підготовка фахівців повинна сприяти розвитку загального кругозору, розширювати і поглиблювати професійні знання, піднімати на вищий рівень світоглядну культуру і бути істотним засобом формування конкурентоспроможності особистості, як найважливішого показника ефективності процесу освітньої соціалізації. Отже, іншомовна культура має найбагатший потенціал в реалізації ідей гуманітаризації і гуманізації освіти.

Метою статті є здійснити теоретичний аналіз умов та психолого-педагогічних підходів для успішного виховання іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Іншомовна комунікативна культура розглядається як сукупність норм і правил, що регулюють спілкування людей в різних культурних контекстах. Вона характеризується наявністю *комунікативного ідеалу, толерантним ставленням до співрозмовника як до цінності, усвідомленням його індивідуальних особливостей, власних комунікативних здібностей та уміннями володіти комунікативною ситуацією.*

Гуманітарні спеціальності включають в себе класичні мистецтва/науки, мовознавство, вивчення культури, юридичні науки, а також різні види мистецтв і у кожному вищому навчальному закладі вивчення іноземної мови студентами гуманітарних спеціальностей відбувається по-різному. Зокрема, це залежить від фаху спеціаліста, навчальних планів і програм. Саме тому, рівень наявності та розвитку лексичних, граматичних, фонологічних, орфографічних та орфоепічних навичок, які є основою для спілкування іноземною мовою у дизайнерів, юристів, істориків та філологів буде теж різним.

Оволодіння іноземною мовою, як засобом міжнародного спілкування можливе за умов які сприятимуть ефективному засвоєнню навчального матеріалу студентами на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти. Мова йде про умови для виховання особистості, яка здатна творчо працювати у соціумі, самостійно виконувати професійні завдання, вільно спілкуватись на міжособистісному рівні в різних соціокультурних середовищах.

Для досягнення таких цілей необхідно: спрямований відбір навчального лінгвокультурологічного матеріалу в змістовному контексті національних цінностей і традицій; створення іншомовного освітнього середовища міжособистісної взаємодії в ході вирішення навчальних завдань і в процесі тренінгових вправ; варіативного моделювання навчальної програми, що дозволяє враховувати пізнавальні інтереси, профіль підготовки та індивідуальні переваги студентів, що сприяє розвитку толерантності і вміння вести діалог, підвищує рівень компетентісного володіння іншомовною професійною лексикою, формує потребу в міжкультурній комунікації.

Питання теорії і практики розвитку іншомовної та комунікативної компетентності студентів висвітлювали в своїх наукових працях багато вітчизняних і закордонних дослідників, наприклад: Н. Гез, І. Зимня, А. Маркова, Л. Мітіна, Є. Пассов, В. Сафонова, А. Хуторський, Я. Эк, Дж. Савіньон, Л. Кибирєва, Е. Колларова, А. Карпов, Т. Китайгородська, А. Мудрик та ін.

Останнім часом, вчені найчастіше схиляються до використання *комунікативного підходу* при вивченні іноземної мови та розвитку іншомовної комунікації, оскільки, він спрямований на практику спілкування, навчання вільному орієнтуванню в іншомовному середовищі і вміння адекватно реагувати на різні ситуації спілкування. Вітчизняні науковці І. Бім та Є. Пассов розробили принципи комунікативно-орієнтованого навчання, підтримавши цим концепції комунікативної методики викладання іноземних мов. На думку Д. Філіпса, *комунікативний підхід* є спробою уникнути формальних (або традиційних) підходів, які базуються на граматиці і перекладах, і перейти до

підходів, за допомогою яких студент використовуватиме мову як засіб спілкування [5, с.12].

В свою чергу, *інтераційний підхід* розкриває комунікацію, як взаємодію, надає можливість розглядати суб'єкти спілкування як рівноправні складові, що пов'язані взаємними очікуваннями та спільним інтересом до предмета розмови. Комунікація розуміється як реалізація цього інтересу за допомогою переданих повідомлень. Ефекти комунікації полягають у зближенні або розбіжності точок зору комунікатора та реципієнта на загальний предмет, що в свою чергу означає розширення чи звуження їхніх можливостей взаєморозуміння та співпраці. Такий погляд на комунікацію ставить у центр уваги досягнення згоди між суб'єктами комунікації, встановлення рівноваги в системі взаємних настанов [1, с.4-11]. Іншими словами, інтерактивність передбачає наявність співробітництва, розвиток умінь спілкуватися та мовленнєву взаємодію, що є головним у вихованні іншомовної комунікативної культури.

Застосування *синергетичного підходу* в навчанні іноземних мов дозволяє звернути увагу на аспекти логічного мислення, що є найближчими по відношенню до основних професійних компетенцій студента. Засновники синергетики І. Пригожин і Г. Хеккен бачили наукову правомірність застосування такого плану дисциплінарних досліджень і соціокультурних систем, якою є система мовної педагогічної освіти [3, с. 31].

Навчання іноземній мові в рамках такого підходу можна описати як навчання, яке активізує: студент навчається самовизначатися не тільки як частина соціуму, а й як індивідуальність, він формується як особистість, що здатна вибудовувати власні відносини з зовнішнім світом, створювати нові суб'єктивні світи власної активності.

Важливу роль у вихованні іншомовної комунікативної культури відіграє *лінгвокультурологічний підхід*, відповідно якого, навчання іноземної мови та культури сприяє розвитку в студентів здатності адаптуватися до нових мовних ситуацій. Як зазначає М. Байрам, при навчанні іноземної мови особливе

значення має бути приділено підготовці студента до непередбаченого, замість відпрацювання передбачуваного [4, с. 8]. Головним є вміння зрозуміти чужу поведінку та взаємодіяти з представниками різних культур, які володіють іншим набором цінностей. Самодослідження та інтерпретація іншомовної культури дозволяють краще аналізувати власну культуру, порівнювати її з іншими культурами, сприймати і розуміти її з точки зору стороннього спостерігача.

Аналіз вивчення наукових праць дозволяє дійти до висновку, що процес становлення іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей безпосередньо пов'язаний з формуванням цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, що відображають факт спільного існування суб'єктів у полікультурному просторі життєвого соціуму, необхідність адекватної орієнтації в системі іншокультурних цінностей, розвиток комунікативних здібностей, творчої активності і толерантності.

Застосування принципів різноманітних психолого-педагогічних підходів дозволяє більш детально розглянути та удосконалити процес виховання іншомовної комунікативної культури студентів, що сприятиме підготовці не тільки професіоналів зі знанням іноземної мови на високому рівні, а й фахівців нового покоління.

Література

1. Василик М.А. Наука про комунікації або теорія комунікації? До проблеми теоретичної ідентифікації / М.А. Василик // Актуальні проблеми теорії комунікації: зб. наук. тр. – 2004. – С. 4-11.
2. Державний стандарт вищої освіти [Електронний ресурс] / станом на кінець 2017 року – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvita/vyscha-osvita/1719-2/>
3. Прігожин І. Порядок з хаосу. Новий діалог людини з природою. / І. Прігожин, І. Стенгерс. – М. Прогрес. – 1986 – 432 с.
4. Byram M. Investigating Cultural Studies in Foreign Language Teaching / M. Byram// Clevedon: Multilingual Matters. – 1991. – 163 p.
5. Philips D. Language in Schools / D. Philips // From Complacency to Conviction. CILT. – 1988. – P. 94

ЕТИЧНА СКЛАДОВА У ГАРМОНІЗАЦІЇ ВІДНОСИН ШКОЛЯРІВ З ПРИРОДОЮ

Статтю присвячено ролі і особливостям екологічної етики у гармонізації відносин з природою, суперечностям у формуванні етичної складової у мотивації і поведінці школярів, важливості врахування етичних складових екологічної свідомості громадян задля покращення довкілля.

Ключові слова. *Екологічна етика, екологічне виховання, освіта сталого розвитку, гармонізація відносин з природою.*

The article is devoted to the role and peculiarities of environmental ethics in the harmonization of relations with nature, contradictions in the formation of the ethical component in the motivation and behavior of students, the importance of taking into account the ethical components of the ecological consciousness of citizens in order to improve the environment.

Keywords. *Ecological ethics, environmental education, formation of sustainable development, harmonization of relations with nature.*

Гармонізація відносин з природою виступає механізмом виживання в умовах екологічної кризи. Однак, вирішення багатьох назрілих екологічних і соціальних проблем не може лежати лише в площині дотримання вимог законодавства, фінансових, індустріальних і технологічних рішень. Для цього має бути докорінно змінений менталітет і принципи, що лежать в основі людських дій, мають бути переглянуті стосунки з іншими людьми і екосистемами [2]. А враховуючи зміну існуючої світоглядної концепції «порожнього світу» з надлишком територій і ресурсів на усвідомлення «повного світу» (Герман Дейлі)[5] з нестачею ресурсів і фактичною відсутністю перспектив до розширення, гармонізація відносин з природою має відбуватись доволі швидкими темпами із використанням всіх можливостей. І освіта, як ефективний механізм впровадження змін, має корінитись в універсальних цінностях, що на сучасному етапі зацентровуються на благополуччі всіх живих істот і світу в цілому [5].

У Ювілейній доповіді Римського Клубу (2017) ключовим завданням освіти у ХХІ столітті визначається розвиток мислення і грамотності, орієнтованих на майбутнє - «futures literacy» [5]. Відповідно, стратегія розвитку

національної освіти повинна відповідати сучасним процесам, що забезпечить її інтегрування у європейський і світовий освітній простір.

У міжнародних документах сталого розвитку гармонізація відносин з природою, формування цінностей коеволюційного характеру – у переліку провідних ідей і інновацій. Однак, гармонізація відносин з природою вимагає актуальної мотивації, бо, виходячи з специфіки взаємодії з природою, у людей формується радше впевненість у безкарності, аніж усвідомлення незворотності екосистемної відповіді. Особливо актуальним мотивування відносин з природою є для учнів шкільного віку, коли мотиви збереження природи «заради наступних поколінь людей» практично не діють. Крім того, екологічність свідомості юнацтва, втрачаючи педагогічне підживлення, зводиться нанівець після завершення школи. Тож, є необхідність звернути увагу на формування ставлень і мотивів, що виступають регуляторами екологічно доцільної поведінки впродовж життя. Серед таких мотивів – етичні, які передбачають поширення моралі на природу і її об'єкти. Саме рівень етичності ставлення до природи зараз може розглядатись мірилом духовності людини й екологічності її діяльності і поведінки. Крім загального суб'єктного ставлення до природи, етичними вважають діяльність зі збереження дикої природи, пошук узгодженого життя з природою [1].

Екологічна етика перебудовує мислення і свідомість, поширюючи моральні принципи на всі живі істоти, об'єкти неживої природи, екологічні системи загалом, виступаючи універсальною етикою людської діяльності. Вона виступає цілісним ціннісно-нормативним комплексом, що стосується бачення і усвідомлення місця людини в екосистемі, правил взаємодії з нею. Ціннісні аспекти взаємодії з природою, базові екоетичні принципи розробляє теоретична екологічна етика, а правила життя і екологічного вибору, діяльності у природі й щодо природи, пошуки оптимальних ефективних рішень у соціоприродних конфліктах – нормативна [1].

Саме остання окреслює ліміти інструментальної дії, обмеження волі дій (А.Печчеї), що визначають межу, за яку не можна переступати. Перетинання

цієї «межі» у природокористуванні наносить некомпенсовану шкоду природі, порушуючи її здатність до самовідновлення. Нагадаємо в цьому контексті, що системне порушення саме цієї здатності і перевитрата ресурсів стали причиною необхідних революційних змін у характері суспільного розвитку, а саме - впровадженні його збалансованого, сталого характеру. Тож, саме етичність у ставленні до природи і відповідна мотивація людської діяльності і поведінки виступає суттєвим чинником сталого розвитку суспільства. Магістральним напрямом у екоетиці виступає екобіоцентризм, що спонукає людей як зберігати якомога більшу кількість живих істот, не допускаючи знущання над ними і обмеження її свободи з розважальною метою, так і дотримання недоторканості диких природних територій, надаючи їм шляхом табуїзації рангу священного простору. Ці два аспекти вже закріплено у міжнародному законодавстві. Так, у 1982 році Генасамблеєю ООН було прийнято Всесвітню Хартію природи, якою забезпечується можливість існування всіх форм життя. А у новозеландському законі “Про управління природними ресурсами”(1991) вперше у світі закріплено визнання і захист внутрішньої цінності екосистем. Крім того – у світі є ряд Законів про окремі статуси різних тварин (людиноподібних мавп, дельфінів тощо).

Базовою характеристикою для формування етичних мотивів і ставлень виступає загальний характер ставлення до природи – суб’єктний чи об’єктний. На останньому етичність збудувати неможливо. Адже для того, щоб застосовувати до природних об’єктів поняття «право», ми маємо визнавати, що природа самоцінна і існує незалежно від того, чи приносить вона користь людині, чи ні.

Як і інші етики, екологічна теж торкається внутрішніх рис особистості, її співчуття і совісті, ототожнення і відповідальності, вміння оцінювати наслідки і бачити перспективи. Розширення внутрішньої вмотивованості дозволяє приймати самостійні рішення, оцінити власні можливості у вирішенні конфліктних ситуацій, не перекладаючи відповідальність на зовнішні структури.

Зазначимо, що мотивація діяльності і поведінки саме етичними мотивами в українській освітній і життєвій практиці є не надто популярною.

Зазвичай, школярі визнають за живими істотами право на життя і свободу, однак 94,6% допускають природонебезпечні дії щодо них (ламання гілок знуцання над тваринами, галасливу поведінку у природі тощо); наявність етичних мотивів корелюється із віковими змінами характеру ставлення школярів до природи (вони в більшості своїй виявляються у молодших підлітків та старшокласників, і помітно менше характеризують учнів 8-9 класів); кількість таких мотивів у дівчат всіх вікових категорій більша, ніж у хлопців, і ставляться до природних об'єктів вони по різному (так, до неживої природи, як до ресурсу у 7 класі ставляться 37, 5% хлопців і лиш 6,7 % дівчат, а як до частини природи, яка потребує такого ж захисту, як і жива – 25% хлопців і 66,2 % дівчат). Якщо виокремити площини взаємодії школярів з природою – живі істоти, нежива природа, екосистеми та природні ресурси – рівень етичної мотивації зменшується від першого до останнього. У споживанні мотиви етичного характеру зустрічаються лише у 6 класах. В усіх інших вікових категоріях превалюють традиційні економічні мотиви.

Однак, попри загальний невисокий рівень етизації мотивів у школярів, маємо громадські ініціативи, що торкаються відносин з природним довкіллям, мотивовані саме так. Серед них - кампанії про заборону закритих дельфінаріїв, цирків з тваринами, знуцань над тваринами взагалі, що створили позитивне суспільне підґрунтя для прийняття відповідних законів [3;4]. Розгортаються суспільні дискусії щодо етичності виробів з хутра та полювання, спостерігається ряд позитивних тенденцій щодо самообмеження споживання недеградабельних продуктів, які мотивуються не лише з позицій життя тварин, а й з позицій збереження екосистем і необхідності гармонізації відносин з природою.

Екологічна етика має унікальну здатність до створення випереджальних ідей. Так, зазвичай, її мотиви і дискусії, що спочатку видаються незрозумілими,

поступово набирають вагу у вирішенні багатьох суспільних проблем, виступаючи базовим регулюючим фактором у відносинах з природою.

Література

1. Борейко В.Є., Подобайло А.В. Екологічна етика: навчальний посібник/ В.Є.Борейко, А.В. Подобайло .- К.: 2013.- 174с. Режим доступу <http://eco.com.ua/content/ekologichna-etika-navchalniy-posibnik>
2. Дорожня карта здійснення глобальної програми дій з освіти в інтересах сталого розвитку (2014) Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230514R.pdf>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони тваринного світу» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст.194) Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-19>
4. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030
5. von Weizsaecker, E., Wijkman, A. *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet.* — Springer, 2018. — 220 p.

Ратинська І. В., м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті обґрунтовано педагогічні умови виховання моральної відповідальності студентів вищих навчальних закладів (гуманізація виховного середовища у вищих навчальних закладах; організація позааудиторної роботи у вищих навчальних закладах; підготовка кураторів академічних груп до виховання моральної відповідальності студентів), охарактеризовано наукові підходи та принципи виховання моральної відповідальності.

Ключові слова: моральна відповідальність, студенти, вищі навчальні заклади, наукові підходи, принципи виховання

The article substantiates pedagogical conditions for the education of moral responsibility of students of higher educational institutions (humanization of the educational environment in higher educational institutions, the organization of non-auditing work in higher educational institutions, the training of curators of academic groups for the education of students' moral responsibility), describes scientific approaches and principles of moral responsibility education.

Key words: moral responsibility, students, higher educational establishments, scientific approaches, principles of education

Зміни у суспільстві позначаються на усіх сферах життя й потребують високого рівня моральної відповідальності студентської молоді, яка відіграє активну роль у громадському житті та готується до професійної діяльності. За цих умов зростає значення здатності користуватися своїми правами і свободами, поважати свою гідність і гідність інших людей, адекватно

оцінювати ситуацію, приймати зважені рішення, які б не зашкодили іншим людям.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження та виявлення рівнів вихованості моральної відповідальності студентів у позааудиторній діяльності дав змогу виявити сучасні виклики, тенденції, проблеми у вихованні студентів, що дозволило розробити і запропонувати відповідні до сучасних потреб педагогічні умови.

Формувальний етап експерименту забезпечував впровадження наступних педагогічних умов:

- гуманізація виховного середовища у вищих навчальних закладах;
- організація позааудиторної роботи у вищих навчальних закладах;
- підготовка кураторів академічних груп до виховання моральної відповідальності студентів.

Проведення формувального етапу експерименту передбачало визначення педагогічних умов для забезпечення ефективного виховання моральної відповідальності у студентів з урахуванням отриманих результатів на констатувальному етапі дослідження.

Ми виходили з того, що визначені нами педагогічні умови мають носити комплексний та інтегративний характер, залучати усіх суб'єктів виховного процесу у виконанні завдань нашого дослідження та реалізації й упровадження виховної методики.

Формувальний етап експерименту проводився на базі Кременецької педагогічної академії імені Тараса Шевченка, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Організація роботи з викладачами та кураторами академічних студентських груп будувалась на положеннях World Programme of Action for Youth прийнятою ООН у 1995 році та розширеною у 2007 р. (UN,1995; UN,2007;) Резолюцій Генеральної Асамблеї ООН проти корупції 2009 р.; 2011 р., Конституції України, Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”,

Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, „Новій українській школі”.

Всесвітня програма дій для молоді (World Programme of Action for Youth (WPAU), 1995 р., 2007 р.) була розроблена за підтримки UNICEF та UNFPA за координації „Restless Development” й отримала підтримку багатьох країн, серед яких: США, Англія, Германія, Данія, Канада, Непал, Уругвай та ін. Згідно програми молодь бере активну участь у житті, змушує владу рахуватися з її волею, розширює свої права і несе відповідальність за своє майбутнє і майбутнє країни. Програма втілює активний підхід та містить практичну інформацію щодо роботи з молоддю через допомогу та розвиток. Завданнями програми є розвиток партнерських і лідерських якостей на основі моральної відповідальності. Такий підхід дозволяє розкрити сильні сторони усіх учасників і колективу, сформувати уміння і навички дій в різних життєвих ситуаціях, а також готовність змінювати власне життя, увага до своїх моральних потреб, запобігання вразливості економічним, політичним і соціальним проблемам, зростання довіри та соціального капіталу (Students Partnership, 2010, р.6)

У Резолюції до Конференції держав-учасниць Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2011 р.) та Доповіді Конференції держав-учасниць Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції у роботі третьої сесії (2009 р.) (Conference of, 2011; Report of, 2009) наголошується на ролі молоді, її ідеалів у розвитку кожної країни та ставиться питання про виховання таких якостей як чесність і непідкупність, які на наш погляд є виявом моральної відповідальності особистості не лише за себе, а й за свою справу, долю країни.

Матеріали Резолюцій Конференцій свідчать, що основна увага приділяється людині, а не системі, де гуманістичні цінності є провідними у вихованні моральної відповідальності сучасної молоді.

Для проведення формувального етапу експерименту нами було розроблено структурно-функціональну модель виховання моральної відповідальності студентів у позааудиторній роботі, яка обґрунтовувалася положеннями гуманістичної етики і моралі, “Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності”, “Концепції гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді”, „Нова українська школа”, особистісно зорієнтованим (І.Бех, К.Чорна), компетентнісним (О. Овчарук, І.Родигіна) та середовищним науковими підходами.

Провідним науковим підходом у роботі зі студентами був *особистісно орієнтований підхід*, що забезпечував виховання моральної відповідальності через ціннісне ставлення до студента, його внутрішнього світу, повагу його гідності, розвиток здібностей і задатків, персоналізацію діяльності та досягнень, підтримку ініціативності, свободу у виборі діяльності та засобів досягнення мети, розширення кола діяльності, добровільне покладання на себе зобов'язань, усвідомлення можливих наслідків власних дій.

Компетентнісний підхід передбачав спроможність індивіда мати чіткі уявлення та виражати свої судження, розуміння сутності моральної відповідальності, здатність до партнерської взаємодії як з однолітками, так і викладачами, розв'язувати життєві задачі, а також готовність піклуватись про моральну відповідальність, захищати гідність, права, інтереси як свої, так і інших, а також здатність діяти відповідно до обставин, змінюючи та вносячи корективи у власну діяльність.

Провідними принципами стали:

- принцип *системності* (дотримання цілісності виховної роботи, спрямованої на формування у студентів моральної відповідальності, визначення постійних і змінних елементів виховної системи - організація тематичних виховних годин, творчої співпраці студентів, викладачів, кураторів академічних груп, керівництва факультету, студентських організацій. Дотримання цього принципу допомагає об'єднати розрізнені виховні впливи, забезпечити їх

узгодженість і спрямованість на досягнення поставленої мети і висунутих завдань);

-*гуманізму*, який є провідним у сучасному вихованні, що визначає ціннісне ставлення до особистості, пріоритет її моральних і духовних потреб, створення умов для самореалізації;

-*зв'язку з життям*, що дозволяє показати палітру моральних ставлень та формувати життєві компетенції у реальному застосуванні моральної відповідальності у власній життєдіяльності, з опорою на власний досвід;

-*свідомості й активності* як усвідомлення своєї потреби бути моральним, брати на себе зобов'язання та виконувати їх, тоді як активність визначає ставлення особистості до життя та її участі у ньому;
-*цілепокладання* як уміння ставити мету, визначати поле і межі своєї моральної відповідальності, вибір та використання моральних засобів у досягненні визначених цілей;

-*мобільності* передбачає здатність людини швидко реагувати на зміни у житті, приймати рішення з урахуванням ситуації і швидко діяти, не розраховуючи на інших;

- *партнерської взаємодії*, що характеризує співпрацю студентів з викладачами на засадах поваги рівного діалогу, довіри, як умови збалансованості моральної відповідальності і обов'язків;

- *демократизації* виховання (ліквідація авторитарності у взаєминах між суб'єктами виховного середовища, формування у кожного студента усвідомлення неподільності ідей свободи, прав людини і відповідальності за свої дії);

- *поєднання цілеспрямованої виховної діяльності з ініціативою і самостійністю* студентів (виявлення бажань, пропозицій студентів і всебічний їх облік при розробці змісту виховних заходів, організації позааудиторної роботи);

- *орієнтації на позитивні сторони* особистості (опора на позитивні якості студента у формуванні інших, більш значущих для моральної

відповідальності; віра в можливості і здібності особистості, надання їй підтримки в протистоянні негативним явищам соціуму).

Таким чином, визначені нами педагогічні умови виховання моральної відповідальності у студентів вищих навчальних закладів забезпечують ефективність системи виховної роботи, що ґрунтуються на сучасних наукових підходах та принципах виховання та забезпечують підвищення рівня вихованості моральної відповідальності у студентів вищих навчальних закладів.

Література

1. Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption (18 August 2011) (CAC/COSP/2009/15). Fourth session .Marrakech, Morocco, 24-28 October 2011. Item 4 of the provisional agenda Prevention.
2. Students Partnership Worldwide, SPW/DFID-CSO Youth Working Group, Youth Participation in Development: A Guide for Development Agencies and Policy Makers (2010), London: Youth Working Group
3. UN (1995) 'World Programme of Action for Youth to the Year 2000 and Beyond'; New York: UN.
4. UN (2007) 'World Youth Report 2007 - Young People's Transition to Adulthood: Progress and Challenges'; New York: UN.
5. Zhurba, K. Conceptual Approaches to the Education of Life Meaningful Values of Teenagers and Early Adolescence in Ukraine/ K. Zhurba// Scientific Bulletin of Chelm. Section of Pedagogy. –2016. –No 2. – P.9-14.

Рейпольська О.Д., м. Київ

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено методичні засади процесу соціалізації дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти. Презентовано модель формування соціальної компетентності старшого дошкільника, розкрито етапи її реалізації, схарактеризована відповідний методичний інструментарій.

Ключові слова: *соціалізація, соціальна компетентність.*

The article outlines the methodical principles of the process of socialization of children of the senior preschool age in conditions of pre-school establishments. The model of formation of social competence of the senior preschool child is presented, the stages of its realization are revealed, the corresponding methodical toolkit is described.

Keywords: *socialization, social competence/*

У Базовому компоненті дошкільної освіти наголошено, що метою дошкільної освіти є всебічний загальний розвиток дитини, визначений

відповідно до потенційних вікових можливостей і специфіки дитинства як самоцінного періоду життя людини. Інший важливий наголос зроблено на тому, що збагачення освітнього змісту в закладі дошкільної освіти (ЗДО) має бути більш різноманітним, завдяки введенню в нього різних видів дитячої діяльності творчого характеру, насиченості знаннями про соціум, які б максимально активізували пізнавальні інтереси дітей, формували почуття відповідальності за найближче оточення [1].

З метою досягнення позитивних результатів щодо соціалізації дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі ЗДО реалізували наступні педагогічні умови: набуття дітьми досвіду позитивного розв'язання життєвих ситуацій; сприймання та оцінно-етичний коментування художніх творів як основи адекватної оцінки власного стану/ стану оточуючих; розвиток уміння усвідомлювати та вербалізувати власний стан і стан оточуючих; інсценування конфліктних і безконфліктних способів взаємодії з оточуючими з наступним їх обговоренням; застосування комплексу адекватних педагогічних методів та засобів, що ефективно реалізують виховні цілі. Охарактеризуємо їх детальніше.

Набуття дітьми досвіду позитивного розв'язання життєвих ситуацій – починаючи з раннього віку, діти потрапляють у життєві ситуації, з яких мають знаходити вихід. Першочергове завдання дорослого – навчити дітей способам позитивного виходу з будь-якої проблемної ситуації. Дорослий стає головною умовою перетворення початкових афективних тенденцій на власне людські емоції різної модальності (радість, захоплення, смуток) – входження дитини у світ, залучення її до культури людських відносин відбувається перш за все в процесі спільної діяльності дитини й близького дорослого.

Наступною умовою є *сприймання та оцінно-етичне коментування художніх творів як основи формування адекватної оцінки власного стану та стану оточуючих*. Сприймаючи художні твори, аналізуючи їх, діти вчаться оцінювати вчинки й поведінку літературних персонажів. Саме тому у дітей важливо розвивати емоційне ставлення до героїв твору, емоційний відгук на події, що відбуваються з літературними персонажами, а також уміння

проводити аналогії з власними вчинками. Діти старшого дошкільного віку відразу ж поділяють героїв на позитивних і негативних, дають оцінку їхнім вчинкам, здатні аргументувати оцінки, дають її не тільки вчинкам, але й якостям героїв [2].

Однією з умов формування соціально-комунікативної компетентності є *розвиток уміння усвідомлювати та вербалізувати власний стан та стан оточуючих і враховувати його у взаєминах з однолітками й дорослими.* Усвідомлення власного стану є значущим для дітей старшого дошкільного віку, адже дитина прислуховується до власного Я, своїх бажань та почуттів. Їм значно важче усвідомлювати й вербалізувати стан оточуючих – через це часто виникають конфліктні ситуації, агресія. Тому дуже важливо розвинути вміння дітей не лише прислухатися до власного „Я”, а й поважати особистість інших. Задля цього дитину необхідно збуджувати до активної внутрішньої роботи під час опанування соціального змісту стосунків. Основним психологічним механізмом, що здійснює цю внутрішню роботу, є дитячі емоції. Емоційна регуляція поведінки – це регуляція шляхом смислів, що відкриваються дитині під час розв’язання особливого класу завдань, спрямованих на пошуки смислу як суб’єктивного особистісного ставлення. Природа емоційних проявів у дітей пов’язана з умовами доступної дитині діяльності та окремих дій.

Значущим у формуванні в дітей старшого дошкільного віку позитивного сприймання довкілля є *застосування комплексу адекватних педагогічних засобів, що ефективно реалізують виховні цілі.* З-поміж них виділяємо такі: розв’язання проблемних ситуацій, педагогічна провокація, етичні бесіди, художній аналіз та оцінно-етичний коментар художніх творів, інтегровані заняття, пошуково-експериментальна діяльність, психологічні етюди тощо.

Виходячи з того, що формування в дітей оптимізму та самодостатності орієнтоване на гуманізацію життєвих стосунків, ствердження особистісної гідності дитини має цілісний характер, було використано системний підхід до організації виховної роботи. Ми прагнули встановити залежності між метою, домінуючим видом діяльності та засобами формування в дітей соціальної

компетентності, навчання способів позитивного виходу з будь-якої проблемної ситуації, показ способів дій, розвиток допитливості.

Роботу було організовано в три етапи. Робота на кожному з них велася за чотирма ключовими напрямками: пізнавально-художнім, комунікативно-мовленнєвим, інтелектуально-творчим, емоційно-чуттєвим. *На першому пошуковому етапі* було поставлено за мету набуття дитиною соціального пізнавально-чуттєвого досвіду на основі художнього аналізу літературних творів, розв'язання проблемних завдань. Засобами формування були: проблемні ситуації, літературні твори; проектна діяльність. У роботі за пізнавально-художнім напрямком застосовували такі форми й методи роботи: етичні бесіди, метод виховних ситуацій, метод використання літературних творів, інтегровані заняття; методами реалізації комунікативного напрямку були полілоги, художнє читання, метод розв'язання проблемних завдань, оцінний коментар „Погляд зовні”. Інтелектуально-творчий напрям упроваджувався через пошуково-експериментальну діяльність, аналітичні вправи, інтегровані заняття соціального спрямування „Світ стосунків.” У процесі застосування психологічних етюдів намагалися реалізувати завдання розвитку емоційно-чуттєвої сфери.

Метою роботи на розвивально-навчальному етапі було визначено розвиток почуття гумору як важливого показника психічного здоров'я, здатність розв'язувати життєві проблемні ситуації, що в цілому сприяло формуванню соціальної компетентності. Відповідно до обраної мети було визначено домінуючий вид діяльності – інтелектуально-творчий. До засобів навчання розуміння смішного та формування позитивного ставлення до довкілля було віднесено логічні вправи й завдання, гумористичні твори. Робота з літературними творами дала змогу підвести дітей до розуміння ідеї та етичної оцінки дій, вчинків літературних персонажів. Дидактичні ігри „Портрет”, „Образ” на тематично-інтегрованих заняттях сприяли розвитку вміння об'єктивно оцінювати себе й інших. Психологічне інтерв'ювання, жартівливі діалоги, „Веселі хвилинки” проводились з метою формування соціально-

комунікативних навичок організації взаємодії з іншими людьми. Розвитку емоційно-чуттєвої сфери сприяли театралізація за заданими сюжетами та активна робота дітей зі складання словника рухів і жестів, що є доречним у типових ситуаціях спілкування.

На останньому етапі, діяльнісно-творчому, роботу було спрямовано на вправлення дітей в адекватному застосуванні вмінь та вербалізацію уявлень, відчуттів, переживань. Саме тому домінуючим видом діяльності на заключному етапі було обрано комунікативно-мовленнєвий. До засобів формування соціально-комунікативної компетентності було віднесено командний метод, діалоги. Інтелектуально-творчий напрямок було реалізовано через завдання на систематизацію та узагальнення знань й уявлень про довкілля, що реалізовано через коментар, тематично-інтегровані заняття „про світ людських стосунків”.

Підсумуємо. На основі теоретичних положень науково-дослідної роботи нами була розроблена модель, яка охоплювала три взаємопов'язаних етапи: пошуковий, розвивально-навчальний, діяльнісно-творчий, і велася за чотирма ключовими напрямками: пізнавально-художнім, комунікативно-мовленнєвим, інтелектуально-творчим, емоційно-чуттєвим. На пошуковому етапі було поставлено за мету набуття дитиною соціального пізнавально-чуттєвого досвіду. Спираючись на мету, було визначено домінуючим видом діяльності пізнавально-художній. Метою роботи на розвивально-навчальному етапі було визначено розвиток почуття гумору, здатність розв'язувати життєві проблеми, формування соціальної компетентності. Відповідно до обраної мети було обрано домінуючий вид діяльності – інтелектуально-творчий. Метою діяльнісно - творчого етапу було формування вправлення в адекватному застосуванні вмінь, вербалізація уявлень. Домінуючим видом діяльності на заключному етапі було обрано комунікативно-мовленнєвий.

Система дослідного навчання сприяла тому, що діти поступово не тільки опановували соціальні норми та правила поведінки, а й вміли досить вдало використовувати набуті знання у власній практичній діяльності. Переважна більшість дітей були налаштованими, здатними виходити з ситуації, що

склалася зі знаком плюс. Окрім цього, вони розуміли власні бажання та вчинки, а також співвідносили їх з бажаннями однолітків; адекватно оцінювали власний стан та стан оточуючих. За результатами дослідного навчання можна зробити висновок про ефективність запропонованої методики, оскільки в усіх експериментальних групах відбувся значний позитивний перерозподіл дітей щодо рівнів розвитку в них соціально-комунікативної компетентності.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; Авт. кол-в: Богущ А.М., Беленька Г. В., Богінч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сидельникова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. – 30 с.
2. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника / О.Л. Кононко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб.наук.пр. – К.-Житомир: Волинь, 2003. – Кн.1.-С.29-41.

Роговець О.В., м. Київ

ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті автор розкриває зміст, форми і методи формування громадянських якостей підлітків в умовах інтернатних закладів.

Ключові слова: громадянські якості, інтернатні заклади.

The author focuses on the content, forms and methods of formation the civic qualities of adolescents in the conditions of boarding institutions.

Keywords: civic qualities, boarding institutions.

Виховання освічених громадян, які усвідомлюють свої права і обов'язки у суспільстві, є однією з головних складових поступу сучасного демократичного українського суспільства. Для створення такого суспільства, особливо важливою умовою є практика громадянського виховання учнівської молоді в навчальному процесі, зокрема в інтернатному закладі, яка забезпечує формування критичного мислення, демократичного світогляду особистості, оволодіння базовими інтелектуальними та соціальними вміннями. В цьому контексті одним з об'єктів нашого аналізу була реалізація громадянознавчого змісту у виховному процесі підлітків інтернатних закладів.

Основним практичним засобом підвищення ефективності виховання стали розробка і запровадження взаємоузгоджених за змістом програм позаурочної виховної діяльності з підлітками, що ґрунтувалась на основних положеннях особистісно-орієнтованого, діалогічного та діяльнісних підходів.

Дотримання *особистісно-орієнтованого підходу* передбачало надання дітям підліткового віку позиції активних суб'єктів, за якої вони поставали не пасивними виконавцями готових рецептів учителя, а самостійними творчими індивідуальностями, кожна з яких могла якнайповніше реалізуватися в діалозі з іншими, організацію діяльності, спрямованої на розв'язання кожною дитиною особистісно важливих (у плані виховання громадянських якостей) проблем за підтримки педагога.

Вибудовуючи програму позаурочної виховної діяльності із школярами на основних положеннях особистісно-орієнтованого підходу, зважали на необхідність дотримання збалансованості інтересів окремої дитини і колективу класу; запобігання штучному підживленню індивідуалістичних тенденцій; попередження формування в дитини конформної поведінки і відмови від конкурентності; запобігання порівнянню дитини з іншими учнями (лише з нею самою вчорашньою-сьогоднішньою-завтрашньою). При цьому ми враховували основні ідеї особистісно-орієнтованої теорії І.Беха, згідно з якою така діяльність має передбачати організацію «особистісно значущих для виховання подій, розв'язання життєвих проблем, побудову життєвої стратегії стійкого розвитку на позитивній морально-правовій основі в ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії, тобто послідовність взаємно спрямованих дій, якими обмінюються партнери»[1, С.41].

Опертя на особистісно-орієнтований підхід створювало умови, які сприяли започаткуванню й підтримці уявлення дитини про себе як про особистість, що передовсім проявляється в інших людях через зміну їхнього духовного життя завдяки добродійним вчинкам. Як наслідок, моральна поведінка вихованця реалізовувалася з неодмінним урахуванням її можливих впливів на інших людей, а оцінка самого себе як особистості відбувалася не

лише з огляду на те, що означає та чи інша якість для нього самого, а й того, що вона може означати для інших. Тобто, прагнули навчити дитину почути іншу людину.

Водночас, слід зауважити, що ми не розглядали цю ідеальну модель як модель граничної досконалості. Вона поставала як модель наступного кроку дитини по шляху саморозвитку, набуття в процесі самовиховання якоїсь бажаної якості чи кількох якостей. Отже, під ідеальною моделлю розуміли конкретну, реалістичну схему внутрішньої і зовнішньої життєдіяльності дитини, яка, про те, не була сталою, а передбачала внесення із набуттям соціального досвіду, відповідних змін, коректив, доповнень.

Запровадження *діалогічного підходу* в позаурочну виховну діяльність із школярами передбачало забезпечення свідомого привласнення ними моральних і соціальних норм, формування соціальної свідомості, переведення цих утворень на особистісні ціннісні орієнтації як регулятора соціальної поведінки.

Діалогічний підхід передбачав включення до змісту програми активних та інтерактивних методів, які сприяли залученню дітей до активного діалогу як важливого елемента міжособистісних відносин, ґрунтуються на рефлексії і допомагають кожному школяреві піднятися на вищий інтелектуальний рівень, опинитися в новому контексті осягнення можливості суб'єктивного ставлення до мети виховної діяльності. Використання інтерактивних методів дає змогу не тільки закріпити теоретичні знання вихованців, а й поглибити їх, перевести на рівень усвідомлення та особистісного прийняття.

Дотримання основних положень *діяльнісного підходу* вимагає організації діяльності підлітків, переведення їх у позицію суб'єктів пізнання, праці та спілкування. Це, у свою чергу, передбачає навчання учнів обирати мету та планувати свою діяльність, реалізовувати та регулювати її, здійснювати контроль, самоаналіз та оцінку результатів.

Використання інтерактивних методів (рольові ігри, інсценізації, творчі завдання, вирішення ситуацій морального вибору) і творчих завдань (містять більшою чи меншою мірою елемент невідомого, мають зазвичай декілька

підходів виконання) дає змогу не тільки репрезентувати теоретичні знання, а й сприяти їх прийняттю та поглибленню у процесі міжособистісного спілкування і творчого пошуку.

Інтерактивні методи є важливим засобом переходу до педагогіки співробітництва, що «найбільше відповідає принципам гуманізації та демократизації освіти, активізації пізнавальної діяльності, забезпечує партнерську співпрацю вчителя та учнів, спрямовану на розв'язання системи суспільно та особистісно найважливіших навчальних і життєвих проблем» [3, С.22].

Оскільки тільки реальне життя може повною мірою засвідчити сформованість у дитини тих чи інших навичок соціальної поведінки і вчинкової діяльності, що видається неможливим в умовах експерименту, до змісту позаурочної виховної діяльності включали рольові та сюжетно-рольові ігри, виховні ситуації.

При доборі виховних ситуацій зважали на те, що вони мають спонукати дитину до усвідомлення того, ким вона може і хоче стати. І це усвідомлення, що набуває втілення в певній ідеальній моделі, повинне бути реалістичним. Дитина має ставити перед собою мету створення індивідуального фонду «можу» і «хочу». При чому, ці психологічні утворення мають виступати сумісно, підтримуючи одне одного і переходячи одне в одне. У практичному плані ця єдність проявляється в тому, що «суб'єкт знає, чого він бажає, має в своєму розпорядженні відповідну схему дій, і, крім того, діє, а не просто мріє» [2, С.145].

У процесі опанування навичками роботи в групі (команді), в учнів формується доброзичливе ставлення один до одного, кожний з них має можливість запропонувати свою думку. За цих умов створюється ситуація успіху, формуються навички толерантного спілкування, вміння аргументувати свою точку зору, знаходити альтернативне рішення проблеми. Дослідники переконані в тому, що застосування інтерактивних методів у вихованні підлітків створює сприятливі умови взаємодії, які психологічно мотивують в

учнів потребу висловлюватися щиро і безпосередньо, у них формується особистий досвід культури поведінки в соціальному та природному оточенні, співпраці в різних видах діяльності.

Розробляючи програму виховної роботи з підлітками щодо формування в них громадянських якостей, перевагу надавали таким формам і методам, які забезпечували не тільки передачу певного обсягу інформації (бесіда, міні-лекція), засвоєнню знань, одержання правильної відповіді на те чи інше запитання, а й провокування їх на здійснення самостійного пошуку способів розв'язання проблеми (метод «мозкового штурму», проєктивні методики, розв'язання проблемних ситуацій).

Для діагностики вихованості у підлітків громадянських якостей визначено наступні показники:

знань: про себе (як учня, громадянина, як члена громадянського суспільства); про права та обов'язки (учня, громадянина, члена громадянського суспільства), державні символи, громадянські цінності (національна гідність, громадянська відповідальність та обов'язок, ініціативність)

почуттів національної гідності, почуттів громадянської відповідальності та обов'язку, поваги до державних символів, прихильності до державних інтересів, національної гідності.

уміння застосовувати правові знання, оперувати ними у спілкуванні з однокласниками, оточуючими людьми, протистояти зневажливому ставленню до себе, до інших людей, до нації, відповідальна поведінка .

Під час розробки змісту виховної програми з формування громадянських якостей, ми враховували виховні можливості уроків і специфіку перебування дитини в умовах інтернатного закладу, у ході яких відбувається залучення підлітків до системи громадянських цінностей, а також оптимальне використання активних та інтерактивних методів, що забезпечує наскрізну реалізацію виховних завдань у навчально-виховному процесі. Ці умови забезпечують взаємодію пізнавальної, ціннісно-мотиваційної та діяльнісно-поведінкової сфери складових громадянської компетентності.

Виховання громадянина, громадянських якостей спрямовується перш за все на розвиток патріотизму – любові до свого народу, малої та великої Батьківщини, громадянської ідентичності з її минулим та сучасним, відповідальності за суспільні процеси. Під час розробки програми ми враховували ці положення, адже моральні і правові знання учнів сприяють розвитку когнітивного компонента патріотизму, розвивають почуття любові до свого народу й України, ідентифікації себе з українським народом, виховують відповідальність і готовність жити в Україні.

Література

1. Бех І. Виховання особистості/І.Д.Бех. –Кн.І: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь,2003.-278 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: [наук.-метод.посіб.] /І.Д.Бех.-К.:ІЗМН, 1998.-204 с.
3. Шувалова О.Е. Методика использования средств эмоциональной выразительности в интерактивном обучении географии: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02. “Теория и методика обучения (география)” / О.Е. Шувалова. – СПб., 2005. – 23 с.

Сафронова Л. Б., м. Дніпро

ФОРМИ НАБУТТЯ ПІДЛІТКАМИ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ураховуючи складну структуру процесу набуття соціального досвіду підлітками, в умовах закладу позашкільної освіти, виділено форми, за допомогою яких здійснюється ефективний вплив на особистість учня. Зокрема особлива увага акцентується на ролі тренінгових та ігрових технологій для вирішення поставлених завдань.

***Ключові слова:** соціальний досвід, форми набуття соціального досвіду підлітками, заклад позашкільної освіти, підліток.*

Taking into account the complicated structure of the process of acquiring social experience in adolescents, in the conditions of the institution of extracurricular education, forms have been identified through which an effective influence on the student's personality is exercised. In particular, special attention is paid to the role of training and gaming technologies for solving the tasks.

***Keywords:** social experience, forms of gaining of teenagers' social experience, out-of-school educational institutions, teenager.*

Заклади позашкільної освіти є одним з важливих соціальних інститутів, що грають значну роль у формуванні соціального досвіду підлітків і мають великі можливості для цього. Створюючи підліткам умови для розвитку їх

талантів, обдарувань, здібностей, в закладі позашкільної освіти можна визначити перспективу творчого зростання кожного з них, допомогти розробити програму саморозвитку. Тут підліток набуває нових союзників в особі дорослих. Поєднання колективних, групових та індивідуальних занять, багатий арсенал використовуваних форм дозволяє забезпечити цілісний підхід до розвитку особистості.

Успішність розвитку підлітків та міра позитивності їх соціального досвіду, умови для яких створюються в закладі позашкільної освіти, насамперед, залежать від організованої діяльності у закладі позашкільної освіти, яка включає в себе просторові, матеріальні, часові та духовні умови для різних видів діяльності, а також природні, необхідні і звичні норми і цінності поведінки і взаємин.

Найбільш ефективною і результативною методикою підготовки і проведення виховних справ у закладі позашкільної освіти, на думку багатьох дослідників, є методика колективного творчого виховання, сутність якої полягає у формуванні особистості у процесі роботи на користь інших людей; в організації певного способу життя колективу, де все ґрунтується на моральності і соціальній творчості.

Одна з основних ідей методики колективного творчого виховання - формування особистості через єдиний виховний колектив. Творчий підхід до процесу виховання у закладі позашкільної освіти забезпечується групою методів і засобів виховної роботи (переконавання, привчання, уваги, довіри, похвали) і виховними засобами (колективна організаторська діяльність, творчі ігри, творчі свята). За І. Івановим, колективні творчі справи - це, насамперед, прояв життєво практичної громадської турботи, це сукупність певних дій на загальну користь [3, с.112].

Оптимальним засобом формування соціального досвіду підлітків є тренінг. Він дозволяє ефективно вирішувати завдання, пов'язані з набуттям знань соціальних норм, відносин, засвоєнням норм у спілкуванні з однолітками, дорослими, набуттям умінь регулювати відносини, утверджувати себе серед

підлітків, взаємодіяти з іншими людьми відповідно до конкретної комунікативної ситуації, приймати рішення.

На тренінгу підліток має можливість одночасно з отриманням інформації обговорювати незрозумілі положення, задавати питання і тут же закріплювати отримані знання, формувати навички соціальної поведінки. У широкому сенсі тренінг - це пізнання себе і навколишнього світу, зміна власного "Я" через спілкування в довірливій атмосфері і неформальній обстановці; ефективна форма роботи для засвоєння знань; інструмент для формування умінь і навичок.

Тренінг як групова форма роботи має певні переваги перед індивідуальними формами, які відмітив у своїх роботах І. Вачков: група відображає суспільство в мініатюрі і тому може служити майданчиком для розвитку самих різних соціальних умінь; група дає можливість отримання зворотного зв'язку і підтримки від людей зі схожими проблемами, учасники можуть ідентифікувати себе з іншими; груповий досвід протидіє відчуженню, що допомагає встановленню ближчих стосунків з оточенням і рішенням міжособистісних проблем; група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження і самопізнання учасників; людина може освоювати в групі нові уміння, експериментувати з різними моделями поведінки серед рівних партнерів [2, с.64].

Тривалий час проведення тренінгів було прерогативою професійної діяльності психологів, оскільки від керівників груп була потрібна не лише майстерність, педагогічний такт, розвинена рефлексія, але і глибокі знання психології. Проте рівень знань психології сучасного педагога значно зріс, що і зумовило можливість використання деяких соціально-психологічних тренінгових технологій в роботі соціальних педагогів, вихователів, педагогів-організаторів: тренінгів комунікативної етики, тренінгів умінь, тренінгів розвитку навичок, тренінгів особистісного зростання.

Оптимальним засобом формування соціального досвіду підлітка у закладі позашкільної освіти також є гра. Д. Ельконін називає її "найважливішим джерелом розвитку свідомості, довільності поведінки, особливою формою

моделювання стосунків" [4].

Будучи формою умовної діяльності людей, гра виступає як ідеальний феномен людської культури. У грі діти прибігають до умовного моделювання довкілля, в якому вони знаходяться, і вирішують складні для себе проблеми, які, в силу незнання, виникають у них. Педагог, користуючись грою як засобом формування соціального досвіду підлітків, моделює умовні ситуації, у яких вони мають розібратися самі.

Сутність гри - імітація, тобто діяльність, яка допускає створення відносно достовірної моделі дійсності. У цьому сенсі гра за своїм значенням виходить за рамки простого навчання: репродукція накопиченого соціального досвіду, соціально схвалюваних форм поведінки є одним з найважливіших способів реального оволодіння культурою.

Ігрова імітація допускає рольову поведінку учасників. Роль повинна нести не лише конструктивну функцію у сценарії гри, але і сприяти формуванню соціально значущих якостей особистості, розвитку соціального досвіду підлітка.

На думку Н. Анікеєвої, сюжетно-рольова гра у закладі позашкільної освіти повинна відповідати наступним вимогам: мати пізнавальне значення; створювати умови для спільної творчості її учасників; забезпечувати розумову діяльність, як дорослих, так і дітей; сприяти об'єднанню дитячого колективу. А для того, щоб ці вимоги стали реальними, необхідно дотримуватися правила: якомога менше глядачів, якомога більше учасників, дійових осіб [1, с.24].

Завдяки грі змінюється усвідомлення підлітком своєї ролі в житті суспільства - індивідуально-особистісної, соціальної, збагачується його досвід, здійснюється реальне оволодіння соціальними зв'язками і процесами. У ній моделюються усі відносини реального життя (того або іншого часу і місця), опис яких дається в ситуації, також обов'язковою є система управління в грі. Взаємодія учасників зумовлена сценарієм гри, у ході якої гравці відповідно до визначеної ролі знаходять прийнятне рішення проблем, вказаних в ситуаціях. Підведення підсумків гри здійснюється за результатами досягнення

функціональних рольових цілей.

У процесі проведення сюжетно-рольової гри відбувається знайомство учнів з різними соціальними ролями, відпрацьовуються позитивні способи вирішення конфліктів, освоюються різні стилі і способи спілкування, формується етика поведінки. Також зростає соціальна мобільність, оскільки підліток стає учасником різних груп і об'єднань; розширюється коло спілкування. Підліток стає незалежнішим, набуває досвіду самостійних дій, вчиться контролювати свої вчинки, легше пристосовується до зміни навколишнього оточення. У нього формується уявлення про себе, своє положення у соціумі. Будь-яку гру не можливо повторити, тому що вона відрізняється унікальністю кожної ігрової взаємодії.

Крім того, гра завжди відбувається у двох тимчасових вимірах: у сьогоденні і у майбутньому. З одного боку, вона дарує миттєву радість, служить задоволенню назрілих актуальних потреб. З іншого - гра спрямована в майбутнє, оскільки в ній моделюються якісь життєві ситуації, або закріплюються властивості, якості, стани, уміння, здібності, необхідні особистості для виконання певних соціальних, професійних, творчих функцій.

Підлітку дуже цікаві рольові ігри, що розкривають етичні норми взаємовідносин між людьми, ігри, що показують увесь спектр соціальної побудови дорослого світу.

Позитивною рисою рольової гри є те, що діти і дорослі у грі виступають на рівних. Підліток не слухає настанови про те, в якій ситуації як потрібно поступати, а бачить це своїми очима на прикладі дорослих.

Це успішно реалізується тоді, якщо гра стає основою життєдіяльності дитячого колективу, а педагогічне забезпечення гри червоною лінією проходить через усі етапи і виявляється у наступних принципових положеннях: добровільна участь дітей; поєднання індивідуального і колективного включення підлітків в різні форми діяльності; систематичне інформування про результати, організація різних видів стимулювання учасників; різноманіття пропонованих форм діяльності, що створюють можливість вибору підлітком найбільш

посильної участі; віковий підхід до розробки завдань.

Література:

1. Аникеева Н. П. Воспитание игрой / Нелли Петровна Аникеева. – М.: Просвещение, 1989. – 144 с.
2. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие / И. В. Вачков. – М. : Ось 89, 2000. – 223 с.
3. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / Игорь Петрович Иванов. – М. : Педагогика, 1989. - 208 с.
4. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості учня / автор. кол.: Корнієнко А.В., Мачуський В.В., Г.П.Пустовіт, О.В.Литовченко, О.В.Просіна // Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Товариства «Знання» України, 2016. – С. 59-67.
5. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 304 с.

Северинчук Л. А., м. Черкаси

СТАН СФОРМОВАНОСТІ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовані результати констатувального етапу дослідження рівнів сформованості культури родинних взаємин старшокласників закладів загальної середньої освіти. Обґрунтована необхідність впровадження в освітній процес школи виховних заходів, спрямованих на формування в учнів відповідального ставлення до шлюбу, родини, батьківства засобами самопізнання.

Ключові слова: самопізнання, відповідальне ставлення, родина.

The article analyzes results of the staging phase of the research about the level of culture in family relationships among high-school students. It substantiates the necessity of introducing educational events, aimed at forming a responsible attitude towards marriage, family, and paternity by means of self-knowledge to the educational process in schools.

Keywords: self-knowledge, responsible attitude, family.

Родинне благополуччя є однією з передумов гармонійного світосприйняття людини. Засвоєння норм культури родинних взаємин, опанування знань основ самопізнання і самовдосконалення сприяє виконанню завдання, яке стоїть перед освітою: формування гармонійно розвинених, високоосвічених, національно свідомих і духовно багатих громадян України. Тому важливого значення набуває вивчення питань щодо підготовки учнів закладів загальної середньої освіти до створення родини; розроблення та

впровадження в освітній процес заходів, що сприяють розвитку практичних вмінь реалізації культури міжособистісних взаємин у родині.

Проблема підготовки до створення родини в умовах школи найбільш актуальна для старшокласників, у яких відповідно до вікових та психологічних особливостей більш диференційованими і дієвими стають соціальні мотиви, відбувається розгорнута соціалізація, опанування суспільним досвідом, зростає прагнення до самостійності, розроблення плану свого «дорослого» життя, яке включає здобуття професії, шлюб та батьківство [1, с. 108].

Зміст і напрями родинного виховання у навчальних закладах, питання підготовки молоді до створення сім'ї, формування культури взаємин суб'єктів педагогічної діяльності широко висвітлювалася у працях педагогів-класиків А. Макаренка, К. Ушинського, В. Сухомлинського, а також досліджувалися такими сучасними науковцями, як Т. Алексеєнко, І. Бех, М. Євтух, Л. Канішевська, В. Кириченко, О. Кляпець, Г. Ковганич, Т. Кравченко, І. Мачуська, В. Омеляненко, В. Постовий, Т. Черкашина.

Під культурою родинних взаємин розуміємо норми та правила міжособистісної взаємодії між членами родини: між подружжям, батьків і дітей тощо.

Методика педагогічного дослідження з вивчення стану сформованості культури родинних взаємин старшокласників закладу загальної освіти розроблена на основі положень педагогічної системи самопізнання та особистісно-професійного самовдосконалення суб'єктів педагогічного процесу [2; 3].

Під час проведення констатувального етапу педагогічного експерименту визначено критерії та описано рівні сформованості культури родинних взаємин старшокласників закладу загальної освіти – достатній, середній, початковий, ненормативний.

До *критеріїв* стану сформованості культури родинних взаємин старшокласників віднесено: знання про культуру родинних взаємин; емоційно

позитивне ставлення до норм і цінностей культури родинних взаємин; соціонормативні вміння комунікації в родинному колі.

До показників критерію *знання про культуру родинних взаємин* належать: знання основ функціонування гармонійної родини, норм культурного фону соціуму, норм культури емоційно-вольових інтеракцій, змісту основних морально-духовних якостей та особливостей їх прояву у родинних взаєминах, змісту самопізнавальної діяльності.

Критерій *емоційно позитивне ставлення до норм і цінностей культури родинних взаємин* пов'язується з такими показниками: орієнтованість учнів на створення шлюбу та сім'ї в майбутньому, ціннісне ставлення до норм культурного фону соціуму та норм культури емоційно-вольових інтеракцій, спрямованість до вияву взаємоповаги, відповідальності, самостійності, працелюбності у родинних взаєминах, прагнення до самопізнання та самовдосконалення з метою покращення родинних взаємин.

Критерій *соціонормативні вміння комунікації в родині* представлено такими показниками: уміння дотримуватися норм культурного фону у родинних взаєминах, здатність діяти відповідно до норм культури емоційно-вольових інтеракцій, проявляти взаємоповагу, відповідальність, самостійність, працелюбність, вдячність у взаєминах в сім'ї, застосовувати самопізнавальні методики у родинних взаєминах.

У ході реалізації констатувального етапу експерименту було виявлено зокрема такі особливості стану сформованості культури родинних взаємин старшокласників:

- спрямованість на створення сім'ї в майбутньому (87%);
- пріоритетність впливу батьківської сім'ї на формування культури родинних взаємин дітей (80%) в порівнянні з іншими джерелами (Інтернет, телебачення, книги, школа тощо);
- усвідомлення необхідності здійснення самопізнавальної діяльності з метою виховання в собі позитивних якостей для гармонізації взаємин у родині (86,4%);

-потреба у впровадженні в освітній процес закладу загальної середньої освіти факультативу чи гуртка з формування культури родинних взаємин (54,6%).

У цілому визначено, що на достатньому рівні культура родинних взаємин сформована у 54,38 % старшокласників, на середньому – у 33,76 %, на початковому – у 10 %.

Таким чином, результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчують потребу у впровадженні в освітній процес закладів загальної середньої освіти виховних заходів, спрямованих на поглиблення та систематизацію знань старшокласників про норми та правила комунікацій у родині, формування навичок самопізнавальної діяльності з метою підвищення рівня культури родинних взаємин.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : Наук. видання. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. Євтух Н. Б., Черкашина Т. В. Педагогическая система самопознания и личностно-профессионального самосовершенствования : учебник для педагогических работников / Н. Б. Євтух, Т. В. Черкашина. – Черкасы : Издатель Чабаненко Ю. А., 2017. – 348 с.
3. Євтух Н. Б., Пиньковская Э. А., Черкашина Т. В. Методики личностно-профессионального самосовершенствования субъекта педагогической деятельности на основе самопознания : учебно-методическое пособие / Н. Б. Євтух, Э. А. Пиньковская, Т. В. Черкашина. – Черкасы : Издатель Чабаненко Ю. А., 2016. – 406 с.

Сергєєва Н. В., м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДТРИМКИ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АКТИВНОСТІМОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена розкриттю педагогічних умов підтримки ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків. Охарактеризовано поняття “соціально-педагогічна підтримка”. Розкрито основні умови соціально-педагогічної підтримки.

Ключові слова: *ціннісно-орієнтована активність, соціально-педагогічна підтримка, молодші підлітки.*

The article is devoted to the training of social pedagogues to support the value-oriented activity of younger adolescents. The concepts of "value orientations" are characterized. The basic methods of social pedagogical support are revealed.

Keywords: *value-oriented activity, social pedagogical support, younger teens.*

Виховання підростаючого покоління наразі має бути орієнтоване на розвиток соціальності особистості, складовими якої є активність, мобільність, зрілість, оскільки в сучасних умовах вже не можна обмежитися лише засвоєнням людиною суспільно визнаних норм і правил та досвіду. У підлітковому віці розширюється сфера соціальних стосунків, які дають підлітку новий соціальний досвід, хоча й не завжди позитивний. Підлітки одночасно належать до багатьох соціальних груп. У груповій взаємодії відбуваються становлення та самореалізація особистості підлітка, можливість проявити активну позицію. Соціально-педагогічна підтримка є однією з актуальних категорій сучасної педагогічної теорії і практики. У малій енциклопедії із соціальної педагогіки зазначається, що серед пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності є і завдання по “наданню соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги особистості” [3, с. 265].

У процесі суспільного розвитку виділяють три основні рівні активності мікро-, мезо-, макрорівні. На мікрорівні суб'єктами активності постають індивіди, особи та особистості. Саме на основі їх діяльності відбувається ретрансляція індивідуальних інтересів і потреб на суспільний рівень. Її інтенсивність залежить від рівня прав і свобод індивіда в певному соціокультурному середовищі. На мезорівні активність виявляється у діяльності малих та середніх соціальних груп (сім'я, студентська група, трудовий колектив та ін.). На цьому рівні відбувається селекція і закріплення суспільних інтересів і потреб у напрямку їх втілення на макрорівні. У свою чергу, на макрорівні відбувається остаточна консолідація суспільних інтересів та потреб та їх втілення на практиці. Основою для прояву активності є загальні цінності, інтереси та потреби окремої особистості. Активність формується і залежить від мотивів поведінки, світогляду, характеру, темпераменту, потреби самореалізації і самовизначення, ціннісних орієнтацій. Суб'єктами активності на макрорівні є великі соціальні групи та історичні спільноти [1].

Науковими дослідженнями Л. Божович, Л. Виготського, Т. Драгунової, І. Кона, Р. Немова, Е. Еріксон доведено, що у молодшому підлітковому віці притаманні посилення потреб у спілкуванні, розширення соціальних контактів, активна участь у житті суспільства. Разом з тим, молодший підлітковий етап соціалізації передуює кризі підліткового періоду, яка припадає на 12-13 років. Саме молодший підлітковий вік вважається періодом загострення суперечок розвитку, діти відчувають гостру потребу у прояві активності. Тому успішність розвитку та підтримка у задоволенні потреб в молодшому підлітковому віці сприяє подоланню або уникненню кризи підліткового періоду [2].

Для вдалої соціально-педагогічної підтримки ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків необхідно мати дані особистісних якостей кожного учня. До роботи з підлітками та їхніми батьками мають бути залучені соціальні педагоги. В організації експерименту та під час проведення занять з підлітками дуже важливо враховувати їх особистий життєвий досвід – сукупність знань, умінь, переконань та переживань щодо тих чи інших життєвих ситуацій. Важливо також врахувати, що в підлітковому віці особистість майже не має досвіду виходу із певних стресових станів. Підлітки настільки переймаються своїм визнанням серед однолітків, що не вважають за можливе звертатися до них за допомогою.

В організації соціально-педагогічної підтримки може бути використаний комплекс взаємопов'язаних форм та методів роботи, серед яких: тренінг, міні лекція, дискусія, диспут, групова бесіда, рольова гра тощо. Робота з підлітками здійснюється, в основному, на тематичних виховних годинах та тренінгових заняттях.

Наведені заходи для підлітків можуть проводитися у позаурочний час. Метою такої діяльності є задоволення інтересів і запитів дітей, розвитку їх творчого потенціалу, нахилів і здібностей у сферах діяльності та спілкування. Виховні заходи спрямовані на закріплення, поглиблення знань, застосування їх на практиці, розширення кругозору учнів, формування наукового світогляду.

Не менш важливим є вироблення умінь і навичок самоосвіти, розвиток творчих здібностей, організація дозвілля, культурного відпочинку.

Важливим є процес входження дитини в соціальне середовище в умовах загальноосвітнього закладу, формування норм поведінки, прояву активності, що відповідають вимогам суспільства у певній ситуації. Якщо дитина не засвоює позитивний соціальний досвід, не може адаптуватися до взірців поведінки та вимог суспільства, то процес соціалізації порушується, а поведінка дитини стає соціально дезадаптованою. Від того, в якій мірі своєчасною і ціле відповідною буде допомога та підтримка активності підлітка, залежить профілактика ризикованої поведінки.

Сутність ціннісно-орієнтованої активності підлітків полягає в цілеспрямованому сприйнятті і оцінці ними соціальних значень тих чи інших явищ, процесів і об'єктів навколишнього дійсності і формуванні у зв'язку з цим їх особистісних смислів. Якщо вважати, що особистісний смисл є відображення свободи особи в її оцінках, прихильностей, симпатіях і антипатіях, то підтримка ціннісно-орієнтованої активності полягає у розвитку інтелектуальної, моральної свободи особистості, праці і спілкування – повноправного громадянина суспільства.

Ціннісно-орієнтована активність залежить, змінюється в залежності від того, що в той чи інший момент є об'єктом оціночної діяльності підлітка, тобто що сприймається ними як цінне або нецінне. Треба зауважити, що не тільки діти, але і дорослі часто приймають за цінність те, що такий насправді не є, і, навпаки, не бачать цінності в тому, що дійсно нею є.

Специфіка ціннісно-орієнтованої активності зумовлена самою її сутністю, тим, що її важно спостерігати. Саме її прихованість від зовнішнього спостереження являє особливу складність для управління нею. Крім того, вона так само, як гра, спілкування і громадська діяльність, не має предметного результату, а виховний результат дуже важко зафіксувати в даній конкретній момент (по зовнішніх емоційних реакціях і висловлюваннях вихованців).

До специфічних особливостей ціннісно-орієнтованої активності

відноситься також і те, що в ній надається максимальна свобода вибору. Насильно, тобто без внутрішнього прийняття, ні одна ідея не може бути впроваджена в свідомість особистості. Педагогічні умови організації ціннісно-орієнтованої активності визначаються її специфікою, і в першу чергу тією обставиною, що необхідно виключити примус у будь-яких його формах. Педагог повинен враховувати факт свободи вибору. Кожен вихованець повинен йти на заходи з питаннями, на які він отримає відповіді, розібравшись сам, звертаючись до всіляких джерел, або з допомогою педагога, який, у свою чергу, готуючись до зустрічі з дітьми, обов'язково звертається до наукової літератури.

Для подолання існуючої проблеми необхідно зосередити зусилля класних керівників та соціальних педагогів для вирішення наступних завдань:

– проведення соціально-педагогічної роботи з підлітками (надавати знання та формувати уміння, виховувати гуманне, толерантне ставлення до інших; розвивати комунікативні та організаційні навички; підвищувати рівень самостійності; формувати позитивну мотивацію);

– просвітницька робота з батьками.

Організація соціально-педагогічної підтримки забезпечуються сукупністю, узгодженістю змісту, форм і методів, які мають забезпечити наступні умови:

- підвищення рівня знань підлітків;
- формування позитивної мотивації;
- розвитку самостійності, комунікативних та організаційних навичок;
- організація відповідної просвітницької роботи з батьками. На батьківських зборах важливо зробити повідомлення про важливість і необхідність розвитку та підтримки активності підлітків. Індивідуальні консультації можуть проходити, спираючись на дані педагогічної діагностики (поділитися з батьками висновками про соціальну ситуацію розвитку та здібностей окремої дитини, виділити найбільш актуальні для батьків аспекти обговорюваної теми).

Ціннісно-орієнтована активність пронизує усі види діяльності й

організовується педагогом з урахуванням потреб підлітків отримати відповіді на виникаючі у них світоглядні питання і з прямою метою формування адекватних відносин до основних життєвих цінностей. Основу ціннісно-орієнтованої активності складає спілкування, обмін цінностями. Очевидний зв'язок ціннісно-орієнтованої активності з громадською, яка, якою б скромний характер вона не мала, завжди чинить сильний вплив на людину, змінює внутрішній вигляд вихованця, формує у нього потребу активного творення як властивості особистості.

Література

1. Воробьев Ю. Л., Королев Б. Н. В поисках смысла и правды. Активность и развитие личности [Текст] / Ю. Л. Воробьев, Б. Н. Королев – М.: Изд-во МГСУ «Союз» Т. 1, 2003. – 500 с.
2. Немов Р. С. Психология: учеб. [для студ. высш. учеб. зав.] / Р. С. Немов В 3 кн. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн.2: Психология образования. – 608 с.
3. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [За заг. ред. проф. І. Д. Зверева]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с. – С. 265.

Сокол Л.М., м.Київ

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

В статті представлений аналіз існуючих на сьогодні в українському кібер-просторі інтернет-технологій, які, на думку автора, мають значний виховний потенціал.

Ключові слова: кібер-простір, виховний потенціал.

The article presents an analysis of existing online technologies in the Ukrainian cyber space, which, according to the author, have significant educational potential.

Keywords: cyber space, educational potential.

Інтернет вже давно став невід'ємною реальністю нашого буття. Проте виховний потенціал Інтернету як глобальної мережі й, інтернет-технологій, як практичного засобу впливу на свідомість суб'єкта, досліджений недостатньо. Саме тому, ми зупинимося на розгляді існуючих на сьогодні в Україні успішних проектів з використання інтернет-технологій у роботі з учнівською молоддю як ключовою категорією громадянського потенціалу держави.

Зупинимось більш детально на аналізі можливостей актуальної до сучасних педагогічно-виховних запитів інтернет-технології - google форми. Особлива увага до зазначеного інтернет-інструменту обумовлена тим, що саме завдяки йому ми можемо швидко та ефективно аналізувати наявну ситуацію розвитку вихованців. Це прототип електронної демократії, яка має значний виховний потенціал. Так, за результатами впровадження е-демократії у Заліщінській гімназії, представлених на «Фестивалі кращих практик у сфері громадянської освіти та електронної демократії в навчальних закладах» (м.Київ, 16-18 березня, 2018 року), у гімназистів відзначалося зростання рівня ініціативності та бажання здійснити зміни. Учні прагнули брати активнішу участь у процесі прийняття рішень задля досягнення змін у гімназії та громаді. Найчастіше ініціативна поведінка ставала наслідком усвідомлення вихованцями факту того, що наслідки будь-яких ухвалених рішень безпосередньо впливатимуть на їх життя. Із запровадженням електронної демократії, учасники освітнього процесу активніше брали участь у процесі розробки та впровадження рішень, усвідомлюючи те, що громадяни мають бути наполегливими та відданими справі і не повинні здаватися після першої невдачі. На думку представників гімназії м.Заліщики, саме комплексне поєднання освітніх заходів, включаючи практичний досвід е-демократії в школі, – запорука виховання відповідальних громадян, які беруть активну участь у житті суспільства.

Таким чином, е-демократія стає дієвим інструментом виховання громадянина, формує його громадянські компетентності, сприяє його потягу до самоосвіти в системі відкритої освіти (доступ до баз знань з будь – якого місця в будь-який час), дає можливість створення методик управління та навчання громадянської компетенції, а також виступає підґрунтям функціонування електронних комунікаційних платформ для обміну досвідом, розробки та оновлення практичних кейсів.

Використовуючи можливості Google форм, можна сприяти розвитку «е-демократії», виховуючи у учасників будь-якого навчального чи виховного

процесу почуття причетності до подій, що відбуваються, а отже і розвиваючи їх відповідальність та ініціативність.

Також на зазначеному «Фестивалі кращих практик у сфері громадянської освіти та електронної демократії» (м,Київ, 16 березня 2018 р.), одним з номінантів (Богдановою О.А.) був запропонований цікавий проект створення електронних інтернет квестів на платформі GoogleSites. Автор запропонувала квест «Історія рідного села».

Платформа Google Classroom, для роботи з групами та дитячими об'єднаннями, пропонує інструмент «зустрічі» з учасниками груп, у «віртуальних кімнатах», де надаються не тільки інструкції, але й усі навчальні матеріали. За допомогою зазначеного сервісу учасники можуть писати листи тьютору чи в групу, провести спілкування в чаті, створити нотатки зі швидким посиланням (google keep), використати соціальну мережу Google+, одночасно працювати над спільним проектом.

На сучасний момент існує цікавий інтернет проект, який фінансується державою, є безкоштовним для всіх бажаючих і має назву Skills Academy. Він доступний за посиланням: <http://skillsacademy.com.ua/>. Даний проект, у презентації авторів, є соціальною мережею нового покоління, ефективною онлайн технологією освіти і фабрикою талантів. Місією проекту є формування сильного суспільства, що базується на знаннях.

Серед цілей, які можна досягти за допомогою роботи з сайтом Академії, можна вибрати й таку як: «Бути свідомим громадянином». При цьому бути свідомим громадянином – це, в першу чергу, займати активну життєву позицію стосовно себе самого, а також свого оточення.

Команда Академії навичок проводила репрезентативні соціологічні опитування з об'ємом вибірки 1160 респондентів щодо вивчення сфери громадянськості (уявлень, знань про громадянина, участі громадськості у різних сферах життя суспільства). Зупинимось лише на тих показниках, що цікавлять нас в межах заявленої тематики. Так, в результаті проведеного інтернет-опитування, командою Академії було встановлено, що серед

пріоритетних соціальних запитів від інтернет-аудиторії, темою національно-патріотичного виховання зацікавлені 43,3% осіб (малюнок 22). 25,3% з яких, готові дізнаватися про міжнародний досвід у цій сфері. Також була представлена вікова динаміка щодо питання національно-патріотичного виховання (малюнок 23), з якої стає зрозуміло, що серед молодого покоління (особи віком від 16 до 29 років), темою національно-патріотичного виховання переймаються 36,5% респондентів.

Не маючи на меті аналізувати отримані спеціалістами Академії результати, можемо констатувати, що внаслідок проведеного ними соціологічного інтернет-опитування, було створено потужний інтернет-ресурс з розвитку навичок громадянської діяльності, в тому числі електронної демократії. Автори проекту наголошують на тому, що Електронна демократія є еволюційним кроком розвитку демократії із застосуванням ІТ-технологій. Сьогодні кожен може впливати на якість життя на його вулиці, у місті, у країні в цілому лише через свій смартфон. Пропонуючи до вивчення слухачам Академії онлайн курс, фахівці наголошують, що він допоможе розібратися у основних принципах електронної демократії в Україні, розповість про петиції, бюджет участі, відкриті дані, концепцію smart-cities, журналістські розслідування, засновані на аналізі відкритих даних.

Автори проекту пропонують його учасникам не лише ознайомлюватися з матеріалами сайту, але й набирати бонуси за проходження курсів, тестів з певної тематики, формуючи власний профіль та рейтинг, який в свою чергу переглядають HR компаній та працедавці і відбирають собі майбутніх співробітників.

Таким чином представлений проект є спробою не лише вплинути на рівень знань членів суспільства, але й стати механізмом активізації їх особистісного розвитку через залучення до соціальних інститутів.

В даних матеріалах ми не будемо зупинятися на широко відомих технологіях відео-конференцій таких як: створення youtube каналів, користування системою webex тощо через те, що вони мають обмежені

можливості зворотнього зв'язку, і в даному ракурсі можуть розглядатися як один з варіантів інформаційного (когнітивного) розвитку особистості. Також вважаємо, що інструменти хмарних технологій, таких як Office 365 й т.п. слугують більшою мірою для організації процесу взаємодії різних членів команд (об'єднань, груп) й слугують розвитку таких якостей як дисциплінованість, ретельність, які мають більш індивідуальний ніж соціальний характер і безпосередньо не стосуються предмету нашого вивчення.

Узагальнюючи результати нашого наукового пошуку, можна сказати, що інтернет-технології є високоефективним засобом впливу на свідомість особистості і мають значний, поки що недостатньо вивчений виховний потенціал, більш глибокому, дослідженню якого ми присвятимо свій подальший науковий пошук.

Література

1. Никитаев В.В. Пространство и время WWW / В.В. Никитаев // Влияние интернета на сознание и структуру знания. – М., 2004. – С.73-94.
2. Новоженина О.В. Интернет как новая реальность и феномен современной цивилизации / О.В. Новоженина // Влияние интернета на сознание и структуру знания. – М., 2004. – С.195-216.
3. Daniel Kahneman. Thinking: Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011, pp.120-186.
4. Arnold Kling. The Tribal Mind: Moral Reasoning and Public Discourse. – Режим доступу // <http://www.aei.org/publication/the-tribal-mind-moral-reasoning-and-public-discourse/>
5. Peter Marris. Loss and Change (Psychology Revivals): Revised Edition. New York: Routledge, 2014 – pp.61-78.
6. Bruce Schneier. Liars and Outliers. Indiana: John Wiley & Sons Inc., pp.112-234.
7. Jim Manzi. Uncontrolled. New York: Basic book, pp. 204-346.

Солобай Ю.В., м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО ОБ'ЄКТІВ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ

У статті аналізуються особливості сприйняття школярами об'єктів неживої природи, суб'єктний характер відносин з якими можна розглядати в якості одного з показників сформованості в учнів ціннісного ставлення до природного довкілля.

***Ключові слова:** екологічна освіта; ставлення школярів до об'єктів неживої природи; гармонізація відносин школярів з природою.*

In the article features of perception by students of objects of an inanimate nature are analyzed, subjective character of relations with which it is possible to consider as one of indicators of formation at students of the valuable relation to the environment.

Keywords: *environmental education; the attitude of schoolchildren towards the objects of inanimate nature; harmonization of schoolchildren's relations with nature*

Планетарні масштаби діяльності людської спільноти призвели до зміни біосферної функції людини: вона перетворилася на нову геологічну силу. Наслідком глобального господарювання суспільства став перехід соціоприродної системи до стану біфуркації (нестійкої рівноваги): системної соціально-еколого-економічної кризи, подолання якої знаходиться не у технологічній сфері, а у аксіологічній площині. Тому першорядно важливими видаються дослідження проблеми гармонізації соціоприродних відносин та заміна споживацьких цінностей на екологічні.

У «Концепції екологічної освіти України» засадничим принципом екологічної освіти визнано «розповсюдження системи екологічної освіти і виховання на всі верстви населення, ...неперервності процесу екологічного навчання в системі освіти» [1]. Вміння безконфліктно співіснувати з природним оточенням стає основою екологічної компетентності сучасної людини. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти компетентність визначається як «набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці» [2].

Втім, результати Десятиліття освіти збалансованого (сталого) розвитку (2005-2014рр.) засвідчили, що існуючи у екологічному вихованні підходи потребують удосконалення, оскільки вони не забезпечують необхідного рівня інтеграції знань, екологізації когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного компонентів свідомості школярів.

Відтак, екологічна освіта має сформувати в учнів ціннісне ставлення до всіх об'єктів природного довкілля та навчити їх поважати й захищати права предствників світу природи. Ці вимоги є засадничими для екологічної культури, стрижнем якої є усвідомлення невід'ємності й взаємозалежності

людини і природи у спільному, узгодженому еволюційному розвитку коеволюційного спрямування. Фундаментальними вартостями екологічної культури визнано життя, розвиток, природу, людину.

Ціннісне ставлення до природи – це інтегративна властивість особистості, один з базових елементів екологічної культури людини (В.Ігнатова), який створює підґрунтя для формування екологічної свідомості та екологічно доцільної поведінки особистості у природному довкіллі в конкретних ситуаціях екологічного вибору. Маркером сформованості ціннісного ставлення школярів є компліцитність: відчуття причетності до природного довкілля, а також суб'єктний тип відносин з об'єктами природи. Окремим показником, що ілюструє рівень ефективності екологічної освіти, є суб'єктність ставлення учнів до об'єктів неживої природи.

Саме аналіз особливостей їх сприйняття учнями основної школи є метою статті. Як відомо, найбільш сприятливим для заміни антропоцентричної парадигми цінностей на екологічну є молодший підлітковий вік (С.Дерябо, В.Ясвін), проте, ціннісна складова залишається одним з найменш розроблених аспектів середньої освіти. Так, Є.Копилець, розглядаючи проблему формування екологічних ціннісних орієнтацій, констатує, що у змісті шкільної географії бракує ціннісного насичення, воно відбувається недостатньо системно, а процес виховання екологічних ціннісних орієнтацій під час вивчення географії у 6 класі не завжди підпорядковується віковим особливостям [3; С.5].

Водночас, за свідченням Г. Пустовіта, у 8-9 класах (у період зниження інтересу школярів до проблем довкілля) відбувається суттєве зменшення частки екологізованих матеріалів, а міжпредметні зв'язки є фрагментарними. Схожою є ситуація у позашкільних навчальних закладів: засвоєнню теоретичного матеріалу 8-9 класів тут відведено 45,8-51,6% часу [4]. Таким чином, спостерігається суперечність між віковими змінами у ставленні школярів до природи та ціннісною недостатністю змісту навчальних предметів, що призводить до ускладнення процесу виховання ціннісного ставлення до об'єктів природного довкілля.

Об'єкти неживої природи посідають важливе місце у формуванні характеру діяльності людини, тому їх зміна або руйнування веде не лише до деградації екосистеми, а й має значні наслідки для самого суспільства. Скажімо, видобуток на Донбасі протягом останніх 150 років близько 8-10 млрд. тон порід призвів до значної зміни геологічної карти регіону, утворення териконів, порожнин, карстів, що являють загрозу як для природних ландшафтів та середовища існування багатьох видів організмів, так й для соціальної інфраструктури.

Для уточнення ставлення вихованців до об'єктів природи саме у період зниження інтересу до екологічних проблем було розроблено анкету, в якій одним з напрямків дослідження структури цієї властивості став аспект ставлення до об'єктів неживої природи. Анкетування мало анонімний характер, в ньому взяли участь 46 учнів 8 класів та 60 учнів 9 класів, аналіз відповідей здійснювався за віком (8 або 9 клас) та статтю респондентів.

Базове питання «Як Ви ставитесь до об'єктів неживої природи?» мало п'ять варіантів відповідей, що окреслюють ставлення школярів до довкілля: 1) як до ресурсу, який можна використати; 2) як до частини красивого пейзажу, який не можна руйнувати; 3) як до частини природи, яка потребує такого ж захисту як і жива природа; 4) як до місць, де можна робити будь що; 5) вони Вас взагалі не турбують.

З'ясовано, що ставлення до природи як до ресурсу, який можна використати (варіант 1) найбільш поширене в учнів 9 класів (зафіксована у 2,94% відповідей дівчат та 41,66% хлопців), жоден учень 8 класу не дав такої відповіді.

Показники ставлення до об'єктів неживої природи з естетичних позицій (як до частини красивого пейзажу, який не можна руйнувати – варіант 2) не надто відмінні у хлопців та дівчат у 8 класах: її продемонстрували 30% хлопців та 34,61% дівчат відповідно. Проте у 9 класах ця різниця є помітною: таке ставлення притаманне 31,67% хлопців та 60,76% дівчат.

Учні 8 класів у більшості усвідомлюють необхідність захисту неживої природи порівнянню з захистом представників живої природи (варіант 3). Отже, цю відповідь дали 50% хлопців та 61,53% дівчат. Натомість, у 9 класах спостерігається значне зниження прибічників такої точки зору серед хлопців – їх залишається 15,38%, в той час як кількість дівчат практично не змінюється: 61,76%.

Ставлення до об'єктів неживої природи як до місць, де можна робити будь що (варіант 4) виявлено у 3,84% хлопців з 9 класів, в інших школярів воно не проявлено. Проте байдужість до об'єктів неживої природи (варіант 5) засвідчили дівчата: 3,84% – у 8 класах та 2,94% – у 9-х відповідно.

Додаткові питання (Чи є об'єкти неживої природи, які Вам подобаються? Які саме?) дозволили конкретизувати перелік цих об'єктів та причини їх привабливості для учнів. До найбільш згадуваних можна віднести: гори (Карпати, зокрема, Говерла), річки, озера, ліси, що подобаються здебільшого своєю «величчю, красою», «неповторністю», «чистим повітрям», «гармонією». Але існують і цілком прагматичні підстави – «тим, що можна ловити рибу», «кататися на борді», «робити красиві фотографії».

Підсумовуючи, можна констатувати, що окреслена проблема потребує додаткового вивчення причин вікової нерівномірності у розподілі показників ставлення до об'єктів неживої природи. Її розв'язання потребує подальшої екологізації змісту освіти, впровадження у педагогічну практику більш ефективних, інтерактивних методів й форм роботи з учнями основної школи, вихованцями позашкільних навчальних закладів, зокрема, старшими підлітками.

Література

1. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7.
2. Державний стандарт базової середньої освіти // [Електронний ресурс], – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244862959>
3. Копилець Є.В. Виховання екологічних ціннісних орієнтацій підлітків у процесі вивчення загальної географії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Копилець Євген Вікторович. – Полтава, 2013. – 290 с. – С.5

4. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1 – 9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. – К.-Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.

Тарасова Т. В., м. Київ

РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ЗДАТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ДО СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ОБРАЗУ ВЛАСНОГО «Я»

Аналітика соціально-економічного розвитку, багатопроблемне середовище України і країн Європи, схожість викликів учням школи дозволяють стверджувати, що всупереч шкідливим впливам і обставинам підлітки уразливих категорій виростають компетентними, працездатними і позитивними особистостями з поведінкою, орієнтованою на просоціальну модель.

Ключові слова: *підлітки уразливих категорій, просоціальна модель.*

The analytics of social and economic development, multi-problematic environment of Ukraine and European countries, their common challenges in school education, testify that despite harmful impacts and circumstances, adolescents of vulnerable categories become competent, diligent and positive personalities with prosocial model-oriented behavior.

Keywords: *adolescents of vulnerable categories, prosocial model-oriented behavior*

Становлення незалежної соціальної й демократичної держави в Україні, формування ринкових відносин, входження до системи європейської і світової інтеграції проходить в умовах високого рівня безробіття, нелегальної міграції; криз (екологічна, сировинна, енергетична, сімейна, демографічна, продовольча); втомленості від нестабільності, соціального розшарування суспільства, зростаючого почуття невпевненості в завтрашньому дні; збільшення ризиків, шкідливих впливів на здоров'я підлітків; кількості травматичних переживань (природні, технічні чи спровоковані людиною катастрофи, терористичні акти, пряме фізичне, душевне насильство, спостереження сцен насильства); ведення бойових дій на Сході України, тощо [2; 4]. Все це впливає на розвиток і формування учнів особливо підліткового віку - кризового, найбільш уразливого як з боку складних анатомо-фізіологічних перетворень, так із боку соціальних факторів.

Дослідники категорії «стан» наголошують, що «вона містить у собі такі значення: психічний стан людини; фізичний стан людини чи об'єкта; назва

предметів, а також становище – місце і роль особи в соціальному чи професійному середовищі» [1, с. 73]. Науковці лабораторії Інституту проблем виховання НАПНУ для повноцінного розуміння суті уразливості як підвищеної чутливості особистості щодо дії різноманітних несприятливих чинників під поняттям «підлітки уразливих категорій» розуміють *осіб 11-15 років, які за обтяжливих обставини свого життя, швидше від однолітків переживають знегоди через дії негативних впливів оточуючого середовища, що може спричиняти нерозуміння ними значущості соціальних цінностей і правових норм, несформованість навичок асертивності, умінь конструктивної взаємодії, прагнень брати участь у благодійній діяльності.*

Одночасно обставини, ризики, проблемність середовища зміцнюють підлітків, сприяють успішному доланню ними ризикованих ситуацій, розвивають їх внутрішні резерви, допомагаючи позитивному творенню образу власного «Я». Цей феномен цікавить численних дослідників з різних професійних сфер різних країнах світу. Німецькі вчені його обговорюють під терміном «резилієнтність», для якої важлива наявність двох умов: *значної загрози для розвитку дитини та успішного подолання складних життєвих обставин* [1, 97]. Резилієнтність - це здатність людини або соціальної системи будувати нормальне, повноцінне життя у складних умовах [6, 302]. Інтерес до проблематики «резилієнтності» пов'язаний з зміною перспектив у гуманістичних і соціальних дослідженнях, завдяки яким відбувся перехід від моделі *патогенезу*, орієнтованої на захворювання, до моделі *салютогенезу*, в основі якої - ресурси людини всупереч загрозливим чинникам [3, 97-122]. Увага до «резилієнтності» тісно пов'язана з концепцією салютогенезу авторства медичного соціолога Антоновського (70-ті рр. ХХ ст.).

Таким чином, резилієнтність в контексті нашого дослідження можна розглядати як позитивну протилежність «уразливості», як здатність особистості успішно долати складні обставини економічного, екологічного, технологічного, соціального характеру і негативні наслідки стресу, порушення прав дитини (людини), несформованості навичок асертивності. Нагадаємо, що уразливість -

це чутливість особистості стосовно несприятливих зовнішніх чинників, тлумачний словник української мови подає як «...дуже чутливий, який легко піддається дії, впливові чого-небудь, слабкий, погано захищений» [4, 170], це схильність під впливом факторів ризику зазнавати психологічних травм та набувати поведінкових вад.

Просоціальна поведінка як особлива взаємодія людей, спрямована на конструктивні форми соціально корисної поведінки супротив асоціальним, вперше запропонована психологом Дж. Брайаном, його послідовниками (М. Тест, Г. Вайт). Науковцями лабораторії просоціальна поведінка тлумачиться як *система дій та вчинків особистості, зумовлена свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, прагненням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливістю до ризикованих способів суб'єкт-суб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності* [4, с. 169].

Феномен резиліентності вчені характеризують як набуту в процесі розвитку рису в контексті динамічної взаємодії особистості з соціальним оточенням. Резиліентність - не стабільний імунітет чи невразливість стосовно негативних впливів і психічних вад, а відносна здібність, що може з часом змінюватися залежно від ситуації в процесі розвитку особистості [1, 99]. Резиліентність передбачає не просто подолання труднощів і повернення до попереднього стану, але й прогрес, рух через труднощі до нового етапу життя. Тому «резиліентність» є більш широким поняттям, ніж «стратегія

подолання» складних життєвих ситуацій. На думку С. Ваніштендаля, резиліентність виникає внаслідок дії п'яти чинників: 1) неформальне оточення дитини, де є хоча б один дорослий, якому дитина довіряє і який безумовно приймає дитину такою, якою вона є; 2) знаходження сенсу, логіки та гармонії в довколишньому світі; 3) наявність певних соціальних навичок та усвідомлення керованості власного життя; 4) самоповага, позитивне самоствавлення; 5) почуття гумору [5, 303]. У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні наголошується на «... необхідності ґрунтовного

вивчення психолого-педагогічних основ стійкої особистісної позиції в кризових умовах, що обумовлюється стрижневими особистісними утвореннями - гуманістичними цінностями, смисложиттєвими орієнтаціями, духовним розвитком, здатністю до самовдосконалення, розкриттям особистісного потенціалу та самореалізації [2, 77].

Інтеграція підлітків уразливих категорій у різні типи соціальних спільностей, суспільство сприяє вирішенню двох груп завдань: *соціальної адаптації* як активного пристосування до умов соціального середовища і *соціальної автономізації* особистості - реалізації «Я-концепції». Як система настанов із трьома структурними елементами з урахуванням компонентів формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій, вона включає:

1) когнітивний - образ «Я», що характеризує зміст уявлень про себе в контексті розуміння сутності та усвідомлення необхідності просоціальних дій і вчинків;

2) емоційно-оцінний відображає ставлення до себе чи до окремих сторін своєї особистості, діяльності й проявляється в системі самооцінок, самоповаги, почуття власної цінності, вироблення емпатії, прагнення товариської підтримки й допомоги, співпричетності, толерантного ставлення;

3) поведінковий - реакція, що виникає у результаті неперервної взаємодії «образу Я» та емоційно-оцінного компоненту; набуття власного досвіду і вправління у соціально значущій діяльності, залучення до неї інших.

Однією із ефективних технологій формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій є ігрова. Гра є соціальною потребою і виконує певні суспільні функції, передусім забезпечує передавання суспільного досвіду від одного покоління до іншого. Гра, за Д.Ельконіним – це діяльність, в якій відтворюються соціальні відносини між людьми....., що дозволяє моделювати соціокультурний конспект, програвати різні етапи поведінки, коригувати та знову програвати. Включення соціальних проб (М. І Рожков) у виховний процес ігрового марафону закладу освіти (гра-імпровізація, рольова, ділова,

народна, ситуаційна, квест тощо) як комплексу поєднаних між собою ігор, що сприяють формуванню просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій, створюють умови, за яких підлітки мають можливість визначати завдання; самостійно передбачити розвиток подій, операцій; усвідомлювати логічні зв'язки, послідовність дій, співставляти й аналізувати свій досвід з досвідом інших та самореалізуватися у різних видах соціально значущої діяльності.

Викладене дозволяє дійти таких висновків. По-перше, резилієнтність – це здатність людини будувати повноцінне життя у складних умовах за значної загрози для її особистісного розвитку; по-друге, резилієнтність - позитивна протилежність «уразливості», здатність особистості успішно долати складні обставини економічного, екологічного, технологічного, соціального характеру і негативні наслідки стресу, порушення прав дитини (людини), несформованості навичок асертивності; по-третє, резилієнтність сприяє створенню у підлітків уразливих категорій позитивного образу «Я» у контексті зміст уявлень про себе, розуміння сутності та усвідомлення необхідності просоціальних дій і вчинків; проявляється в системі самооцінок, самоповаги, почуття власної цінності, вироблення емпатії, прагнення товариської підтримки й взаємодопомоги; набуття власного досвіду і вправлення у соціально значущій діяльності.

Література

1. Литвин Л.В. Засоби соціальної адаптації дитини у сучасному світі: досвід Німеччини / Л. В. Литвин / Педагогіка. - № . - 2013. – С. 96-105.
2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. - Київ : Педагогічна думка, 2016. - 448 с. - Бібліогр.: с. 21. - (До 25-річчя незалежності України)
3. Оржеховська В.М., Тарасова Т. В. Духовність – це здоров'я молодого покоління : навчально-методичний посібник / В. М. Оржеховська, Т. В. Тарасова – Тернопіль. – 2005. – 216 с.
4. Тарасова Т. В. Формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій у загальноосвітніх навчальних закладах: до проблеми дослідження / Валентина Кириченко, Валерія Нечерда, Тетяна Тарасова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Безлюдний О. І. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ФОРМ Жовтий О. О., 2017. – Випуск 56. – С. 167–174.
5. Ющенко І. М. Резилієнтність дитини в парадигмі ресурсного підходу / І. М. Ющенко // Вісник № 128. Серія: Психологічні науки . – 2015. – С. 302-306.

СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ МОЛОДШИМИ ПІДЛІТКАМИ

У статті представлено особливості сприйняття навколишнього природного середовища молодшими підлітками.

***Ключові слова:** гармонізація відносин з природою, екологічне виховання, екологічна поведінка.*

The article presents peculiarities of the perception of the environment by younger teens.

***Keywords:** harmonization of relations with nature, environmental education, environmental behavior.*

Визначальним чинником досягнення гармонійних відносин з природою на сьогодні є організація такої структури життєдіяльності людей, яка забезпечуватиме повне узгодження будь-яких дій з природним середовищем, його цілісністю, можливістю до самовідтворення та зведення до мінімуму споживання невідновлюваних природних ресурсів.

Визнання екологічної освіти як найважливішого фактора в гармонізації відносини людини і природи, її головної ролі у вихованні особистості, яка здатна реалізувати ідею коеволюційного розвитку природи і суспільства, знайшло відображення в нормативних документах як міжнародного так і національного рівнів.

У концепції екологічної освіти України зазначено, що пріоритетом шкільної екологічної освіти і виховання є особистісна орієнтація, яка передбачає створення таких умов, за яких природа повинна бути особистісною цінністю кожного учня.

Аналіз домінантних орієнтацій учнів щодо природи засвідчив, що їм притаманні споживацький, естетичний, ідеально-творчий або еклектичний тип взаємовідносин з природою. Перевага ціннісного ставлення до природи полягає у тому, що воно виступає фундаментальним, всеохоплюючим виміром особистості і охоплює властивості природи не лише з погляду корисності, а й з точки зору пізнавальної, естетичної, моральної цінності.

Відомі екопсихологи С. Дерябо та В. Ясвін зазначають, що ставлення до природи школярів молодшого і середнього підліткового віку характеризується

схожістю. Молодшим і середнім підліткам властиве сприйняття об'єктів природи як рівноцінних суб'єктів (партнерів) спілкування, взаємодії [2, с. 222-223]. У такому віці ставлення до природи є переважно непрагматичним. Для підлітків природа надзвичайно рідко виступає як «об'єкт користі», їм більш притаманне ставлення до природи як до «об'єкта охорони». Загалом, роблять висновок вчені, молодшим і середнім підліткам притаманний вчинковий суб'єктно-непрагматичний тип суб'єктивного ставлення до природи [2, с. 224-225].

У сучасній психолого-педагогічній науці проблематикою формування екологічної компетентності, екологічної культури, системи екологічної освіти займаються Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, О.О. Колонькова, Г.П. Пустовіт, О.В. Крюкова, О.М. Лазебна, С.В. Шмалей, В.А. Ясвін тощо.

Сприйняття природи і взаємодія з нею відбувається у школярів в їхній повсякденно-побутовій діяльності, практичній реалізації своїх освітніх потягів, інтересів та настанов дорослих.

Тенденції сприйняття природи школярами молодшого підліткового віку показують дані анкетування, проведеного серед учнів 6-7 класів.

Про недостатньо сформовані навички поведінки у природі свідчать високі показники про те, що школярі обох досліджуваних груп лише іноді замислюються над тим, що роблять, перебуваючи у довкіллі. Так 33% опитаних шестикласників, 41% семикласників зазначили, що бігають та грають у довкіллі, а лише 8% учнів 6 класу та 13% учнів 7 класу зазначили, що милуються природою: годують тварин, дослуховуються до співу птахів; не шкодять природі, спілкуються з друзями; читають, фотографують малюють, займаються спортом.

Відповідаючи на запитання «Чи впливає ваше перебування на природі на її стан?» висловили своє впевнення у тому, що не впливає, 29% учнів 6 класу та 49% учнів 7 класу; завдає шкоди – 9% та 3% відповідно. Майже 20% опитаних в обох класах вважають, що їхнє перебування на природі допомагає їй.

Розмірковування над наслідками власних дій для природи притаманне учням обох класів, правда, у різному співвідношенні (53,2% та 39,7% відповідно). Проте інколи задумуються над даною проблемою 46,8% шестикласників та 57,4% семикласників, а ніколи не задумуються 2,9% семикласників.

Тож за результатами проаналізованих відповідей можна стверджувати, що поведінка, дії і вчинки стосовно природи базуються на усвідомленні учнями окремих функцій природи. Інформаційна складова екологічної компетентності – ситуативна і не системна. Почуття особистої причетності до проблем довкілля, побутова діяльність і спосіб життя, не сприймаються ними як чинник впливу на довкілля.

Екологічні проблеми зі збільшення сміття найбільш значимими виявилися для 21,3% шестикласників та 27,9% семикласників. Зміні клімату 36,2% учнів 6 класу та 25% - 7 класу відвели останнє (7 місце) у порядку значимості для них. Однак проблемам нестачі питної води та вирубуванню лісів учні обох класів віддали 1 та 2 місця відповідно. Питання про надмірне використання природних ресурсів та збільшення кількості безпритульних тварин зайняли 5 місце, а панування людини над природою – 7, що підтверджує антропоцентричний тип її сприйняття та необізнаність школярів з глобальних екологічних проблем.

Методом незакінченого речення учням пропонувалось також дати визначення гармонізації відносин з природою. На думку 89,4% учнів 6-х класів – не наносити шкоди природі. Так само вважають 82,4% семикласників. На діяльності на користь природі наголосили 74,5% шестикласників та 77,9 – семикласників. Також 65,9% опитаних учнів 6 класу та 44,1% учнів 7 класу, стверджують, що гармонізація відносин передбачає ставлення до об'єктів природи, як до рівних собі. Більше 40% респондентів у обох класах наголошують на зменшенні споживання природних ресурсів. Нічого не змінювали б у гармонізації відносин між людиною природою майже 5% всіх опитаних з обох класів.

Понад 90% опитаних респондентів з обох класів стверджують, відносини між людиною і природою потрібно однозначно змінювати.

Збереження природи в порівнянні з розвитком економіки чи розвитком суспільства вважають головним (1 місце) фактором для існування людства 61,7% шестикласників та 58,8% семикласників. 2 місце за результатами опитування займає розвиток економіки, 3 – суспільства.

Виходячи з того, що характер діяльності у довкіллі визначається розумінням цілісності природи, учнів було опитано про їх відношення до об'єктів неживої природи. Аналіз розподілу відповідей засвідчує, що 53,2% шестикласників і 61,8% семикласників наголосили на тому, що до природи потрібно ставитись як до частини красивого пейзажу, який не можна руйнувати, причому на поставлене запитання відповідей дівчаток 6 класу було на 19% відповідей більше, ніж хлопчиків. Цю особливість також підтверджують і психологічні дослідження, де дівчаткам притаманне сприйняття навколишнього середовища з точки зору естетики і краси. А чоловічу стать цікавлять нові об'єкти природи з точки зору спостереження та вивчення.

Також 40,4% та 66,2% опитаних по класах відповідно зазначили, що до об'єктів неживої природи потрібно ставитись так само як і як до частини природи, яка потребує такого ж захисту як і жива природа. Понад 5% всіх опитаних зазначили, що об'єкти неживої природи красиві і приносять їм естетичне задоволення. Майже 10% респондентів обох опитаних класів відповіли, що нежива природа є ресурсом, який можна використати, засвідчуючи споживацькі мотиви по відношенню до її багатств.

Говорячи про біорізноманіття фауни мегаполісів, на запитання «Які дикі тварини живуть у містах?», 4,3% опитаних у обох класах зазначили, що диких тварин у місті взагалі немає. Ще 5% учнів відповіли, що дикі тварини є тільки в

Виховання гуманного та етичного ставлення до тварин ґрунтується на переконанні, що людина має зважати на основні права і визнавати інтереси тварин, незалежно від отриманої користі [1].

За результатами анкетування 68% респондентів 6 класу зазначили, що тварини мають право на свободу, так само вважають і 67,6% семикласників. 69,5% опитаних 6 класу та 50% - 7 класу вважають, що тварини мають право і на життя. Такі емпіричні дані підтверджують розвиток у школярів почуття відповідальності, обов'язку та поваги, виховання природо-центричного світогляду стосовно представників тваринного світу. Однак 2% школярів у обох класах відповіли, що тварини мають права, якщо вони корисні для людини.

Аналітичні дані проведеного опитування підтвердили необхідність спрямування виховного процесу на усвідомлення учнями повсякденних впливів кожного на довкілля, ролі однієї людини у покращенні сучасної екологічної ситуації; на компетентне вирішення протиріч у взаємодії з природою, корекцію поведінки та звичок у довкіллі.

Література

1. Борейко В.Є. Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин : метод. посіб. для вчителів / В.Є. Борейко, Н.А. Пустовіт. -К.: Логос, 2011. -С. 5.
2. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология /С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – С. 222-225.

Тимчик К.А., м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ВПРАВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито теоретичні аспекти проблеми виховання вправності старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності; визначено сутність та зміст поняття вправності особистості в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; з'ясовано ефективні засоби виховання вправності старшокласників в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Ключові слова: *вправність, виховання вправності, старшокласники, фізкультурно-оздоровча діяльність, спортивні ігри.*

In the article the theoretical aspects of problem of education of adroitness of senior pupils are exposed by facilities ofathletic-health activity; essence and maintenance of conceptof adroitness of personality are certain in the process ofathletic health activity; from'ясовано effective facilities ofeducation of adroitness of senior pupils are in the process ofathletic-health activity.

Key words: *skill, upbringing, senior pupils, physical culture and recreation activity, sports games.*

Уміння швидко оволодіти новими знаннями, здатність у найкоротший час виконати поставлене завдання, орієнтуватися в різних ігрових та життєвих ситуаціях, що постійно змінюються, свідомо та самостійно приймати вчасні й мобільні рішення, брати на себе відповідальність ми називаємо вправністю. На нашу думку, виховання вправності як здатності до активних дії у будь-якій ситуації є важливим науковим дослідженням, що є значущим для багатьох видів спортивної та професійної діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що сутність і зміст понять вправність та виховання в старшокласників вправності в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності залишаються не визначеними і потребують ґрунтовного дослідження. Встановлено, що частіше за все вправність розглядають науковцями в широкому варіанті як мобільність – здатність до діяльності.

У даному контексті А. Артюшенко [1], досліджуючи виховання в учнівської молоді мобільності в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності відмічає, що саме здатність до діяльності є однією з важливих психологічних характеристик особистості та її активності, що виявляється у формі поведінки та конкретних дій. Формування спонуки до дії полягає у побудові окремих моментів мотивації: готовності до діяльності, її спрямованості, виборі засобів і способів дії, виборі місця та часу дії, створення впевненості в успіху і правильності дії тощо. Тому в процес мотивації включаються такі утворення, як потреби, мотиви, емоції, світогляд, особистісні особливості та уявлення особистості про себе, про власні здібності, прогноз змін середовища і результатів дії, очікувані оцінки інших людей, внутрішні й зовнішні можливості засобів діяльності тощо. Цей процес мотивації ми вважаємо однією з головних складових особистісної вправності і спонуки людини до активної діяльності.

Опираючись на погляди щодо довільної дії Л. Виготського потрібно зазначити, що учений виділяє два окремі процеси: перший має відповідати рішенням про певну дію; мета другого полягає у виконавчій дії, що передбачає

виконання прийнятого рішення [3]. При цьому вчений погоджується, що будь-яка дія сама по собі здійснюватися не буде, для цього потрібні мотиви. Тому, на нашу думку, слід розглядати поняття „вправність” у контексті проблем мотивації що потребує подальшого її вивчення саме в контексті здатності щодо прийняття рішень унаслідок боротьби мотивів тощо.

Ми погоджуємося з баченням А. Артюшенка [1], що проявам учнями рішучих дій (проявам мобільності) в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності передують попередній аналіз інформації, яка потрібна для прийняття обґрунтованого й швидкого рішення: якою повинна бути мета, які зовнішні і внутрішні умови її досягнення, наскільки необхідним та важливим є для учня досягнення цієї мети, роздуми про доступність мети і про її значущість. У результаті цих роздумів особистість свідомо приймає рішення про дію. Таким чином, прояви рішучості (прийняття рішення і його виконання) слід вважати невід’ємними чинниками особистісної вправності.

Стосовно аналізу наукової літератури [1; 4; 5] щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів у загальноосвітніх навчальних закладах то, ми дійшли висновків, що в сучасній психолого-педагогічній, спортивній та методичній літературі проблема виховання вправності старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності практично не досліджена. Це свідчить про актуальність науково-методичного обґрунтування виховання вправності старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Відтак, вправність ми розглядаємо як готовність старшокласників до швидкого використання необхідних знань, умінь і навичок в різних видах фізкультурно-оздоровчої діяльності. У процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності виконується велика кількість різноманітних фізичних вправ різного характеру, що потребує швидкого прийняття рішення. Постійна зміна вправ, умов їх виконання, особливості ігрової діяльності з постійною зміною ситуацій потребують оперативної зміни параметрів рухів (часових, силових, просторових). У цьому плані дуже важливими є рухова підготовленість, руховий досвід, але кожна нова ситуація, що виникає в процесі фізкультурно-

оздоровчої діяльності, є неповторною і потребує адекватної оцінки та корекції власних дій, свідомого пошуку відповідного способу дії, тобто вправності.

На наш погляд найбільш ефективним засобом виховання вправності старшокласників є спортивні ігри, оскільки під час спортивних ігор відбувається постійна зміна ігрових ситуацій, що вимагає від учнів проявляти уміння швидко прийняти правильне рішення. Варто зазначити, що в процесі спортивних ігор відбувається швидко і постійна зміна ігрових ситуацій і вирішення конкретних навчальних та виховних завдань. Також у процесі спортивних ігор найбільш яскраво виражається здатність до швидкого аналізу ситуацій, до прийняття рішення про дію, з наступним її виконанням і здатність до самоконтролю, та самоаналізу в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Література

1. Артюшенко А. О. Особистісна мобільність як довільне управління і деякі теоретичні аспекти формування рухових навичок у процесі занять фізичною культурою / А. О. Артюшенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010. – Випуск 7. – С. 22–26.
2. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2014. – 29 с.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Остапенко О. І. Виховання у старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі [Текст] : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07 / Остапенко Олександр Іванович. – К., 2014. – 225 с.
5. Тимчик М.В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичного вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 313–321.

Тихонькова І.С., м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ САМОСТВЕРДЖЕННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито теоретичні аспекти виховання самоствердження старших підлітків у процесі спортивно ігрової діяльності. Встановлено, що старший підлітковий вік є сприятливим щодо виховання самоствердження, оскільки для цього вікового періоду характерними є виникнення таких специфічних новоутворень як почуття дорослості, бажання самостійно приймати рішення, потреба в самоствердженні та самореалізації.

Ключові слова: старші підлітки, самоствердження, виховання самоствердження, спортивно-ігрова діяльність.

In the article the theoretical aspects of the education of self-affirmation of senior teenagers in the process of sports and gaming activities are revealed. It has been established that older adolescence is a new turning point in the development of a young person. For this age period, the emergence of such specific tumors as a sense of adolescence, the desire to make a decision independently, the need for self-affirmation and self-actualization.

Key words: senior teenagers, self-affirmation, education of self-affirmation, sports-game activity.

У сучасних умовах стрімких змін, загострень суспільних суперечностей й актуалізується проблема виховання самоствердження. Оскільки нашій державі потрібні вольові, фізично загартовані особистості, здатні показувати гідний приклад успішного виконання суспільних завдань, готові на захист Батьківщини тощо. У зв'язку з цим виховання самоствердження старших підлітків засобами спортивно-ігрової діяльності є актуальною проблемою.

Відомий психолог Г. Костюк пов'язує процес самоствердження особистості з розвитком потребово-мотиваційної сфери, ціннісних орієнтацій і діяльністю, адже психічні властивості людини виробляються та трансформуються саме у процесі її діяльності та перетворюються згодом на стійкі компоненти особистісної структури [5].

Актуальним у контексті дослідження є погляди В. Століна, який розглядає процес самоствердження особистості з трьох позицій: біологічного індивіда, соціального і особистісного та акцентує увагу на самоствердженні, як на здатності робити вибір, проектувати власний життєвий шлях та координувати власну поведінку в системі відносин з навколишнім світом [8].

Також, науковий інтерес для нашого дослідження мають роботи В. Кременя, який вважає, що потреба в особистісному самоствердженні визначається прагненням особистості до ствердження своєї індивідуальності, неповторності власного „Я” та є, відповідно, потребою також у визнанні власної цінності з боку соціуму, самореалізації та успішній міжособистісній взаємодії [6].

Так, у своїх працях Г. Корчагіна визначає „самоствердження” як специфічний вид діяльності, спрямований на утвердження особистісного потенціалу у різноманітних сферах життєдіяльності, що проявляється як потреба зайняти визначену соціальну позицію для подальшої самореалізації особистості [4].

Варто зазначити, що важливим напрямом дослідження процесу самоствердження є визначення можливих сфер самоствердження підлітка. В. Гладіліна вважає культурно-дозвілєву діяльність можливим напрямом для соціально значущого самоствердження, коли у підлітка є безліч можливостей для прояву власних інтересів та нахилів, творчого самовираження, отримання визнання мікросоціуму та емоційного задоволення від процесу й результату своєї діяльності [3].

Узагальнюючи напрацювання вчених і практиків з проблеми дослідження та існуючий досвід переконливо доводять, що завдання виховання самоствердження старших підлітків не можна успішно вирішувати без урахування вікових закономірностей, навіть якщо вчителі фізичної культури, тренери спортивних секцій професійно володіють педагогічними методами навчально-виховної роботи тощо.

Тому, на думку І. Беха, Л. Божович, І. Кона, О. Леонтєва, підлітковий вік є сприятливим для самовиховання, самоствердження, формування самосвідомості, самооцінки, дорослості, самостійності. Як зазначає Л. Божович підлітковість – це найважчий і найскладніший з усіх дитячих вікових етапів, який є періодом становлення особистості. Разом з тим, це найвідповідальніший період, бо тут закладаються основи моральності, формуються соціальні настанови, ставлення до себе, до людей, до суспільства [2].

Старші підлітки, зазначає І. Бех, усвідомлюють вплив негативних явищ у сучасному суспільстві на становлення сенсу життя свого покоління. Визначальним станом підлітків, який є психологічною дійсністю, є їхня реальна внутрішня готовність до прийняття дорослих норм життєдіяльності, що виражається у прагненні зайняти нову соціальну позицію, яка реалізується

ними і в плані свідомості, і в плані поведінки. Автор наголошує, що головним мотиваційним фактором життєдіяльності підлітка виступає його самоактуалізація. Прагнення до більш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей у підлітків виражається у певному ставленні до сфер самоактуалізації, спрямованості особистості до творчості, самостійності в активності життєвої позиції, у їхньому ставленні до майбутнього. При цьому досить чітко простежується відмінність характеру і спрямованості самоактуалізації підлітків у залежності від конкретно історичних умов функціонування суспільства і особливостей організації життєдіяльності цієї вікової групи [1].

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить, що у вихованні самоствердження учнівської молоді велике значення має різноманітна спортивно-ігрова діяльність. Це пояснюється тим, що вона популярна серед учнів і є однією з ефективних форм їх всебічного розвитку. Систематичне і цілеспрямоване застосування спортивних ігор у позакласній та позашкільній роботі сприяє формуванню в школярів морально-вольових якостей, розв'язанню оздоровчих, освітніх та виховних завдань тощо [1; 9].

Отже, проведений змістовний теоретичний аналіз наукової літератури свідчить, що виховання самоствердження старших підлітків у процесі спортивно ігрової діяльності є актуальною проблемою. Оскільки нашій державі потрібні вольові, фізично загартовані особистості, здатні показувати гідний приклад успішного виконання суспільних завдань, готові на захист Батьківщини тощо. Встановлено, що у вихованні самоствердження учнівської молоді велике значення має різноманітна спортивно-ігрова діяльність. Оскільки, участь старших підлітків у спортивно-ігровій діяльності також створює широкий діапазон можливостей для відпрацювання навичок соціальної взаємодії та співробітництва в процесі командної гри, розвитку навичок саморегуляції, комунікативних здібностей. Визначено, що старший підлітковий вік є сприятливим щодо виховання самоствердження тощо.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності: наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Гладилина В. И. Культурно-досуговая деятельность как средство самоутверждения и самовыражения личности подростка: автореф. дисс. ...канд. пед. наук / Валентина Игоревна Гладилина. – СПб., 2008. – 20 с.
4. Корчагина Г. И. Психологические условия ориентации старших школьников на позицию самоутверждения: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Г. И. Корчагина. – Калуга, 2000. – 232 с.
5. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Г.С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
6. Кремень В.Г. Формування особистості в умовах української державності / В. Г. Кремень // Педагогічна газета. – 1999. – № 12. – С. 1–2.
7. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. автори І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К., 2006. – 39 с.
8. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 284 с.
9. Тимчик М. В. Форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності / М.В. Тимчик // Обрії. Науково-педагогічний журнал. – 2013. – №2(37). – С. 48–51.

Федорченко Т.Є., м. Київ

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ З ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена розгляду актуальних питань, спрямованих на впровадження тренінгової технології формування просоціальної поведінки учнів уразливих категорій у навчально-виховний процес школи, висвітлено понятійний апарат зазначеного процесу (просоціальна поведінка, тренінгова технологія, учні 11-15 років), представлені завдання підготовки педагогів до тренінгу,

***Ключові слова:** педагоги, тренінгова технологія, просоціальна поведінка, формування просоціальної поведінки, підлітки уразливих категорій, заклади середньої освіти.*

Article is sanctified to consideration of pressing questions, sent to introduction of training technology of forming of prosocial conduct of students of vulnerable categories in the educational-educator process of school, the concept vehicle of the noted process (prosocial conduct, training technology, students 11-15 years) is reflected, presented tasks of preparation of teachers to training.

***Key words:** teachers, training technology, prosocial behavior, formation of prosocial behavior, vulnerable teenagers, qualities of prosocial personality.*

Основні завдання формування просоціальної поведінки школярів уразливих категорій полягають у формуванні в учнів високих моральних якостей, а також: формування системи морально-правових знань, умінь, навичок, поглядів, переконань, що становлять суспільну свідомість; виховання активної життєвої позиції, непримиренного ставлення до проявів девіантної поведінки, аморальних вчинків; забезпечення подолання шкідливих звичок; актуалізація загально моральних цінностей, дружніх родинних стосунків; прищеплення навичок особистої гігієни; формування позитивної мотивації, свідомого ставлення до свого здоров'я.

Формуванню просоціальної поведінки присвячено багато наукових досліджень переважно психологічного напрямку (І. Фурманов, А. Маклаков, К. Абульханова-Славська, І. Бех, Г. Корнетов, Б. Братусь, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Г. Товканець, М. Фіцула, Г. Щебатунов та ін.); феномен милосердя й альтруїзму (просоціальна поведінка відрізняється від соціальної саме більшим альтруїстичним навантаженням) розкрито у дослідженнях В. Зандер, Т. Гаврилової, В. Куніциної, Н. Кухтової, І. Юсупова та ін. Науковці характеризують просоціальну поведінку як вчинки та дії індивіда, спрямовані на користь собі й іншим людям, тобто – на досягнення особистісного та громадського благополуччя.

Словник основних термінів і понять з превентивного виховання тлумачить просоціальну поведінку як систему нормативно-соціальних вчинків, якими визначається спрямованість діяльності людини, що виявляється у її ставленні до соціальних, у тому числі до етичних і правових норм, прийнятих у суспільстві, та виступає протилежною характеристикою асоціальної поведінці.

Науковцями лабораторії просоціальна поведінка тлумачиться як система дій та вчинків особистості, зумовлена свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, прагненням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливістю до ризикованих способів суб'єкт-суб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності.

На нашу думку, формування просоціальної поведінки у підлітків від 11 до 15 років є особливо важливим, оскільки у кризовий період сприятлива та дружня атмосфера в родині та навчально-виховному середовищі, позитивні стосунки з батьками, вчителями, іншими дорослими та однолітками, активна участь у громадському житті є одними з головних факторів утримання підлітків від поведінки, яка може їм зашкодити або призвести до потрапляння в кризові чи небезпечні ситуації.

З огляду на це у шкільній практиці необхідним є формування й міцне закріплення у свідомості й поведінці підлітків позитивних установок і мотивів, значущих ціннісних орієнтацій. Впровадження тренінгової технології з формування просоціальної поведінки учнів уразливих категорій у навчально-виховний процес школи одне із головних завдань нашого дослідження.

У свою чергу тренінг — це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, зокрема, активних, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери в групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій. Загальна мета тренінгу конкретизована в таких завданнях: оволодіння психологічними знаннями; формування умінь і навичок у сфері спілкування, зокрема для розв'язання конфліктних ситуацій; корекція, формування та розвиток установок, необхідних для успішного спілкування; розвиток здібностей щодо адекватного та повного пізнання себе й інших; корекція й розвиток системи стосунків особистості, створення сприятливого психологічного клімату в групах.

Тренінгова технологія з підготовки педагогів до формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій має свої завдання: оволодіння педагогами спеціальним знаннями з проблеми формування просоціальної поведінки учнів уразливих категорій, активізація мисленневої (аналітичної, порівняльної) діяльності, спостережливості і запам'ятовування програмного матеріалу; розширення інформаційного поля; розвиток вербальних умінь, удосконалення і корекція навичок міжособистісного і професійного

спілкування на основі щирості, відкритості, поваги, толерантності; вироблення професійних умінь використання різних форм, методів і технологій формування просоціальної поведінки учнів уразливих категорій; залучення учасників до багатоваріантного пошуку шляхів вирішення проблеми, формування і закріплення життєвих цінностей, усвідомлення своєї картини світу, прийняття духовних цінностей як одних з базових цінностей життя людини; формування навичок спілкування та співробітництва, виховування тих людських якостей, умінь, які необхідні в спілкуванні і спільних справах: відповідальності, совісності; виховання морально активної особистості, яка здатна виявляти прояви чуйності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, миролюбності, доброзичливості, готовності допомогти іншим; залучення школярів до загальнокультурних і національних цінностей, формування в них правил поведінки, життєвих настанов адекватних цим цінностям; формування у підростаючого покоління креативності, творчої ініціативи, господарської відповідальності, підприємливості як рис особистості; формування самосвідомості, допомога вихованцю в самореалізації, розвиток у нього прагнення і здатності до самопізнання, самоствердження, формування позитивної й активної „Я-концепції”; оволодіння учнями прийомами і способами основних видів людської діяльності, комунікативних умінь та навичок, набуття досвіду життєдіяльності в колективі та співпраці з іншими людьми; набуття учнями соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу, всього людства, виховання поважного ставлення до іншої особистості, іншої культури, іншого способу мислення.

Семінари-тренінги педагогів з формування просоціальної поведінки учнів уразливих категорій – це спеціально організоване спілкування, під час якого вирішуються питання розвитку особистості, формування комунікативних навичок, надання психологічної допомоги й підтримки. Він дозволяє знімати стереотипи й вирішувати проблеми учасників.

Семінар-тренінг є формою методичної роботи під час якої широко використовують педагогічні ситуації, роздатковий матеріал, технічні засоби

навчання. Основні принципи в роботі тренінгової групи: довірливе і відверте спілкування, відповідальність у дискусіях і під час обговорення результатів тренування. Ми поділяємо точку зору В. Бабайцевої, яка визначає семінар-тренінг як технологію, що розвиває особистісні якості педагогів, формує їхню творчу індивідуальність, підвищує рівень комунікативної компетентності.

Отже, впровадження тренінгової технології з формування просоціальної поведінки учнів уразливих категорій - це перш за все форми і методи роботи, спрямовані на активну позицію педагога передбачати фіксацію уваги дітей на просоціальних імперативах, сприяння виробленню ціннісного ставлення до суспільства, природи, соціального оточення і до себе, демонстрацію бажаних поведінкових актів, стимулювання особистості до здійснення вчинків, корисних їй та оточенню. А головне гальмування тих її поведінкових тенденцій, що мають асоціальну спрямованість та навчання об'єктивному й коректному самооцінюванню вчинків. Цільовими орієнтирами формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій є сприяння свідомій інтеріоризації ними соціально значущих норм і цінностей, набуттю якостей просоціальної особистості (емпатійність, доброзичливість, турботливість, довірливість, толерантність, рефлексивність, чуйність, альтруїстичність), формуванню прагнення і вміння конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності; стимулювання участі підлітків у соціально значущій діяльності та спонукання їх до прийняття вільного вибору соціально значущих моделей поведінки.

Література

1. Лозиця В.Г. Протиріччя підліткового віку // Психологія і педагогія: основні положення: навч. посіб / В.Г. Лозиця. - К.:Академвидав. - 2001. - 271 с.
2. Технології формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища : посібник / В.Оржеховська, Т.Федорченко. – Черкаси: Чабаненко Ю., 2016. – 194 с.
3. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : [навч. - метод. посіб] / Єжова О.О., Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. - Кіровоград : Імекс, 2014. - 172 с.

4. Технології розбудови виховної системи загальноосвітнього навчального закладу : навч. – метод. посіб. / Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 172с.

Харченко Н.В., м. Київ

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: ФОРМИ РОБОТИ З ДОРОСЛИМИ ЛІДЕРАМИ ДИТЯЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Стаття присвячена огляду інноваційних форм роботи з дорослими лідерами дитячих та молодіжних громадських організацій та об'єднань щодо розвитку критичного мислення підлітків. Охарактеризовано кластери, лекції та воркшопи як ефективні інструменти в роботі педагогів дитячих об'єднань.

Ключові слова: «критичне мислення», «класстер», «воркшоп», , «дитячі та молодіжні громадські об'єднання».

The article is devoted to the review of innovative forms of work with adult leaders of children's and youth public organizations and associations on the development of critical thinking of adolescents. The clusters, lectures and workshops are described as effective tools in the work of pedagogues of children's associations.

Key words: «critical thinking», «cluster», «workshop», «children's and youth public associations».

Одним із завдань соціальних та освітніх інститутів, і дитячих об'єднань зокрема, є розвиток критичного мислення. Якщо людина володіє навичками критичного мислення, це означає, що вона вміє перемагати сумніви, аналізувати інформацію, протистояти впливам і маніпуляціям, — тобто володіє необхідними інструментами, щоб зробити власне життя більш осмисленим і успішним.

Поряд з використанням вже існуючих форм і методів національно-патріотичного виховання у громадських об'єднаннях вважаємо за необхідне сконцентрувати свою увагу на запровадженні у практику дитячих об'єднань особистісно-орієнтованих технологій розвитку критичного мислення. Вважаємо, що саме цей аспект зараз набуває особливої актуальності у процесі виховання патріотизму у сучасних дітей.

Серед форм та методів роботи з дорослими лідерами дитячих та молодіжних громадських об'єднань та організацій найбільш дієвими вважаємо наступні: інформаційні матеріали для лекцій, освітні кластери та воршопи.

Лекція «Особистісно-орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді у громадських об'єднаннях скаутського напрямку» має на меті розкрити основні наукові аспекти феномену «патріотизм», визначити його критерії, актуалізувати потребу у розвитку критичного мислення як дієвого інструменту виховання в умовах інформаційної війни, визначити ключові елементи критичного мислення.

Лекція «Методи і прийоми розвитку критичного мислення» представляє собою добірку методів і прийомів розвитку критичного мислення, які можна використовувати у різних формах роботи з підлітками у процесі діяльності дитячого об'єднання.

Запропоновані рекомендації спрямовані на те, щоб розширити методичний інструментарій роботи дорослих лідерів та допомогти підліткам – членам дитячого об'єднання, учасникам зустрічей (занять, сходи) набути навичок аналізу, узагальнення, оцінки, порівняння, перевірки, стати більш самостійними, мислити критично, відповідально і творчо ставитися до отримуваної інформації.

Набір освітніх кластерів для дорослих лідерів дитячих об'єднань «Критичне мислення у схемах і таблицях» містить систематизовану та узагальнену інформацію щодо різних аспектів розвитку критичного мислення, а саме: кластер «20 навичок критичного мислення»; кластер «6 якостей для розвитку критичного мислення»; кластер «Характеристики властиві мислячій людині»; кластер «Порівняння ознак побутового та критичного мислення»; кластер «6 кроків до розвитку критичного мислення»; кластер «Переваги критичного мислення»; кластер «35 аспектів критичного мислення».

Загалом, робота з кластерами сприяє розвитку критичного мислення, оскільки кластер є відображенням нелінійної форми мислення людини.

Кластер – виділення смислових одиниць тексту та їх графічне оформлення у формі схеми (інфографіки). Кластер включає ключові слова, ідеї, подані у логічній послідовності текстових суб'єктів, котрі створюють цілісну і наочну картину.

Даний метод дозволяє представити великий обсяг інформації в структурованому і систематизованому вигляді. Серед переваг застосування кластеру можна виокремити наступні: розвиваються навички стратегійного сприйняття інформації, вміння виділяти головне; переходити від дрібних фактів до загальних висновків; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і робити висновки; порівнювати, аналізувати і проводити аналогії; уникати стереотипного мислення; охоплювати великий обсяг інформації; залучати всіх учасників колективу в процес; розвивати системне мислення, формувати власні судження на основі спостережень, досвіду, нових отриманих знань; догматичне мислення перетворювати в критичне.

Також варто зосередити увагу на наступному аспекті роботи з дорослими лідерами: організація та проведення воркшопів.

Сучасні підходи до роботи з дорослими лідерами передбачають використання нових нетрадиційних форм та методів, які на практиці доводять свою ефективність та результативність. Однією з таких є технологія «Воркшоп».

Воркшоп (*англ. workshop*) в перекладі означає «робоча майстерня». Серед переваг воркшопу визначають:

чітку тематичну спрямованість (в ході воркшопів розглядаються актуальні теми, які є відображенням реально існуючих проблемних питань, найбільш типових для конкретної аудиторії. Теми визначаються шляхом аналізу найбільш типових та гострих ситуацій, з якими стикаються учасники);

високу ефективність (знання, отримані в процесі воркшопу є продуктом активної діяльності самих учасників, що набагато підвищує ефективність їх засвоєння);

нестандартність прийнятих рішень (одним з результатів є продукування нових ставлень до питань, що розглядаються, визначення раніше невідомих шляхів їх вирішення, перспективне бачення ситуації);

практикоорієнтованість отриманих знань (інформація і досвід, які учасники отримують, тут же конвертуються в практичні навички);

отримання кращих результатів (в процесі вирішення поставлених завдань учасники генерують різні варіанти, впроваджуючи в результаті найкращі з них);

партнерство (навчання носить пошуковий, партнерський, діалогічний, а не директивний характер. Група має можливість вибирати форми і методи роботи, критерії оцінювання);

уміння вчитися (участь у воркшопі дає можливість здатність ефективно використовувати навчальні можливості, а саме: стежити за пропонованою інформацією, усвідомлювати мету поставленого завдання, швидко і активно використовувати інформацію, яка вивчається, використовувати адекватний матеріал для самостійного вивчення, організувати і використовувати способи навчання для самоосвіти, що активно розвиває здатність успішно навчатися).

Загалом, запропоновані форми та методи організації роботи з дорослими лідерами дитячих та молодіжних дитячих об'єднань урізноманітнюють практику діяльності дитячих об'єднань та спонукають до пошуку творчих рішень та альтернативних моделей та застосування нестандартних підходів, уникаючи догм, стереотипів та шаблонів.

Література

1. Катюк Я. Л. Воркшоп. Технології професійного розвитку педагогів. Методичний порадник (укладачі: Сорочан Т.М., Скрипник М. І., Ніколенко Л. Т., Катюк Я. Л., Сидоренко В. В., Єрмоленко А.Б., Ілляхова М. В., Кравчинська Т.С., Горяна Л. Г., Наумова В. Ю., Левченко В. В.; відповідальна: Жуковська С. А.). Режим доступу: goo.gl/KcSJTd
2. Скрипник М. І. Інтерактивні технології в післядипломному навчанні: довідник / М. І. Скрипник ; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». – К., 2013. – 232 с.
3. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер; наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ: Пляеди, 2006. 220 с.
4. Чернишова Є.Р., Скрипник М.І., Сорочан Т.М. Практична андрагогіка в післядипломній педагогічній освіті: Науково-методичний посібник. Книга 1. Евтагогіка: практична андрагогіка для самоосвіти андрагога / Євгенія Родіонівна Чернишова, Марина Іванівна Скрипник; Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менедж. освіти». – К., 2015. – 191 с.

ТРЕНІНГОВИЙ КУРС «ВЧИМОСЯ ЖИТИ РАЗОМ» У ФОРМУВАННІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Авторка аналізує навчально-методичний комплект «Вчимося жити разом» для основної та старшої школи. Робить висновки, що такі навички, як: ефективне спілкування, співчуття, повага до прав людини, робота в команді, запобігання конфліктам і їх конструктивне розв'язання є основою формування просоціальної поведінки.

Ключові слова: *учні основної школи, просоціальна поведінка, навчально-методичний комплект, життєві навички.*

The author examines tool-kit «Learn to live together» for the secondary and high school. Concludes that such skills as: effective communication sympathy, respect for human rights, work in the team, conflict prevention and their constructive solution are the basis of the formation of prosocial behavior.

Key words: *pupils of the secondary school, prosocial behavior, tool-kit, life skills.*

Реформа шкільної освіти вимагає вирішення найбільш нагальних проблем, таких, як кардинальне оновлення її змісту, осучаснення механізмів виховної діяльності закладів загальної середньої освіти, посилення орієнтації на вироблення смисложиттєвих ціннісних орієнтирів учнівської молоді. На цьому наголошує, зокрема Л. Гриневич: «Нове українське виховання має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях – людської гідності, свободи, усвідомлення власної національної ідентичності та пошанування ідентичності інших. Під час зростання в школі дитина має вчитись усвідомлювати свої права та обов'язки, брати на себе відповідальність, виважено підходити до вирішення власних життєвих і суспільних проблем» [2].

Зміна наголосів у системі національного виховання зумовлений необхідністю становлення громадянського суспільства в Україні, оскільки «українське суспільство як ніколи потребує людей ініціативних, творчих, здатних на духовне й моральне самотворення, на соціально-культурне відновлення держави й суспільства, вироблення стратегій і моделей просоціальної поведінки» [3].

Проблему формування просоціальної поведінки досліджували і вивчали ряд дослідників, зокрема: В. Абраменкова, Б. Братусь, О. Єжова, В. Кириченко, О. Леонт'єв, В. Нечерда, С. Рубінштейн, В. Русалов, В. Куницина та інші.

Науковці лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України визначають формування просоціальної поведінки учнів «як цілісний процес, спрямований на забезпечення необхідних і достатніх організаційно-педагогічних умов для свідомої інтеріоризації учнями соціально-значущих норм і цінностей, розвитку відповідних рис, якими має володіти просоціальна особистість, формування прагнення і вміння конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності; стимулювання участі дітей у соціально значущій діяльності та спонуканні до внутрішнього діалогу для прийняття самостійного, вільного, особистісно значимого для учнів вибору моделей поведінки» [4].

Ефективним засобом формування просоціальної поведінки учнів основної школи, на нашу думку, є цикл уроків-тренінгів «Вчимося жити разом».

Метою курсу є навчання життєвих навичок, які полегшують адаптацію дитини до умов середовища, сприяють відновленню психологічної рівноваги і розвитку якостей просоціальної особистості.

Головне завдання курсу полягає в тому, щоб досягти позитивних змін в уміннях і навичках учнів, сприятливих для вибудови позитивного світосприйняття й вироблення просоціальних смисложиттєвих ціннісних орієнтацій.

Навчально-методичний комплект «Вчимося жити разом» складається з програми та посібника для вчителя, практикуму для учнів, збірки мультимедійних презентацій та відеоматеріалів. Всі видання є українською та російською мовами у друкованому та електронному варіантах.

Програма з розвитку соціальних навичок учнів основної та старшої школи у курсі «Основи здоров'я» складається і з пояснювальної записки та програми тренінгового курсу «Вчимося жити разом».

Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) складається із двох частин.

У Частині 1 наведено концепцію предмета «Основи здоров'я», принципи навчання на засадах життєвих навичок, рекомендації з організації та ресурсного забезпечення тренінгів, опис найпоширеніших інтерактивних методів.

У Частині 2 подано розробки уроків-тренінгів, що реалізують компетентністний підхід і спрямовані на розвиток життєвих навичок, що є підґрунтям просоціальної поведінки: самоповаги; ефективної комунікації; кооперації; самоконтролю; керування стресами; емпатії; асертивності (неагресивної упевненості); розв'язання проблем; запобігання конфліктам і їх розв'язання; пошук консенсусу і примирення [1].

Тематика поваги до прав людини, гендерної чутливості та активної діяльності на благо інших людей з числа близького оточення, місцевої громади чи громадян усієї країни є наскрізною для всього циклу.

Практикум для учнів з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) містить навчальні завдання для організації різних форм роботи на уроках-тренінгах.

Незалежні експерти Крістофер Талбот (міжнародний консультант з питань освіти у надзвичайних ситуаціях) та Майкл Весселс (міжнародний консультант з питань захисту дітей та психологічної підтримки у надзвичайних ситуаціях) підтвердили ефективність впровадження курсу.

Автори навчально-методичного комплексу використали відпрацьовану методику навчання, дотримання якої гарантує досягнення очікуваних результатів. Частиною цієї методики є тренінгова технологія побудови занять та структурування навчально-методичних матеріалів.

Кожен урок-тренінг складається зі вступної, основної та завершальної частини. Для підвищення ефективності виховних впливів інформаційний блок доповнювався мультимедійними презентаціями, які допомагають педагогу краще відтворити основний задуму уроку, а учням легше засвоїти, так як буде

задіяно зорове й слухове сприйняття. Також відповідно до теми уроку-тренінгу добирався відеоряд, який міг включати мультфільм, відеоролик чи соціальну рекламу, що після завершення перегляду обговорювались. Полегшенню швидкого віднайдення певних відеоджерел, сприяло розміщення у посібнику посилання та QR-коду, що забезпечувало можливість легкого розпізнавання мобільним телефоном конкретного посилання цього мультфільму.

Така організація навчання і виховання забезпечує ефективну участь кожного учня, творчу співпрацю між учнем та вчителем, навчання на ситуаціях наближених до реального життя, сприятливий емоційний клімат у класі, формування відчуття класу, як єдиної команди, що сприяє розвитку життєвих навичок, які є основою формування просоціальної поведінки.

Література:

1. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) / [Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, О. Л. Хомич та ін.]. – К. : Алатон, 2016. – 376 с.

2. Гриневич Л. Як створити ідеальну систему освіти [Електронний ресурс] / Лілія Гриневич // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/11/19/7044802/>.

3. Калашникова Л. В. Формування просоціальної поведінки у дітей молодшого шкільного віку в умовах керованої соціалізації / Л. В. Калашникова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – №. 11. – С. 164–171.

4. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу: монографія / Кириченко В.І., Єжова О.О., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Хомич О.Л.; за заг. ред. канд. пед. наук, ст. наук. співроб. Кириченко В.І. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2016. – 244 с.

5. посібник. Книга 1. Евтагогіка: практична андрагогіка для самоосвіти андрагога / Євгенія Родіонівна Чернишова, Марина Іванівна Скрипник; Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менедж. освіти». – К., 2015. – 191 с.

Чіжова Н.В., м. Київ

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ЯК УМОВА ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті розглядається необхідність впровадження особистісно-орієнтованого підходу для створення сприятливих умов для саморозвитку студентів. Надане ґрунтовне тлумачення поняття «саморозвиток» та визначені його основні етапи. Стаття демонструє особливості саморозвитку під час навчання в технічному виші.

Ключові слова: особистісно-орієнтований підхід, саморозвиток особистості.

The article considers the necessity of introducing a person-oriented approach for creating favourable conditions for students' self-development. A thorough interpretation of the concept of "self-development" is provided and its main stages are defined. The article demonstrates the peculiarities of self-development while studying in technical high school.

Key words: *person-oriented approach, self-development of personality.*

Метою сучасної вищої школи є не стільки озброєння студентів знаннями, оскільки в зв'язку з стрімким розвитком технологій вони застарівають протягом 5-7 років, а насамперед розвиток мобільних особистостей, які постійно працюють над собою саморозвиваючись та самовдосконалюючись. Безперечною умовою успішної реалізації цієї ідеї є запровадження особистісно-орієнтованого підходу в навчально-виховний процес вишу, тобто спрямованість на розкриття і розвиток особистості, надання їй, спираючись на її здібності, схильності та ціннісні орієнтації, інтереси та суб'єктивний досвід можливості для саморозвитку та самореалізації. Основна сутність особистісно-орієнтованого підходу полягає в спрямованості на внутрішнє особистісне зростання студентів, тобто на їх усвідомлений саморозвиток. Працюючи зі студентами викладачі мають знати їх потреби щодо навчання та всіляко задовольняти їх, саме виходячи з потреб та прагнень студентів необхідно добирати відповідні прийоми та методи, а інколи і матеріал для досягнення оптимального результату. Розвиток це природня потреба особистості, що веде до самореалізації та здатності до пізнання як до діяльності по самовдосконаленню (Маслоу А.).

Питання особистісно-орієнтованого підходу всебічно розглядали психологи К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, В.В.Давидов, А.В. Петровський, та ін. та педагоги І.Д. Бех, О.В. Сухомлинська, Е.В. Бондаревська і т.д..

В психологічній літературі саморозвиток визначається як самостійний поетапний процес побудови людиною власної особистості, набуття, утвердження та актуалізації якостей та характеристик, яких раніше не було. Він вивчається з різних аспектів, таких як: саморух, діяльність, внутрішня активність, потреба, здатність, характеристика, механізм. Поліщук О.М. розглядає процес саморозвитку як різною мірою усвідомлену,

самоконтрольовану і самокеровану активність особистості, як психологічну й особистісну зміну, як активність і вчинок. [4, с.66].

Саморозвиток – нескінчений поступовий процес в якому особистість, аналізуючи свої успіхи та невдачі, орієнтуючись на майбутній результат коректує свої цілі та досягає їх, змінюючи себе та навколишнє оточення. Поліщук О.М. визначає саморозвиток як «актуалізований, усвідомлений, керований процес особистісних змін» [4, с.69].

Ми цілком згодні з думкою Беха І.Д., що незважаючи на зовнішні чинники, які впливають на розвиток особистості, безпосередній процес освоєння світу є внутрішнім та відбувається в межах особистості, залежить від її світовідчуття. Вчений стверджує, що «освіта виступає внутрішнім процесом, який розвивається під впливом внутрішніх спонук та інтересів особистості. Зовнішнє коло явищ може лише підготувати процес освіти, тоді як безпосередній освітній розвиток відбувається в межах суб'єкта і завдяки його особистісним зусиллям» [1].

Отже саморозвиток є рушійною силою, здатною здолати будь-які перешкоди, що виникають на шляху до поставленої мети. Для їх подолання особистість може використовувати як внутрішні ресурси: силу волі, мотивацію, інтерес так і зовнішні: поради та допомогу оточуючих. Інколи сам процес саморозвитку спрямований не на особистість, а на її навколишній простір (нова соціальна роль, зміна статусу). Саморозвиток може бути обумовлений певною «необхідністю» – виконанням нових обов'язків, потраплянням в нову ситуацію, стиканням з новими та незвичними обставинами.

В. Г. Маралов виділяє 3 етапи саморозвитку особистості: «1) виявлення особистісних смислів у процесі саморозвитку (самопізнання); 2) усвідомлення необхідності займатись саморозвитком (мотивація саморозвитку і цілепокладання); 3) самостійне планування саморозвивальної життєдіяльності (самоорганізація і самореалізація) [2].

Саморозвиток як процес може відбуватись в різноманітних формах, які включають самоутвердження, самовдосконалення, самоактуалізацію і

самореалізацію. Саме поєднання всіх форм призводить до оптимізації процесу саморозвитку. «Під час самоутвердження людина переконується сама або переконує інших в існуванні якостей і характеристик, притаманних лише їй. Самовдосконалюючись, вона набуває нових знань, навичок, якостей особистості, обмежує або долає небажані властивості. У процесі самоактуалізації розвивається, задовольняючи свою потребу бути особистістю»[3].

Саме під час навчання в університеті відбувається активний саморозвиток особистості, що реалізується в : навчальній діяльності (розвиток професійних навичок, опанування новими стратегічними рішеннями і т.д); організаційна діяльність (опанування комунікативними стратегіями, створення передумов для ефективного спілкування, розвиток гнучкості та емпатії); студентське самоврядування (розвиток самовпевненості, відповідальності та здатності до самостійного прийняття рішень).

Саморозвиток на наш погляд передбачає відкритість особистості до всього нового, здатність аналізувати та приймати неординарні ідеї та рішення. Основним двигуном саморозвитку є бажання особистості розкрити свої потенції. В вишах мають бути створені сприятливі умови для саморозвитку особистості, основа яких полягає у впровадженні особистісно-орієнтованого підходу в навчально-виховний процес.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт Випуск 21
2. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. / В.Г. Маралов. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 256 с.
3. Маралов В.Г. Ценность и опасности саморазвития личности / В.Г. Маралов // Международный научно–исследовательский журнал. Выпуск № 6–4 (37). 2015. – С. 51-53.
4. Поліщук О.М. Ресурси саморозвитку особистості// Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць [Електронний документ] / за ред.. Н.В. Чепелевої, Я.Ф. Андреевої. – Чернівці – Київ, 2016. –284 с., с.65-82 с.66.

СУЧАСНІ ВІТЧИЗНЯНІ ТА ЗАКОРДОННІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Стаття присвячена важливій педагогічній проблемі — формуванню готовності до захисту Вітчизни в екстремальних ситуаціях. Сучасні українські національні та закордонні бойові мистецтва і спортивні єдиноборства описані як педагогічні технології. Наголошується, що технології формування готовності до захисту Вітчизни в екстремальних ситуаціях мають бути гнучкими з тим, щоб реагувати на нові види загроз.

Ключові слова: *готовність до захисту Вітчизни, бойові мистецтва.*

Article is devoted to the important pedagogical problem – formation of readiness for defending Motherland in extreme situations. Modern Ukrainian national and foreign martial arts and combat sports are described as pedagogical technology. Author stressed that technology of formation of readiness for defending Motherland must be flexible according new treats.

Keywords: *readiness for defending Motherland, martial arts.*

З самого початку свого існування людство повинно було рахуватися з ймовірністю потрапляння в екстремальні ситуації: люди вимушені були рятуватися від природних катаклізмів, нападу тварин, захищатися від собі подібних конкурентів за сфери впливу. З часом стало зрозумілим, що під час екстремальних ситуацій ефективна діяльність можлива лише за умови цілеспрямованої підготовчої діяльності. Так стали з'являтися бойові мистецтва, більшість з яких дожили до нинішніх часів у вигляді спортивних єдиноборств.

Значна кількість людей займалися і займаються тими чи іншими видами спортивних єдиноборств, що з одного боку зміцнює їх здоров'я, а з іншого зменшує їх шанси стати жертвою злочинців. У випадку необхідності такі люди більш корисні при захисті інтересів держави, ніж ті, хто не приділяє тренуванню необхідного часу. Водночас, зростання агресивності та жорстокості злочинних проявів, розробка нових форм і методів ведення агресивних військових дій засвідчили, що існуючі спортивні єдиноборства не в повній мірі готують громадян до захисту Вітчизни в екстремальних ситуаціях.

Зміни в суспільному житті майже в усіх країнах світу обумовили необхідність розробки для правоохоронців та віськових нових технологій підготовки до дій в екстремальних умовах. Саме на ці категорії громадян лягає

основне навантаження при Захисті Вітчизни. На початку ХХІ сторіччя за кордоном створюються нові бойові мистецтва, які окрім спортивної підготовки (загальної та спеціальної) включають в себе і інші види знань, навичок та вмінь, що дозволяє віднести ці бойові до розряду комплексних.

Яскравим прикладом комплексної педагогічної системи є створене у США Сучасне бойове мистецтво (автор Семі Франко). Складовими цього бойового мистецтва є: загальна фізична підготовка, спеціальна фізична підготовка (стійки, пересування, удари руками, удари ногами, захисні рухи, боротьба в партері), стратегія і тактика, бій на палицях та палках, захист від ножа та ножевий бій, бойова стрільба та філософія [2].

Фізична, психологічна підготовка, основи тактики (основні принципи самооборони, протистояння декільком нападникам), технічна підготовка (удари руками та ногами, блоки, захисні позиції та оборонні рухи, прийоми боротьби), захист від ріжучої та вогнепальної зброї, підручні засоби в якості зброї – є складовими іншої комплексної педагогічної системи підготовки, запропонованої Крісом Макнабом [1].

Заслуговує на увагу також система підготовки особистих охоронців Джеймса Шортта (Шотландія). Автор розглядає п'ять основних блоків, якими є: тактика супроводження, бій на короткій дистанції, нейтралізація саморобних вибухових пристроїв, ескортне водіння автомобіля, парамедицина. Автор, який проходив підготовку за даною методикою, може підтвердити, що якісна підготовка охоронця за цими блоками гарантує виживання особистого охоронця і особи, яка охороняється в будь-яких екстремальних ситуаціях.

Дослідження, проведені Поліцейським центром бойових мистецтв “Закон і порядок” яскраво свідчать, що застосування систем, про які йшлося вище в процес підготовки як цивільних так і професійних захисників Вітчизни без певної адаптації неможливий, хоча їх вивчення може бути корисним. Як Сучасне бойове мистецтво, так і рукопашний бій Кріса Макнаба побудовані на спортивних рухах (удари, кидки, прийоми боротьби), що також потребує певної адаптації до дій поза межами спортивного залу.

Іншим шляхом пішли автори Поліцейської системи самозахисту та контролю та Системи самозахисту та виживання. На відміну від багатьох інших систем, ПССК та ССВ [3] здійснюють вплив на об'єкт не лише до початку та під час екстремальної ситуації, але й після неї. Таким чином можна говорити, що педагогічний процес формування готовності до захисту Вітчизни за системами ПССК та ССВ розпочинається задовго до виникнення екстремальних ситуацій, і не завершується з її закінченням, тому що реабілітаційні заходи не повинні припинятися.

До того ж ці вітчизняні системи формування готовності до захисту Вітчизни в екстремальних ситуаціях, які входять складовою поліцейського хортингу, є гнучкими, адекватно реагують на зміни суспільного життя та знаходяться у постійному розвитку. Трансформаційні процеси, що відбуваються у суспільстві вивчаються нами для подальшої розробки методів, засобів і форм впливу на них. Таким чином забезпечується готовність до викликів часу та мобільність педагогічних технологій.

Зокрема, зусилля науковців та практиків, що працюють над вдосконаленням зазначених вітчизняних педагогічних систем, поряд з іншими напрямками, сконцентровані на розробці теоретичних положень філософії поліцейського хортингу, які визначають оборонну свідомість наших громадян. Основними принципами цієї філософії є: законність, працелюбність, професіоналізм, чесність при безумовному прийнятті людиноцентризму та любові до Батьківщини. Готуючи працелюбних, чесних професіоналів, які діють в межах правових норм, фахівці поліцейського хортингу, водночас працюють над розробкою теоретико-концептуальної частини патріотизму.

У філософсько-стратегічному напрямку ми будемо свою роботу виходячи не з наявності тих чи інших ресурсів, а формуємо нову реальність, яка б дозволила реалізувати нам свої цілі і завдання. Іншими словами, якщо сьогодні у нас не має ресурсів для досягнення тієї чи іншої мети, ми створюємо необхідні потужності для цього (тренуємося, збагачуємося новими знаннями, укріплюємо матеріальні потужності тощо).

Ще однією відмінністю ПССК та ССВ від інших педагогічних технологій є те, що ми не формуємо остаточного вигляду технічних дій самозахисту, а лише окреслюємо їх параметри у вигляді принципів якісного виконання техніки захисту від нападу та контролю нападника. Такими принципами є: ефективність техніки, її простота, поєднання захисних дій та контролю у єдиний рух, підтримання рівноваги (балансу), законність, безпека людини, контроль нападника. На змаганнях з поліцейського хортингу нам не важливо, що саме демонструє спортсмен (кидок, удар або інші дії), головне щоб все було виконано у відповідності з принципами. Це важливо для адаптації у навчальний процес тих, хто займався іншими видами бойових мистецтв та спортивних єдиноборств, тому, що їх попередні навички можуть бути використані в процесі формування готовності до захисту Вітчизни.

Все наведене вище стає ще більш актуальним зважаючи на скорочення терміну підготовки захисників Вітчизни та ускладнення техніки, яка використовується для вирішення прикладних завдань. Тому, бажано, щоб на початок служби військові та правоохоронці вже були озброєні необхідним мінімумом знань, навичок і вмінь, які необхідні у більшості типових екстремальних ситуацій. До речі і ПССК і ССВ є базовими системами підготовки до дій в екстремальних ситуаціях, на основі яких розроблені системи для конкретних служб — ПССК — SWAT (для спеціальних підрозділів правоохоронних органів), ПССК — К9 (для поліцейських кінологів), ПССК — охорона (для підрозділів поліції охорони) тощо.

Перспективою подальших досліджень є формування на базі національного професійно прикладного виду спорту — поліцейського хортингу та відповідних систем самозахисту змісту освітніх стандартів в галузі формування готовності до захисту Вітчизни в екстремальних ситуаціях.

Література:

1. Макнаб К. Рукопашный бой. 500 приемов самообороны / Крис Макнаб. – Харьков.: Клуб семейного досуга, 2017. – 205 с.
2. Франко С. 1001 секрет уличных единоборств. – М.: Изд-во ЭКСМО, 2002. – 320 с.

3. Шаповалов Б.Б. Система самозахисту та виживання як засіб формування готовності старшокласників до поведінки в екстремальних ситуаціях / Б.Б. Шаповалов // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: зб.наук.пр. / Ред.кол. Щербан Т.Д. (гол.ред.) та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2015 – С. 140 – 144

Шаранова Ю. В., м. Київ

СУЧАСНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В США

У статті висвітлено особливості виховання громадянськості в США. Розглядаються різні концепції залучення американського суспільства до активного громадянства. На прикладі сучасних США автор показує, що виховання громадянськості стає важливим напрямком освітньої політики демократичної держави.

Ключові слова: громадянськість, освітня політика, США.

The article highlights the peculiarities of citizenship education in the United States. Different concepts of engaging American society in active citizenship are considered. Using the example of the contemporary US, author shows that the education of citizenship is becoming an important direction in the educational policy of the democracy.

Keywords: citizenship, educational policy, USA.

США є молодого нацією, яка не була створена завдяки відданості батьківщині, королівській сім'ї, або національній релігії. Натомість, американці визначають свою вірність певним ідеалам, вираженим у Декларації незалежності, Конституції та Біллі про права. Хоча, американське громадянство формально набувається через народження або натуралізацію, американців виховують бути американцями. Народи з різноманітною культурною, релігійною та расовою приналежністю можуть повною мірою приєднатися до американської спільноти, беручи на себе певні зобов'язання. Як зазначає американський історик Д. Равич, «суспільство, яке є расово та етнічно різноманітним, вимагає більше, ніж інші суспільства, свідомого зусилля, спрямованого на побудову спільних цінностей та ідеалів серед громадян» [5, с. 466].

Для того, щоб зрозуміти роль виховання громадянськості в системі американської освіти, важливо підкреслити, що виховання громадянськості – це дещо більше ніж просто навчальний курс з однойменною назвою в

університетах і коледжах США. Виховання громадянськості студентів відбувається у всіх сферах життєдіяльності особистості.

Протягом більше, ніж 240 років американці поділяють бачення демократії, у тому, що всі громадяни розуміють, цінують та беруть активну участь у громадському та політичному житті країни. Вони створюють громади, реалізуючи свій творчий потенціал та докладаючи зусиль до того, щоб вирішувати місцеві та державні проблеми, впливати на державну політику, голосують та прагнуть спільного блага. Американці знають, що це рідкісний і дорогоцінний дар жити в суспільстві, що дозволяє і цінує таку активну участь.

Однак в останні десятиліття зростає стурбованість щодо росту кількості американців, які відсторонені від громадських і політичних товариств, таких як добровільні об'єднання, релігійні громади та громадські організації. Ця відстороненість поширюється на політичні та виборчі процеси - голосування та поінформованість щодо громадських питань. Багато в чому молоді люди відповідають цим тенденціям. Американці віком до 25 років рідше приймають участь у голосуваннях, у порівнянні зі старшими громадянами, чи молодими людьми минулих десятиліть.

Опитування показали, що вони не так зацікавлені у обговоренні політичних питань та громадських справ, у порівнянні з молоддю такого ж віку минулих десятиліть. Крім того, існують прогалини у знаннях молоді про основні демократичні принципи та процеси. Як результат, багато молодих американців не готові приймати завзяту участь у справах держави, коли вони стають повнолітніми. У той же час, молоді люди займаються добровільною діяльністю та беруть активну участь у діяльності громад. Педагоги у сфері громадянської освіти стверджують, що сучасне покоління є одним із найбільш зацікавлених в історії США, про що свідчить зростання кількості молодих людей, які займаються відродженням громад [6, с. 6].

Кожна людина, що живе в США не стає автоматично вільним та відповідальним громадянином, а повинна отримати громадянську освіту. Тому зростає попит на нові методики, які можуть отримати користь від відданості

молоді ідеалам, які не беруть участь у політичних та громадських об'єднаннях. Проте, щоб досягти цієї мети, потрібно вирішити суперечки різних спеціалістів, що висловлюють різні точки зору. Політологи, наприклад, зосереджуються на політиці; викладачі зосереджують увагу на тому, що відбувається на заняттях та перервах; прихильники волонтерства акцентують увагу на служінні суспільству та добровільності, а також на їх зв'язку з навчальним планом; спеціалісти з розвитку професійних компетентностей молодих людей зосереджують свою увагу на професійному рості молоді [6, с. 6].

Однак, нещодавно, спеціалісти різних сфер – викладачі, громадські лідери, політики, федеральні судді і, навіть, президент США, погодились з думкою, що виховання громадянськості у закладах освіти – є найперспективнішим підходом до посилення інформованої участі молоді у політичних установах та питаннях політики. Це також є перспективним способом стимулювати зацікавленість і схильність до суспільно корисного служіння [2, с. 8].

Дуже часто висловлюється твердження, що не існує єдиної думки щодо того, що означає бути хорошим громадянином. Що, наприклад, означає демократія та громадянство в контексті соціальної освіти у сьогоденному світі? Які зв'язки між демократичними устоями суспільства та громадянською освітою, що веде до соціальної активності? Як ми можемо сприяти і посилити громадянську активність студентів і викладачів? Можна використати потужну агітацію для серйозного аналізу освіти, щоб поширити розуміння важливості виховання громадянськості і демократичних цінностей. Виховання громадянськості у молоді в США історично перебуває у незмінному стані. Навіть найменший розвиток нових форм демократії викликає недовіру в суспільстві. Виховання громадянськості, яке запроваджується, має просувати демократичні принципи у глобальне суспільство. Викладачі при цьому беруть активну участь у впровадженні демократичних принципів на своїх заняттях. Американські освітяни переконані, що кожне покоління заслуговує демократичних принципів для всіх рівнів суспільства, і кожне покоління

повинно бути відповідальним за збереження і процвітання демократії в країні. Проблеми, з якими стикаються демократичні держави, зокрема США, більше пов'язані з посиленням демократії та забезпеченням передачі своїх ідеалів новим поколінням, а також усвідомленням своїх прав та обов'язків [1].

Сучасні умови вимагають переосмислення та перегляду концепцій громадянської освіти, щоб задовольнити потреби студентів та суспільства. Зокрема, Г. Жиро та П. Макларен [4] стверджують, що ключовою метою громадянської освіти має бути виховання громадянськості особистості, яке зосереджено на розширенні можливостей, свободі, плюралізмі та дискусійному дискурсі. Американські освітяни наголошують, що: 1) демократія та розширення можливостей вимагають, щоб громадяни (і студенти, і викладачі) були активними суб'єктами у прийнятті рішень щодо визначення своїх відносин із громадою, суспільством тощо; 2) розуміння та прийняття плюралістичного дискусійного дискурсу повинно бути частиною будь-яких суспільних починань; 3) розширення прав і можливостей має бути спрямоване на створення різноманіття нових соціальних можливостей; 4) заклади освіти повинні створювати сприятливу атмосферу для виховання громадянськості [4].

Зосередивши увагу на особливій ролі вищої школи США у вихованні розвитку громадянськості молодих людей, Е. Колбі та її колеги-педагоги, усвідомлюючи покладену суспільством на сучасне громадянського навчання відповідальність, визначають демократію як «застосування спільної відповідальності заради спільного майбутнього» [3, с. 25]. Це абсолютно нескінчений процес прийняття суспільних рішень і кропітка праця у напрямі реалізації суспільних цілей, які формують життя американців і життя інших людей у світі.

Таким чином, виховання громадянськості у вищій школі США ускладнюється тим, що його населення є дуже різноманітним за своїм складом, тому методи виховання громадянськості мають бути підібрані таким чином, щоб відповідати потребам та можливостям кожного студента.

1. Boyer C. Resources on Civic Education for Democracy: International Perspectives / C. Boyer, L. Pinhey. – Sacramento, California : U.S. Department of Education, 1997. – 180 p.
2. Carnegie Corporation of New York. Guardian of Democracy: The Civic Mission of Schools [Electronic resource] / Carnegie Corporation of New York, & the Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement. – Mode of access: <http://civicmission.s3.amazonaws.com/118/f0/5/171/1/Guardian-of-Democracy-report.pdf>.
3. Colby A. Educating for Democracy : Preparing Undergraduates for Responsible Political Engagement / Colby, Anne, Elizabeth Beaumont, Thomas Ehrlich, and Josh Corngold. San Francisco : Jossey-Bass, 2007. – 384 p.
4. Giroux H. Teacher Education and the Politics of Engagement / H. Giroux, P. McLaren // Breaking Free: The Transformative Power of Critical Pedagogy [Eds. P. Leistyna, A. Woodrum and S. Sherblom]. – Cambridge, MA : Harvard Educational Review, 1996. – Vol. 56. – № 3. – P. 213–238.
5. Ravitch D. Left Back : A Century of Failed School Reforms / Diane Ravitch. – New York : Simon and Shuster, 2000. – 560 p.
6. Torney-Purta J. Developing citizenship competencies from kindergarten through grade 12: A background paper for policymakers and educators / Torney-Purta, J., & Vermeer, S. – Denver, CO : National Center for Learning and Citizenship, Education Commission of the States, 2004. – 36 p.

Шахрай В. М., м. Київ

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ЦІННОСТІ ЖИТТЯ У ПІДЛІТКІВ

У статті розкривається діагностичний інструментарій вивчення стану сформованості цінності життя у підлітків: визначаються критерії (когнітивний, емоційний, рефлексивний і поведінково-діяльнісний) та їх показники, характеризуються рівні сформованості цінності життя у дітей підліткового віку та зміст констатувального етапу дослідження.

Ключові слова: цінність життя, сформованість, діагностика, критерії, підлітки.

The article reveals the diagnostic tool for studying the state of the formation of life's value in adolescents: the criteria have been determined (cognitive, emotional, reflexive and behavioral-activity) and their indicators, characterized by the levels of the formation of life's value in adolescent and the content of the qualifying phase of the study.

Keywords: value of life, formation, diagnostic, criteria, adolescents.

Проблема формування цінності життя у молодих людей, зокрема у підлітків, є доволі актуальною в період соціально-психологічного, техногенного напруження, що характеризує нинішній стан українського суспільства.

Питання важливості формування у підлітків цінності життя піднімаються в працях І. Беґа, Л. Гончар, Р. Малиношевського та інших [1; 2; 3; 4].

На основі аналізу теоретичних джерел визначаємо головне поняття дослідження – цінність життя, яке трактуємо як виявлення ставлення особи до

життя як найвищої людської цінності, що відображається в усвідомленні нею безпеки життя, пошуку сенсу життя, організації повноти життя на основі творчості та життєвого оптимізму, розвитку життєвої компетентності, створюючи для індивіда можливість гідної людської самореалізації в сучасному проблемному соціумі. У структурі цінності життя виділяємо дві головні субцінності – безпеку життя, повноту життя [4].

Для з'ясування сформованості цінності життя в сучасних підлітків, що стало б базою для розробки методичних рекомендацій для педагогів щодо організації виховної та просвітницької роботи з підлітками та їхніми батьками, нами розроблено критерії та показники цієї сформованості.

Визначаємо такі критерії сформованості цінності життя у підлітків: когнітивний, емоційний, рефлексивний, поведінково-діяльнісний. Розкриємо їх зміст та основні показники.

Когнітивний – усвідомлення індивідом цінності власного життя у фізичних та соціально-духовних вимірах: знання про себе як фізичного, психічного, соціального, духовного індивіда; розуміння можливостей власної життєдіяльності та необхідності дотримуватися її безпеки; осмислення людського життя з позицій гуманності, справедливості, соціальної відповідальності.

Емоційний – розвиненість емоцій і почуттів, позитивне ставлення до свого життя, задоволеність життям: широка палітра емоцій, здатність їх виражати; розвиненість почуттів щастя, любові, радості, віри тощо; позитивна налаштованість на спілкування з природним та соціальним довкіллям.

Рефлексивний – здатність аналізувати свої знання, почуття, наміри, вчинки як представника людського світу: оцінка власної особистості щодо реалізації життєвого потенціалу; оцінка себе з точки зору людської сутності та гідності.

Поведінково-діяльнісний – реалізація знань, вмінь, задатків, спрямувань в життєвій практиці, сформованість життєвої компетентності та життєстійкості: залученість до різних видів занять; насиченість життя діями морально-духовної

спрямованості; адекватність поведінки щодо ризиків соціального та фізичного характеру; здатність задіяти ресурси (фізичні, психічні, соціальні, духовні) задля самореалізації (як людини).

На основі названих критеріїв та їх показників визначаємо рівні сформованості цінності життя у підлітків: високий (духовно-творчий); достатній (безпеково-благополучний); недостатній (неусвідомлювано-ситуативний).

Високий (духовно-творчий) рівень характеризується спрямуванням індивіда до життєвої гармонії, здатністю впливати на життєві обставини, творити їх. До характеристичних ознак цього рівня відносимо: насиченість життя підлітка (залученість до різних видів занять, насамперед творчого змісту, належне і продуктивне коло спілкування); задоволеність життям (учень оцінює власне життя як таке, якому притаманні щастя, любов, віра в майбутнє (оптимізм); відчуття благополуччя і гармонії з навколишнім природним і соціальним світом (учень вміє передбачати та вирішувати ситуації, які становлять ризики для фізичного та соціального функціонування); усвідомлення сенсу життя (учень чітко визначає, що є для нього найголовнішим у житті, що сприяє особистісному розвитку та вдосконаленню); турбота про безпеку життя та здоров'я ґрунтується на знаннях про потенціал сучасного світу та його загрози.

Учень здійснює вчинки духовної спрямованості (усвідомлює цінність власної особистості та інших, діє асертивно, готовий творчо удосконалювати життєві обставини з метою розвитку, реалізації як себе, так і соціального середовища, насамперед мікросередовища). Має високий ступінь життєстійкості (глибоке усвідомлення ризиків сучасного соціального та фізичного характеру, спрямування дій на зниження їхнього негативного впливу на власну особу та на інших).

Достатній (безпеково-благополучний) рівень характеризується соціально-векторним спрямуванням поведінки учня і відображається у таких ознаках: насиченість життя (залученість до різних видів занять, належне коло

спілкування); задоволеність життям (учень оцінює власне життя як таке, якому притаманні феномени щастя, любові); відчуття благополуччя (відсутні суттєві загрози щодо фізичного та соціального функціонування); усвідомлення сенсу життя (учень знає, що є для нього найголовнішим у житті, його опорою); належна турбота про безпеку життя та здоров'я.

Учень здійснює вчинки гуманістичної спрямованості (не ображає інших, довіряє, здатний до розв'язання конфліктів на засадах гуманності, діє справедливо тощо). Має належний ступінь життєстійкості (розвинена здатність щодо уникання ризиків соціального та фізичного характеру).

Недостатній (неусвідомлювано-ситуативний) рівень відображає: життєво-ціннісну невизначеність учня (підліток не може визначити власні життєві цілі, спрямування, чітко усвідомити сенс життя); вузькість життєвого простору (мале коло спілкування, занять, інтересів, зацікавлень); не має відчуття благополуччя (існують суттєві загрози фізичного та соціального характеру з боку інших); незначний рівень турботи про безпеку власного життя та здоров'я.

Учень часто здійснює вчинки агресивної спрямованості, «втечі» з різних життєвих ситуацій. Має невисокий ступінь життєстійкості (низька здатність щодо уникання ризиків соціального та фізичного характеру).

Для визначення рівнів сформованості цінності життя у підлітків було розроблено програму констатувального етапу дослідження, яка включала застосування для оцінки сформованості вказаної інтегративної якості підлітків ряду методів, зокрема анкетування, написання творчих робіт, розв'язання життєвих ситуацій, експертної оцінки (педагогами, батьками) тощо.

Анкетування здійснювалось на основі розробленої нами анкети-роздуму «Палітра мого життя» для молодших і старших підлітків (окремо), яка складається з 5 блоків: 1. Бережемо життя. 2. Сутність людського життя (в анкеті для молодших підлітків – «Людське життя – ...»). 3. Сім'я і друзі. 4. Заняття. 5. Сьогодні і завтра.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження засвідчив, що лише в 15,20% вихованців сформований високий (духовно-творчий) рівень цінності життя. Для більшості підлітків характерними є недостатнє усвідомлення відповідальності за власне життя та інших людей, необхідності наповнення життя творчими заняттями, пошуком сенсу життя, прагненням досягати в житті щастя, радості, любові, розбудовувати життя на засадах духовності, віри, оптимізму. Це зумовлює необхідність розроблення методичних рекомендацій для педагогів з метою організації систематичної, цілеспрямованої роботи з школярами із використанням сучасних ефективних форм і методів виховання та налагодження належної співпраці з батьками щодо формування цінності життя у їхніх дітей.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І.Д.Бех. – Київ : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Гончар Л. В. До проблеми формування у молодших підлітків цінності життя / Л.В.Гончар // Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції 20-21 жовтня 2017 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. – С. 133-136.
3. Малиношевський Р. В. Цінності життя старших підлітків як проблема педагогічного аналізу / Р. В. Малиношевський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць / Інститут проблем виховання НАПН України. – Вип. 21. – Кн. 2. – Київ, 2017. – С.20-30.
4. Шахрай В. М. Проблема формування в підлітків цінності життя у взаємодії школи і сім'ї: концептуальні засади дослідження / В. М. Шахрай // Народна освіта: електронне наукове фахове видання. – 2017. – Випуск № 3 (33). – Режим доступу : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5045

Шевчук О.В., м. Вінниця

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті представлено педагогічний потенціал української етнічної культури у формуванні екологічної поведінки учнів початкової школи/

Ключові слова: педагогічний потенціал, українська етнічна культура, екологічна поведінка.

The article presents the pedagogical potential of Ukrainian ethnic culture in order to develop ecological behaviour of primary schoolchildren.

Keywords: pedagogical potential, Ukrainian ethnic culture, ecological behaviour.

У наш час проблеми пов'язані з екологією набирають все більш загрозливого характеру. Формування екологічної свідомості і екологічно доцільної поведінки людства стає одним із найбільш пріоритетних завдань, що стоять перед освітньою галуззю в більшості країн світу і в Україні у тому числі. На пріоритетність екологічного виховання учнів початкової школи вказує і «Державний стандарт початкової освіти» Нової української школи, який виділяє екологічну компетентність серед ключових. [1]. Екологічному вихованню молодших школярів присвячені дослідження А.П. Волошеної, Л.М. Різник, Л.В. Шаповал, формуванню екологічної поведінки – О.О. Колонькової, О.Л. Пруцакової, Н.А. Пустовіт, формуванню екологічно доцільної поведінки молодших школярів – О.В. Крюкової, А. П. Колишкіної.

Величезний еколого-виховний потенціал має українська етнічна культура, яка формувалася і відшліфовувалась впродовж тисячоліть землеробським населенням України, що жило у гармонійній єдності з навколишнім світом. Тому під час розробки авторської методики впровадження елементів української культури у навчально-виховну початкової школи ми широко використовували Марка Грушевського, Івана Огієнка, Мирослава Стельмаховича, Світлани Творун. Відповідно до проведеного аналізу використання екологічного потенціалу надбань української етнічної культури в навчально-виховному процесі початкової школи ми зупинились на застосуванні наступних її складових: давніх народних вірувань (міфології, повір'їв, забобон); українського дитячого фольклору; народних звичаїв (традиційних морально-етичних норм поведінки); святково-обрядової культури; українського народного декоративно-прикладного мистецтва.

Використовуючи елементи української народної культури з метою формування екологічної поведінки учнів початкової школи ми зосередились на трьох модулях: 1) формування екологічно доцільної поведінки учнів у ставленні до рослинного світу; 2) формування екологічно доцільної поведінки учнів по відношенню до тваринного світу; 3) формування екологічно доцільної

поведінки учнів у взаємодії з неживою природою й формування раціонального споживання ресурсів і ведення господарства.

Кожен модуль являв собою цілісну логічно завершену систему, яка за допомогою використання прийомів і засобів етнопедагогіки сприяла отриманню учнями екологічних знань, засвоєнню відповідних патернів поведінки, формуванню у них емоційно-ціннісного ставлення до природи, виробленню особистого досвіду екологічно доцільної поведінки. Всі напрями реалізовувались в процесі навчально-виховної роботи в комплексі, узгоджено з календарним плануванням. Практично усі уроки засвоєння нових знань проходили у вигляді казки, практичних занять, майстер-класів, що сприяло легкості засвоєння знань, умінь та навичок.

Структура уроку залежала від специфіки навчальної дисципліни та дидактичної мети. Уроки були розроблені у вигляді серії історій-казок, зі сталими друзями: лісовим бортником Ласунчиком, русалочкою Русею, охоронцем гірських хащ та полонин Чугайстером, красунею Лелею та її братом Лелем, пустотливим чортиком Куцьом, а також новими персонажами української міфології та представниками флори і фауни, які щоразу приходили розповідати свої історії та просити допомоги в учнів. Особливість казкових героїв, у тому, що вони одного віку з учнями, часто помиляються, роблять дурниці, мають свої захоплення, але дуже люблять свій Чарівний ліс та оберігають природу. На заключному етапі кожного уроку та виховного заходу, зазвичай у підсумках, ми аналізували та складали правила екологічної поведінки, акцентували увагу учнів на патерни (кліше) екологічно доцільної поведінки, «як потрібно робити», не акцентуючи увагу на негативних діях.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту продемонстрував динаміку змін у контрольній та експериментальній групах у показниках екологічної поведінки, відповідно до сукупності яких визначались і типи екологічної поведінки учнів. Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня знань про природу в учнів у контрольній та експериментальній групах дав змогу визначити наявний прогрес у рівні

екологічних знань в учнів експериментальної групи (ЕГ). Найбільша відмінність між даними експериментальної та контрольної групи, була в учнів з екологічно доцільним типом поведінки КГ – 15,3% і ЕГ – 36,78%, тобто показник збільшився у понад 2 рази, та цілковита відсутність учнів з екологічно руйнівним типом поведінки у експериментальній групі, в порівнянні з 16,57% (КГ), зміни в екологічно байдужому та ситуативному рівнях були не значними, в межах 6%. Таким чином можемо зробити висновок, що по завершенню всі учні з експериментальної групи мали рівень екологічних знань не нижче середнього для їх віку.

Порівняльний аналіз результатів дослідження рівня емоційного ставлення до природи в учнів контрольної та експериментальної груп показав визначити наявний прогрес в учнів експериментальної групи (ЕГ). Найбільша відмінність між даними експериментальної та контрольної групи, це практично у двічі зріс показник учнів з екологічно доцільним типом поведінки з 13,71% (КГ) до 26,44% (ЕГ), також зменшення кількості учнів в екологічно байдужому рівні 39,43% (КГ) і 22,41% (ЕГ), показник зменшився у 1,76 разів. Позитивна динаміка змін прослідковується і у збільшенні кількості учнів з екологічно ситуативною поведінкою 35,43% (КГ) і 42,53% (ЕГ) та зменшенні з екологічно руйнівною – з 11,43% (КГ) до 8,62 (ЕГ).

Одним з ключових показників екологічної поведінки учнів початкової школи є наявний практичний досвід. Адже з часом набутий досвід в залежності від певних чинників може стати патернами поведінки (стереотипом, шаблонними діями в певній ситуації), а згодом перерости у навичку та звичку. Окрім того, дії та вчинки при взаємодії з довкіллям наочно демонструють чи відбулась трансформація знань у відповідні переконання.

Аналіз динаміки змін рівнів екологічної поведінку в учнів початкових засвідчив, що в експериментальній групі якісна зміна відсоткового складу учнів з екологічно доцільним типом поведінки становить +16,09%; з екологічно ситуативним типом: +8,05%; з екологічно байдужим типом:– 11,5% та екологічно руйнівним: – 12,64%. В учнів контрольної групи, динаміка

аналогічних показників, була значно менша – якісна зміна відсоткового складу учнів з екологічно доцільним типом поведінки становить: +2,28%; з екологічно ситуативним типом: +2,29%; з екологічно байдужим типом: – 1,71%; та з екологічно руйнівним типом: – 2,86%.

Отже, розроблена авторська методика формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів засобами української народної культури сприяє якісним змінам поведінки учнів при взаємодії з природою. В свою чергу, інтеграція спеціально підібраних засобів української етнічної культури в навчально-виховний процес початкової школи, з виховним екологічним підтекстом, спрощує засвоєння навчального матеріалу, має великий потенціал для формування суб'єкт-суб'єктного ставлення до природи є емоційним, художньо-образним, простим, легким для запам'ятовування, тому комплексно впливає на когнітивну та емоційно-діяльнісну сфери особистості; Результати дослідження засвідчили позитивна динаміка змін у сформованості екологічної поведінки в учнів початкової школи значно помітніша в класах, де впроваджувалась експериментальна методика, у класах контрольної групи вона ледь прослідковується.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України, від 21. 02. 2018 р. № 87. [Електронний ресурс] – Режим доступу від 10.04.2018. <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/5a8de25e1504c877583228.doc>

Шкільна І.М., м. Київ

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті розкрито методику діагностування рівнів сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків у позакласній діяльності; визначено когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний критерії та їх показники. Представлено комплекс діагностувальних методів та визначено рівні сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків.

***Ключові слова:** національно-культура ідентичність, старші підлітки, критерії, показники, рівні сформованості.*

The article describes the method of diagnosing the levels of formation of national-cultural identity of elderly adolescents in extracurricular activities; cognitive, emotional and value, activity criteria and their indicators are determined. The complex of diagnostic methods is presented and the levels of formation of national and cultural identity of senior teenagers are determined.

Keywords: *national and cultural identity, senior teenagers, criteria, indicators, levels of formation.*

Формування національно-культурної ідентичності є важливою умовою збереження цілісності держави та її зміцнення. Національно-культурна ідентичність – це насамперед уявлення про себе, як про національну спільноту, про націю. Найголовніші риси національно-культурної ідентичності були сформульовані Е. Смітом (1994): 1) історична територія, або рідний край; 2) спільні міфи та історична пам'ять; 3) спільна масова, громадська культура; 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; 5) суспільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території.

Варто підкреслити, що у педагогіці окремі аспекти формування національно-культурної ідентичності досліджували І. Бех, Г. Ващенко, О. Вишневський, С. Веселовського, І. Вільчинської, К. Журба, О. Захаренко, В. Євтух, М. Обушного, Т. Потапчук та інші.

Для аналізу і оцінки сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків у позакласній діяльності, ми визначили, якого саме прояву сформованості чекаємо від школярів на даному рівні вікового розвитку та їх особистого становлення. Для цього необхідно було розробити критерії та показники сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків. Дослідження вчених переконують, що правильно визначити і застосувати критерії сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків – означає знайти дієвий засіб підвищення ефективності процесу формування у дітей старшого підліткового віку національно-культурної ідентичності. Тут ми вважаємо за доцільне керуватись нормативними документами, а також дослідженнями вчених у галузі вікової психології та педагогіки.

З метою виявлення рівнів сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків було проведено констатувальний експеримент, який здійснювався у три етапи і охоплював учнів 7-8-х класів експериментальних загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва та Київської, Черкаської, Одеської, Кіровоградської, Луганської і Донецької областей.

Вибір критеріїв та показників сформованості національно-культурної ідентичності був обумовлений визначенням ключового поняття, а також структурними компонентами та педагогічними умовами.

Зокрема, показниками *когнітивного критерію* визначено усвідомлення ролі України й українців у світі, національну гордість і ціннісне ставлення до Батьківщини, рідної мови, розуміння особистістю своєї приналежності до українського народу, причетність до долі України та української національної культури, повага до державних атрибутів та традицій українського народу, знання моральних цінностей українського народу (свобода, любов, гідність, справедливість і відповідальність), свого родоводу, визнання ролі батьків у своєму житті, віра у майбутнє України.

Показниками *емоційно-ціннісного критерію* є прояви любові до родини, рідного краю, Батьківщини, інтересу до історії і культурно-духовної спадщини українського народу, його традицій, звичаїв і моралі, повага до людей, які проживають і працюють в Україні, ідентифікація себе з українським народом та робота над собою, бажання прилучитися до моральних цінностей українського народу (свобода, любов, справедливість, відповідальність, гідність), а також відображає основні мотиви патріотизму у молодших підлітків (гуманістичні, егоїстичні, конформістські), які впливають на вибір стратегії поведінки, її саморегуляції поведінки, усвідомлення себе громадянином і патріотом України.

Показниками *діяльнісного критерію* визначено прив'язаність і любов до рідного краю, використання української мови, повагу та толерантне ставлення до звичаїв, культури, традицій різних народів, що населяють Україну та визнання їх заслуги у розбудові України, готовність відстоювати інтереси України і протистояти антиукраїнській ідеології, зневажливому ставленню до національної

української культури, сепаратистським настроям, брати активну участь у суспільно громадській і добродійній діяльності, готовність відстоювати свої права і свою громадянську позицію.

З метою розв'язання поставлених завдань на констатувальному етапі експерименту використовувався комплекс таких діагностичних методів: анкетування, пілотажної бесіди, мозковий штурм, незакінчені речення, вправи, тести, творчі завдання, аналіз проблемних ситуацій, ділова гра тощо. Адже, розмірковуючи над відповіддю, старших підлітків через самооцінку, самоусвідомлення, самопізнання, самовдосконалення, спонукали і стимулювали до глибокої внутрішньої роботи над собою.

Аналіз результатів даних методик дозволив виявити рівні сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків, які будуть враховані на формульовальному етапі експерименту. Рівні сформованості національно-культурної ідентичності старших підлітків наступні: високий, середній, низький.

Високий рівень. Старші підлітки усвідомлюють і визначають зміст моральних понять, що фіксують увагу на власних моральних переживаннях, думках, вчинках і поведінці в цілому. Мають добрі знання про історію і національну культуру України, сучасні політичні і державні процеси, уміють їх аналізувати та оцінювати їхню роль у житті країни та окремої людини. Мають уявлення про народні звичаї, традиції та обряди, люблять українську мову, шанують символи України. У своїй поведінці орієнтуються на моральні цінності любові, свободи, справедливості, гідності і відповідальності. Діти цієї групи усвідомлюють свою приналежність до українського народу, мають добре розвинені почуття національної гордості, любові до Батьківщини, добре знають свої права і обов'язки і вміють їх відстоювати. Підлітки беруть активну участь у житті класу, школи, у прийнятті моральних рішень та виконанні доручень.

Середній рівень. У старших підлітків констатовано вибіркоче розуміння моральних понять, проявляється інтерес до вивчення свого внутрішнього світу, але в меншій мірі – до аналізу моральних ситуацій. Національно-культурна ідентичність визначається ставленням оточуючих, впливом власної самооцінки і

самосприйняття і коливається у межах від хизування, зверхності до почуття невдоволення своєю етнічною приналежністю. Такі діти потребують спонуки і заохочення у постійному послуговуванні українською мовою, вивченні української історії, народних традицій, звичаїв та обрядів. Слід відмітити ситуативні та конформістські мотиви, які переважають у поведінці дітей, висловлювання часом діаметрально протилежних суджень. Також учні цієї групи виявляють відповідальність, якщо є контроль з боку дорослих, не завжди дотримують слова, не готові протистояти приниженню власної чи національної гідності.

Низький рівень. Процес розуміння моральних понять у старших підлітків ускладнюється, вони часто дають їм неадекватні визначення, мають обмежені або не завжди вірні знання про історію України, її національну культуру, моральні цінності. Послугуються українською мовою лише у школі, свідомо ігноруючи її у побуті та у спілкуванні з однолітками. У майбутньому не виявляють інтересу до життя в Україні, байдужі до подій, що відбуваються в Україні. Розмитість і не сформованість національно-культурної ідентичності є причиною національної меншовартісності та захоплення іншими культурами, прагнення ідентифікувати себе з ними. Діти цієї групи легко підпадають під вплив ворожих ЗМІ, що спричинює послаблення, а то й зміну національно-культурної ідентифікації, спотвореного розуміння моральних цінностей. Слабкий інтерес до національної культури, нерозвинені навички самокерівництва, високий рівень звинувачень інших та життєва пасивність визначають схильність приписувати відповідальність за власні невдачі іншим, без намагання щось змінити у собі, а також характеризують високу конфліктність у стосунках з дітьми інших національностей. Моральні рішення приймають спонтанно або за підказкою інших. Не здатні самостійно вирішувати власні проблеми. Виявляють байдужість або пасивність у житті класу і школи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшої розробки потребують виховні програми, методики та технології гуманістичного спрямування.

Література:

1. Бех І.Д. & Журба К. О. (2017). Концепція формування в підлітків національно-культурної ідентичності. *Гірська школа українських Карпат*, 16, 25–35.
2. Сміт Е. Д. (1994). *Національна ідентичність*. Київ: Основи.
3. Шапаренко О. В. (2015). Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, (Вип. 20), С 92-99

Шкляр Н.А, м. Київ

ХУДОЖНЄ СЛОВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ СОЦІАЛЬНОЇ ОБІЗНАНОСТІ

У статті представлено аналітичний огляд науково-методичних праць з проблеми соціалізації дітей дошкільного віку та використання в цьому процесі творів художньої літератури як засобу формування соціальної обізнаності дітей. З'ясовано, як науковці і практики оцінюють соціально-виховний вплив художнього слова на соціальний розвиток зростаючої особистості, підтвердження його ролі на формування соціальної обізнаності дітей.

Ключові слова: *дитина дошкільного віку, соціальна обізнаність, твори художньої літератури як засіб соціалізації.*

The article deals with the analytical review of scientific and methodical works on the problem of socialization of children of preschool age. In particular, the author presents how to use the works of fiction as means of development children's social awareness. Scientists and practitioners highlight on a great social and educational influence of fiction literature and artistic speech activity on social development of growing up personality, reorientation of their values.

Keywords: *child of preschool age, socialization, works of fiction as means of socialization.*

На сучасному етапі розвитку українського суспільства істотно зростає потреба в соціально компетентній, соціально активній, творчій особистості, здатної ефективно функціонувати в сучасних умовах. У зв'язку з цим, створення психолого-педагогічних умов для успішної соціалізації дитини стає одним із головних напрямків освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Розв'язання цих проблем ставить перед спеціалістами дошкільної галузі та батьками завдання, які знайшли своє відображення у Законі про освіту та Концепції національного виховання, в якій чітко визначається, що головною метою виховання є «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення культури міжнаціональних взаємин, розвиненої духовності». Про необхідність та

важливість соціалізації дитини дошкільного віку наголошено у державному стандарті дошкільної освіти України – БКДО.

Теоретичний базис дослідження проблеми соціалізації становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців різних часів, присвячені вивченню впливу середовища на процес соціалізації людини (О. Беспалько, Г. Гоббс, Н. Голованова, Дж. Дьюї, А. Капська, Дж. Локк, М. Монтесорі, М. Новіков, Т. Парсонс, І. Рогальська, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський, Г. Тард та ін.).

У психологічних джерелах проблема становлення особистості в період дитинства розглядається в різних аспектах, зокрема: розвиток особистості в онтогенезі та особливості структурування її компонентів (І. Бех, О. Кононко, В. Кудрявцев, О. Леонтєв, А. Петровський, Т. Піроженко, Д. Фельдштейн); роль сім'ї та закладу дошкільної освіти у становленні особистості в ранньому онтогенезі (Н. Авдєєва, О. Кононко, Г. Люблінська, С. Мещерякова, Т. Науменко); особливості сприймання літературних творів (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Запорожець, Г. Леушина); діяльність уяви дітей як основи словесної творчості (Л. Венгер, С. Жукова, М. Поддьяков, С. Рубінштейн, Т. Рібо та ін.); художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Кирста, О. Лещенко, Є. Лукіна, О. Монке, В. Пабат, Ю. Руденко, О. Трифонова, Л. Фесенко).

За останнє десятиріччя змінилися цілі і завдання щодо виховання дитини дошкільного віку, зміст цього процесу, методи і умови становлення особистості. Науковці наголошують на необхідності переоцінки механізмів, що утвердилися в системі виховання, і запровадження нових підходів до застосування тих засобів, що пройшли випробування століттями, були притаманні кожному народу і добре сприймаються дітьми дошкільного віку, зокрема, до творів художньої літератури [2].

У вихованні та розвитку дітей дошкільного віку особливу значущість має художнє слово (О. Аматьєва, А. Богуш, О. Бочкарьова, Н. Гавриш, Р. Жуковська, А. Зрожевська, О. Кононко, Н. Луцан, О. Монке, Т. Тоцька, Ю. Руденко, Є. Тихеева, О. Трифонова та ін.). Науковці справедливо

відзначають, що воно сприяє розвитку мовлення, образності мислення та уяви дошкільників, формуванню у них оцінно-етичних суджень. Доводять, що сприймання творів художньої літератури є активним процесом, тісно пов'язаним з мисленням, у ході якого дитина навчається порівнювати, аналізувати, узагальнювати, тобто виконувати перцептивні і мисленнєві дії. Важливою є думка, що повноцінне сприймання художніх літературних творів зумовлене інтересом дітей до їхнього змісту. Для реалізації завдань нашого дослідження це має особливе значення, оскільки ми намагаємося представити зміст літературного твору як соціальну ситуацію, осмислення якої має допомогти дітям засвоїти певні соціальні уявлення і соціальні правила [3].

Зауважимо, що, не зважаючи на те, що проблема художньо-мовленнєвої діяльності розглядалася науковцями різнопланово: в лінгводидактичному (А. Богуш, Н. Гавриш та ін.), педагогічному (Н. Карпинська, Л. Славина та ін.), психологічному (Л. Виготський, П. Гальперин, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Л. Щерба та ін.), філософському (М. Каган) аспектах – соціалізаційний напрям використання художнього слова.

Проблема перцепції творів художньої літератури дітьми дошкільного віку досліджувалася багатьма вченими. Визначено особливості: осмислення дітьми дошкільного віку моралі художнього твору (Н. Виноградова, Л. Гурович, О. Кисельова, Є. Лукіна, С. Славина, Н. Морозова, Л. Фесенко); схарактеризовано сприймання художніх творів як складний розумово-емоційний процес (А. Богуш, Л. Бочкар'єва, Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, Н. Карпинська, Л. Славина, С. Чемортан); з'ясовано культуру художнього сприймання і розуміння дітьми засобів художньої літературної творчості (З. Гриценко, Н. Добриніна, О. Кононко, Т. Маркова, Ю. Руденко); вплив зорових образів та ілюстрацій на оптимізацію сприйняття художніх творів (О. Білан, Л. Липкіна, Г. Репіна); виявлено залежність сприймання дошкільниками художніх творів від мотивів поведінки літературних героїв (Л. Гурович, О. Монке, Я. Циванюк); емоційного ставлення дошкільників до персонажів художнього твору (Є. Алексеєнкова, В. Андреева); морально-

ціннісна площина особистості як складова активної позиції (Г. Морєва, Л. Почеревіна, С. Якобсон); особливості сприймання літературних творів (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Запорожець, Г. Леушина). Інтерес дітей до змісту художнього твору ученими розглядається як умову набуття ними літературознавчої обізнаності, розвитку здатності емоційно переживати дії і вчинки її героїв, наслідувати їм у власній поведінці. [1]. Важливо давати кожній дитині можливість вільно висловлювати власні (навіть помилкові) погляди, пропонувати шляхи виходу з проблемних ситуацій. Завдяки такому підходу діти не «завмирають», помилившись, а продовжують цілеспрямовано діяти. Дошкільнята шукають різноманітні варіанти розв'язання проблеми, вчать передбачати наслідки різних учинків, не діяти за стереотипом. Чудові зразки проблемних ситуацій можна почерпнути зі знайомих дітям казок: «Мудра дівчина», «Язиката Хвеська», «Іван Царенко та Сірий Вовк», «Царівна Жаба», «Сонцева донька», «Кіт у Чоботях»

Ми ж розглядаємо літературну обізнаність як складник загальної обізнаності як однієї з універсальних характеристик людини, яка, згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови, тлумачиться як володіння певною сукупністю знань й уявлень. Проте, впевнені, соціальна обізнаність має усвідомлюватися як складник соціального досвіду, а не відокремлено від нього. Тільки так соціальна обізнаність стає основою набуття людиною, дитиною життєвої компетентності, життєздатності. Тобто, того, що, згідно Базового компоненту дошкільньої освіти, виявляється у здатності розв'язувати життєві проблеми, адекватно, конструктивно і ефективно поводитися та приймати свідоме й відповідальне рішення в різних життєвих ситуаціях, бути в них активним суб'єктом, проявляти власне «Я», задовольняючи свої соціальні та індивідуальні потреби.

Науковці соціально-педагогічного напрямку розглядають поняття соціальної обізнаності дещо ширше як *соціальну компетентність*, що трактується як сукупність комунікативних, перцептивних та інтерактивних знань, які дають змогу особистості орієнтуватися у соціальних ситуаціях,

міжособистісних відносинах (взаємодія, відображення соціальних установок, оцінних ставлень, регуляція поведінки тощо) приймати правильні рішення та досягати визначених цілей, не потрапляти у складні життєві ситуації або компетентно з них виходити.

Ми погоджуємося з думкою вчених М. Іваненко, Л. Іванової, Е. Конєвої стосовно того, що соціальна компетентність формується протягом життя і залежить від розвитку в особистості соціальної обізнаності та соціального досвіду. Отже, стосовно дітей дошкільного віку ця характеристика виправдана з багатьма визначеннями науковців стосовно соціальної обізнаності:

– соціальна обізнаність – це інтегральна якість особистості, яка орієнтує на практичне застосування теоретичних знань, які дають змогу висловлювати зважене судження, займати певну позицію;

– соціальна обізнаність – сукупність ідей світоглядного та морального характеру; засноване на практиці в поєднанні знань, умінь і навичок.

Базовими для нашого дослідження стали висновки та теоретичні положення науковців, які визначають соціальну обізнаність головним компонентом процесу соціалізації, підсистемою в системі соціалізації, а також кінцевим результатом цього процесу (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голованова, Л. Кононко, Т. Кравченко, В. Кузь, С. Курінна, А. Мудрик, І. Рогальська та ін.). Ми погоджуємось з багатьма визначеннями науковців стосовно соціальної обізнаності, але в контексті нашого наукового дослідження вважаємо, що: **соціальна обізнаність** – це когнітивний складник соціалізованості як результату соціалізації, що засвідчує сформованість у дитини-дошкільника елементарних уявлень про соціокультурні норми буття людини та вміння на цій основі адекватно діяти в різних соціальних ситуаціях.

Таким чином, проблема соціалізації особистості на етапі дошкільного дитинства протягом останніх десятиріч перебуває в центрі уваги науковців. Створено розгалужену мережу досліджень, що виявляють міцний зв'язок соціальної педагогіки з психологією, соціологією, культурологією.

Підтверджено величезну соціалізуючу роль художнього слова як засобу формування у дітей, починаючи з дошкільного віку, уявлень про соціокультурну норму, соціальних знань як важливого складника первинного соціального досвіду. Науковцями доведено цінність художньо-мовленнєвої діяльності, яка, за умов її реалізації у груповому форматі виступає могутнім чинником збагачення дитячої субкультури сучасних дошкільнят.

Література

1. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
2. Богуш А. М., Монке О. С. Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2002. – 186 с
3. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : [монографія А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.]; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 368 с.
4. Просенюк А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. І. Просенюк / ДЗ «Південноукр. Нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2011. – 20 с.
5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 237.

Яценко Т. І., м. Київ

ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

У статті висвітлюються проблема формування національно-культурної ідентичності сучасної молоді та пов'язаного з цим поняття «національної ідеї», яка є формою раціонального осягнення національної ідентичності. Розглядається актуальне питання створення власної української моделі ідентичності.

Ключові слова: *національно-культурна ідентичність, національна гідність, національна ідея, національна самосвідомість особистості.*

The article deals with the problem of formation of the national-cultural identity of modern youth and the related concept of "national idea", which is a form of rational comprehension of national identity. The actual issue of creating its own Ukrainian identity model is considered.

Key words: *national-cultural identity, national dignity, national idea, national identity of the individual.*

Ідентичність нації – її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави. Основою існування будь-якої цивілізаційної системи є її самоідентифікація, оскільки самоідентифікаційний принцип має властивість соціально-культурного відтворення від покоління до покоління базових цінностей і стійких навичок людей, визначених традицією культурного розвитку, соціальними та духовними константами.

У зв'язку з глобалізацією як визначальним процесом розвитку сучасної цивілізації виникає гостра проблема національної ідентичності. Бо якщо процеси національного будівництва, етнічного відродження детермінують формування культурного розмаїття, що не вкладається в конкретні загальноцивілізаційні форми та одні й ті самі ідентифікаційні виміри, то глобалізація визначає необхідність космополітичних ідентифікаційних практик.

Глобалізація – це об'єктивний процес, що ставить перед сучасними культурами проблему можливості існування унікальних національних ареалів на карті сучасного світу на шляхах його об'єднання в єдиний економічний і культурний організм. Очевидно, що процеси світової інтеграції не мають перекреслювати історично усталеного факту диференціації національних культур, які формувалися впродовж сторіч в окремих країнах, створивши систему культурних надбань і цінностей, без урахування яких неможливо уявити цілісності світового культурного простору.

Для України гострота проблеми національної ідентичності детермінується поліетнічністю її населення. Зважаючи на те, що за даними Всеукраїнського перепису населення на території України проживають представники понад 130 національностей та народностей і кожен із цих представників вважає той чи інший регіон нашої країни своєю Батьківщиною, очевидно, що українське суспільство є мультикультурним зі складною структурою ідентифікацій, які не завжди мають спільні національні засади. Більшість населення представлена українцями, решта – росіянами та представниками інших національних меншин. Довготривалість їх спільного компактного проживання у регіонах

України, з одного боку, сприяла формуванню етнічної толерантності, але з іншого – спричинила проблему регіональної культурно-історичної різноманітності, що найбільше виявляється в особливостях геополітичних, етнокультурних і релігійних орієнтацій. В умовах політичних і соціально-економічних трансформацій різноспрямована соціально-економічна, культуромовна, суспільно-політична орієнтація може спричинити нівелювання значення національної ідентичності.

Із середини 70-х років ХХ сторіччя концепція національної (та тісно з нею пов'язаної етнічної) ідентичності стала набувати все більшої ваги як відповідь на геополітичну ситуацію постколоніального світу, що постійно змінюється, та політичну активізацію етнічних рухів у промислово розвинених країнах. З іншого боку, проблема ідентичності особистості постала як проблема її криз, що аналізуються як необхідний етап розвитку і людини, і кожного соціального інституту. Якби не було криз ідентичності, то не було б ні особистісного поступу індивідів, ні поступу спільнот, ні поступу суспільства в цілому, який є подоланням старої ідентичності та набуттям нової. Кожна криза – це вичерпування потенцій розвитку попередньої якості та пошук і перехід до нової, розвиненішої та досконалішої.

І одним із головних пріоритетів є пошук оптимальної та прийнятної для більшості населення України моделі загальнонаціональної та загальногромадянської ідентичності, що органічно поєднувала б громадянські та соціокультурні складники, враховувала б соціокультурну, етнокультурну та мовну специфіку регіонів. Як бачимо, є достатня кількість причин ще раз проаналізувати феномен національної ідентичності, його співвідношення з ідентичністю етнічною, виокремити чинники та механізми її формування, дослідити стан, проблеми та перспективи формування національної та етнічної ідентичності в Україні, її ідентичності як країни та держави в умовах глибоких суспільних трансформацій.

Національні особливості культури, менталітету, спільність економічних зв'язків, території, мови, віросповідання, а також наявність загальних етнічних

та історичних традицій породжують «національну свідомість». Вона стає виміром існування конкретної особистості, важливою умовою існування та розвитку нації, формує почуття національної гордості, зумовлює ставлення до інших націй, визначає орієнтації в геополітичному просторі. Загалом національна свідомість визначається як сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів.

Національна самосвідомість базується на кількох пов'язаних між собою уявленнях: про витoki національної ідентичності в історії та культурі; про національну індивідуальність як сукупність неповторних рис характеру, долі тощо; про бажаний статус спільноти в чинному державно-політичному контексті; про наявне становище спільноти та обмеження самовизначення, що з нього випливають; про місію нації у світовому чи цивілізаційному контексті; про шляхи досягнення бажаного статусу і реалізації національної місії.

Формування цих уявлень є важливою передумовою існування повноцінної національної ідентичності. Національна ідентичність, з одного боку, структурно включена в національну свідомість як певна соціальна форма, яка демонструє соціальну значущість індивіда, його поведінки, самобутнього розвитку (є мотиваційно-когнітивним ядром національної самосвідомості особистості), а з іншого – виходить за межі національної самосвідомості, оскільки є відображенням динаміки процесів ототожнення суб'єктивності індивіда та нації, є не тільки суб'єктивним переживанням власної індивідуальності, а й об'єктивно визначається як розміщення в певному соціальному (етнополітичному, культурному) просторі.

Надзвичайно співзвучною з поняттям національної ідентичності й категорія «ментальність». У найзагальнішому розумінні ментальність – це стійкі структури глибинного рівня колективної та індивідуальної свідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, у яких виявляються національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія. Як

відзначає М. Козловець, ментальність означає щось спільне, яке лежить в основі свідомого та підсвідомого, логічного та емоційного, тобто вона є глибинним джерелом мислення, ідеології та віри, почуттів і емоцій. Певним аналогом до поняття «ментальність» є поняття національного характеру, національної вдачі або вдачі народу.

Ментальність нації виявляється в особливостях світосприйняття, домінуючих суспільних настроях, життєвих стратегіях, у системі цінностей і моральних норм, у трудовій етиці та ставленні до довкілля, родинних зв'язках і принципах виховання. Найповніше вона виявляється в національному характері та культурно-символічних формах національної ідентичності, національній психології, національно-релігійних традиціях тощо. Саме на її основі виникає відчуття ідентичності, виробляється кодекс правил, що визначають політичну та побутову поведінку індивідів.

Національна ідея є концентрацією національної свідомості і відображенням цінностей, які мають інтегруюче значення для національної ідентичності. Відсутність загальної консолідуючої ідеї (особливо у поліетнічних державах) може ускладнювати процеси національної ідентичності і становлення національної держави. Національна ідея – це уявлення про майбутнє нації, шляхи розвитку, подальшу долю, про взаємовідносини з іншими націями. Вона народжується з історичних потреб нації, формується шляхом аналізу минулого та сьогодення нації, найважливіших подій її життя й актуальних завдань, які постали перед нею.

Для того, щоб національна ідея могла бути формою як індивідуальної, так колективної національної ідентичності, вона повинна відповідати певним критеріям, виробленим політологами. Так, однією з найважливіших рис національної ідеї має бути не просто укоріненість в історичному минулому, вона повинна бути стратегічного метою національного поступу. Національна ідея має бути конкретизованою, зрозумілою суспільству, аби об'єднувати його; має бути однаково привабливою для абсолютної більшості населення країни, незважаючи на національність, соціальний статус і місце проживання; має

давати відповіді, на які цінності зорієнтовано суспільство та як розуміються шляхи комунікації між різними спільнотами; має базуватися на системі національних пріоритетів, історичному досвіді перемог і звершень; має відповідати духовним і матеріальним інтересам сучасного суспільства; має бути оптимістичною і такою, що надихає, адже жодна країна не виходила з кризових ситуацій тільки завдяки матеріальним чинникам. Крім того, формулювання національної мети не повинно приводити до загострень у міжнародних відносинах і міжнаціональних конфліктів.

Національна ідея виступає як форма раціонального досягнення національної ідентичності. З позиції І. Кресіної, пошук національної ідеї – це пошук того стрижня, навколо якого була б сконцентрована вся гама національних домінант – національні інтереси, державність, патріотизм, демократія, справедливість, віротерпимість тощо.

Сьогодні українська ідея здобула визначення на законодавчому рівні. У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженій Указом Президента України від 12.01.2015 №5/2015, закріплено: «Революція Гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього. Громадяни України довели і продовжують щоденно доводити, що саме гідність є базовою складовою характеру українського народу. Україна переходить в нову епоху історії і український народ отримує унікальний шанс побудувати нову Україну». Крім того, у Стратегії визначено чотири вектори реалізації реформ і програм розвитку держави, серед яких провідним є вектор гордості – «забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт».

З метою створення умов для реалізації кожної особистості та підтримки творчого, інтелектуального, духовного потенціалу нашої нації необхідно модернізувати систему освіти та викладання навчальних предметів, а саме:

- у навчально-виховній діяльності неухильно дотримуватися єдиного мовного режиму;

- формувати інформаційно й емоційно самобутній україномовний простір, який забезпечуватиме прилучення школярів до величезного мовного дивосвіту, до глобальних знань про рідну мову, її закони, систему її виражально-зображальних засобів;

- сприяти вияву українського менталітету, способу самоусвідомлення і самоідентифікації, сприйняттю української мови як коду праісторичної пам'яті;

- плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної сфери саме на основі української мови;

- через мовне посередництво долучати школярів до національної історії, до різних масивів національної культури, до глибинної сутності народного життя;

- здійснювати розвиток мовлення не тільки на уроках української мови і літератури, а й під час вивчення всіх інших предметів.

Важливим аспектом формування національної самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та спілкування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище повинно впливати на формування учня - громадянина, патріота України. Важливим чинником виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризацію історії українського козацтва, збереження і пропаганду історико-культурної спадщини українського народу; поліпшення військово-патріотичного виховання молоді, формування готовності до захисту Вітчизни.

Також навчальні заклади мають проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками, спрямовану на формування толерантності, поваги до культури, історії, мови, звичаїв та традицій як українців так і представників різних національностей за участю психологів, істориків, працівників кримінальної міліції. Водночас необхідно активізувати співпрацю педагогічних колективів з органами учнівського та батьківського самоврядування щодо формування у дітей та молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння жити в громадянському суспільстві.

Для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності. У навчально-виховний процес мають впроваджуватися форми і методи виховної роботи, що лежать в основі козацької педагогіки.

Процес формування не лише світового, але і європейського співтовариства й досі не завершений. Те, що ми звемо нині європейською спільнотою, колом європейської цивілізації, є лише ядром, прототипом майбутнього консорціуму народів. І входження до цього кола можливе лише за тим принципом, за яким ця спільнота створювалася, – тобто завдяки виробленню власних зразків ідентичності на підвалинах, про які йшлося вище. Тільки вибудувавши щодо європейських культур власну українську модель ідентичності, можна отримати єдино реальне підґрунтя, аби влитися в європейське культурно-політичне коло.

Література:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І.Д. Бех. - Київ : Академвидав, 2012. - 256 с. - (Серія «Альма-матер»).
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. - К.; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. - 278 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. - К.: Рад. школа, 1989. - 608 с.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. №988-р «Про затвердження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>.
5. Сухомлинська О. В. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого- до нових акцентів і наголосів / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. -2015.-№2 (87). - С. 5-13.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бех Іван Дмитрович – директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України

Алексєєнко Тетяна Федорівна, завідувач лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Бінецький Дмитро Олександрович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України.

Білоцерківець Ірина Петрівна, молодший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України

Богомолова Наталя Миколаївна, магістр державного управління методист регіонального науково-методичного центру «Освіта та громадянське суспільство» Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України

Бойко Анна Едуардівна, науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України

Брежнєва Олена Геннадіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету.

Василяко Ольга Григорівна, аспірантка лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Вахріна Ольга Валентинівна, аспірантка лабораторії трудового виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Вербицький Володимир Валентинович, старший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Власова Валерія Гаврилівна, аспірантка Інституту проблем виховання НАПН

Вороніна Ганна Раїсівна, аспірантка лабораторії трудового виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Гарбузюк Ірина Вікторівна, науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України.

Гончар Людмила Вікторівна, провідний науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Горак Оксана Романівна, аспірантка лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України

Гриців Тетяна Григорівна, аспірантка лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Грїтчина Анна Іванівна, старший науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Гуцан Леся Андріївна, завідувач лабораторії трудового виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Дихта-Кірфф Вікторія Леонідівна, директор Центру розвитку дитини „Дошкільнятко”, науковий кореспондент Інституту проблем виховання НАПН України

Доукіна Олена Михайлівна, вчений секретар Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Жданович Юлія Миколаївна, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Журба Катерина Олександрівна, провідний науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Зубалій Микола Дмитрович, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Канішевська Любов Вікторівна, головний науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Касіч Наталія Петрівна, аспірантка лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України

Кириченко Валентина Іванівна, провідний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Коваленко Наталія Іванівна, учитель вищої категорії, учитель-методист, учитель зарубіжної літератури, заступник директора з навчально-виховної роботи НВК «Домінанта» Дніпровського району міста Києва, Відмінник столичної освіти

Колодько Інна Миколаївна, аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України.

Конончук Данило Іванович, аспірант Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Конончук Олена Анатоліївна, аспірантка Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Корнієнко Анна Володимирівна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Куниця Тетяна Юріївна, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Лавринчук Валентина Петрівна, учитель вищої категорії, учитель української мови та літератури НВК «Домінанта» Дніпровського району міста Києва, кандидат філологічних наук, старший учитель

Литовченко Олена Віталіївна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Лозова Ольга Борисівна, учитель української мови та літератури, заступник директора з навчально-виховної роботи НВК «Домінанта» Дніпровського району міста Києва, старший учитель, учитель вищої категорії

Луценко Вікторія Олександрівна, науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Мачуський Валерій Віталійович, завідувач лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Микитенко Марія Степанівна, аспірантка Інституту проблем виховання, викладач циклу підготовки персоналу пробації Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

Морін Олег Леонідович, старший науковий співробітник лабораторії трудового виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Мотика Сергій Миколайович, аспірант лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Нечерда Валерія Борисівна, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Олійник Леонід Віталійович, полковник, провідний науковий співробітник науково-прогнозувального відділу освітньої діяльності та заходів оборонного планування науково-методичного центру організації освітньої діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Орлова Ганна Вікторівна, аспірантка лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Остапенко Олександр Іванович, завідувач лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Острожинська Лариса Сергіївна, заступник директора з навчально-виховної роботи НВК «Домінанта» Дніпровського району міста Києва, Заслужений працівник освіти України

Охріменко Заріна Володимирівна, науковий співробітник лабораторії трудового виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Петрочко Жанна Василівна, заступник директора з науково-експериментальної роботи, головний науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Петушкова Лариса Антонівна, аспірантка лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України, спеціаліст з навчально-методичної роботи Міжнародної благодійної організації «Партнерство «Кожній дитині»

Плужнік Анастасія Валеріївна, аспірантка лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Пруцакова Ольга Леонідівна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Ратинська Інна Василівна, аспірантка лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Рейпольська Ольга Дмитрівна, завідувач лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент

Роговець Олена Володимирівна, старший науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Сафронова Лариса Борисівна, аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України

Северинчук Людмила Анатоліївна, аспірантка лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України, начальник служби у справах дітей Черкаської райдержадміністрації

Сергєєва Наталія Володимирівна, науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Сокол Любов Михайлівна, старший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат психологічних наук

Солобай Юрій Володимирович, науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України

Тарасова Тетяна Вікторівна, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Тарасюк Галина Петрівна, науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України

Тимчик Микола Валерійович, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Тимчик Костянтин Анатолійович, аспірант лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України

Тихонькова Ірина Сергіївна, аспірантка лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України

Федорченко Тетяна Євгенівна, головний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Харченко Наталія Вікторівна, старший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем

виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Хомич Олена Леонідівна, аспірантка лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України

Чіжова Наталія Володимирівна, аспірантка лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України

Шаповалов Борис Борисович, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент

Шаранова Юлія Володимирівна, аспірантка лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Шахрай Валентина Михайлівна, завідувач лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент

Шевчук Олександра Валеріївна, аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України, викладач педагогіки та окремих методик ВГПК

Шкільна Ірина Миколаївна, старший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Шкляр Наталія Анатоліївна, науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Яценко Тетяна Іванівна, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель вищої категорії, учитель-методист, учитель української мови та літератури НВК «Домінанта» Дніпровського району міста Києва, Відмінник освіти України

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС:
СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

**Матеріали
звітної науково-практичної конференції
Інституту проблем виховання НАПН України
(за 2017 рік)**

Випуск 6

В авторській редакції
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 20,93
Наклад 300 прим.
Зам. № 024/06/18

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.

ВИДАВНИЦТВО „НАІР”

Пропонує послуги з видання та виготовлення навчально-методичних посібників, монографій, та іншої літератури за замовленням.

Орієнтовні ціни на видання.

	20 прим.	50 прим.	100 прим.	200 прим.	300* прим.
Брошура фА5, 20 стор., обкладинка - кольоровий папір щільністю 160 г/м кв., чорний друк (Автореферат)	12,20	11,10	10,40	9,90	9,80
Брошура фА5, 60 стор., обкладинка - кольоровий папір щільністю 160 г/м кв., чорний друк	22,50	19,30	17,20	15,70	15,30
Брошура фА5, 60 стор., обкладинка - крейдований папір щільністю 200 г/м кв., повноколірний цифровий або офсетний друк	27,50	24,30	22,20	20,70	20,30
Книга фА5 160 стор., скріплення - термобіндер, обкладинка - крейдований папір щільністю 200 г/м кв., повноколірний цифровий або офсетний друк	56,20	47,80	42,20	38,20	37,00
Книга фА5 320 стор., скріплення - ниткошвейний блок, м'яка обкладинка - крейдований папір щільністю 300 г/м кв., повноколірний цифровий або офсетний друк	106,60	89,80	78,60	70,60	68,20
Книга фА5 320 стор., скріплення - ниткошвейний блок, обкладинка - тверда палітурка, ламінована, повноколірний цифровий або офсетний друк	116,60	99,80	88,60	80,60	78,20

* Вартість видань накладом більше 300 примірників розраховується індивідуально.

Ціни вказані на видання та друк книг на офсетному папері 80 г/м кв. (ксероксний), друк чорно-білий, розробка дизайну обкладинки врахована у вартості видання.

Коректорська правка та верстка оплачується додатково (від 2,00 грн стор.)

Івано-Франківськ, вул. С. Височана, 18

тел. (0342) 50-57-82, (050) 433-67-93

email: fedorynrr@ukr.net